

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

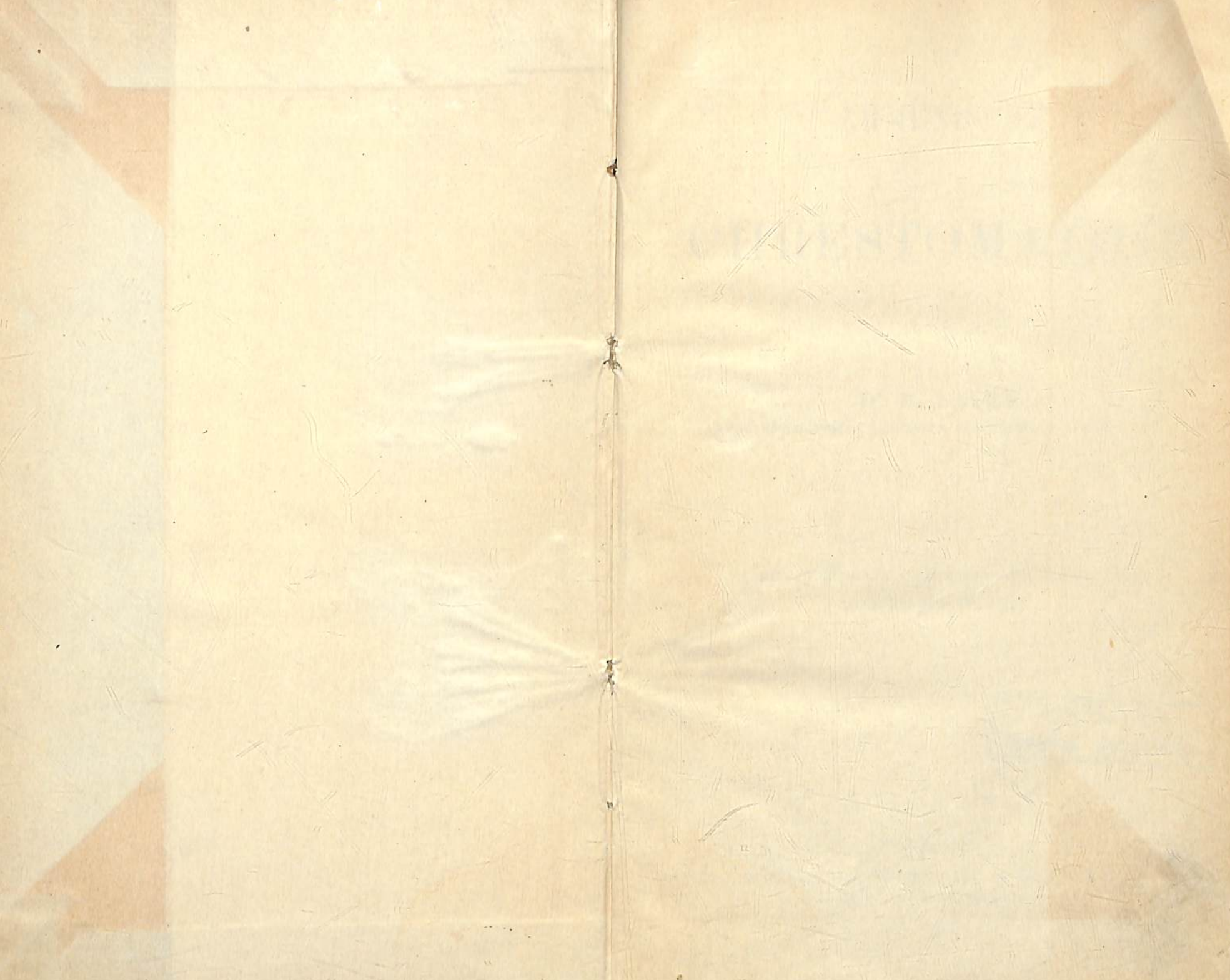
պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

Man
2238

ARMENISCHE
CHRESTOMATHIE

VON

DR. M. LAUER

KÖNIGL. PREUSS. REGIERUNGS- UND SCHULRATH IN CÖLN.

38

ZU DES VERFASSERS GRAMMATIK DER CLASSISCHEN
ARMENISCHEN SPRACHE.

ԱԿԱԴԵՄԻԿՈՍ
ՀԱԿՈՐ Հ. ՄԱՆԱՆԴՅԱՆ

WIEN, 1881.

WILHELM BRAUMÜLLER
K. K. HOF- UND UNIVERSITÄTSBUCHHÄNDLER.

1999

VORWORT.

Bei Herausgabe meiner Grammatik der classischen armenischen Sprache im Jahre 1869 hatte ich die Absicht, eine armenische Chrestomathie, welche den ganzen Text der Geschichte Gross-Armeniens von Moses von Chorene mit erklärenden Noten und einem Glossar enthalten sollte, in kurzer Zeit folgen zu lassen. Indess haben meine seitherigen Amtsgeschäfte die Verwirklichung dieser Absicht erst jetzt ermöglicht und dazu noch die Beschränkung der Chrestomathie auf den Text des zweiten Buches des genannten Geschichtswerkes nebst grammatischen Noten und Glossar geboten.

Ich habe jenen Textabschnitt gewählt, weil er meistens erzählend ist, mehrere Briefe enthält und eine grosse Zahl griechischer und lateinischer Eigennamen in armenischer Schreibung gibt. Die grammatischen Noten sollen dem Anfänger die erste Lectüre erleichtern und gleichzeitig das Studium der Grammatik fördern, wesshalb sie stets auf diese verweisen. Das Glossar beansprucht nicht die etymologische, sondern die gebräuchliche Bedeutung der einzelnen Wörter zu geben.

h. S. 2221

Möge das Buch mit diesem Inhalte das Studium der armenischen Sprache und Literatur beleben und fördern, und von der Kritik mit Berücksichtigung seines Zweckes beurtheilt werden.

Cöln, im Herbste 1880.

Dr. M. Lauer,
Regierungs- und Schulrath.

ԱԿԱԴԵՄԻԿՈՍ
ՀԱԿՈՒԲ Շ. ՄԱՆԱՆԴՅԱՆ

I.

T E X T.

Ա

Պրեմ քեզ այժմ և որ ինչ առանձին մերոյ աշխարհիս զործք, երկրորդ ասնելով զիրս, սկսեալ 'ի թագաւորութենէն Աղեքսանդրի, մինչև զթագաւորութիւնն սրբոյ և քաջի ասնն մեծին Տրդատոսոյ, կարգաւ, որ ինչ եղեալ աստ զործ քաջութեան և արութեան, իմաստից և կարգաց միոյ միոյ սբաւք 'ի նոցանէ, սրբ յաբբայէն Պարսից Արշակոյ և Վաղարշակոյ եղբօրէ նորս, զոր մերոյ ազգիս թագաւորեցոյ. և ինչ որ յետ նորս եղեն թագաւորք աշխարհիս մերոյ 'ի նորին սերմանէ, սրբի 'ի Տօրէ ասնելով զտէրութիւնն՝ անուանեցան արշակունիք Արշակոյ. աւերբղքն յազգ և 'ի բազմութիւն աճեցեալք, և միակն ըստ կարգի հետեանոց 'ի թագաւորութիւն: Բայց զբեմ կարճ 'ի կարճոց որ ինչ մեզ անկ է, և զաւերբղքն թողում: Քանցի բաւական է յազապս այլոց ազգաց որ ինչ 'ի բազմաց ասացեալ եղև:

Յետ Թիրեղլոյ ամենայն Թիւզբայ Աղեքսանդրի մակեդոնացոյ, սրբոց Փիլիպպեաց և Ուրմուխազոց, որ երբոսն և չորրորդ Աբբիզոյ, բազմաց տարով զտէրութիւնն կտակաւ, զի ամենեցուն իշխանութիւն՝ մակեդոնացոյն անուանեցի, ինքն մեռանի: Օկնի սրբ թագաւորեալ Բարեթմի Սելեկիոս, զյուլիոց կորցելով զիշխանութիւն. աստի և զՊարթևս հնադանդեաց մեծաւ պատերազմաւ, և կոչեցաւ՝ Նիկանովր այնորիկ ազադաւ: Սորս Թիրեալ ամն երեսուն և մի, թողաւ զթագաւորութիւնն սրբոց իբրում Մաթիոբոց անուանեցելոցն Սաւաթր ամն իննետասն: Օստ յաջորդէ Մաթիոբոս, ասացեալն թուրա, ամն տասն. և 'ի մեռաւաներորդին ապտամբէն Պարթևք 'ի ճառացութենէ

մակեդոնացւոյն : Ուստի և թագաւորեաց Արշակ քաջ, որ է 'ի զաւակէ
Աբրահամու, 'ի քետուրական ծննդոց, առ 'ի հաստատել բանին Տեառն
առ Աբրահամ, թէ թագաւորը աղգաց 'ի քէն ելցեն :

Բ

Թագաւորեալ Արշակայ և որդւոցն, պատերազմ ընդ մակեդոնացիս, և սեր ընդ
հռովմայեցիս :

Որպէս ասացաք, յետ վաթսուն ամի մահուանն Աղէքանդրի՝
թագաւորէ 'ի վերայ Պարթևաց Արշակ քաջ 'ի քաղաքին, որ կոչէ
Բահզ Առաւատին, յերկրին Վառչանաց : Այս ասոյ պատերազմ աստիկ
յոյժ, թափելով յինքն զամենայն արեւելեաց : Հարած է և 'ի Բարե-
լովնէ զմակեդոնացւոց իշխանութիւնն : Ան զգործանալն հռովմայեցւոց
'ի վերայ արեւմտից և ծովու, և թէ 'ի սպանիացւոցն թափեցին զովնն,
ուստի սկի և արծաթն հասանի. և զգաղատացիս հարեալ ընդ հարկիւ
կացոյց, և զթագաւորութիւնն ասիացւոց : Հրեշտակս առաքեալ, խնդրեք
զգաշնաւորութիւն, զի մի օչնեացէ մակեդոնացւոցն. ոչ տարւլ հարկս,
այլ պատարագս միայն ամի ամի հարիւր քանքարոյ :

Այսպէս տիրեալ ամս երեսուն և մի, և յետ նորա Արտաշէս որդի
նորա ամս քսան և վեց, զոս պայազատէ նորին որդի Արշակ, որ կոչեցաւ
մեծ. պատերազմի ընդ Պսեմտոր և որդւոցն Պսեմտորեաց Անտիգոնեաց.
քանզի 'ի վերայ նորա եկն 'ի Բարելովն մակեդոնական զօրու, և
պատերազմեալ 'ի գերութիւն ըմբռնեցաւ. զոր կալեալ Արշակայ՝ տարաւ
'ի Պարթևս երկաթեղէն կապանօք, ուստի և Սիրիպիեղէն կոչեցաւ :
Այլ իմացեալ եղբօր նորին սիդիացոյց Անտիգոնայ զգնալն Արշակայ, զայ
սննի զԱշորիս : Իսկ Արշակ երկատասան բիւրեաւ անդրէն զարձեալ, և
Անտիգոնս 'ի աստիկ ձմերայնոց հերքեալ, պատահի նմա պատերազմաւ
յանձուկ տեղիս, և կորնչէ հանդերձ զօրօքն. և Արշակ տիրէ երբորդ
մասին աշխարհիս, որպէս յիրականացն պատմութեանց Հերոդոտեաց է
ուսանել 'ի չորրորդէ, որ յաղագս բաժանելոց զբարբ երկիրս յերիս
մատունս, և կոչեալ զովն Աւրոպիէ, և զովն Ալիբիէ, և զովն Ասիայ, որում
և տիրեաց Արշակ :

Գ

Թագաւորեցուցանել զԱղարշակ Հայոց աշխարհիս :

Ի ժամանակին յայնմիկ թագաւորեցուցանէ զեղբայր իւր Աղ-
արշակ մերոյ աշխարհիս, զհիւսիսի և զարեւմուսս տարւլ նմա սահմանս :
Սա, որպէս յառաջնում մերում մատենին գրեցաք, այլ քաջ և խոհեմ՝
ընդարձակեաց 'ի վերայ սահմանաց իւրոյ. և կարգս կենցաղականս,
որչափ մարթէր, սահմանեաց աշխարհիս. և նախարարութիւնս, և նոյցին
նախարարութեանցն նահապետութիւնս հաստատեաց զարս պիտանիս,
որ 'ի զաւակաց նախնւցն մեր Հայկայ և յայլոց :

Վանդի յետ սանձահարելոց զմակեդոնացիս և զաղարելոց պա-
տերազմայն, սկիզբն առնէ բարեգործութեանց Պարթևս քաջ. նախ և
առաջին փոխարէն բարեաց հաստեցանելով առնն զօրաւորի և իմաստնոյ,
որ 'ի Հրեկոյն՝ Համբայ Բաղարատ. տալ նմա իշխանութիւն աղգաւ
թագադիր լինել արշակունեաց. և որ 'ի նմանէ ծնեալ աղգ՝ լինել յանուն
նորա կոչմամբ բաղբատունի, որ և այժմ մեծ նախարարութիւն 'ի մէջ
աշխարհիս : Վանդի այս Բաղարատ նախաձեռն ընծոյ ըստ կամաց
մատոց զինքն Աղարշակայ յառաջ քան զպատերազմն Արշակայ ընդ
մակեդոնացիսն, և սա 'ի դրան արքունի : Իսկ 'ի ծայրս հայերէն խօսից
կողմնակալ իշխան բիւրոց և հազարաց յարեւմտից կուսէ :

Բայց գարձցաք անդրէն 'ի վեր պատմելով յաղագս պատերազմին
Աղարշակայ ընդ պոնդացիս, և որ 'ի Փոնդիայ, և վասն յաղթու-
թեանն :

Գ

Եթէ որպէս միաբանեալ Աղարշակայ զքաջս Հայոց 'ի կարգ զօրու, խաղոց 'ի
վերայ մակեդոնացւոց մտերմաց :

Յետ պատերազմին Արշակայ ընդ մակեդոնացիս և ունելոց զԲա-
րեւն և զարեւելս և զարեւմուսս աստրեստանի, միաբանէ և Աղարշակ
զօր բաղում յԱրարատականէ և 'ի Հայոց, որ 'ի միջոցի աշխարհիս, արս
անուանիս և քաջս, և զկոչեցեալն Բաղարատ, և որ ընդ նովաւ քաջք,
1*

և զծովեղերեսցան մանկունս, որք 'ի Գևեղամայ և 'ի քանանացոց, և Շարայի ծնունդք և Գուշարայ, և առ թէր սիսականան, և զկազմանան և գնոցա մերձաւորան, որպէս թէ զկէս մասն աշխարհիս: Հասանէ 'ի միջոց աշխարհիս վերագոյն քան զսիւրնս մօրին մեծիկային Աբասկոց, մօտ յԱբմուխին որ ասի բլուր. աւուրս շատս առնելով անդ, որպէս պարս է սակ. զի ոչ զիտէին զկարգս ինչ:

Առ աստի միաբանեալ զբոլոր կողմ աշխարհիս, հասանէ առ սահմանօքն Խաղտեաց: Վանդի Ղաղկիայ, Պանդաս, Փոխգիւց, Մաժարք և այլք, ոչ զիտելով զհամ պատերազմին Աբշարայ, առ մակեդոնացոց պետութիւնն զմիաբանութիւն գաշանցն հաստատուն պահէին: Վասն որոց ոմն Մորփիւղիկեաց միաբանեալ զասացեալ կողմանս զպատիկ, և զբլուր 'ի պատերազմ ընդ Վաղարշակոց: Բայց պատահէն միմեանց առ բարձրաւանդակի միջ բլրով քարազազածիւս, որ սցոժ ասի Կողմնիայ. և մօտեալք 'ի միմեանս ձիւ սապարխօք միջոցոցն. սմբանան երկրքին կողմանքն բովանդակ աւուրս:

Ե

Պատերազմ Մորփիւղիկեայ և միգահար մահ:

Չկնի անցանելոց բազում աւուրց ամբանալոց կողմանցն երկրոյանց, զբլուրի պատերազմ 'ի մերմէ կողմանէս զիմեալ. վասն որոց յարգարէ կամաւ կամ սկամոց և Մորփիւղիկեան զիւրոց կողման ճակատն, հասանէ յանդուզն յարձակմամբ: Վանդի սյր սրտեաց էր, և անդամովք երկար և ընդ իրեարս պատշաճ, զոյդ մարմնոցն և ոյժ աստիկ սնելով: Ամբացեալ պղնձով և երկաթով, և սլլովք ընտիր վառելովք, ոչ աստիկ ինչ թուով, տապաստ յերկիր արկանէր արս ընտիրս և քաջս 'ի մանկանցն Վաղարշակոց. և ջանայր անցանել հասանել յարքոյն Հայոց 'ի մեջ խմբի մեծի և զինու ամբացելոց: Առ մօտ անցեալ աջոյցեաւ ձղել զսփինս. քանզի էր կորովի և երկայնածիղ, հնոի գաշտէնս արձակեալ որպէս 'ի թուիչս սրաթիւ հաւուց: Այլ ոչ ինչ կարի յամեցին ընդ մեջ անցանել արք քաջք և անուանիք 'ի զարմից Հայկոց և ասորեստանոցն Սենեքերիմայ. և աշտէիւ հարեալ սաստակեն զքաջն, և զգօրսն առաջի

արկեալ 'ի փախուստ դարձուցանէին. բազում վտակս արեան հեղեալ, զերկիրն սուղանէին իբրև հեղեղք անձրեաց: Առ յայնմ հետէ դադարեալ խաղաղէր երկիրն, նուաճեալ ընդ ձեռամբ Վաղարշակոց, և մակեդոնացոցն դադարեալ գտն:

Զ

Եթէ որպէս կարգեաց Վաղարշակ զարեմուս և զհետեօի մերոց աշխարհես:

Առ սոս սյսպէս կատարեալ, կարգէ զկողմանս Մաժարայ և զպանդացիս և զեզերացիս. դառնայ առ ասորեստովն Պարխարայ ընդ մեջ Տայոց 'ի զիջին և 'ի մառախլուտ տեղիս մայրեայն և 'ի լուսաւետս. զեզերցիկ իմն կարգելով զերկիրն, հաւատարելով զեռնայինն և զճերմահասն 'ի բարեխառն և 'ի զուգապեղեցիկ վայելչութիւն իւրոց թաղաւորութեանն. ամառնային ժամանակին հովանոցս պատրաստելով, յարժամ զհետեալ երթիցէ: Պոմն զերկուս տախարակն անտառախիտս հանդերձ լեւրամբքն կազմելով, և որոց տեղիս. և զճերմութիւնն Կողայ 'ի մարմանդս սյղեաց և բուրաստանեաց: Այլ խորեմ աստ վասն սիրելի առնն յայտնի զբել զամենայն և մանրագատում. զի անցի մայն զտեղիսն նշանակելով, զհաւատսին և զոճն 'ի բաց թողեալ, վասն զկապ սիրոց զհրաշալոցն անխղելի պահելոց:

Առ աստ կոչեցեալ զվայրենի եկամուտ ազգն, որ 'ի գաշին հիւսիոց և որ զասորեստով մեծի լեւինն Վաւիտոց, և որ 'ի հովիտս կամ 'ի ձորս երկայնագողս խորացեալս, 'ի լեւնէն' որ զհարստով իջեալ մինչ 'ի գաշտաբերանն մեծ. պատուէր տարով զուսպակութիւն և զմարդազատութի 'ի բաց քեցել յինքեանց, և հրամանաց և հարկաց արքունի հպատակ լինել. որպէս զի միւսանգամ սեսեալ գնտոս, առաջնորդս և իշխանս հանդերձ զեզերցիկ կարգօք հաստատուցէ: Առ արձակէ գնտոս հանդերձ արամբք իմաստնովք և վերակացուք յիւրմէ: Առ ինքն արձակեալ զարեմուսեաց բազմութիւնն, իջանել 'ի տեղիս խոտաւետ մերձ 'ի սահմանն Շարայի, զոր հինքն Անիոյց և վերին Բասեան կոչին. իսկեացոց վասն հաստաւածին Վաղարշար Բաղկարայ Վաղայ բնակելոց 'ի տեղիս, յանուն նորս անուանեցաւ Վանանդ. և անուանք շինիցն յանուն եղբարց և զարմից նորս անուանեալ կոչին մինչև յայժմ:

Իսկ 'ի ցրտանալ հիւսիսց 'ի դառնահոտ փշեղց, խաղց իջանէ 'ի գաշան մեծ . և անդ դափամբ մօրին մեծի բանակի 'ի տեղոջ, ուր դեան մեծ 'ի ծովակէն հիւսիսց սկիզբն առեալ իջանէ և խառնի 'ի մօրն մեծ : Եւ անդ կարգեալ զգօրս աշխարհին, և թողեալ յինքնէն վերակացուս, և իւր առեալ զամենայն զլխաւորսն՝ չուէ 'ի Սժբբն :

Է

Յօրինուած թագաւորութեանն, և թէ ուստի զնախարարութիւնն բազմացոյց, որպէս և զնորդ կենցաղաւարել հրամայեաց :

Այս դրուակ մեծ, և հաւաստի պատմութեամբ լի, և արժանի բանից սղորկադունից և յորովից : Վանդի բաղում ինչ աստ կարգաց և յօրինուածոց, տանց, ազգաց, քաղաքաց, շինից, դաստակերտաց, և համայն ասել օրէն թագաւորութեանն, և որ ինչ շուրջ զթագաւորութեամբն . զօրաց, զօրապետաց, կողմանց կողմնակալաց, և որ նման սյուսիկ :

Արդ նաև և առաջին օրինադրէ թագաւորն զինքն և զտուն իւր, սկիզբն առնելով 'ի զլխոյն իւրմէ և 'ի թագէ : Եւ զիտեցեալն Բաղարատ, որ 'ի Հրէիցն, շնորհակարութիւն նմա վասն յառաջագոյն անձնատուր ձեռնտուութեանն առ թագաւորն և միամտութեանն և քաջութեանն, զյառաջասացեալ տանուտերական պատիւն ազգին պարզեւելով . և իշխել նմա թագ 'ի զլուխ դնել թագաւորին, և կոչել թագադիր և ասպետ . և առանց ոսկոյց և ականց զկրտսեր մարգարիտն երեքտակէն վարտակալ ամէլ՝ յորժամ յարքունիս և 'ի տան թագաւորին շրջիցի :

Եւ զգեցոյցանողս իւր զձեռէս 'ի զաւակաց քանանացոց . անուն կոչէ ազգին զնթունիս : Եւ թիկնապահս իւր, զննու հանդերձ, 'ի զաւակացն Խոռայ հայկացոյ՝ արս ընտիրս և քաջս, նիզակաւորս և սուսերաւորս . և զլուխ նահապետ նոցա զՄաղխազ ոմն : Բայց անուն ազգին զնախնականն պահէ : Իսկ զՂաատ 'ի զաւակէ Պառնկայ, որ 'ի Պեղամայ, 'ի վերայ սրտց արքունականաց կարգէ : Որոց սրգի եղեալ Վարժ, յանուն նորա անուանի ազգն . բայց այս զինի, յաւուրս Արտաշեսի : Եւ զՂաբաղ ոմն 'ի վերայ կուտից, և զԱբէլ ապասարար և զահաւոր . և շէնս պարգեւէ նոցա, յորոց և անուն կոչին . սասպէս և նախարարութիւնքն՝ արեղէն և գարեղէն :

Եւ զարծրունիսդ զխտեմ՝ ոչ արծրունիս, այլ արծիւ ունիս, որք արծուիս առաջի նորա կրէին : Թողում զառասպելեացն բաջաղանս, որ 'ի Հագամակերտին պատմին . մանկան նիրհէլց անձրև և արև հակառակեալ, և հովանի թռչնոց պատանուցն թալկացելց : Պիտեմ զշնունիսդ զինի ունիս, որ առաջի թագաւորին պատրաստէր զըմպելիսն . որ պանչելի իմն զիպեալ եղև ըստ գործոյն և անունն . քանզի պատրաստէր զըմպելիսն արքայի յընտիր և համեղ զինեաց, ունէր և կոչումն անուանն Պիին . ընդ որ կարի զուարճացեալ, ասեն, Վաղարշակի կարգէ 'ի թիւ նախարարութեանն ազգաց մեծապէս : Եւ են այս երկու տունքս 'ի զաւակէ Սենեքերիմոց, արծրունիս և զնունիս :

Առեմ և զսպանդունիսդ 'ի վերայ զենարանաց, և զհաւենունիսդ՝ բաղեակիրս և բաղեակալս յազադս 'ի մայրիս բնակելց : Եւ եթէ առցոխս ոչ ունիցիս, զձիւնականդ՝ ամարայնոցաց պահակա և ձիւնակիրս, և յառաջագիմութեանէ ազատացեալս, որպէս ընտանիք թագաւորաց :

Եւ զունդս և պահապանս դրան արքունի պատրաստէ զարս, զմի մի իւրաքանչիւր վառելովք 'ի նոյն հին զարմից թագաւորացն՝ որ 'ի Հայկոց, որ ընդ ժամանակս ժամանակս ժառանգութեան 'ի հարանց ատացեալ գեւղս և դաստակերտս : Իսկ աստ ուրեմն Պարսից թագաւորութեանն, որպէս բեմ, յայցոց յարուցեալ զունդս և ստտան անուանել . ոչ զխտեմ թէ վասն ապաւելց ազգին առաջնոց, թէ վասն ընդգիմութեան իրիք լինելց շկապեալ և 'ի բաց ընկեցեալ զազգն, զայլս 'ի տեղիս յարուցին զունդս անուամբ արքունի : Այլ առաջինն հաստատ 'ի զարմից թագաւորացն, առաջնոց . որպէս և պիտմ 'ի Վրաց աշխարհին, որ Սեփծուղն կոչէ : Եւ և ներքինիս հրամայէ 'ի նոյն ազգէ խղել . և նահապետ նոցա զՀայր իշխանն մասին յԱրաբատականէ մինչև յըճուաշ և Նախճաւան : Բայց թէ որպէս է և ուր արս իբր անցին անյիշատակելի, ես ոչ գիտեմ :

Ը

Երկրորդ թագաւորութեանն լինել 'ի զաւակէ Աշգահակոյ Մարաց թագաւորին : Բայց յետ կարգելց գտուն թագաւորին, երկրորդ թագաւորութեանն լինէր 'ի զաւակէ Աշգահակոյ՝ Մարաց եղելց թագաւորի, որ պիտմ Մարացանդ կոչեն : Վանդի ոչ ասեն նահապետի ազգին՝ Մու-

ըսցան տէր, այլ մարացոցն տէր: Աւ թողու 'ի վերայ նորա զամենայն շէնս, որ 'ի գերութենէն Սարայ: Աւ յարեւելից կողմանէ զեղերբ հայկական խօսից կողմնակալս, զերկու ցեղից նահապետութեանցն՝ սիսականն և կազմեացն, զորոց զանուանան յառաջնում ճառին կարգեցաք:

Յետ սորա մեծ և անուանի և բազմաբեր զարեւելից հեփոց կողմանն կարգէ կողմնակալութիւն՝ զպր անուանի և յամենայն զործ մտաւորութեան և հանճարոց առաջին, զԱռան. առ մեծ գետովն, որ հասանէ զգաշան մեծ, որ անուանի Սուր: Բայց զայս զխտեա, զի զցեղս զայս մեծ և անուանի՝ մտացումն եղև մեզ յառաջին մատենին յիշատակել, զգուճոս սիսական՝ որ ժառանգեաց զգաշան Աղուանից, և զեռնակալն նորին գաշաի, 'ի գետայն Արափայ մինչև ցամաքն՝ որ ստի շնարակերտ. և աշխարհն յանուն քաղցրութեան բարուց նորա կռչեցան Աղուանք. զի աղւ ձայնէին զնա: Աւ 'ի սորա ճննողոց այս Առան անուանի և քաջ կարգեցաւ 'ի պարթեւէն Վաղարշակոց կողմնակալ բխրասր: Բարա գաւակէ ասեն սերեալ զազդ առեացոց և զարգամնացոց և ծովգեացոց և զարդարացոց իշխանութիւնն:

Իսկ Վառչարոց, որ յարդոցն Շարայի, ժառանգեաց զեւտն ժթին, որ է Սանդարք, և զիւս մտինն Ջաւախոց, զՍողբ, զԾար, զՉար՝ մինչև ցամաքն շնարակերտ: Բայց զտերութիւնն Աշոցոց, և զսեպհակալութիւնն Տաշոց՝ կարգէ Վաղարշակ 'ի գաւակայն Վառչարոց հայկացոց: Իսկ ընդդէմ լերինն Աստիտոց կողմնակալ հեփոց կարգէ զմեծ և զհօր ազգն. և նահապետութեանն անուն կարգայ՝ բղեշն գաղարացոց. որ էր լեալ 'ի գաւակէ Միհրդատոց Վարեհի նախարարի, զոր ածեալ Աղեքսանդրի, թողեալ իշխան 'ի վերայ զերութեան 'ի վերիացոց ազգայն, զորս էսած՝ Նարեգոպանտար, որպէս Արիւզենոս պատմէ այսպէս ասելով. Մեծագորն՝ Նարեգոպանտար բռնագոյն էր քան զԱրակիւս լերիացոց. զօրոժտրով լեալ, հասանէր 'ի վերիացոց աշխարհն, և վանեալ խորտակեալ ընդ ձեռամբ նուաճէր. և զմասն մի 'ի նոցանէ յաջակալն Պանդոս ծովու յարեմուտս տարեալ բնակեցաւ ցանէր: Իսկ 'ի հովտին մեծի Բասենոց կարգէ նահապետութիւն զորդունին անուանեալ, որ 'ի գաւակայն Շայկոց:

Իսկ զպր խոժտագեղ և բարձր և կազարաննն և տախարթիթ, խորակն և զժնահայեաց, 'ի գաւակէ Պառքամոց, 'ի Շայկակոց թոսնէ,

Տորք անուն կոչեցեալ, որ վասն առաւել ժահագիմութեանն ձայնէին անդեղեաց, վիթխարի հասակաւ և ուժով, հաստատէ կուտակալ արեւմոց. և յերեսացն անպիտանութենէ կոչէ զանուն ազգին Անդեղ տուն: Բայց եթէ կամիս, ստեմ և ես յաղագս նորա անյաջ և փցուն, որպէս պարսիկք վասն Ռոստամոյ Սագճիի հարեւր և քսան փոյց ոյժ ասեն ունել: Վանդի կարի իմն անյարմար թուէին նմա երզ բանիցն վասն ուժեղութեանն և սրտեայ լինելոցն. որում ոչ Սամանի և ոչ Արակեաց և ոչ Սագճիին յարմարեն այս զոյցքս: Վանդի երզէին նմա բուռն հարկանել զորճաքար վիտայ ձեռօք, ուր ոչ զպր զեղութիւն, և ճեղքել ըստ կամոց մեծ և փոքր. և քերել ըղնդամբք և կազմել որպէս տախտակ, և զբել նոյնպէս ըղնդամբք իւրովք արծուիս և այլս պայտիս: Այլ յեղբոս ծովուն Պանդոսի զիպեալ նուաց թշնամեաց, զիմն 'ի վերայ. և 'ի խաղախ նոյս 'ի խորն իբրև սապարեզս ութ, և սա ոչ ժամանեաց նոցա. առնու, ասեն, վէմն բլրաձևս, և ձգէ զինի. և 'ի սաստիկ պատումանէ ջուրցն ընկղվին նաւք ոչ սակաւք, և ամբարձումն ալեացն, որ 'ի պատումանէ ջուրցն, վարէ զմնացեալ նաւն բազում մընոս: Ո՛հ, կարի է առապելս, այլ և առապելաց առապել: Բայց քեզ զի է. քանզի էր արդարեւ սաստիկ հօր, և այսպիսեաց զուցաց արժանի:

Բայց զինի գորս հաստատէ զմեծ նահապետութիւնն Ծովոց 'ի չորրորդն կոչեցեալ Շայս: Այլ և զնախարարութիւնն ապահանեաց և զմանաւագեանն և զըզնունեանն 'ի նոյն գաւակայն Շայկոց. 'ի բնակչաց գտեալ պերճազոյն, տեսարս կարգէ յանուն շինից և գաւառաց կոչելով:

Այլ մտացաք և զգժնեայ Աւքն անուանեալ այր. զոր ոչ կարեմ հաւատեաւ ասել, 'ի Շայկոյ եթէ յառաջագունից քան զնա եղելոց յաշխարհին, զոր հին զոյցքն պատմեն լինել. բայց էր այր քաջ: Չաս կարգէ սակաւ արամբք պահել զեւտնն, սրալ զքօշն. որք անուանեցան Սիլուսիք: Այսպէս և 'ի նոյն իրս և զՄիանդակն անդառնալի. և 'ի ամանէ մանդակունիք:

Բայց յարդոցն Վահագնի գտեալ արս, որք ինքնակամ ընդրեցին զմհենիցն պաշտամունս, պատուէ մեծապէս, 'ի ձեռն տարով նոցա զքրմութիւնն. և կարգէ ընդ առաջին նախարարութիւնն, և անուն կոչէ վահագնիս: Ստպէս և զառաւենեանն և զարեհասանեանն գտեալ 'ի զարմից առաջին թաղաւորացն, կարգէ 'ի նոյնանուանս աւանս:

Այս զՇ արաշան 'ի տանէ Սանասարայ հաստատէ բղէշիս մեծ և կուտակալ յարեմոսից հարաւոյ, յեղեր սահմանացն ասորեստանի, առ աին Տիգրիս գետոյ, դաւառս պարգեւելլով զԱրծն, որ շարջ գնովաւ, և զԼեւան Տաւրոս, ուր և Սիմ, և զԱղեսուրն ամենայն:

Իսկ զմիկայցն 'ի նոյն դաւառէ գտեալ պր, որ ունէր ընդ իւրեաւ սրիկոյս բազում, նախարարութիւնս հաստատէ: Աջնպէս և զիրողուացիս, զանձեացիս, զակէացիս 'ի նոյն դաւառաց: Իսկ զորշատնիս և զգողութնեցիս գտի պատմեալ 'ի սիտականէն արդարեւ հաստաւած. ոչ զիտեմ, թէ յանուն արանցն զգաւառն անուանեն, և թէ յանուն դաւառացն զնախարարութիւնն կոչեցեալ:

Իսկ յետ պար ամենայնի մեհեան շինեալ յԱրմաիր, անգրիս հաստատէ արեգակն և լուսնի և իւրոյ նախնեաց: Այս աղերսեալ որ 'ի Հրէիցն Շամբայ Բագարատ, որ և թագադիր և ասպետ, հանդերձ հարկեցուցանող բանիւք, թողուլ զօրէնս հրէութեան, և պաշտել զմեհեանս. զոր շառեալ յանձն, ըստ կամաց թողու. զնա արքայն Սաղարշակ:

Հրամանս տայ և զքաղաքն Շամիրամայ նորոգել, և յայլ բազում տեղիս շինել քաղաքս բազմաբնակս, և շէս գլխաւորս և մարդակիտս:

Այս օրէնս իմն հաստատէ 'ի տան թագաւորութեան իւրոյ, և ժամն որոշէ ելեմոսից և խորհրդոց և խրախճանութեանց և զբօսանաց: Այս կարգս զինուորութեանց, և նոցունց առաջինս և երկրորդս և երրորդս, և որ 'ի կարգին: Այս յիշեցուցանողս երկուս 'ի ձեռն գրոյ. այլ ոմն զբարի յիշողութիւնն առնելով, և այլ ոմն զվրէժինդութեանցն: Այս բարոյ յիշեցուցանողն հրամանս տայ 'ի բարկութեան արքայի և յանիրաւ հրամանս՝ յիշեցուցանել զիրան և զմարդասիրելն: Իրաւարարս 'ի տան արքունի, իրաւարարս 'ի քաղաքս և յաւանս: Հրամանս տայ քաղաքացեաց մարդկան արդոյ և պատիւ լինել քան զգեղջկաց, և զեղջկաց պատուել զքաղաքացիս որպէս զելիսանս. և քաղաքացեաց մի կարի առ զեղջկոքն պերճանալ, այլ և զբայրաբար վարիլ, վասն բարեկարգութեան և աննախանձոտ կենաց, որ է շինութեան և խաղաղութեան կենաց պատճառք. և որ ինչ նման պտոյցիկ:

Այս քանզի բազում ունէր ուտտերս, պատշաճ վարիաւ ոչ ամենեցուն առ իւր կալ 'ի Մծբին. վասն որոյ առաքէ զնոսս բնակել 'ի դաւառս Հաշտենից, և 'ի ձորն նորին սահմանակալ, որ է արտաքոյ Տարօնոյ 'ի

նոսս թողլով զէնս ամենայն, հանդերձ յաւելուածով մտից առանձինն և ուսմկաց կարգելոց յարքունուսա: Այս միայն զառաջին սրդին իւր, որ կոչէր Արշակ, պահէ առ իւր 'ի համար թագաւորութեան, և զնորին ուսար՝ զոր անուանեաց Արտաշէս, և յոյժ սիրեցեալ. քանզի էր արդարեւ սղայն կայսառ և հզօր մարմնով. սրպէս զի կարծիս հայեցողայն տալ՝ որ 'ի նմայն աճելոց էին արութիւնք: Այս եղև այս յայնմ հետէ և առ յապոյ օրէնք 'ի մէջ արշակունեաց, միոյ սրգոյ բնակել ընդ արքայն՝ փախանորդ լինել թագաւորութեանն, և այլ ուտտերաց և գտտերաց գնալ 'ի կողմանս Հաշտենից՝ յաղդին ժառանգութիւն:

Բայց Սաղարշակ յետ պայսիսեաց արութեանց և բարեկարգութեանց մեռանի 'ի Մծբին, թագաւորեալ ամն քսան և երկուս:

Թ

Յաղագս մերոյ Արշակաց առաջնոյ, և նորին գործոց:

Արշակ որդի Սաղարշակոյ թագաւորէ 'ի վերայ Հայոց ամն երեքստասան. նախանձաւոր և հետեւող հայրենի առաքինութեանցն լեալ, բազում կարգս ուղղութեանց զործեաց, պատերազմելով ընդ պոնդացիս, և նշանակ էթող յեղեր ծովուն մեծի. զնիզակն իւր զբոյսրատեղ, որ էր արեամբ զեռնոց մխեալ, ձգեալ 'ի հետեւակուց՝ խորագոյնս նստոյց յերկանաբար արձանին, զոր կանգնեաց 'ի ծովեզերն: Չայս արձան բազում ժամանակս պատուեցին պոնդայիք որպէս զառ 'ի յաստուածոց գործ: Իսկ 'ի գոռալն Արտաշիսի միւսանդամ ընդ պոնդացիս, ընկեցեալ ասն զարձանն 'ի ծով:

Ի սորս աւուրս աղմուկ մեծ լեալ 'ի գօտիս մեծի լերինն Սաւկատու յաշխարհին Բաղլարոյ, և բազումք 'ի նոցանէ հաստաւածեալք եկին յաշխարհս մեր, և բնակեցան ներքոյ Սողայ՝ յարգաւանդ և 'ի հայաւէտ տեղիս բազում ժամանակս:

Ի ամանէ նեղեալ որդիք Բագարատոյ վասն զկուռս պաշտելոց, երկու 'ի նոցանէ սրով կատարեցան արիաբար 'ի վերայ հայրենի օրինայն. զորս ոչ պատկառեմ ասել հետեւող լինել անանիանցն և եղիազարանց: Բայց այլքն յանձն առնուն պոշափ միայն, 'ի շարթու հեծանել յորս

և 'ի պատերազմանս, և զմանկունս թողուլ անթլիատս, յորժամ լինիցին. քանզի անկին էին: Եւ հրամայեցաւ յԱրշակայ մի տալ նոցա կանցս յամենայն նախարարութեանցն, և թէ ոչ ոխտ պայմանի հաստատեցեն՝ թողուլ ըզթլիատութիւնն: Չորս յանձն առնուն զերկուս զոյս միայն, այլ ոչ զերկրպագութիւն կուցն:

Ատաննոր սպառին բանք ծերունայն Մար Աբաս Կատինայ:

Ժ

Եթէ ուստի եղիտ զպատմութիւնն զնի մատենիցն Մար Աբաս Կատինայ:

Սկիզբն արասցուք պատմել քեզ 'ի հինգերորդ զբոցն Աբրիկանոսի ժամանակադրի, որում վկայէ Յովնէպոս և Հիւսրղիտայ և այլք բազումք Յունաց: Վանդի նա բովանդակ փոխադրեաց և որ ինչ 'ի քարտէս գիւանին Եդէսիայ՝ որ է Ուսայ, որ յաղագս թագաւորացն մերոց պատէր. որ մատենքն 'ի Մծբնայ էին փոխեալ անդր. և 'ի Մինսպոյ Պանդուս 'ի մեհենական պատմութեանցն: Մի ոք անհաստատայի, քանզի մեզէն իսկ ականատես եղաք այն գիւանին: Եւ վկայ քեզ 'ի մօտոյ երաշխաւորեցէ Եդէսիատէ գիրք Եստերի կեսարացոյ, զորս ետ թարգմանել էրանելի վարդապետն Մաշտոց 'ի հայ լեզու: Ինդիր արասցես 'ի Վեդքըսնի 'ի գաւառին Միւնեաց, և գտցես յառաջին հաղնեղութեանն յերեքտասներորդ թուին, զի վկայէ յԱդէսիայ գիւանին լինել ամենայն գործոց ստաջին թագաւորացն մերոց մինչև յԱբդար, և զնի Աբդարու մինչև յԱբուանդ: Որ այժմ կարծեմ գամնի պահեալ 'ի նոցն քաղաքի:

ԺԱ

Յաղագս մերոց առաջնոց Արտաշեսի, և յոփշտակելոց զնախագահութիւնն:

Արտաշէս թագաւորէ Հայոց փոխանակ Արշակայ հօր իւրոյ 'ի քոսն և 'ի չորրորդ ամի Արշականայ Պարսից արքայի. և յառաջագեմ եղեալ, ոչ զերկրորդականն ունի գահ, այլ զաւագութեան թեկն ածէ. որում հաւանեալ, յանձն առնու Արշական տալ նմա գնախագահութիւնն: Վանդի էր այր հպարտ և պատերազմատէր. որ և արքունիս իւր 'ի

Պարսից աշխարհին շինեաց, և դրամ առանձին զիւր պատկերն հարկանէր. և զԱրշական ընդ իւրով ձեռամբ կացուցանէր թագաւոր Պարսից, որպէս զՏիգրանն որդի իւր՝ Հայոց:

Բայց տայ զՏիգրանն որդի իւր յպատանի ոմն Վարստ անուն, որդի Վատայ, որ 'ի զուակէ Վասնիայ՝ որ 'ի Վեդանայ, քանզի էր պատանին նշաւակ 'ի նեռածգութիւն կորովութեան, ուսուցանել զՏիգրանն: Չնա իշխան արքունականացն արարեալ որոց, և շէնս պարկեւայ նմա առ Հրազդան գետով, յանուն նորա կոչն ազգն վարածնունի: Բայց զգուտար իւր զԱրտաշամայ տայ կին Միհրդատայ ումնն Վրաց բղէշի մեծի, որ էր 'ի զուակէ Միհրդատայ՝ Վարեհի նախարարի, զոր կացուցեալ էր Աղեքսանդր 'ի վերայ գերութեանն վերիայոց, որպէս յառաջագոյն պատմեցաք. և հաւատայ սմա զկողմնակալութիւն հիւսիսային լերանցն և Պանդոս ծովու:

ԺԲ

Խաղաշն Արտաշեսի յարեմուտս, և ձերբակալ առնել զԱրիստոս, և աւարել ընձեռել Հայոց զպատկերս կուց:

Յայնժամ հրաման տայ Արտաշէս զոր յարուցանել յարեւելոյ և 'ի հիւսիսոյ բազում յոյժ, մինչև ոչ գիտել նմա զհամարն, այլ յանցս և յիջևանս քար բոտ մարգաթուի կարկառ՝ նշան բազմութեանն թողուլ: Խաղաշ յարեմուտս, և ձերբակալ արարեալ զԱրիստոս թագաւոր լուգացոյ:

Եւ գտեալ Միսիայ պղնձածոյլ սկէզօժ պատկերս զԱրտեմիդեայ և զՀերակլեայ և զԱպոլոնի, տայ բերել յաշխարհս մեր, զի կանգնեցեն յԱրմաիր: Չոր առեալ քրմապետացն, որ էին յազգէ վահանեաց, զԱպոլոնին և զԱրտեմիդայն կանգնեցին յԱրմաիր. իսկ զՀերակլայն զառնապատկերն, զոր արարեալ էր 'ի Սկիւզեայ և 'ի Վիպլիտոս կրետացոյ, զՎահագն իւրեանց վարկանելով նախնի, կանգնեցին 'ի Տարօն յիւրեանց սեփհական զեւոյն յԱշտիշատ, յետ մահուանն Արտաշեսի:

Բայց Արտաշեսի նաւածեալ զցամաքս միջոյցայ ծովուցն և բիրցունց, լնու զՈվկիանոս բազմութեամբ նուազ, ծառայեցուցանել կամելով զբոլոր արեմուտս: Վանդի մեծ յոյզք խոսովութեան եղեալ 'ի Հուովմէ, ոչ ոք

ընդդիմանայ նմա հղորակէս : Այլ ոչ զիտեմ ասել յորպիսի ազդմանէ, ահագին իմն ազմուկ լեալ շփոթից, բազմութեան զօրացն զմխկանս կոտորեալ . իսկ Արտաշէս փախուցեալ մեռանի, որպէս ասեն, յիւրոց զօրաց . թագաւորեալ ամս քսան և հինգ :

Բայց և Ալլադայ առեալ պատկերս զՎիտաի, զԱրտեմիդայ, զԱթենայ, զԱփեստու, զԱփրոդիտեայ, տայ բերել 'ի Հայս . որ ոչ ժամանեալ միջամուտ լինել յաշխարհս, բնն զբոթ մահուանն Արտաշիսի . և փախուցեալ բնկնուն զպատկերն յամբոյն յԱնի . և քաբմբ զնոցին զհետ լինելով, դադարեն առ նոսա :

ԺԳ

Այսութիւնք տիեզերակալութեանն Արտաշիսի և կապելոյն զԱրիւստս, յայլց պատմագրաց :

Օայս ասացեալ պատմագրացն Յունաց, ոչ մից կամերիւց, այլ բազմաց . ընդ որ տարակուսեալ մեր՝ բազում խոյզ խնդրոյ արարաք : Վանդի լեւաք 'ի պատմութեանց ոմանց՝ Աիւրոսի սպանեալ զԱրիւստս, և բարձեալ զթագաւորութիւնն լիւդէացոց : Աւ դարձեալ պատմի առարկութիւնն Արիւսեայ և Նեքրտանեայ . և Նեքրտանեոս այս վերջին թագաւոր է եգիպտացոց 'ի Մանեթոս պատմեալ զոր ոմանք հայր Աղեքսանդրի ասացին : Աւ գտանեմք զժամանակս Արիւստի երկերիւր ամառ յառաջ քան զՆեքրտանեայ, իսկ զՆեքրտանեայ ժամանակս աւելի ևս երկերիւր ամառ յառաջ եղեալ քան զառաջին Արտաշիսի թագաւորի Հայոց :

Բայց քանզի բազումք են, որ ասեն զԱրիւստս մերոյ Արտաշիսի կալեալ, և ոճով իմն պատմեն, ես հաւանիմ : Վանդի ասէ Պոլիկրատես այսպէս . Վ և հ ինձ Արտաշէս պարթև . քան զմակեդոնացին Աղեքսանդր, զի կալով յիւրում աշխարհին, իշխեաց թաւրայ և Բարբելոնի . և չև ընդ Ալիւսս զեա անցեալ, զլիւդականն սատակեաց զգօրս, և կալաւ զԱրիւստս . և յառաջ քան յԱյիայ հասանելն՝ Աշտաիկէ դղիկին քարոկցաւ : Աւայլ բախաին . միայն թէ 'ի տերութեանն և ոչ 'ի փախտեան էր փախճանեալ :

Հանդայն դմին ասէ Աւագարոս . Փոքր Աղեքսանդրի և Վարեհի պատերազմ՝ առ Արտաշիսին բաղդատեալ . քանզի նոցայն ոչ փոշոյն մաքուր երևէր ըյս տունջեանն, այլ սա ծածկեաց նետաձգութեամբն և ստուերացոյց զարեգակն, ձեռագործ դիշեր զմիջօրէիւ արարեալ : Ոչ փախտեաց համբաւաբեր լիւդացոյն թողեալ . այլ և զթագաւորն նոցին զԱրիւստս 'ի տապակի հրամայեաց կացուցանել : Վ անս տրա և ոչ ուխք զգեան ստուարացոյցին, արբմամբն 'ի ձմեռնային նուազութիւն իջուցանելով . վասն զի և զթուոյն եցոյց տկար՝ բազմութեամբ զօրացն, մինչ զի չափոյ պէտք եղեն առաւել քան զհամարոյ : Քնդ այս ոչ հպարտացեալ, այլ արտասուեաց ասելով . Աւայլ փառացս անցաւորի :

Պարէ և Սամադրոս այսպէս . Խաբկանք լինէին հպարտացելոցն լիւդացոց, Արիւսեայ Պիւթիայ հարցուկն պատասխանելով . Արիւստս անցեալ ընդ Ալիւսս զեա քակեաց զիշխանութիւնս : Օ որ նորս զօտարաց կարծեցեալ, զինքն քակէ . քանզի կալեալ զնա պարթևին Արտաշիսի, հրամայեաց հանել յերկաթեղէն տապակ : Իսկ Արիւստի յիշեալ զքան Սողոմնի աթենացոյ, ասէ յիւր լեզուն . Ո՛վ Սողոմն Սողոմն, զեղեցիկ բարբառեցար, ոչ երանել զբարեբախտութիւն մարդոյ մինչև ցլխնճան : Աւ լուեալ որ մերձն կային, պատմեցին Արտաշիսի, եթէ զնոր ոմն աստուած կարգայ Արիւստս : Աւ զթացեալ Արտաշիսի, հրամայեաց ածել, և հարցեալ և ուսեալ, թէ զինչ է որ ազաղակեայն, հրամայեաց ներել դտանջանան :

Պարէ և Փղեդոնիս . Ամենայն թագաւորաց հուժկու եղեալ պարթևն Արտաշէս, և ոչ միայն զլիւդացիս վանեալ և զԱրիւստս կապեալ, այլ յԱշէսպոնտոս և 'ի թօրակէ զտարեբացն փոխեաց զընութիւն . ծովադնաց ընդ երկիր բերեալ լինէր, և ընդ ծով հետեակելով . թետեղացոյն սպանալով, և համբան հիացուցանէր զհելլենականն : Արծանեաց զակեղեմնացիս, փախոյց զփոկեացիս, զավրացիք անձնատուրք եղեն, բիւտացիք մասն են 'ի կազմածոյ նորս . առ հասարակ նմա Ալլադայ մատուցանէր զահն : Յետ փոքու ժամանակի աղէտք անցին զամենեքումբք . ոչ այնքան թշուառացաւ Աիւրոս ընդ Մաքրոթիս պատերազմելով, ոչ այսպիսի կիրս կրեաց Վարեհ 'ի սկիւթացոյն պահուստ, և ոչ Վամբիւսէս յեթովպացիս . փոքր և Վսեբրոնն Ալլադայ զօրու երթան, թողլով նոցա զգանձս և զխորանս, միայն կենդանի փախուցեալ մազապուր :

Այլ առ մեծամեծ յաղթանակօք պանծացեալ, 'ի յիւրոյ զօրացն խողխողի:

Արդ ես հաւատարմութեան արժանի համարիմ զայցտիկ պատմութիւնս . և զայն Արիւստս, որ առ Աիւրաօս և կամ Ալեքսանտրեան պատմին, կամ առ լեալ, և խամ միով անուամբ բազում թաղաւորաց վարեալ, որպէս յարմից է սովորութիւն:

ԺԳ

Յաղազս թաղաւորութեանն Տիգրանայ միջնոյ և ընդդէմ կալոյ զօրացն Յունաց, և զմէհեանն շինելոյ, և արշաւանս առնելոյ 'ի Պաղեստինէ:

Յետ Արտաշէսի առաջնոյ թաղաւորէ Տիգրան որդի նորա յիննուտաներորդ ամի Արշականայ թաղաւորի Պարսից: Աւ ժողովեալ զզօրս Հայոց, ընդդէմ երթայ զօրացն Յունաց . որք յետ մահուանն Արտաշէսի հօրն իւրոյ և ցրուելոյ զօրացն՝ հետամուտ լեալ զիմեալ զայնն յաշխարհս մեր: Որոյ ընդդէմ պատահեալ Տիգրանայ, արդելեալ 'ի վերջ նահանջէ: Աւ 'ի քեռայր իւր Միհրդատ հաւատացեալ զՄաթաթ և զհօղս մէջերկրացոյն, և զօր բազում թողեալ նմա, զառնայ յաշխարհս մեր:

Առաջին զործ զմէհեանն շինել կամեցաւ: Իսկ քրմացն, որ եկեալ էին 'ի Յունաց, զմտաւ ածեալ՝ զի մի 'ի խորագոյն Հայս վարիցին, պատճառեցան ըզմութիւնս, իբր թէ զիքն անդէն կամին զքնակիլն: Որում հաւանեալ Տիգրանն, կանդնեաց զորմուկիական պատկերն Պիտիս յամուրն Մէնի, և զԱթենաս 'ի Թիլ, և զԱրտեմիդայ զմեւ պատկերն Մարբոլոյ, և զԱփեստան 'ի Բաղայցափնջ: Բայց զԱփրդիտայ զպատկերն իբրև Արակիկայ տարփաւորի առ նորին պատկերին Արակիկայ հրամայեաց կանդնել յաշտից տեղինս: Աւ ցատուցեալ ընդ վահանինն, եթէ ընդէր յիւրեանց սեպհականին իշխեցին կանդնեցին զպատկերն Արակիկ առաքեալ 'ի նորին հօրէ, ընկեաւ զնոսս 'ի քրմութենէն, և զգեւոյն յարքունիս առնու, յորում պատկերքն կանդնեցան:

Աւ այպէս մէհեանս շինեալ, և առաջի մէհենիցն բազինս կանդնեալ, զսհս ամենայն նախարարացն հրամայէ մատուցանել հանդերձ երկրպագութեամբ. զոր շատեալ յանձն ազգին բազրատունեաց, զմիոյ

զեղուն հատեալ, որում անուն էր Ասուդ, վասն պատկերացն անարդութեան, և ոչ այլ իւիք խաշտանդէ. քանզի յանձն առին ուտել 'ի զհիցն և զմիս խողի, թեպէտ և ոչ ինքեանք զոհեցին երկրպագութեամբ: Ասան որոյ առնու 'ի նոցանէ 'ի բայ զիշխանութիւն զօրուն. բայց միայն զթագակապ սպետութիւնն ոչ հանէ: Ինքն իջանէ 'ի Միջագետս, և զտեալ անդ զԲարշաւինայ զպատկերն, զոր 'ի փղակոյ և 'ի բիւրեղէ կաղմեալ էր արծաթով, հրամայէ տանել կանդնել յաւանին թարդան:

Աւ նոյնհետոյն զիմէ յաշխարհն պաղեստինացոյ վրէժ պահանջել 'ի Պաղմայիդ Աղէսպարայ յաղազս Պիտինիս որդոյ նորն առ հայր իւր յանցանաց: Առեալ զերի բազում և 'ի Հրէիցն, նոսի շուրջ զՊաղմայիդ քաղաքաւ: Իսկ զշեոյն Հրէից Աղէքսանդրիայ, որ և Մեսաղինայ, որ էր լեալ կին Աղէքսանդրի, որդոյ Յոհաննու, որդոյ Շմասնի, եղբօր Յուդայ Մակաբէի, որ զայնու ժամանակաւ ունէր զթագաւորութիւնն Հրէից, ինչս բազումս տարով դարձոյց զնա անտի: Կանդի էր լուեալ և համբաւ, թէ Վայկուն ոմն անուն յեղուզակ խոպէ զերկիրն Հայոց, զեւառն ամուր կալեալ, որ և այժմ յանուն յեղուզակին կոչին վայկունիք:

2238

ԺԵ

Պիտինն 'ի մեղ Պամպիոսի համայնեցոյ զօրավարի, և առնուն շՄաթաթ, և մահն Միհրդատայ:

Յայնմ ժամանակի Պամպիոս համայնեցոյ զօրավար զօրօք բազմաք եկեալ հասեալ 'ի մէջերկրայս, զՍկաւրոս սպարապետ իւր Մարտիս առաքէ՝ տալ պատերազմ ընդ Տիգրանայ: Որոյ եկեալ, և ոչ պատահեալ Տիգրանայ, քանզի էր դարձեալ յիւր աշխարհն վասն խուճապանաց յեղուզակին, անցեալ Սկաւրոս 'ի Վամասկոս, և տեսեալ զքաղաքն առեալ 'ի Մեսեղայ և 'ի Վուդայ, զնոսս հարածեալ անտի, ինքն 'ի հրէաստան փաթայր հասանել 'ի վերայ Արիտարուզի օչնահանութեամբ եղբօր նորա երիցու՝ Հիւրկանու քահանայապետի, որդոյ Աղէքսանդրի:

Իսկ Պոմպիոս պատերազմեալ ընդ Միհրդատայ, առանէ սաստիկ ընդդիմակացութիւնս և ահագին մարտս, և վտանգի յոյժ. սակայն բազմութեանն յաղթեալ, փախտական լինի Միհրդատ 'ի կղմանս Պոմպիոսի: Յորմէ իբր թէ զերծեալ Պոմպիոս, որում ակն ոչ ունէր, և առեալ զՄագաբ, և կալեալ զորդի նորա զՄիհրդատ, նստուցանէ զոր 'ի քաղաքին. և ինքն ոչ հետամուտ լինի նմա, այլ ընդ Ատրիս 'ի հրէաստան փութայ հասանել: Եւ 'ի ձեռն հօրն պոնդապոյ Պիլատոսի զՄիհրդատ սպանանէ թռնաւոր դեղովք: Վ կայէ այսմ բանիս և Յովնէպոս 'ի ճառին, որ վտան Ապրտամին պատմէ, այսպէս ասելով. Պոմպէի հուպ յԱրիքոյլ հասանեն առեփք մահուանն Միհրդատայ:

Ժ.Օ.

Յաղագս յարձակմանն Տիգրանայ 'ի վերայ զօրացն հռոմայեցոց, և խոյս տալ Գարիանոսի, և արձակելոյ զմանուկն Միհրդատ:

Իսկ թագաւորն Հայոց Տիգրան զգերութիւն Հրէկցն նստուցեալ 'ի Արմաւիր և 'ի յաւանին Վարդգէսի, որ 'ի վերայ Վաստղ գետոյ, և գլեղազական բնաջինջ արարեալ 'ի լեռնէն, և զսուգն Միհրդատայ կատարեալ, խաղայ գնայ Մատրիս 'ի վերայ զօրացն հռոմայեցոց՝ առ 'ի վրէժս պահանջել: Ընդդէմ նորա գայ Գարիանոս սպարապետն հռոմայեցոց, զոր թողեալ էր Պոմպիոս 'ի դառնալն իւրում 'ի Հռոմ. և Գարիանոս ոչ իշխեաց 'ի դիմի հարկանել Տիգրանայ, դառնայ յԱփրատայ յԱդիպոտոս, զՊտղոմէոս ունելով պատճառս: Եւ գաղտնի հաշտութիւն խօսեցեալ ընդ Տիգրանայ, տայ զքերորդին նորա զպատանին Միհրդատ, զորդին Միհրդատայ, զոր կալեալ էր Պոմպէի 'ի Մագաբ, ասելով՝ թէ գաղտ գնաց:

Ժ.Ե.

Պատերազմ Արատոսի, և սատակումն նորին 'ի Տիգրանայ:

Օ կասկած առեալ հռոմայեցոցն, զԳարիանոս փոխեն, և զԱրատոս փոխանակ առաքեն. որոյ եկեալ և առեալ զամենայն գանձս

զտեալս 'ի տաճարին Ատուռոյ յԱրուսաղէմ, խաղայ 'ի վերայ Տիգրանայ: Եւ անցեալ ընդ Եփրատ, սատակի ամենայն զօրօքն հանդերձ 'ի պատերազմին ընդ Տիգրանայ: Օ որոյ ժողովեալ Տիգրանայ զգանձան, դառնայ 'ի Հայս:

Ժ.Զ.

Թէ որպէս Ասատիոս ընդդիմակաց եղեւ Տիգրանայ, և սպտամբէն Միհրդատայ, և շինեն զԱլեսարիայ:

Օ չարեալ հռոմայեցոց, առաքեն զԱսատիոս անթիւ զօրօք: Սա եկեալ և ընդդէմ կացեալ, շտայ թոյլ զօրացն Հայոց անցանել ընդ Եփրատ և ստպատակել Մատրիս:

Օ այրու ժամանակաւ թերահաւատութիւն լեալ Տիգրանայ 'ի պատանին Միհրդատ, չկարծելով ինքեան քուեր սրդի, շտայ նմա մասն ինչ իշխանութեան, այլ և ոչ զիւր աշխարհն Վ ըաց: Եւ Միհրդատայ արհամարհութիւն կրեալ 'ի քեռոյն իւրմէ Տիգրանայ, սպտամբութեամբ անկանի առ Աեսար. իշխանութիւն դառեալ 'ի նմանէ զՊերզեայ քաղաքի, զօրավիզ օղնականութեան լինի Ադիպատրոսի հօր Հերովդի, Աեսարու հրամանաւ: Սա շինէ զՄագաբ ընդարձակագոյն և պայծառ շինուածովք, և անուանէ Աեսարիայ 'ի պատիւ Աեսարու: Եւ յայնմ հետէ բարձեալ լինի իշխանութիւն Հայոց 'ի քաղաքէն յայնմանէ:

Ժ.Ը.

Յաղագս միաբանութեան Տիգրանայ և Արտաշէի, և առաքեալ սպատակ 'ի Պաղեստինէ, և գերութիւն Հիւրկանու քահանայապետի և այլ բազմութեան Հրէկց:

Յետ այսր ամենայնի 'ի հիւանդութիւն եղեալ Տիգրան, աղերսէ 'ի սէր զԱրտաշէղ արքայ Պարսից, յաղագս հպարտութեան հօրն հանելով 'ի նոցանէ զնախագահութիւնն: Իսկ սա իւրովք կամօք զերկրորդականն ունելով ըստ իրաւանց, դարձուցանէ 'ի նա զնախագահութիւնն. և 'ի հաշտութիւն ածեալ զԱրտաշէղ, առնու 'ի նմանէ զօր յօղնականութիւն ինքեան: Յայնմ ժամանակի առեալ Տիգրանայ

դՔարդափրան նահապետ բռնապետնեաց նախարարութեանն, սպարապետ հայուցանէ Հայոց և Պարսից զօրաց, և առաքէ 'ի վերայ զօրացն հռովմայեցոց, հրաման տուեալ զքնակիչս աշխարհին Ասորոց և պաղեստինացոց 'ի հաշտութիւն հաւանութեան խօսել: Ամս ընդ առաջ լինի սմն Պակարոս անուն, որոյ հայրն թագաւոր լեալ Ասորոց, և ինքն խնամի Անտիոնեայ արխտարուղեանց: Աւ եկեալ առ Քարդափրան նահապետ բռնապետնեաց և սպարապետ Հայոց և Պարսից, և խոտանայ հինդ հարիւր կին զեղեղիկ և հազար քանքար սուրայ, զի օգնեացէ նոցա՝ ընկեկերով՝ 'ի թագաւորութենէ Հելեից զՀիւրկանոս, և թագաւորեցոցանէ զԱնտիոնոս:

Իբրև ետես Հիւրկանոս Հելեից քահանայապետ և թագաւոր, և Փասայեղոս եղբայր Հերովդէի, և թէ զզօրս հռոմայեցոց փախտապետ արարեալ, զամանս 'ի ծով, զամանս 'ի քաղաքս, խաղաղութեամբ ընդ երկիրն անցանէր Քարդափրան, խօսին և ինքեանք զխաղաղութիւն առ Քարդափրան: Աւ նորս զՊանէլ սմն սակառապետ արքային Հայոց, որ էր յազգէն գնունեաց, առաքէ Աշրուսաղէմ հանդերձ հեծելազօրու, իբր թէ 'ի պատճառս խաղաղութեան. բայց 'ի դաղանիս՝ օգնել Անտիոնեայ: Աւ Հիւրկանոս զսակառապետն ամենայն զօրօքն ոչ բնդուներ Աշրուսաղէմ, այլ միայն հինդ հարիւր հեծելով: Աւ սակառապետին դաւով խրատ տուեալ Հիւրկանու՝ զի առ Քարդափրան երթիցէ վասն աւերածոյ աշխարհին. և ինքն խոտանայր լինել բարեխօս: Աւ Հիւրկանու երգումն խնդրեալ 'ի Քարդափրանայ, երգնու նմա յարեզակն և յամենայն պաշտամունս իւրեանց երկնայինս և երկրայինս, և յարև Արտաշէզի և Տիգրանայ: Բնդ որ վտահայեալ Հիւրկանոս, թողու զՀերովդէս 'ի վերայ Աշրուսաղէմի, և զՓասայեղոս երեց եղբայր Հերովդէի առեալ ընդ իւր, զայ առ Քարդափրան 'ի ծովեզնն՝ 'ի դեօնն որ կոչէ Աքքոսիպոս:

Աւ Քարդափրան խորամանկութեամբ պատուէր գնտաս. և ինքն յանկարծակի գնացեալ անտի, մնացելոյ զօրացն հրաման տայր՝ 'ի բառն առնուլ գնտաս, և 'ի ձեռն Անտիոնի մասնել: Աւ Անտիոնոս 'ի վերայ Հիւրկանու անկեալ, զականջն ատամամբքն 'ի բաց կտրէր. զի թէ և այլ ժամանակ փոխեացի, անհնար լիցի նմա զքահանայապետութիւնն տնել, քանզի օրէնքն զօղջանդամն հրամայեն կայուցանել քահանայ:

Աւ Փասայեղ եղբայր Հերովդի իւրով զարկեալ զղլուս իւր զքարի, առաքեցաւ բժիշկ Անտիոնէ, իբր թէ բժշկել գնա. ելից զվէրն թուսաւոր դեղովք և վախճանեցոյց:

Աւ Քարդափրանայ հրաման տուեալ սակառապետին Հայոց Աշրուսաղէմ զՀերովդէս որսալ. իսկ սակառապետն ելեալ արտաքս քան զպարիսպն, զՀերովդէս պատրել. զոր չստեալ յանձն Հերովդի, այլ և ոչ կալ 'ի քաղաքին, երկուցեալ 'ի պատամանն անտիոնեանցն, 'ի դիշերի 'ի ծածուկ ընդանեօքն հանդերձ առ եղամայեցիս փախէր. 'ի Մասանդան յամուր թողեալ զընտանիսն, ինքն 'ի Հռոմ փութայր հասանել: Բայց զօրքն Հայոց ձեռնառութեամբ անտիոնեանցն Աշրուսաղէմ մտանեն՝ ոչ ինչ ումեք յնստեալ, բայց միայն զՀիւրկանու զինչն առնուին աւելի քան զերեքարիւր քանքար: Աւ ընդ դատան սոպատակեալ, զՀիւրկանեանն առեալ աւերէին. և զմարիսաղոց քաղաքն գերի առեալ, թագաւոր կայուցանելով զԱնտիոնոս: Աւ զՀիւրկանոս կապեալ ածեն Տիգրանայ հանդերձ գերութեամբն. և Տիգրան հրաման տայ Քարդափրանայ նստուցանել զլերին Հելեից՝ որ 'ի մարիսաղոց, 'ի քաղաքն Շամիրամայ: Աւ Տիգրանայ ոչ աւելի բաւեալ քան զերեամ՝ յետ այնորիկ՝ վախճանի, թագաւորեալ ամս երեսուն և երիս:

Ի

Այլ պատերազմ Հայոց ընդ զօրս հռոմայեցոց, և սպարապետ Սիդնի և Բենդիգեայ:

Հերովդէս անցեալ 'ի Հռովմէ առաջի Անտիոնի և Ալեսարու և սինկղետոսին, զինքեան միամտութիւն առ հռովմայեցիս պատմէ, և թագաւոր եղեալ հրէաստանի Անտիոնի, առնու իւր զօրովեզ օգնականութեան զԲենդիգիոս սպարապետ հռոմայեցոց զօրօք, 'ի պատերազմել ընդ զօրս Հայոց և քակել զԱնտիոնոս: Որոյ հասեալ Ասորիս, փախտապետ առնէ զզօրս Հայոց, և զՍիդնի թողեալ ընդդիմակաց Հայոց մերձ 'ի Աշփրատ, և զՊակարոս սպանեալ, զառնայ Աշրուսաղէմ 'ի վերայ Անտիոնի: Իսկ Հայոց միւսանդամ օգնականութիւն դտեալ 'ի Պարսից, գիմեալ 'ի վերայ Սիդնի, և փախտապետն 'ի Բենդիգիոս արկանեն, հեղումն արեանց առնելով անբաւս:

ԻԸ

Եթէ զհարգ Անտոնինոս իւրովի զիմեալ 'ի վերայ զօրացն Հայոց, առնու զՇամշատ:

Օչարեալ Անտոնինոս, իւրովի հասանէ ամենայն զօրօք հու- մայեցոց. և հասեալ 'ի Շամշատ, ըէ զմահն Տիգրանայ. և առեալ զքաղաքն, և թողեալ զՍովխոս զօրավիզն Հերովզի՝ մարա դնել ընդ Երուսաղէմի 'ի վերայ Անտիգոնի, և ինքն 'ի ձմերոց զնայ Ղազիպոս: Փութայր հասանել ըստ շամշութեան առնն կնամուրջ, ցանկութեամբ վառեալ 'ի Կղէսպատրեայ զՀայն եղիպտացոց: Այս Կղէսպատրեայ գուտր է Պտղմէս Պիտիսի, թուն Պտղմայիդ Կղէսպատրայ, և Հերովզի յոյժ սիրելի. վասն որոյ առաւել ևս յանձնէ Անտոնինոս զՀերովզէս Սովխայ: Որ և մարտուցեալ իսկ քաջապէս, առնու զԵրուսաղէմ. և սպանեալ զԱնտիգոնոս, թագաւորեցուցանէ զՀերովզէս ամենայն հրէաստանի և Պալիլեայ:

ԻԻ

Յաղազս թագաւորելոյն Արտաւազայ, և և պատերազմել ընդ հոռմայեցիս:

Հայոց թագաւորէ Արտաւազդ որդի Տիգրանայ: Սա ժառանգեցուցանէ զեղբարս իւր և զքորս 'ի գաւառս Աղիովտի և Աբերանայ, թողլով 'ի նոսա զմասն արքունի որ 'ի շէնս այնմ գաւառաց, հանդերձ առանձին մտից և ուժկաց, ըստ օրինակի ազգականացն՝ որ 'ի կողմանս Հաշտենից. որպէս զի լինել նոցա պատուականագոյն և առաւել թագաւորազնն քան զայնս արշակունիս. միայն օրինադրէ ոչ կեալ ՂԱՂբատ 'ի բնակութիւն արքայի:

Բայց այլ ոչ ինչ գործ արութեան և քաջութեան եցոյց. այլ ուտելեաց և բմպելեաց պարապեալ, մօրից և եղեզնապուրակաց թափառեալ շրջէր և առապարաց, զիշավայրիս և զիտոզ արածելով. զիմաստութենէ և զքաջութենէ և զբարի յիշատակաց անփոյթ արարեալ, ծառայ և սարուկ արդարեւ որովայնի լինելով, զպղբիս մեծացուցանէր: Սա բարեւրով յիւրոց զօրացն վասն առաւել պղերզութեանն և սաստիկ

որկորամարութեանն, մանաւանդ զի և զՄիջագետս Անտոնի հանեալ էր 'ի նմանէ, զայրացեալ՝ հրաման տայր զօր յարուցանել զբիւրաւորս Ատրպատական նահանգին և զբնակիչս լերինն Սաւկասու հանդերձ Աղուանիք և Վըքք. խաղայ իջանէ 'ի Միջագետս, և հարածական առնէ զգօրս հոռմայեցոց:

ԻԳ

Չերբակալ արարեալ Անտոնինոս Արտաւազդ:

Մընչեալ առիւծաբար զազանութեան Անտոնինոս, առաւել ևս թունեալ 'ի Կղէսպատրայ, քանզի քէն պահէր վասն ըկանաց իւրոյ հանոյն, որ 'ի Տիգրանայ. և ոչ միայն Հայոց, այլ բազում թագաւորաց լինէր մահաբեր, զի նոցայոցն տիրեացէ իշխանութեանց: Սակս որոյ բազում թագաւորս սպանեալ Անտոնի, 'ի Կղէսպատրայ հաւատայ գնոցա իշխանութիւնն, բայց 'ի Տիւրոսէ և 'ի Սիդոնիէ, և որ միանգամ ընդ Աղատ զետոյն էին: Այս առեալ զբազմութիւն զօրացն, գիմէ 'ի վերայ Արտաւազդայ. և անցեալ ընդ Միջագետս, կտտրէ անհնարին զգօրս Հայոց, և ձերբակալ առնէ զարքայն նոցա: Այս դառնայ Ղազիպոս պարզեւել Կղէսպատրի զԱրտաւազդ որդի Տիգրանայ, հանդերձ բազում ընչիւք յանկածէ պատերազմին:

ԻԴ

Յաղազս թագաւորելոյն Արշամայ, և զառաջինն մասնաւոր հարկիլ Հայոց հոռմայեցոց, և արձակումն Հերկանոսի և վասն նորին վասնզ ազգին բազրատունեաց:

Իբրաներորդի ամի 'ի կատարումն աւուրց թագաւորութեանն Արշէզի, ժողովեալ զօրք Հայոց՝ հրամանաւ նորին թագաւորեցուցին 'ի վերայ ինքեանց զԱրշամ, որ և Արշամ, որդի Արտաշեսի եղբօր Տիգրանայ, հայր Աբգարու: Օսա ամանք Ղատրուց կոչեցին Սանովայ, ըստ յորովից սովորութեան կրկին առնելով անուանա. որպէս Հերովզէս Ազրիպաս, և որպէս Տիտոս Անտոնինոս և կամ Տիտոս Յատոս: Բայց

կարգեսցեն առ ոչ ինչ վնաս առնել քաղաքին: Բայց Արշամայ վարեալ զԹագաւորութիւնն ամս քսան, վախճանեցաւ:

ԻՕ.

Թագաւորութիւն Աբգարու, և մտանել բոլորովին Հայոց ընդ հարկաւ հռոմայեցւոց. և պատերազմ ընդ զօրս Հերովդի, և սպանանել զհզօրորդի նորա զՅուսիփ:

Թագաւորէ Աբգար որդի Արշամայ 'ի քսաներորդ ամի Արշաւրի արքայի Պարսից: Այս Աբգարէս կոչիւր աւագ այր՝ վասն առաւել հեղութեանն և իմաստութեանն. որում յետոյ և տիքն. զայս ոչ կարելով ուղղախօսել Յունաց և Ատրուց, կոչեցին Աբգարիտս: Ի սորա երկրորդ ամի Թագաւորութեանն հարկին հռոմայեցւոց բոլորովին ամենայն կողմանքն Հայոց: Քանզի հրամայեալ յԱւգոստոս կայսերէ, որպէս ասի 'ի Ղուկայ աւետարանին, աշխարհագիր լինել ընդ ամենայն տիեզերս. վասն որոյ և 'ի Հայս առաքեալ զործակաւք հռոմայեցւոց բերելով զպատկերն Աւգոստոսի կայսեր, կանգնեցին յամենայն մեհեանս: Օայսու ժամանակաւ լինի ծնեալ Փրկիչն մեր Յիսուս Քրիստոս որդի Աստուծոյ:

Օամին աւուրբք լինի խռովութիւն 'ի մէջ Աբգարու և Հերովդի: Քանզի Հերովդի հրամայեալ զիւր պատկերն հապ 'ի կայսերական պատկերն կանգնել 'ի մեհեանս Հայոց, զոր չառեալ յանձն Աբգարու, պատճառս 'ի վերայ նորա յուզէր Հերովդէս: Առաքէ զզօրս Թրակացւոց և գերմանացւոց ասպատակաւ հինից յերկիրն Պարսից, հրաման տուեալ ընդ աշխարհն Աբգարու անցանել: Իսկ Աբգարու ոչ հաւատնեալ, ընդդիմանայ ասելով, եթէ ընդ անապատ է հրաման կայսեր անցանել զօրացոյ 'ի յերկիրն Պարսից: Ընդ որ դաւանացեալ Հերովդէս, անձամբ ինչ ոչ կարէր վճարել, պէս պէս ցաւոց զնա ըմբռնեալ՝ վասն որոյ 'ի Քրիստոս համարձակեցաւ, որպէս պատմէ Յովնէպոս. առաքէ զհզօրորդին իւր, որում տուեալ էր զգուտոր իւր որ էր յառաջ կին Փերուրի եղբօր իւրոյ: Աս նորա առեալ զբաղմութիւն զօրացն, դայ հասանէ յաշխարհն Միջագետաց, պատահէ Աբգարու 'ի զօրանիստ գաւառին Բուզնան. և մարտուցեալ մեռանի, և զօրքն փախստական

լինին: Այն հետայն վախճանի և Հերովդէս, և Հրէից ազգապետ ՂԱբբեղայոս նորին որդի Աւգոստոս կացուցանէ:

ԻԷ.

Շինուած Երեսիայ քաղաքի, և յեշտակունն սակաւուք ազգի մերոյ Լուսաւորչին:

Օկնի ոչ բազում աւուրց վախճանի Աւգոստոս, և փոխանակ նորա Թագաւորէ հռոմայեցւոց Տիբեր. և Պերմանիկոս կետար եղեալ, ձաղէ զառաքեալն 'ի Հռովմ զիշխանս Արշաւրի և Աբգարու, յաղագս պատերազմին նոցա՝ յորում սպանին զհզօրորդին Հերովդի: Ընդ որ խտացեալ Աբգարու, խորհի ապստամբութիւն և պատրաստութիւն պատերազմի: Յայնչամ շինէ քաղաք զտեղի պահպանութեան զնոզին Հայոց, ուր յառաջագոյն զգուշանային Եփրատու 'ի Կաստիսէ, որ կոչի Երեսիայ. և փոխէ 'ի նա զաբբեղնիս իւր՝ որ 'ի Մծբին, և զամենայն կուռս իւր, զՆաբոզ և զԲէլ և զԲաթնիքալ և զԹարաթայ, և զմատենան մեհեանիցն վարժարանին, և միանդամայն զգիւանս Թագաւորացն:

Յետ այր մեռեալ Արշաւր, Թագաւորէ 'ի վերայ Պարսից Արտաշէս որդի նորա: Արդ Թէպէտ և ոչ է կարգ պատմութեանս 'ի ժամանակի, և ոչ ըստ կարգի զոր ասելս ձեռնարկեցաք, այլ քանզի սերունդք Արշաւրի Թագաւորին են, և արիւն և հարազատութիւն Արտաշէսի որդւոյ նորա, սիկզն արացուք յաղագս պատուականութեան մարդկանն, նախակարգեալ 'ի զիրս առ ընթեր Արտաշէսի. զի իմացին որք ընթեռնունն, եթէ համազգիք քաջին են: Իսկ զկնի ապա նշանակեցուք և զժամանակ զալստեան հարցն նոցա 'ի Հայս, որք են կարենանք և սուրենանք, յորմէ սուրբն Պրիզոր, և յորմէ կամարականք, յորժամ 'ի շարի կարգին հասանիցեմք 'ի ժամանակն Թագաւորին, որ զնոսա ընկալաւ:

Բայց Աբգարու ոչ յաջողեցաւ խորհուրդն ապստամբութեան. զի խռովութիւն անկեալ 'ի մէջ ազգականաց իւրոց՝ Թագաւորութեանն Պարսից, զոր ժողովեալ անդր չուէր 'ի համոզել և 'ի դադարեցուցանել զնոսա:

ԻԸ

Յաղագս երթալոյն Աբգարու յարևելս և թագաւորեցուցանելոյ Պարսից զԱրտաշէս. և թէ զհարգ կարգեաց զեղբարս իւր, յորոց մեր Լուսաւորին և նորին ազգակիցքն:

Երթեալ Աբգարու յարևելս, դտանէ թագաւորեալ Պարսից զԱրտաշէս որդի Աբշաւրի, և ընդդիմացեալ նմա զեղբարս իւր. քանզի նա խորհէր ազգաւ 'ի վերայ նոցա թագաւորել, և նոքա ոչ առնուին յանձն: Այն որոյ պաշարեալ զնոսա Արտաշէսի և երկիւղ մահու եղեալ 'ի վերայ նոցա, բազում պատասմունք և անմիաբանութիւնք 'ի մէջ զորացն և այլ ազգականացն լինէին: Վրանզի էին Աբշաւրի թագաւորի որդիք երեք և դուստր մի. առաջին՝ նայն ինքն արքայն Արտաշէս, երկրորդն Սարէն, երրորդն Սուրէն, և քայր սոյին՝ որ անուանեալ կոչի Արշմ, կին զօրավարին ամենայն Արեաց 'ի Տօբէն կարգեցեալ:

Իսկ Աբգարու համոզեալ զնոսա խաղաղանալ, 'ի մէջ ամենեցունց հաստատէ զայս ինչ սահմանելով. թագաւորել Արտաշէսի հանդերձ ծննդովք իւրովք՝ որպէս և խորհեցան, և զեղբարսն անուանեալ Պահլաւս՝ յանուն քաղաքին իւրեանց և աշխարհին մեծի և քաջարեայ. որպէս զի լինել նոցա պատուականազոյն և առաջին քան զամենայն նախարարութիւնս Պարսից՝ որպէս արգարեւ զարմս թագաւորաց: Եւ դաշինս և երդմունս 'ի միջի հաստատեալ, զի թէ լեցի սպառել զարմից Արտաշէսի 'ի պատանեաց, նոքա մատնիցեն 'ի թագաւորութիւնն: Եւ արտաքոյ ցեղի նորա թագաւորեցելոյ՝ ցեղս որոշել զնոսա երիս, կոչմամբ այսպիսեաւ. Մարենի Պահլաւ, Սուրենի Պահլաւ, և զքոյրն՝ ասպահապետի Պահլաւ, յառնն տանուտերութենէ զանունն որոշեալ:

Եւ ասեն զսուրբն Վրիդոր 'ի սուրենեանն Պահլաւէ, և զկամսարականս 'ի կարենեանն Պահլաւէ: Եւ զայր զարմն զորպիսութիւն 'ի կարգին պատմեցուք. միայն նշանակելով այժմ առ ընթեր Արտաշէսի, զի ծանիցես զազգս զայս մեծ, թէ հաւատտի արիւն Աղարշակայ են. այս ինքն զարմ Աբշակայ մեծի, եղբօր Աղարշակայ:

Եւ այսոցիկ այսպէս կարգեցելոց, և զգիր ուխտին ընդ իւր առեալ Աբգարու՝ դառնայ ոչ առողջ մարմնով, այլ շարաշար ցաւովք ակտացեալ:

ԻԹ

Գարձ Աբգարու յարևելից և առ օգնականութիւն Արեւոյ 'ի մարտ ընդ Հերովդի շորորդապետի:

Իբրեւ դարձաւ Աբգարիս յարևելից, լուսւ նա զհաւիմայեցոց, թէ 'ի կատիւածանս անկեալ են վասն նորա, որպէս թէ զկնի զօրու գնաց յարևելս Աբգար: Այն որոյ յղէ առ դործակալս հաւիմայեցոց զպատճառս երթալոյն իւրոյ 'ի Պարսս, միանդամայն և զգիր ուխտին՝ որ ընդ Արտաշէս և ընդ եղբարս նորա՝ սոյ տանել: Եւ նոքա ոչ հաւատացին նմա. վասն զի և թշնամիք շարախօսէին զնմանէ, Պիղատոս և Հերովդէս շորորդապետ և խստնայ և Փիլիպպոս: Իսկ Աբգարու եկեալ 'ի քաղաքն իւր Մոգեսիայ, միաբանեաց ընդ Արեւոյ արքայի պատրիացոց, սասարս տալով նմա 'ի ձեռն Խոսրանայ սրունն արծրունայ՝ մարտնչել ընդ Հերովդէի. Վրանզի նախ զդուստրն Արեւոյ կին առեալ Հերովդէի, և անարգեալ 'ի բաց եթող. և զՀերովդիադայ մեկնեալ յառնէ իւրմէ եհան կենդանւոյն, յաղաղս որոյ սպանեալ զՅովհաննէս Մկրտիչ: Եւ եղև պատերազմ ընդ նա և ընդ Արեւ վասն անարգանաց դատերն. յորում սաստկապէս հարեալ սատակեցան զօրքն Հերովդի յօգնականութենէ քաջայն Հայոց. որպէս յաստուածային գողցես տեսութենէ, վրէժս հասուցանել ընդ մահուան Մկրտչին:

Լ

Առաքումն իշխանացն Աբգարու առ Մառինոս, յորում տեսին զՔրիստոս մեր Վրիտոսս, ուստի եղև սկիզբն հաւատացն Աբգարու:

Ընդ այն ժամանակս եկաց 'ի գործ հաղարապետութեան կայսեր 'ի վերայ փրենիկեցոց և պաղեստինացոց, Ասորոց և Միջագետաց Մառինոս որդի Ստորգեայ. առ որ առաքեաց Աբգարիսս երկուս 'ի զըլխաւորաց իւրոց, զՄար Իհար բղեշին Աղձնեաց, և զՇամշադրամ նահապետ ասպահանեաց տոհմին, և զԱնան հաւատարիմ իւր՝ 'ի քաղաքն Բեթբուրին, զպացուցանել նմա զպատճառս երթալոյն իւրոյ յա-

րևելս, ցուցանելով և զգիր ուխտին՝ որ ընդ Արտաշէս և ընդ Եղբարս իւր, և առնել զնա թիկունս օգնականութեան: Որոյ եկեալ զտին զնա յԱշխեթերոյս: Եւ նորա ընկալեալ զնոսա խաղաղութեամբ և մեծարանօք, առնէ պատասխանի Աբգարու. Մի կասկածեր 'ի կայսերէ սակս այնր, միայն զի զհարկեալն լիով փութացիս:

Եւ նոցա դարձեալ անտի, ելին յԱրուսաղէմ տեսնել զՓրկիչն մեր Վրիտտոս վասն լրոյ համբաւոց սքանչելագործութեանցն. որում և ակնատեսս եղեալ, պատմեցին Աբգարու: Ընդ որ զարմացեալ Աբգարու, հաւատաց ճշմարտապէս իբր յարդարեւ սրբի Աստուծոյ, և ասէ. Այն զօրութիւնք ոչ մարդոյ են, այլ Աստուծոյ. զի չեք ոք 'ի մարդկանէ որ կարէ զմեռեալս յարուցանել, բայց միայն Աստուած: Եւ քանզի ապականեալ էր մարմինն իւր 'ի չարաչար ցաւոց, որ պատահեցին նմա 'ի Պարսից աշխարհին յառաջ քան զեւթն ամ, և 'ի մարդկանէ ոչ եղև նմա հնար բժշկութեան, ետ տանել նմա թուղթ աղաչանաց, զալ և բժշկել զնա 'ի ցաւոցն, օրինակ զայս:

ԼԵ

Թուղթ Աբգարու առ Փրկիչն Յիսուս Վրիտտոս:

Աբգար Արշամայ իշխան աշխարհի, առ Յիսուս Փրկիչ և բարեբար, որ երևեցար աշխարհի երուսաղէմացոց, ողջոյն:

Եւ եալ է իմ վասն քոյ և վասն բժշկութեանդ, որ լինին 'ի ձեռս քո առանց դեղոց և արմատոց. զի որպէս ասի, տոս դու կուրաց տեսնել և կաղցոյ գնալ և զըստոս սրբել, և զայսս պիղծս հանես, և որ միանգամ չարչարեալ են երկար հիւանդութեամբք՝ բժշկես. դու և զմեռեալս յարուցանես: Եւ իբրև լուայ վասն քո զայս ամենայն, եղի 'ի մտի իմում մի յերկուց աստի. կամ թէ դու Աստուած իցես, իջեալ յերկնից գործես զայդ. կամ թէ սրբի իցես դու Աստուծոյ, և զայդ առնես: Արդ վասն այնորիկ զրեցի ես առ քեզ՝ աղաչել զքեզ, զի աշխատ լինիցիս և եկեացես առ իս և բժշկեացես զհիւանդութիւնս, զոր ունիմ ես: Ես և լուայ զի Հրեայք տրանջեն զքէն և կամին չարչարել

զքեզ. բայց քաղաք մի փոքրիկ և զեղեցիկ է իմ, և բաւական է մեզ երկոցունցս:

Որոյ տարեալ զթուղթն, պատահեցին նմա յԱրուսաղէմ: Չայս վկայէ աւետարանական բանն, եթէ էին տմանք 'ի հեթանոսաց ելելոյ առ նա. վասն որոյ ոչ համարձակին, որք լուանն, ասել ց՛՛խուսս, այլ ասեն ց՛՛փիլիսոս և ց՛՛Անդրեաս. և նոքա ասեն ց՛՛Յիսուս: Իսկ ինքն Փրկիչն յայնմ ժամանակի յորում կոչեացն զնա, ոչ առ յանձն. բայց թղթոյ արժանի արար զնա, որ ունի այսպէս:

ԼԿ

Պատասխանի թղթոյն Աբգարու, զոր գրեաց Թուոմաս Առաքեալն հրամանաւ Փրկչին:

Երանի իցէ այնմ, որ հաւատայ յիս՝ իբրև ոչ իցէ նորա տեսեալ զիս. զի գրեալ է վասն իմ այսպէս. Չի որք տեսանենն զիս՝ ոչ հաւատացեն յիս, և որք ոչն տեսանեն՝ նոքա հաւատացեն և կեցցեն: Իսկ վասն այնր զի գրեցեր դու առ իս զալ ինձ առ քեզ, արժան է ինձ կատարել աստ զամենայն ինչ վասն որոյ առաքեցայ ես: Եւ իբրև կատարեցից զայս, սպա համբարձայց առ այն՝ որ առաքեացն զիս. և յորժամ համբարձայց, առաքեցից զմի յաշակերտաց աստի իմոց, զի զցասս քո բժշկեացէ, և կեանս քեզ և որոյ ընդ քեզ են շնորհեացէ:

Չայս թուղթ եբեր Անան սուրհանդակ Աբգարու, ընդ որում և զկենդանագրութիւն փրկչական պատկերին, որ կայ յեղեատացոց քաղաքին մինչև ցայսօր ժամանակի:

ԼԿ

Վարդութիւն յԱդեսիայ Առաքելոյն Թադէի, և պատճեն թղթոցն հնգից:

Բայց յեա համբառնալց Փրկչին մերոյ՝ թափմաս առաքեալ, մի յերկտասանիցն, առաքեաց մի յեթանամից անտի՝ զԹադէոս, 'ի քաղաքն Ադեսիայ՝ բժշկել զԱբգար և աւետարանել ըստ բանին Տեառն: Որոյ եկեալ 'ի տուն Տուբիայ իշխանի հրէի, զոր ասեն լինել

յազգէն բազրատունեաց . որոյ խուսեալ յԱրշամայ՝ ոչ ուրացաւ զհրեա-
 թիւնն ընդ այլ ազգականս իւր , այլ նոյն օրինօքն եկաց մինչև հաւատալ
 'ի Վրիտաս : Եւ էլ համբաւ նորա ընդ ամենայն քաղաքն : Եւ եալ
 Աբգարու ասէ . Կա է վասն որոյ գրեացն Յիսուս . և իսկոյն կոչեաց
 զնա : Եւ եղև 'ի մտանէն թաղէի , տեսիլ մեծ երևեցաւ Աբգարու
 յերեսն թաղէի . և յարուցեալ 'ի գահայեցն անկաւ 'ի վերայ երեսաց
 իւրոց և երկիր եպագ նմա . և զարմացան ամենայն իշխանքն՝ որ շարջն
 կային , զի ոչ գիտացին զտեսիլն : Ես է ցնա Աբգար . Եթէ դո՞ կցես
 արդարև աշակերտ օրհնորոցն Յիսուսի , զոր ասաց առաքել ինձ այսր , և
 կարող կցես բժշկել զցաւս իմ : Պատասխանի եա թաղէ . Եթէ հաւա-
 տացես 'ի Վրիտաս Յիսուս յորդին Ատուծոյ , ասցին ինդրուածք
 որտի քո : Ես է ցնա Աբգար . Ես հաւատացի 'ի նա և 'ի հայրն նորա .
 վասն որոյ կամեցայ առնուլ զգօրս իմ և դալ կոտորել զՀրեայնն , որ
 խաչեցին զնա , եթէ ոչ էր արդեւեալ վասն թագաւորութեանն հոս-
 մայեցւոյ :

Եւ յայտմ բանէ սկիզբն արարեալ թաղէի , աւետարանեաց նմա
 և քաղաքի նորա . և եղեալ ձեռն 'ի վերայ բժշկեաց զնա , և զԱբգիտ
 պատագրոս իշխան քաղաքին և պատուական յամենայն տանն արքայի .
 նա և զամենայն՝ որ էին 'ի քաղաքին հիւանդք և ախտաժեաք , բժը-
 կեաց : Եւ հաւատացին ամենեքեան . և մկրտեցաւ ինքն Աբգար և
 ամենայն քաղաքն . և զդուրս տաճարաց կոռցն փակեցին . և որ 'ի վերայ
 բազնին և սեանն կային պատկերքն՝ ծածկեալ պատեցին եղեգամբ . և
 ոչ զքր ածէր բռնութեամբ 'ի հաւատոս , բայց օր ըստ օրէ յաւելեալ 'ի
 հաւատացեալն բազմանային :

Իսկ Առաքելոյն թաղէի զխորարար ոմն մետաքսագործ մկրտեալ ,
 և անուն կոչեցեալ Ազգէ , ձեռնադրեալ 'ի վերայ Եղեսիայ , փոխանակ
 իւր թողու առ արքայի : Եւ իւր առեալ հրովարակ յԱբգարէ , զի
 ամենեքեան լուիցեն աւետարանին Վրիտաստի , գայ առ Սանատրուկ
 քեռարդի նորին , զոր կարգեալ էր 'ի վերայ աշխարհին և զօրացն : Բայց
 Աբգար յօժարեցաւ գրել թուղթ առ Տիրերիտ կայսր , որ ունի օրի-
 նակ զայս :

Թուղթ Աբգարու առ Տիրերիտ :

Աբգար արքայ Հայոց , տեսան իմում Տիրերի կայսեր հոսմայե-
 ցւոյ ինդալ :

Պիտեալ իմ , թէ ոչ ինչ ծածկի 'ի քումմէ թագաւորութենէդ ,
 այլ իբրև զմտերիմ քո՝ աւելի ևս իմացուցանեմ 'ի ձեռն գրոյ : Օր
 Հրեայք , որ բնակեալ են 'ի դաւառս պաղեստինացւոյ , ժողովեալ խա-
 չեցին զՎրիտաս առանց իրիք յանցանաց , 'ի վերայ մեծամեծ երախ-
 տեայն՝ զոր արար առ նոսա , նշանս և սքանչելիս , մինչև զմտեալս ան-
 դամ յարուցանել : Եւ զիտեա , զի զօրութիւնքս այս ոչ են սոսկ մար-
 դոյ , այլ Ատուծոյ : Օրի և 'ի ժամանակին յորում խաչեցինն զնա՝
 արեգակն խաւարեցաւ , և երկիր շարժեալ տատանեցաւ . և ինքն յեա
 երկոյ աւարց յարեաւ 'ի մեռելոց և երևեցաւ բազմաց : Եւ այժմ՝ յա-
 մենայն տեղիս անուն նորա 'ի ձեռն աշակերտաց նորա սքանչելիս մեծա-
 մեծս կատարէ . որ և առ իս ինքեան եցոյց յայտնապէս : Եւ արդ այսու-
 հետև տերութիւնդ քո զիտէ , որ ինչ արժան է հրամայել 'ի վերայ
 ժողովրդեանն Հրեայ , որք զայն գործեցին , և գրել ընդ ամենայն տիե-
 ղերս , զի երկրպագեցեն Վրիտասի իբրև ճշմարիտ Ատուծոյ : Ողջ լեր :

Պատասխանի թղթոյն Աբգարու 'ի Տիրերայ :

Տիրերիտ կայսր հոսմայեցւոյ , Աբգարու թագաւորի Հայոց
 ինդալ :

Օրթուղթ մտերմութեանդ քո ընթերցան առաջի իմ , վասն որոյ
 շնորհակալութիւն 'ի մէջք քեզ հասցէ : Թեպէտ և 'ի բազմաց մեր
 լուեալ զայդ յառաջագոյն , եցոյց և Պիլատոս ստուգապէս վասն նշա-
 նացն նորա , և եթէ յեա յարութեանն 'ի մեռելոց հաւատարիմ եղև
 բազմաց , թէ Ատուած է : Ման որոյ և ես կամեցայ առնել զայդ , զոր
 և դու խորհեցար : Եւս քանզի սովորութիւն է հոսմայեցւոյ՝ աստուած
 'ի հրամանէ թագաւորի միայնոյ ոչ նստուցանել , մինչև ոչ փորձեալ
 քննեայի նա 'ի սինկղիստոն , վասն որոյ և իմ յայտնեալ զբանս զայս
 սինկղիստոսին , արհամարհեաց սինկղիստոն , զի ոչ քննեցաւ նա յառա-
 ջագոյն 'ի սմանէ : Եւս մեք առաք հրաման ամենայն ումեք որում և

հաճոյ թուեցի Յիսուս, ընկալցին զնա ընդ աստուածս. և մահ պնտցիկ սպառնացեալ, որ չարախօս կայցեն զքրիստոնէից: Աս վասն ժողովրդեանն Հրէից, որ յանգղնեցան խաչել զնա, զորմէ լուս՝ թէ ոչ արժանի խաչի էր նա և մահու, այլ պատուի և երկրպագութեան, յորժամ առից պարապումն 'ի պատերազմէս սպանիացոց սպտամբողաց յինէն, քննեալ հասուցից նոցա զարժանն:

Գարձեալ զրէ թուղթ Աբգար առ Տիրերիս:

Աբգար արքայ Հայոց, տեսան իմում Տիրերի կայսեր հառվայեցոց խնդալ:

Չթուղթ գրեալ ըստ արժանի քոյոյ տերութեանդ տեսի, և ընդ հրաման մտածութեանդ քո ուրախացայ. և եթէ ոչ ցաննուցուս ինձ, գործ սինդղխտարիդ յոյժ այսպնելի է. քանզի առ դոսս՝ 'ի քննութենէ մարդկան տուեալ լինի աստուածութիւնն: Աս արդ այսուհետեւ եթէ ոչ լինիցի հաճոյ Աստուածն մարդոյն, Աստուած լինել նա ոչ կարէ. և իբրև յայսմանէ մարդոյն արժան է քուել զԱստուածն: Բայց քեզ տեսան իմոյ հաճոյ թուեցի առաքել զայլ սք յԱրուստաղէմ փոխանակ Պիղատտի, զի լուծցի նա անարգանօք յիշխանութենէն՝ յոր կարգեցեր զնա. վասն զի արար զկամս Հրէիցն, և խաչեաց զՎարիստոս 'ի տարապարտուց առանց քոյոյ հրամանի: Ողջ լինել քեզ ըզձամ:

Չայս գրեալ Աբգարու, զհաւատար թղթոյն եզ 'ի գիւանի իւրում, որպէս և զայլն: Պարեաց և առ Ներսէհ մանուկ արքայ ասորեստանի 'ի Բաբելոն:

Թուղթ Աբգարու առ Ներսէհ:

Աբգար արքայ Հայոց, որդւոյ իմոյ Ներսէհի խնդալ:

Չգիր սղջունի քոյոյ տեսի, և զՊերոզ լուծի 'ի կապանաց, և զիմաս նորա թողի նմա. և եթէ կամ իցէ քեզ, կարդեացես զնա 'ի վերակացութիւն Նիմուէի, որպէս և կամիս: Այլ վասն այնր զի գրեցեր առ իս, թէ տուր ածել զայրդ բժիշկի, որ զնշանադ աննէ և քարոզէ այլ աստուած 'ի վեր քան զհսր և զջուր, զի տեսից և լուսոյ զմա, նա ոչ էր բժիշկ ըստ արուեստի մարդկան, այլ աշակերտ էր որդւոյն Աստուծոյ

արարչի հրոյ և ջրոյ. և վիճակ հասեալ 'ի կողմանս Հայոց առաքեցաւ: Բայց յընկերաց նորա գլխաւորաց Սիմոն անուն, նա 'ի կողմանս Պարսից առաքեալ է. խնդիր արարեալ՝ լուիցես նմա, յորժամ և հայրն քս Արտաշէս: Աս նա բժշկեաց զամենայն հիւանդութիւնս, և ճանապարհ կենաց ցուցցէ:

Աս յաւել ևս զրել առ Արտաշէս արքայ Պարսից օրինակ զայս:

Թուղթ Աբգարու առ Արտաշէս:

Աբգար արքայ Հայոց, Արտաշէսի եղբօր իմում Պարսից արքայի խնդալ:

Պատեմ զի արդ լուեալ է քո վասն Յիսուսի Վարիստտի որդւոյն Աստուծոյ, զոր խաչեցին Հրէայքն. որ յարեան 'ի մեռելոց, և առաքեաց զաշակերտան իւր ընդ ամենայն տիեզերս՝ առուցանել ընդ հանուր: Աս մի յաշակերտաց նորա զլխաւորաց Սիմոն անուն՝ է 'ի կողմանս քոյոյ տերութեանդ: Արդ խնդիր արարեալ զացես զնա, և նա բժշկեաց զամենայն ախտս հիւանդութեանց՝ որ 'ի ձեզ, և ճանապարհ կենաց ցուցցէ. և հաւատացես բանի նորա, դու և եղբարք քո և ամենեքեան, որ հնազանդին քեզ կամուսր: Չի ախորժելի է ինձ, զձեզ ըստ մարմնոյ ազգականս՝ լինել ինչ մտերիմ հարազատս և ըստ հոգւոյ:

Աս մինչ դեռ պատտաստանի այոց թղթոց ոչ էր ընկալեալ, վախճանի Աբգարիս, թաղաւորեալ ամս երեսուն և ութ:

ԼԳ

Յաղագս վիպութեան Առաքելոցն մերոց:

Յետ մահուանն Աբգարու բաժանի թաղաւորութիւնն Հայոց յերկուս. քանզի Անանուն որդի նորա կապեաց թագ՝ թաղաւորել յԱդեմիայ, և քեռորդի նորա Սանատրուկ 'ի Հայս: Պատանէ որ ինչ առ սոցա ժամանակաւ՝ յառաջագոյն գրեալ յայլոց, զգալուսա Առաքելոյն 'ի Հայս, և հաւատալ Սանատրոյ, և թողուլ զհաւատն յերկեղէ նախարարացն Հայոց, և կատարումն Առաքելոյն և որք ընդ նմա՝ 'ի գաւառին Շաւարշան՝ որ այժմ կոչի Արտաղ, և պատառումն քարին

և յիրար զալ և ընդունել զմարմին Առաքելայն, և առնուլ անտի աշակերտացն և թաղել 'ի դաշտին. և մարտիրոսանալ թաղաւորի դատերն Սանդխայ հուպ 'ի ճանապարհն. և աստ ուրեմն յայտնեալ նշխարաց երկրցունց, և փոխել յառապարն: Այս ամենայն, որպէս ասացաք, այլոց պատմեալ յառաջագոյն քան զմեզ, ոչ ինչ կարեւորագոյն համարեցաք սճով երկրորդել: Վայնպէս և որ ինչ վասն կատարմանն Ադդէի աշակերտի Առաքելայն յորդուցն Աբղարու, գտանի յայլոց պատմեալ յառաջագոյն քան զմեզ:

Որ իբրև թաղաւորեաց յետ մահուան հօրն, ոչ եղև ժառանգորդ հայրենի առաքինութեանն, այլ եբաց զառճարս կոսոյն և կալաւ զպաշտօն հեթանոսութեանն: Աւ յղեաց առ Ադդէ, զի արասցէ նմա խոյր բեհեղեաց անդաւածով սոխոյ, որպէս յառաջագոյն առնէր հօրն նորա: Աւ պատասխանի ընկալաւ, թէ ոչ արացցեն ձեռք իմ խոյր դադաթան անարժանի, որ ոչ երկրպագէ Վրիստոսի Աստուծոյ կենդանւոյ: Աւ խոյն հրամայեաց միւսմ 'ի զինակրացն կարել զաստ նորա սրով: Որոյ երթեալ, և տեսեալ զնա՝ զի նստէր յաթառ վարդապետութեանն, էած սուսերաւ և 'ի բաց կարեաց զարուստ նորա. և նոյնժամոյն աւանդեաց զողին: Օչ այս ծայրաքաղ արարեալ համառօտ յիշատակեցաք, որպէս զառ 'ի յայլոց պատմեալ նախկին:

Բայց վիճակեցաւ շայց և Բարդուղիմէոս Առաքեալ, որ և կատարեցաւ առ մեզ յԱրեբանոս քաղաքի: Իսկ զՍիմոնէ, որ Պարսիցն վիճակեցաւ, ոչ զհաւատախն կարեմ պատմել՝ եթէ զինչ գործեաց և կամ ո՞ր կատարեցաւ: Վանդի պատմի յամանց, Սիմոնի ումեմն Առաքելոյ կատարիլ 'ի Վերիտիւրայ. և թէ նա իցէ ճշմարտիւ, և թէ էր աղաղաւ դալուստ նորա անդր, ոչ զիտեմ. այլ միայն նշանակեցի, զի գիտացես՝ թէ ոչ ինչ մնայ յիմեջ ջանից պատմել քեզ զամենայն, որ ինչ անկ է:

ԼԵ

Վասն Սանատրիկ թաղաւորութեանն, և սպանման ճննդոցն Աբղարու, և վասն Հեղինեայ տիկնոջ:

Սանատրուկ թաղաւորեալ, զորս ժողովէ 'ի ձեռն քաջացն բազրատունեաց և արժրունեաց դայեկաց իւրոց, իջանել տալ պատերազմ

ընդ որդիան Աբղարու, զի բոլորն տիրեցէ թաղաւորութեան: Աւ մինչ դեռ նա յայտմ էր, աստուածային իմն ակնարկութեամբ խնդրեցաւ վրէժ մահուանն Ադդէի յորդուցն Աբղարու: Վանդի սիւն կճեայ կանդնել տայր յԱդդէսիայ 'ի վերնաստունն ապարանից իւրոց, և ինքն 'ի ներքոյ կալով հրամայէր զորպէսն առնել. որ զերծեալ յառնողայն, անկաւ 'ի վերայ նորա և խորտակեաց զտոսն և սատակեաց:

Աւ խոյն պատգամ բնակչաց քաղաքին եկն առ Սանատրուկ, խնդրելով պայման ուխտի, զի մի վրդովեաց զնստս 'ի քրիստոնէութեան հաւատոց, և նոքա տացեն զքաղաքն 'ի ձեռս և զգանձս թաղաւորին: Օր արարեալ, յետոյ ստեաց. նա և զամենայն զաւակ տանն Աբղարու մաշեաց սրով, բայց յաղջկանց՝ զոր եհան 'ի քաղաքէն բնակել 'ի կողմանս Հաշանից: Սապէս և զղլուխ կանանցն Աբղարու, որում անուն էր Հեղինէ, առաքեաց յիւրային քաղաքն բնակել 'ի Խառան, 'ի վերայ թողլով նմա զտիկնութիւնն ամենայն Սիջազետաց, փոխանակ բարեացն զոր գտեալ էր 'ի ձեռն նորա յԱբղարէ:

Այս Հեղինէ զարդարեալ հաւատովք, որպէս և զայր իւր զԱբղար, ոչ հանդուրժեաց բնակել 'ի մէջ կռապաշտիցն. այլ չողաւ յԱբրուստողէմ յառուրս Կլաւդեայ, 'ի սովին՝ զոր մարդարեացաւն Աբարս. և սուեալ զամենայն դանձս իւր յԱդիպատս, և գնեաց ցորեան բազում յոյժ և բաշխեաց ամենայն կարօտերոց. որում և վիայէ Յովնէպոս. որոյ և շիրիմ նշանաւոր կայ առաջի դրանն յԱբրուստողէմ մինչև ցայսօր ժամանակի:

ԼԹ

Յաղագս նորոգման Մծբին քաղաքի, և անուանակոչութեան Սանատրիկ, և մահուան նորին:

Այլ որ ինչ գործք եղեալ Սանատրիկ, ոչ ինչ յիշատակաց արժանի համարեցաք բայց 'ի շնուածոց Մծբին քաղաքի: Օր 'ի շարժմանէ խախտեալ, քակեաց և վերստին շինեաց պայծառագոյն, և պարսպեաց կրկին պարսպով և պատուարաւ. և զինքն անդրի 'ի միջին հաստատեաց, մի դրամ 'ի ձեռն ունելով. որ նշանակէ պայպիսի ինչ, եթէ 'ի շինել քաղաքիս ամենայն դանձքս ծախեցան, և այս միայն մնաց:

Բայց թէ ընդէր Սանատրուկ կոչեցաւ, ասելի է: Վանդի յաւուրս ձմեռացոյ ճանապարհորդեալ 'ի Հայս քոյր Արգարու Օդէ, պատահէ բքոյ 'ի լեբինս Արգուաց. զրուեաց զամենեսեան մրբիկ, մինչ ոչ գիտեալով ընկեր զնկեր' ընդ 'որ վարեցաւ: Իսկ դայեկին նորա Սանտայ, քեռ Բիւրատայ բազրատունայ, կնոջ Խտարնայ արծրունայ, ասեալ զմանուկն, քանզի տղայ էր, եդ 'ի մէջ ստեանց իւրոց, մնալով 'ի ներքոյ ձեանն զերիս տիւս և զերիս գիշերս: Չորմէ առապելարանն, եթէ կենդանի իմն նորահրաշ սպիտակ յատուածոցն առաքեալ՝ պահէր զմանուկն: Բայց որչափ եղաք վերահասու, այսպէս է. շուն սպիտակ ընդ խնդրակն լեալ, պատահեաց մանկանն և դայեկին: Արդ կոչեցաւ Սանատրուկ, 'ի դայեկին զանուանակոչութիւնն ասեալ, որպէս թէ տուրք Սանտայ:

Սա թագաւորեալ յերկրասաներորդի ամի Արտաշէսի Պարսից արքայի, կեցեալ ամն երեսուն՝ մեռաւ յորտի, նեախ ուրուք դիպեալ փորոսեացն. իբր թէ վրէժս հատուցեալ ընդ չարչարման սրբոյ դատերն: Ղ Նրուբնայ որդի Ափշագարաց դպրի գրեաց զամենայն գործս, որ ինչ յաւուրս Արգարու և Սանատրկոյ, և եդ 'ի դիւանին յԱդեսիայ:

ԼԵ

Թագաւորել Արուանդայ և կոտորել զորդին Սանատրկոյ, և գերծանել Արտաշէսի փախտեամբ:

Յետ մահուանն Սանատրկոյ շիթի թագաւորութիւնն: Վանդի Արուանդ ամն, որդի կնոջ արշակունայ, թագաւորէ յութերորդ ամի Վարեհի վերջնայ: Աւ ունին զրոյցք յաղաղս նորա այսպէս: Աին ամն յազդէ արշակունեաց, անձամբ խարստի և խշորագեղ, վարար, զոր ոչ ոք դիմադրուեաց առնուլ կնութեան, ծնանի երկուս մանկունս յանկարդ խառնակութենէ, որպէս Պասիփայէ զՍիտուաւրս: Աւ 'ի զարդանալ մանկանցն կոչեն անուանս Արուանդ և Արուաղ: Աւ 'ի չափ հասեալ Արուանդայ, լինի սրտեայ և անդամովք յաղթ: Սա 'ի բազում իրս վերակացու առաջնորդութեամբ առաքեալ Սանատրկոյ, գտանի երեկելի մինչև ամենայն նախարարացն Հայոց առաջին լինել և խոնարհութեամբ

և առատաձեռնութեամբ զամենայն ոք յինքն յանդուցաներ: Աւ 'ի մեռանէն Սանատրկոյ, միարանեալ թագաւորեցոյցին զնա առանց արանց յազդէն բազրատունեաց լինել թագադիր:

Բայց 'ի թագաւորելն իւրում Արուանդ, կտակած ունելով յորդուցն Սանատրկոյ, կոտորէ զամենեսեան: Թափ թէ վրէժս հատուցաւ սպանման որդուցն Արգարու: Բայց մի ամն տղայ Արտաշէս անուն, զոր ասեալ տընտուի նորա, վախեաւ 'ի կողմանս Հերայ՝ 'ի հովուականս Սոլիստանի, ըւր աննելով դայեկի նորա Սմբատայ, որդոյ Բիւրատայ բազրատունայ, 'ի Սպեր գաւառի, 'ի շէնն Սմբատուանի: Արդ իբրև ըէ Սմբատ, որդի Բիւրատայ, զթթն Սանատրկոյ և զգոյժ կոտորման որդուց նորա, ասեալ զերկուս դատերս իւր՝ զՍմբատանոյչ և զՍմբատուբհի, նատուցանէ 'ի Բայբերդի, արս քաջս թողլով 'ի վերայ ամրոցին. և ինքն հանդերձ միով կնաւ իւրով և սակաւ արամբք գայ անցանէ 'ի խնդիր մանկանն Արտաշէսի: Որում իրազգած եղեալ արքային Արուանդայ, հետայոյցս առաքէ. վասն որոյ բովանդակ ժամանակս ընդ երես լեբանց և գաշտայ սլլակերպեալ շքելով հետի հանդերձ մանկամբն, մուցանէ 'ի հովուականս և յանդէորդս, մինչև պարսպ գտեալ ժամ, անցանէ առ Վարեհ արքայ Պարսից: Աւ քանզի այր քաջ էր Սմբատ և ծանօթ յառաջագոյն, պատուի մեծապէս ընդ զօրագլխան Պարսից, որպէս և մանուկն ընդ որդիս թագաւորին, ասելն բնակելոյ ասեալ զՎաստ և զՈղոմն կոչեցեալ գաւառս:

ԼԸ

Որ ինչ Արուանդայ վասն 'ի բուռն անելոյ զմանուկն Արտաշէս. և 'ի բոց թողոյ զՄեջպոտս:

Բայց Արուանդայ զմտաւ անեալ, թէ սրբիտի չար թագաւորութեան նորա սնանի 'ի Մարս, խէթ սրտի լեալ՝ ոչ հեշտալի էր նմա քուն: Հանապաղ 'ի յարթնութեան յայն հոգալով, նա և 'ի քուն անուրջս ահաղկնս նմին իրի տեսաներ: Ս շան որոյ 'ի ձեռն հրեշտակաց և պատարագաց խնդրել հաշտեցուցանել զարքայն Պարսից, տալ 'ի ձեռս զԱրտաշէս. ասելով, թէ Արիւն իմ և հարազատութիւն, ընդէր

անուցանես զՄարդ Արտաշէս հակառակ ինձ և իմոյ թագաւորութեանս, ընելով բանից Սմբատայ յեղուզակի, որ ասէ, թէ որդի է Արտաշէս Սանատրիոյ. և զորդի հախուց և զանդէորդայ ջանայ տանել արշակունի, և արին քո և հարազատութիւն համբաւելով զնմանէ: Աս չէ որդի Սանատրիոյ, այլ ընդ խաբս գտեալ Սմբատայ զմար մն տղայ, բաջաղի: Այնպէս և առ Սմբատ յէր բազում անգամ, թէ ընդէր այդ քո անտի աշխատութիւնդ. խաբեալ 'ի սանտուէդ, անուցանես զորդի Մարիդ հակառակ ինձ: Աս ըսէ ոչ սիրելոյ բանս պատասխանեաց: Յայնժամ առաքէ Արուանդ և սատակէ զքաջն 'ի Բայրերդի, զերեալ զգտերնս Սմբատայ՝ պահէ յամրոցին յԱնի ոչ վատթարպէս:

Բայց թիկունս տանել Արուանդայ զհոռվմոյեցիս՝ ոչ ինչ վտանդի 'ի թագաւորութեանն Վէպիանու և Տիտոսի, թողլով 'ի նոսա զՄիջագետս: Աս յայնմ հետէ բարձաւ իշխանութիւնն Հայոց 'ի Միջագետաց, և հարկս առաւելագոյնս տայր Արուանդ 'ի Հայոց: Իսկ գործակարացն հոռվմոյեցոց մեծապէս հանդերձեալ զքաղաքն Ադեսիայ, 'ի նմա հաստատեն զտունս զանձուց հարկաց ժողովելոց 'ի Հայոց, 'ի Միջագետաց և յատրեստանեաց: Աս ժողովն 'ի նմա զամենայն զիւանս, և կարգեն զպրոցս երկուս. մի՝ զրունն իւրեանց զԱտրին, և մեւս ևս զՅոյնն. և զզիւանն հարկաց և զմեհենականն, որ կայր 'ի Մենայ պնդագացոց, անդր փոխեն:

ԼԹ

Յաղագս շնուածի Երուանդաշատ քաղաքի:

Յաւուրս սորա փոխին արքունիքն յԱրմաւիրն անուանեալ բլրոյն. քանզի էր հեռացեալ գետն Արափս, և յերկարել ձմերայնոյն, և 'ի դառնահատ հնչմանէ հիւսիսայ պողպեալ ձուլեալ վտակն, ոչ ուստեք արբուցումն բաւական թագաւորականին գտաներ տեղոյ: Բնդ որ նեղեալ Արուանդայ, նա և ամբազունի ևս տեղոյ եղեալ 'ի ինդիր, փոխէ զարքունիսն յարեմուտս կոչս 'ի քարակաուր մի բլուր, զորով պատուեալ Արափսայ ընդդէմ Ախուրեանն հասի գետ: Պարպէ զբլուրն, և 'ի ներքաղոյն քան զպարիսպն ընդ բազում տեղիս կարեալ զքարինան

մինչև յատակս բլրոյն հաւասար գետոյն, մինչև դիմել ջուրոյ գետոյն 'ի փորուածն. յըմպելեաց պատրաստութիւն: Օ միջնաբերդն ամբացուցանէր բարձր պարսպք, և դրունս պղնձիս կանգնէր 'ի միջոցի պարսպին, և ելանելիս երկաթիս 'ի ներքուտ 'ի վեր մինչև ցղուռնն. և 'ի նմա որդայթս իմն ծածուկս ընդ մէջ աստիճանայն, որպէս զի բմբունացի՝ թէ սր գալտ ելանելով դաւել կամիցի զարքայն: Աս էր, ասեն, երկդիմի. որպէս զի մինն լիցի սպասաւորացն արքունի և ամենայն ելեմտից ճանապարհ տունջենային, իսկ մեան դիշերային և մարդադաւայ:

Խ

Թէ որպէս շինեաց զԲաղարան քաղաք կոչոց:

Բայց Արուանդ շինեալ զքաղաքն իւր, և փոխեալ անդր զամենայն ինչ յԱրմաւրաց ուրոյն 'ի կոչոյն, զոր ոչ օգուտ իւր համարեալ յիւրն փոխել 'ի քաղաքն, զի մի 'ի դաշն և 'ի զահել անդ աշխարհի, ոչ զղուշութեամբ պահեսցի քաղաքն. այլ հեռադոյն 'ի նմանն իւր քառասուն սուպարիտաւ զհիւսիսով՝ նման իւր քաղաքին շինեաց քաղաք փոքր 'ի վերայ գետոյն Ախուրենայ, և անուանեաց Բաղարան, այս ինքն թէ 'ի նմա յորինեալ է զկազմութիւն բաղնայն. և փոխեաց անդր զամենայն զիւռուսն որ յԱրմաւիր: Աս մեհեանս շինեալ, զեղլայր իւր զԱրուալ քրմնպետ կացուցանէր:

ԽԼ

Վասն անկելոյ զանտաւն, որ կոչի Ծննդոց:

Տնիկ և մայրի մեծ 'ի հիւսիսայ կողմանէ գետոյն, և սրմովք ամբացուցանէ, արդելլով 'ի ներքս այժեմունս երազանս, և զեղանց և զեղջերուաց աղդ, և ցիւս և վարագո. որք 'ի բազմութիւն աճեցեալ լցին զանտաւն, որովք սարխանայր թագաւորն յաւուրս որոտց: Աս անուանէ զանտաւն Ծննդոց:

ԽԲ

Վասն ձեռակերտին, որ կոչի Երուանդակերս:

Վաղցր է ինձ ասել և յաղագս գեղեցիկ դաստակերտին Երուանդակերտի, զոր յօրինեաց նոյն ինքն Երուանդ գեղեցիկ և չքնաղ յօրինուածովք: Վասն զի զմիջոյ հայտին մեծի ընտ մարդկութեամբ և պայծառ շինուածովք, լուսաւոր որպէս ական բիր. իսկ շուրջ զմարդկութեամբն՝ ծաղկոցաց և հոտարանաց կազմութիւն, որպէս շուրջ զբրոյն զայլ բոլորակութիւն ական: Իսկ զբազմութիւն պղեստանոյ, իբր զարտեանաց խիտ և գեղեցիկ ծիր. որոյ հիւսիսային կազմանն դիր կարակնաձև՝ արդարև գեղաւոր կուսից յօնից դարևանդաց համեմատ: Իսկ 'ի հարաւոյ հարթութիւն դաշտաց, ծնօտից պարզութեան գեղեցկութիւն. իսկ գետն բերանացեալ գարաւանդօք ափանցն՝ զերկթերթիան նշանակէ շրթունա: Եւ այսպիսի գեղեցկութեան դիր՝ անբթթելի իմն գողցես 'ի բարձրաւանդակ թագաւորանիսան զհայեցուածն ունի. և արդարեւ բերրի և թագաւորական դաստակերան:

Չայս ամենայն զգործեցեալսն Երուանդայ՝ պարզէէ մեծն Տրդատ մարդկան ազգին կամարականաց, որպէս զմտերմաց և արեան կցորդաց ազգին արշակունեաց. զոր յիւրում տեղին պատմեցուք:

Բայց ասեն զԵրուանդայ՝ ըստ հմայից դժնեայ գոլով ական հայեցուածով. վասն որոյ ընդ այդանալ աշարջացն սովորութիւն ունել սպասաւորացն արքունի՝ վէմն օրձաքարեայս ունել ընդդէմ Երուանդայ, և 'ի հայեցուածոյն դժնութենէ ասեն պայթել օրձաքար վիմայն: Բայց այս կամ եղիցի սուտ և առասպել, և կամ դիւական ինչ առ իւր ունել զօրութիւնս, զի այսպէս հայեցուածոյն անուամբ վնասեցէ զորս կամի:

ԽԳ

Թէ որպէս Սմբատոյ օգնական արարեալ զնախարարս Պարսից՝ ինդրէ թագաւորեցուցանել զԱրտաշէս:

Իսկ 'ի զարգանալ մանկանն Արտաշիսի, և 'ի բազում արութիւնս քաջութեան ցուցանել դայեկին Սմբատոյ, հաճեալ ընդ նա նախարարք Արեաց, մաղթեն զթագաւորն տալ նմա պարգևս զինչ և խնդրեցէ:

Եւ յանձն առեալ թագաւորին, ասէ յնախարարն. Տեսէք զինչ կամի այրն քաջ: Եւ նոքա ասեն. Անմահ բարերարութիւնդ քո. ոչ այլ ինչ կամի Սմբատ, քան թէ զարինդ քո և հարազատութիւն, զԱրտաշէս որդի Սանատրիկոյ զմերժեալն 'ի թագաւորութենէ իւրմէ, հաստատել յիւրում թագաւորութեանն: Եւ յանձն առեալ՝ արքային արքայից, տայ 'ի ձեռն Սմբատոյ մասն ինչ 'ի զօրացն ասորեստանի և զզօրս Արարպատականի, զի տարեալ զԱրտաշէս հաստատեցեն 'ի դահն հայրենի:

ԽԴ

Յաղագս լեւոյ Երուանդայ զգալն Արտաշիսի, և գումարեալ զզօրս 'ի պարաստութիւն պատերազմի:

Լուր հասանէ առ Երուանդ յուտեացուց դաւառին, եթէ գումարեաց արքայն Պարսից զօր բազում 'ի ձեռն Սմբատոյ, զի 'ի վերայ քո խաղացեալ ածցէ զմանուկն Արտաշէս՝ 'ի թագաւորութիւն իւր: Չայս իբրև լուս Երուանդ, եթող անդէն զբազումն 'ի նախարարացն կողմնապահս, և ինքն գնաց 'ի քաղաքն իւր փութանակի, կուտել առ ինքն զզօրս շայոյ և զՎրաց և զկողմանցն Կեսարու, այլ և զՍիջաւ դետացն աղբւսիք և տրովք: Եւ էին աւուրք դարնայնոյ. վասն որոյ երազ ժողովեցան զօրքն ամենայն. նա և Արգամ տանուտէր ազգին Սուրացան, որ 'ի ծննդոյն Աթահակայ, ամբօս հետևակաւ: Վասն զի էր Երուանդայ դարձուցեալ 'ի նա զգահն երկրորդական, զոր հանեալ էր 'ի նոցանէ Տիգրանայ և տուեալ էր իւրում քեռաունն Միհրդատայ. իսկ յետ մահուանն Միհրդատոյ՝ ոչ լինէր ումէք տուեալ, մինչև Երուանդայ դարձուցանել զնա առ Արգամ: Եւ ոչ միայն նմա, այլ և ամենայն նախարարացն տայր պարգևս, և զօրացն ամենեցուն պարգևէր առատապէս:

ԽԵ

Թէ որպէս ընդ մուսն Արտաշիսի յիւր աշխարհն աջողեցաւ գործն:

Իսկ Սմբատ հանդերձ մանկամբն Արտաշիսի աճապարէր հասանել 'ի սահմանս ուտեացուց: Բնդ առաջ նորա ելին զօրք այնր կողմանն, նա և նախարարքն զորս եթող Երուանդ: Չայն իբրև լուսն այլ նա-

խարաքն Հայոց՝ լուծանէին Լբանէին և զատել Լճրուանդայ խորհէին . նա և զայն ևս տեսանէին, եթէ զօրքն հռովմայեցոց ոչ հասանեն նմա 'ի թիկունս: Իսկ Լճրուանդ առաւել ևս յորդորագոյն տայր զպարզեան, և բաշխէր միոյ միոյ սամբը 'ի նոցանէ զգանձան. և որչափ առատանայր, առաւել ևս առելի լինէր: Վրանդի գիտէին ամենեքեան, եթէ ոչ առատութեան տայ, այլ առ երկիւղի վասնէ: Եւ ոչ այնչափ սիրելի զայնտիկ առնէր՝ որոց շատն տայր, քան թէ թշնամի զայն՝ որոց ոչն տայր պերճագոյնս:

Խ.Օ.

Երուանդայ պատերազմ ընդ Արտաշիսի և փախուստ, և առումն քաղաքի նորա և մահ:

Բայց Սմբատ հանդերձ մանկամբն Արտաշիսիւ ելանէ առ ամին ծովուն Պակեղամայ, զթիկամբք Արագածն կոչեցեալ լերինն. ածապարէին հասանել 'ի բանակն Լճրուանդայ: Եւ ոչնչ համարեալ զբազմութիւն զօրաց նորա, միայն կատկածէին 'ի Սուբացանէն Արգամայ, զի այր քաջ էր և բազմաց տէր տիգաւորաց: Եւ ճամբարն Լճրուանդայ էր բացագոյն 'ի քաղաքէ նորին աւելի քան երեքհարեւր ասպարիսաւ 'ի հիւսիսոյ 'ի վերայ գետոյն Ախուրեանս: Օայս իբրև լսէր Լճրուանդ, հաներ ընդ առաջ զբազմութիւն զօրացն, և ճակատէր ոչ հեռի յիւրմէ բանակէն: Իսկ Արտաշիսի առաքեալ պատգամ առ Արգամ նահապետ Սուբացանաց հանդերձ բազում երգամանք, թողուլ 'ի վերայ նորա զոր ինչ գտեալ է Աճրուանդայ, և կրկին այլ յաւելուլ, միայն զի զԼճրուանդ թողեալ 'ի բաց զնասցէ:

Եւ իբրև հանդէպ ճակատուն Լճրուանդայ ելին նշանք Արտաշիսի, Արգամայ առեալ զբազմութիւն հետեակացն 'ի կողմ ելանէր: Եւ Սմբատ հրամայէր զհողան պղնձիս հնչեցուցանել. և յառաջեալ զճակատն իւր, իբրև զարծիւ յերամն կաքաւուց խոյանայր: Իսկ նախարարքն Հայոց, որ յաջ և յահեակ թեան էին, 'ի նա խառնեալ միանային: Եւ զօրքն Վրաց, հանդերձ արքայիւն իւրեանց Փարսմանաւ, թեպէտ և յանդուղն յարձակմամբ յառաջեալ բախէին, արագապէս դանային 'ի մեւս կողմն փախուցեալ: Եւ անդ էր տեսանել կտորած անհնարին զգնդին Լճրուանդայ և զօրաց Սիջադեւոց: Եւ 'ի խառ-

նակել այսպիսի ճակատուց, պատահեն Արտաշիսի արք քաջք տաւրացիք, որոց զոգիս 'ի բաց եղեալ, Լճրուանդայ պայմանեալ՝ տպանանել զԱրտաշէս: Որոց զիպեալ հետի ընդ մէջ անցանէր Պակասի որդի սարնտուին Արտաշիսի, և սատակեալ գնտա, ուր և զկէս դիմաց նորա 'ի վայր բերեալ սուսերաւ, զյաղթութիւն ստացեալ՝ մեռանի 'ի վերայ այսպիսեացս: Եւ մնացեալ զօրքն 'ի փախուստ դառնային:

Իսկ Լճրուանդ ձիովն իւրով բովանդակ ասպարէզս անցեալ, ելանէ 'ի խանս կարգեալս 'ի բանակէն իւրմէ 'ի քաղաքն իւր, հեծեալ 'ի նոր ձիս հանդոյց 'ի հանդուցէ փախել: Եւ քաջն Սմբատ զհետ մտեալ, սատակագոյն վարէր գնա 'ի գիշերի մինչև ցրուան քաղաքին: Եւ Սմբաց զօրացն անցեալ 'ի կողմն երուանդական գնդին, նսեմաւ 'ի վերայ դիականցն բանակէին: Իսկ Արտաշիսի հասեալ Լճրուանդայ, ընդ շրջապատեալ առադաստն 'ի կաշոյ և 'ի կտաւէ պարսպին էջ, և 'ի խորանս նորա բնակեցաւ զայն գիշեր: Եւ այդուն եղէլոյ՝ տիրաբար արարեալ, զպաննալսն թաղել հրամայեաց. և անուանեաց զհովան, ուր 'ի վերայ դիակացն բանակեցաւ, Սմբաց մարդ. և զտեղի ճակատուն՝ Լճրուանդավան, որ կոչի մինչև ցայսօր ժամանակի. այս ինքն եթէ յայտ տեղաջ վանեաց զԼճրուանդ: Եւ ինքն շուեաց 'ի քաղաքն Լճրուանդայ. յառաջ քան զմիջօրեայ հասեալ 'ի դատտակերան Լճրուանդայ, և միաբան գաջմամբ հրամայեաց արաղակել զօրացն՝ Սար ամատ, որ թարգմանի Սարս եկն. յիշեցուցանելով զթշնամանան, զոր յղէր Լճրուանդ առ թաղաւորն Պարսից և առ Սմբատ, Սար գնա կոչելով: Յայտ 'ի սոյն ձայն անուանեցաւ դատտակերան Սարմէտ, իբր 'ի կամաց Արտաշիսի, բառնալ զանուն Լճրուանդայ 'ի տեղաջէն. այս պատճառ է անուանակոթեան դատտակերանին:

Բայց Սմբատայ գիշերոյն զհետ Լճրուանդայ եկեալ սակաւ վաշտկանաւ, զդուան քաղաքին պահէր մինչև 'ի գալն Արտաշիսի և զօրացն ամենեցուն: Եւ 'ի մարտնչել քաջացն ընդ ամբոցին, անձնատուրք եղեն մարդիկ ամբոցին, և բացին զդուան քաղաքին: Իսկ մի ոմն 'ի զինուորացն մտեալ եհար վաղերբ զգլուին Լճրուանդայ, և ցրուեաց զուղիղն 'ի յատակս տանն. և այսպիսի ջախմամբ վախճանեցաւ, կալեալ զթաղաւորութիւնն ամն քանն: Բայց Արտաշիսի յիշեալ՝ թէ խառնուած արշակունուց է Լճրուանդ, հրամայէ զգի նորա թաղել մահարձանօք:

ԽԼԷ

Թագաւորէլ Արտաշիսի և առնել բարի իւրոց երախտաւորացն:

Յետ մահուանն Արուանդայ մտեալ Սմբատայ զարքունականն յուղէր զգանձան. և գտեալ զԹագն Սանատրիոյ արքայի, գնէ 'ի գլուխն Արտաշիսի և Թագաւորեցուցանէ 'ի վերայ ամենայն երկրիս Հայոց 'ի քրան և իններորդի ամի Պարեհի Պարսից արքայի: Իսկ Արտաշիսի առեալ զԹագաւորութիւնն, սայ պարգևս զօրացն Սարայ և Պարսից, և արձակեաց յաշխարհն իւրեանց: Տայ և առնն քաջին և պատուականին Արդամայ զխոտացեալ գահն երկրորդական, և պսակ յակնԹախապ, և զինդ յերկտին ականջն, և կարմիր զգետ միոյ ստինն. սարգալ ունել սակի և պատուաքաղ, և սկեղինօք ըմպել նուազօք: Աւ ոչ ինչ ընդ հատ յայոց պատուոց սայ գայեկին իւրոյ Սմբատայ, բայց միայն յերկուց զնդայ և 'ի կարմիր կոշիկ. և աւելի քան զհայրենական զեր Թաղակապ ասպետութիւնն և զիշխանութիւն արևմտեայ զօրուն, հաւատայ 'ի նա զամենայն զօրս Հայոց, և զբարբ աշխարհիս զգործակար և զհամօրէն տունն արքունի: Աւ զԱրտէս զորդի որդւոյ իւրոյ ստընտուին Պիտակայ՝ ազգ զնա սերելով, անուն կոչէ զնահատակութեանցն հօրն, Պիտակայեան. քանզի, որպէս ասացաքն, զկէս զիմացն առեւրա 'ի վայր բերին 'ի վերայ Արտաշիսի:

Պատմի սորա 'ի նոյն աւուրս սերեալ ազգ և զորդին Տուրայ, պատանիս հինգ հանդերձ տասամբ, յանուն հօրն իւրեանց արունիս. ոչ վասն արութեան ինչ զործոց, այլ միայն վասն քաութեան հօրն նոցա, զոր առնէր 'ի տանէն արքայի առ Սմբատ, քանզի ընտանի էր Արուանդայ, սակս նորին և սպանաւ 'ի նմանէ:

ԽԼԸ

Սպանումն Արուաղայ, և շինել միւսոյ Բագարանի, և հարկիլ Արտաշիսի հօովմայեցոց:

Օկնի սյարիկ հրաման սայ Սմբատայ, երթալ յամուրն Բագարան, որ հուպ 'ի քաղաքն Արուանդայ 'ի վերայ Ախուրեան գետոյ, զի

սպանցէ զԱրուաղ եղբայր Արուանդայ: Օր կալեալ Սմբատայ, երկան զուրանէ հրամայէ կապել, և ընկերուլ 'ի պտոյտ մի գետոյն: Աւ 'ի տեղի նորա 'ի վերայ բաղնայն կացուցանէ զընտանի Արտաշիսի, աշակերտ մուկի որումն երազահանի, որ յայն սակս և Սոգաշաէ անուն կարգային: Աւ սպա աւար առեալ զգանձան Արուաղայ, և ծառայս անձինս հինգ հարեւր, նա և զընտիր ընտիր գանձուցն մեհենից, բերէ Արտաշիսի: Աւ Արտաշիս պարգևէ Սմբատայ զծառայսն Արուաղայ. բայց զգանձան հրամայէ տանել Պարեհի Պարսից արքայի, յաւելլով և ինքն 'ի գանձան, 'ի շնորհակալութեան պատիւ իբրու հօր և օգնականի:

Յայնժամ Սմբատայ զծառայսն Արուաղայ, զոր գերեացն 'ի Բագարանէ, տարեալ ընտելեցուցանէ 'ի Թիխանց Մասեաց, 'ի նոյն անուն Բագարան կոչելով զձեռակերան: Ինքն անցանէ 'ի Պարսս ընծայատար Պարեհի, ոչ ինչ փոյթ առնելով զհօովմայեցոց իշխանութեանէ: Իսկ 'ի զնան Սմբատայ 'ի Պարսս հասանեն հարկահանք կայսեր և սպոյ ծանր 'ի սահման Հայոց, զորս մաղթեալ Արտաշիսի և կրկին տուեալ զհարկան, հաշտեցուցանէ: Աւ զայս մեղ ստուգապէս պատմէ Ուղիւպ քուրմ Հանույ, զբող մեհենական պատմութեանց, և զայլ բազում գործս՝ զոր ասել կայ մեղ առաջի, որում և Պարսից մատենաքն վկայեն և Հայոց երգն վկասանաց:

ԽԼԹ

Վասն շինուածոյ Արտաշատ քաղաքի:

Արտաշիսի վերջնոյ գործք՝ բազում ինչ յայտնի են քեզ 'ի վկայանանայն, որ պատմին 'ի Պաղթան. շինել զբաղաքն, և խնամութիւն ընդ Աւանք և ծնունդք զարմիցն, և իբր արժանք Սաթիկան ընդ վեշապազունն՝ առասպելաբար, այս ինքն ընդ զարմս Աշղահակայ, որ ունին գամենայն գառ ստորտոյն Մասեաց. մարտ ընդ նոսա և քայքայումն յիշխանութեանէն, և սպանումն նոցա և հրկիզութիւն շինուածոցն, և նախանձ որդւոցն Արտաշիսի և զբողութիւն ընդ միմեանս 'ի ձեռն կանանցն: Այս ամենայն, որպէս ասացաք, յայտնի են քեզ յերգս վկայանանայն. բայց յիշատակեցուք և մեք կարճառօտիք, և զայլաբանութիւնն ճշմարտեցուք:

Արթեալ Արտաշիսի 'ի սեղին, ուր խառնին Արասն և Սեծա-
մօր, և հաճեալ ընդ բլուրն, շինէ քաղաք յիւր անուն անուանեալ Ար-
տաշատ: Չեռնաու լինի նմա և Արասն փայտիք մայրից. վասն որոյ
անաշխատ և երազ շինեալ, կանգնէ 'ի նմա մեհեան, և փոխէ 'ի Ռա-
զարանէ զպատկերն Արտեմիդայ և զամենայն կուռս հայրենիս. բայց
զԱպողոնի պատկերն արտաբոյ քաղաքին կանգնէ հուպ 'ի ճանապարհն:
Աւ յարուցանէ 'ի քաղաքէն Արուանդայ զբերութիւն Հրէիցն, որ փո-
խեալ էին անդ յԱրմաւրայ, և նստուցանէ զնոսա յԱրտաշատ: Աս և
զամենայն վայելութիւն քաղաքին Արուանդայ, զոր տարեալ էր յԱր-
մաւրայ և զոր անդէն արարեալ նորա, փոխէ յԱրտաշատ. և առաւել
ևս յինքննէ յօրինէ իբր զքաղաք արքայանիսս:

Օ

Յարձակումն Ալանայ 'ի մեզ և պարտումն, և խնամութիւն Արտաշիսի
ընդ նոսա:

Օպայտու ժամանակաւ միաբանեալ Ալանք լեռնականօքն ամե-
նայնիս, յինքեանս արկանելով և զկէս Ալայոյ աշխարհին, մեծաւ ամ-
բոխիւ տարածեալ ընդ աշխարհս մեր: Ժողովէ և Արտաշէս զիւրոյ
զօրայն բազմութիւն, և լինի պատերազմ 'ի մեջ երկրիս երկոյունց
ազգայն քաջաց և աղեղնաւորաց: Սակաւ ինչ սեղի տայ ազգ Ալանայ,
և զնացեալ անցանէ ընդ գետն մեծ Սուր, և բանակի առ եզերր գետոյն
'ի հիւսիսոյ. և հասեալ Արտաշիսի բանակի 'ի հարաւոյ, և գետն ընդ
մեջ նոցա:

Բայց քանզի զորդի Ալանաց արքային ձերբակալ արարեալ զօ-
րայն Հայոց ամեն առ Արտաշէս, զնսպաղութիւն խնդրէր արքայն
Ալանաց, տալ Արտաշիսի զինչ և խնդրեցոյէ. և երզմունս և դաշինս ա-
սեր հաստատել մշանջենաւորս, որպէս զի մի ևս մանկունք Ալանաց աս-
պատակաւ հինից ելցեն յաշխարհն Հայոց: Աւ 'ի չառնուլ յանձն Ար-
տաշիսի առ 'ի տալ զպատանին, գայ քոյր պատանուին յափն գետոյն 'ի
գարաւանդ մի մեծ, և 'ի ձեռն թարգմանչաց ձայնէ 'ի բանակն Արտա-
շիսի. Քեզ ասեմ, այր քաջ Արտաշէս, որ յաղթեցեր քաջ ազգին
Ալանաց. եկ հաւանեաց աչազեղոյ գտտերս Ալանաց՝ տալ զպատանիդ.

զի վասն միոյ քինու ոչ է օրէն գիւցազանց զայլոյ գիւցազանց զարմից
բառնալ զկենդանութիւն, կամ ծառայեցուցանելով և 'ի սարկաց կարգի
պահել, և թշնամութիւն յախտեանական 'ի մեջ երկոյունց ազգաց
քաջաց հաստատել: Աւ լուեալ Արտաշիսի զայսպիսի խնաստուն բանս,
զնաց յեզր գետոյն. և տեսեալ զկոյնն զեղեցիկ, և լուեալ 'ի նմանէ
բանս խնաստութեան, ցանկացաւ կուսին: Աւ կոչեցեալ զգայեակն իւր
Սմբատ, յայտնէ նմա զկամս սրտի իւրոյ, առնուլ զօրիորդն 'ի կնութիւն
իւր, և դաշինս և ուխտս հաստատել ընդ ազգի քաջացն, և զպատանին
արձակել 'ի խաղաղութիւն: Աւ հաճոյ թուեցեալ Սմբատայ, առ արքայն
Ալանաց յղէ՝ տալ զտիկին օրիորդն Ալանաց զՍաթիինիկ 'ի կնութիւն
Արտաշիսի: Աւ ասէ արքայն Ալանաց. Աւ ուստի՞ տացէ քաջն Ար-
տաշէս հազարս 'ի հազարաց և բերս 'ի բերուց ընդ քաջազոյ կոյս
օրիորդիս Ալանաց:

Օպայտ սեղի առապելբարանելով վիպասանքն յերգէն իւրեանց
ասեն. Հեծաւ արի արքայն Արտաշէս 'ի սեւան զեղեցիկ, և հանեալ
զոսկեօլ շիկափոկ պարանն, և անցեալ որպէս զարծուի սրաթեւ ընդ
գետն, և ձգեալ զոսկեօլ շիկափոկ պարանն՝ ընկեց 'ի մեջք օրիորդին
Ալանաց, և շատ ցաւեցոյց զմեջք փափուկ օրիորդին, արազ հասու-
ցանելով 'ի բանակն իւր: Որ և ճշմարտութեամբ ունի պրպէս: Քանզի
պատուեալ է առ Ալանս մարթ կարմիր, քոյքա շատ և ոսկի բազում
տուեալ 'ի փարձանս, առնու զտիկին օրիորդն Սաթիինիկ: Այս է ոսկեօլ
շիկափոկ պարանն: Վոյնպէս զհարսանեացն առապելեալ երգեն, պրպէս
ասելով. Տեղ ոսկի տեղայր 'ի փեսայութեանն Արտաշիսի, տեղայր մար-
գարիս 'ի հարսնութեան Սաթիինիկանն: Քանզի սովորութիւն իսկ էր
թագաւորայն մերոյ, փեսայութեամբ 'ի դուռն տաճարին հասանել՝
դահեկանս ճապաղել իբրև զհիւպատեանն հովմայեցոյ. սապէս և թա-
զուհեացն յառազատիս՝ մարգարիս: Այս է ճշմարտութիւն բանիցս:

Սա առաջին եղեալ 'ի կանանցն Արտաշիսի՝ ճնանի նմա զԱր-
տաւազդ և այլս բազումս, զորս ոչ կարևոր համարեցաք այժմ՝ անուամբ
թուել. բայց զինիսն յորժամ 'ի գործ ինչ հասանիցեմք:

ԾԵ

Սպանուան Արդամայ և սրբուց նորա:

Ի չափ հասեալ Արտաւազդայ սրբուց Արտաշխի, եղև սյր քաջ, անձնահաճ և հպարտ. և նախանձ բերելով ընդ ձերուանցն Արդամայ, հրապուրեաց զհայր իւր ցամուռ Արդամայ, որպէս թէ թագաւորել 'ի վերայ ամենայնի խորհոյն: Այսպէս ընկեցեալ զնա 'ի պատուոյն, ինքն առնու զերկրորդութիւնն: Յետ այսր երթալով Արտաշխի 'ի ճաշ Արդամայ, կտակած իմն անկեալ, իրր թէ գաւել զարքայն խորհեցան, յարուցանեն սրբիքն արքայի սաղշաղ, և անդէն իսկ 'ի հացին քարշեն զալին Արդամայ: Այս խառնութեամբ մեծաւ եկեալ Արտաշառ Արտաշէս արքայ, դարձեալ արձակեաց զսրդի իւր զՄաժան մեծաւ զնդաւ, և զբազումն յաղպէն Մուրացան սպանանել հրամայեաց, և զտարսանն Արդամայ սցրել. և զհարձ նորին, որ կարի չընաղ էր գեղալ և մնացեալ զնացիւք տակ, զոր կոչէին Մանդու, ածել 'ի հարձութիւն Արտաշխի: Օ, որ դարձեալ նուաճեալ յետ երկուց ամաց, 'ի բաց տալ հրամայէ զինչն բաց 'ի հարձէն:

Իսկ Արտաւազդայ ոչ շատացեալ առնու 'ի բաց 'ի նոցանէ զերկրորդութեան պատին, յաւելու ևս հանել և զՆախճաւան, և ըստ հիւսիսոյ Արափայ զամենայն գեւղս, յորում և սպարսնա և բերգս 'ի նոցանէ շինէ իւր 'ի ժառանգութիւն: Այսմ ոչ կարացեալ համբերել սրբուցն Արդամայ, ընդդիմանայ նմա պատերազմաւ. բայց յաղթեալ արքայորդոցն սատակէ զամենայն ծնունդս Արդամայ հանդերձ հարբն, և որք միանգամ երևելիք էին յաղպէ Մուրացան. և զբաւէ յինքն զշէնս և զամենայն իշխանութիւնս նոցա: Այս ոչ սպրեաց 'ի նոցանէն, բայց միայն աննշանաւորք սմանք և կրտսերք փախուցեալ առ Արտաշէս սպրեցան 'ի զբան արքունի: Այս Արդամ է որ յառասպելին Արդաւանն անուանի, և այս պատճառ պատերազմին ընդ Արտաւազդայ:

ԾԶ

Իթէ մրպէս Սմբատ, և զինչ Ալանս գործեաց. և բնակել Արտաղու:

Սիրելի է ինձ ստել և փսնս առնն քաջին Սմբատայ. քանզի արդարեւ ըստ առասպելին ոչ ինչ կարի հեռի 'ի ճշմարտութենէն. որ

ունէր հասակ անդամոց համեմատ քաջութեանն, և առաքինութեան սուտոյն որսորդ, և զեղեցիութեան ալեզք վայելացեալ. սակաւ ինչ արեան նիշ ունէրով յաշնն որպէս զբակնտիկն 'ի վերայ սակաւ և 'ի մեջ մարդարտոյ ծագէր. և 'ի վերայ շոյտ անձին և մարմնոյ՝ զզոյշ յամենայնի, և սուշութիւն յաջողուածոց ունէր 'ի մարտս առաւել քան զամենայն ոք: Օ, ի յետ այնչափ արութեանոց՝ օգնական Սաթինկայ եղբորն յաշխարհն Ալանայ հանդերձ զօրու երթայ հրամանաւ Արտաշխի: Վաճղէ մեռաւ հայր Սաթինկան, և այլ ոմն բռնացեալ թագաւորեաց աշխարհին Ալանայ, և հալածէր զեղբայրն Սաթինկան. զոր վանեալ հէրքէ Սմբատ, և տիրացուցանէ 'ի վերայ աղպին զեղբայրն Սաթինկան, և զերկիր հակառակորդայն աւերէ. զամենայն միահամուռ ածէ գերի սատակ Արտաշառ: Այս հրամայեալ Արտաշխի բնակեցուցանել զնոսա 'ի հարաւայ յարևելից կուտ Մասեաց, որ կոչէր Շաւարշական գաւառ, 'ի վերայ պահելով զբնիկ անուան Արտաղ. քանզի և աշխարհն ուստի գերեցանն Արտաղ կոչի մինչև ցայսօր ժամանակի:

ԾԳ

Աւերուան Կասրից, և զրդուութիւն ընդ Սմբատայ զարմիցն Արտաշխի և ընդ միանան:

Յետ մեռաներայ վերջնոյ Արշակայ թագաւորի Պարսից, թագաւորեցուցանէ մերս Արտաշէս զհամանուն իւր զԱրտաշէս սրդի նորին 'ի վերայ Պարսից աշխարհին: Այս ոչ կամեցան հնազանդել նմա բնակիչք ըրինն, որ անուանեալ կոչի յիւրեանց լեզուն Պասիթաճար գաւառ, որ է Պաղմանց լեռան, և ծովեղբայրք, և այսր ևս քան զնոսա. նա և Կասրից երկիրն յայն սակս ապստամբեն 'ի մերոյ արքայէն: Այսն սրոյ առաքէ 'ի վերայ նոցա Արտաշէս զՍմբատ ամենայն զօրգըն շայոց, ինքն արքայ յաղարկաւոր երթալով աւուրս եւթն: Իսկ Սմբատայ երթեալ հնազանդէ զամենեւեան. բայց զերկիրն Կասրից աւերեալ, առաւել քան զարտաղեան զերին ածէ 'ի շայս. ընդ որս և զՕսարդմանոս անուն թագաւոր նոյն: Այսն սրոյ արժանի ըստ փաստակոյն պարզէէ նմա Արտաշէս զմասն արքունի, որ 'ի շէնս Պաղթան, և զՈւղտու ակունս, և առ այսօրիկ՝ և զաւարն ամենայն նմա թաղու: Ընդ որ նախանձեալ Արտաւազդ,

կամեցաւ սպանանել զՍմբատ . և յայտնեալ խորհրդոյն , բաղում խոս-
 վութիւն վասն այնր լինէր հօրն : Իսկ Սմբատայ տեղի տուեալ զնայ
 զկողմամբք ասորեստանի . իւրով կամաւ թողաւ զիշխանութիւն զօրացն
 Հայոց , ընդ որ խանդայր Արտաւազդ : Հրամանաւ Արտաշէսի բնակէ 'ի
 Տմարիս , որ այժմ՝ կոչի Կորդրիք , 'ի Ալլիե նաուցեալ զբազմութիւն
 զերւոյն . քանզի էր 'ի ծերութեան կին արարեալ յասորեստանեաց
 հուսկ յայն կողմանս , զոր յոյժ սիրեաց , վասն այնորիկ և զնորին կող-
 մամբք բնակեցաւ :

Իսկ Արտաւազդ յետ զնալոյն Սմբատայ առնու 'ի հօրէն , սրում
 ցանկայրն , զիշխանութիւն զօրացն ամենայնի : Եւ նախանձ բերելով ընդ
 նմա և զբարցն՝ 'ի գրգռութենէ կանանց իւրեանց , վասն որոց կարգէ
 Արտաշէս զՎ ըյր՝ հազարապետ , զայր իմաստուն և բանաստեղծ , և
 հաւատայ 'ի նա զամենայն գործս ամեն արքունի . և զՄաժան կարգէ
 քրմապետ 'ի Աշի գիյն Արամազդայ : Բաժանէ Արտաշէս և զիշխանու-
 թիւն զօրուն ընդ չորս . զարեւելեանն թողաւ 'ի վերայ Արտաւազդայ , և
 զարեւմտեանն այց Տիրանայ , զհարաւայինն 'ի Սմբատ հաւատայ և զհիւ-
 սիսայինն 'ի Օարեհ : Եւ Օարեհ էր սյր սեղ . և յորս էրէց նահատակ ,
 իսկ առ պատերազմունս վաս և տաղտուկ . զորոց զհորձ առեալ Վարձա-
 մայ սրունն արքայի Վ ըայ , ապտամբեցուցանէ զերկիրն . և կապեալ
 զՕարեհ , 'ի բանտի դէն 'ի Կաւկաս : Բնդ սրում պատերազմեալ Ար-
 տաւազդայ և Տիրանայ հանդերձ Սմբատաւ , դարձուցանեն զեղբայրն 'ի
 մեծ կապանայ և 'ի բանտէ :

ՆՎ

Պատերազմ ընդ զօրս Գամետիանոսի 'ի Բասեան :

Ազմուկ շիթից իմն լեալ յարեւմտս , ընդ որ վատահացեալ Ար-
 տաշէս՝ նշխահեալ ընդգիմանայ հռովմայեցւոցն , ոչ տարով հարիս : Իսկ
 Գամետիանոսի կայսեր ցասուցեալ , զօրս 'ի վերայ Արտաշիսի առաքէ .
 որոց հասեալ 'ի կողմանս Կեսարու , զՏիրան և զգօրն արեւմտեան
 առաջի եղեալ՝ ածեն տաղնապաւ մինչև ցքաջ ընդարձակ հովիտն Բա-
 սենայ . յորում ընդդէմ դիպեալ Արտաւազդ արեւելեայ և հիւսիսային
 զօրօքն , հանդերձ ամենայն որդւովքն արքայի , և պատերազմեալ սաստ-

կապէս , վտանգին : Յորոյ 'ի վերջս պատերազմին հասեալ Սմբատ հա-
 բաւային զօրօքն , ընդ մէջ անցեալ ապրեցուցանէ զսրդիսն արքայի , յաղ-
 թութիւն և զբաւ պատերազմին արարեալ : Օ ի թէպէտ և ծերագոյն
 էր , երիտասարդապէս յարդարեաց և մղեաց զձակասն , և հետամուտ
 եղեալ հալածեաց զգօրն հռովմայեցւոց մինչև 'ի սահմանս Կեսարու :

Օ այս կամելով երգել յառասպելն , Գամետ զոմն ասեն եկեալ ,
 որ է ինքն կայսրն Գամետիանոս . ոչ եկեալ այսր , այլ զհրաման նորա և
 զգօրս պղբաբանելով յանուն նորա կոչեն :

Բայց ըստ բախտին եղեալ Արտաշիսի , մեռանի 'ի նոյն ժամանակի
 Գամետիանոս 'ի Հոտմ , և զինի նորա Ներուաս ոչ առեւ թագաւորեալ
 քան զմի ամ : Բնդ որս առաւել հպարտացեալ զօրացն Հայոց և Պարսից ,
 սապատակ ևս 'ի Յոյնս արարին : Բնդ ստա հայելով եղիպտացւոց և
 կողմանցն պաղեստինացւոց , արդելուն և նոքա զհարկին հռովմայեցւոց :

ՆԵ

Յաղագս Տրայիանոսի և նորին գործոց , և մահուանն Մաժանայ յեղբարցն :

Օ այսու ժամանակօք լինի թագաւորեալ հռովմայեցւոց Տրայիանոս ,
 և խաղաղացուցեալ զամենայն արեւմուտս , դիմէ 'ի վերայ եղիպտացւոց
 և պաղեստինացւոց . և նուաճեալ զնոսա ընդ իւրով ձեռամբ , խաղայ
 յարեւր 'ի վերայ Պարսից : Եստ աճապարեալ Արտաշէս մեծապէս
 ընծայիք իջանէ ընդ առաջ նորա , զմեղանս 'ի յանձն առեալ , հանդերձ
 հարիօք անցերոց ամացն լինի առաջի նորա . և թողութիւն 'ի նմանէ
 դտեալ , դառնայ յաշխարհս Հայոց : Եւ Տրայիանոս անցեալ 'ի Պարսս ,
 և զամենայն զկամս իւր կատարեալ , դառնայ ընդ Ատրիս :

Բնդ առաջ նորա իջանէ Մաժան . մասնութիւն զեղբարցն առնէր .
 Գիտեա , ասէ , արքայ , եթէ զԱրտաւազդ և զՏիրան վտարանդիս ոչ
 արացես , և զգօրն Հայոց Օարեհն ոչ հաւատասցես , հարկքն անաշ-
 խատ 'ի քեզ ոչ եկեացեն : Օ այս արար Մաժան քէն պահելով վասն
 Սմբատայ , զի և զնա նորա էր մուցեալ . ընդ նմին և զՏիրան խորհեցաւ
 հանել , զի ինքն լինի քրմապետ միանգամայն և տպարապետ արեւմտից :
 Օ որմն ոչ ինչ փոյթ արարեալ Տրայիանու , արձակե ունայն : Իսկ Ար-
 տաւազդայ և Տիրանայ իմացեալ զխորհուրդն նորա , դարան գործեալ

յորս սպանին զՄաժան, զոր տարեալ թաղեցին 'ի բաղնայն աւանի իբր զքրմապետ: Իսկ Արտաշէս յայնմ հետէ անսպթաք հարկեաց Տրայիանու, և յետ նորա Ադրիանոսի կայսեր զամենայն աւուրս իւր:

ԾԹ

Թէ որպէս բազմամարդացոյց Արտաշէս զաշխարհս, և սահմանս հաստատեաց:

Յետ ամենայն առաքինութեանց և դործոց սուրբութեանց Արտաշէսի, հրամայէ զսահմանս զիւղից և աղարակաց որոշել. քանզի բազմամարդացոյց զաշխարհս Հայոց՝ եկամուտ բազում ածելով յաղզս, և բնակեցուցանելով 'ի լեւրինս և 'ի հայկոսս և 'ի դաշտս: Աւ նշանս սահմանաց հաստատեաց այսպէս. հրաման տարով քարինս կոպիւլ չորեքկուսիս, և սնակածև փոսել զմէջն, ծածկելով յերկրի. և չորեքկուսիս 'ի վերայ յարուցանել ամբարտակս, սակաւ ինչ բարձրագոյն յերկրէ: Ընդ որ նախանձեալ Արտաշէսի, որդւոյ Սասանայ, զնոյն նման հրամայէ աւնել և 'ի Պարսից աշխարհին և յիւր անունն անուանել: զի մի ևս յիշեացի անունն Արտաշէսի:

Բայց ասի, 'ի ժամանակս Արտաշէսի ոչ գտանել երկիր անդործ յաշխարհիս Հայոց, ոչ լեռնային և ոչ դաշտային, յաղագս շինութեան երկրիս:

ԾԽ

Յաղագս նախարարութեանն ամատունեաց:

Յաւուրս արս ասէն եկեալ զաղզ ամատունեաց 'ի կողմանցն արևելից Արեաց աշխարհին: Բայց են տըք բնութեամբ Հրեայ 'ի Սանուեայ ուժմնէ. որոյ որդի իւր մեծահասակ և ուժեղ, Սամոն անուն կոչեցեալ, որպէս սովորութիւն է Հրեիցն՝ ըստ յուսոյ զնախնեացն կոչել անուանո: Բայց է ճմարիտ և այժմ 'իսկ տեսանել 'ի զարմս ամատունեաց, քանզի անձնեպէրն և բարեձէք ըստ պատշաճի վայել են ամենայն իրօք և ուժեղք: Տարեալք են տըք 'ի Արշակոյ առաջին 'ի Պարթևաց թագաւորեցելոյն, և յառաջագիմութեամբ անդէն Արեաց աշխարհին 'ի պատիւ հասեալք 'ի կողմանս Ահմատանի: Բայց թէ յինչ

պատճառաց զարուստ նոցա այսր՝ ոչ գիտեմ. այլ պատուին Արտաշէսէ զեղևք և դատասկբաօք, և անուանին ամատունէք, որպէս թէ եկք: Աւ կեպ 'ի Պարսից մանուկանս զնոսս կոչեն յանուն նախնայն:

ԾԲ

Վասն առուեղինից տոհմին, թէ ուստի սերեալ ազգ:

Ի տրս աւուրս և առուեղեանքդ յաղզէ Աւանաց մերձաւորք Սաթինիկոյ զհետ նորա եկեալք, կարգեցան յաղզ և 'ի նախարարութիւն աշխարհիս Հայոց, որպէս հարազատք թագուհայն մեծի. և 'ի ժամանակս Կարսիւս հօրն Տրդատայ ինամացեալ բնդ ուժմն քաջի Քասաղայն եկեալ հատուածի:

ԾԳ

Արուեստից զիտութիւն որ են յաւուրս Արտաշէսի:

Քանզի բազում ինչ գործք յաւուրս Արտաշէսի գործեցան, վասն այնորիկ 'ի բազում ճառս կոտորեցաք, զի մի երկայնութեամբ բանից տաղակութիւն բնութբոյցայն լինիցի. որոյ է վերջին ճառս այսպիսի ինչ, յիշատակել և զայլն ևս որ ինչ 'ի ժամանակս Արտաշէսի: Օգի թէպէտ և զայն ամենայն զոր ինչ յիշատակեցաք յառաջագոյն ճառիցն, կարգք և սովորութիւնք զեղևցիկք հաստատեցան 'ի Վաղարշակոյ և յայլոց առաջնոց թագաւորացն, այլ 'ի մեծամեծ արուեստից և 'ի գիտութեանց ունայնացեալք էին, որպէս հինից և սոպատակաց պարապեալք, և այսպիսի գիտութեանց կամ անփոյթ արարեալք, և կամ ոչ հասեալք. զաբաթոց ասեմ և զամոց և զտարեաց բոլորմանց: Քանզի ոչ այսպիսի ինչ ճանաչէր առ նոսս, այլոց աղզոց վարելով. և ոչ 'ի ծովակս աշխարհիս նաւագնացութիւնք, և ոչ 'ի վերայ դետոց ճանապարհորդութիւնք, և ոչ գործիք ձկանց որսոց. այլ և ոչ յամենայն տեղիս երկրագործութիւնք, բայց դոյզն ուրեք. ըստ օրինակի հիւսիսականաց կողմանց շաղղակեութեամբ և այլովք այսպիսեօք կեցեալք: Աւ այս ամենայն յօրինի յաւուրս Արտաշէսի:

Կ

Յաղագս Մահուանն Արտաշխի:

Պեղեցիկ իմն պատմէ և Արիստոն փեղզացի յաղագս մահուանն Արտաշխի: Վանդի 'ի ժամանակի որպէս ապատամբեցին Հրեայք յԱղբիանոսէ հռովմայեցոյ թագաւորէ, և ետուն պատերազմ ընդ Բուփոսի եպարքոսի առաջնորդութեամբ առն ուրումն աւաղակի, որոյ անունն էր Բարբրոսայ, այս ինքն աստեղ որդի, որ էր դարձովք չարագործ և սպանող, բայց անուամբ իւրով մեծարանեալ պարծէր, որպէս թէ յերկնից ծաղեաց նոցա փրկիչ, իբր նեղելոյ և գերեաց: Աւ այնքան աստիացոյց զմարան, մինչև 'ի նա հայելով 'ի բայ կացին 'ի հարկելոյ հռովմայեցոյ Ատրիք և Միջագետք և Պարսք ամենայն. քանզի էր և լուեալ, եթէ եմուտ յԱղբիանոս ակա ուրկութեան: Բայց մերն Արտաշէս ոչ երկմտեաց 'ի նմանէ:

Աւ եղև ընդ այն ժամանակս հասանել Աղբիանոսի 'ի Պաղեստինէ և աստակել զապատամբն պաշարմամբ 'ի քաղաքի մի փոքր՝ հուպ յԱրուսաղէմ. վասն որոյ և ամենայն ազգին Հրեայ հրամայեաց մերժել 'ի հայրենի աշխարհէն, որ և ոչ 'ի բազում հեռաստանէ հայեցին յԱրուսաղէմ: Աւ ինքն շինէր զԱրուսաղէմ զաւերեալն 'ի Վեպիանոսէ և 'ի Տիտոսէ և յիւրմէ. և անուանեաց Աղիայ յիւր անուն՝ որպէս և կոչէրն իսկ Աղբիանոս՝ արեգակն: Բնակեցոյց 'ի նմա հեթանոսս և քրիստոնեայս, որոց եպիսկոպոս էր Մարկոս ոմն: Բնդ այն ժամանակս առաքեաց զօր ծանր զկողմամբք ասորեստանեաց. և մերոյն Արտաշխի հրամայեաց երթալ 'ի Պարսս հանդերձ իւրովք զիւզատատօք. զորոյ զհետ քարտուղարութեամբ լեալ այս այր, որ զայս պատմութիւնս ետ մեզ, հանդիպի Արտաշխի 'ի Մարսս, 'ի Սահունդ անուանեալ տեղաւծ:

Պատմի և հիւանդանալ նմա 'ի Մարանդի, 'ի Բակուրակերտ աւանի. և զԱբեղոյ գոմն նահապետ արեղինից տոհմին, զայր շոյս և շղղմարար և սուտակապաս 'ի նորին խնդրոյ արձակէ յԱփեղեաց յԱրիգայ, 'ի մահեանն Արտեմիդայ, խնդրել 'ի կոռցի բժշկութիւն և զբազում կեանս: Որոյ ոչ ժամանեալ դառնալ, հասանէ փոխճանն Արտաշխի: Աւ դրէ, եթէ որչափ ամբոխութիւնք մեռան 'ի մահուանն Արտաշխի, սիրելի կանայք և հարձք և մտերիմ ծառայք. և որպիսի շուք բազմադիմիս

արարին առ 'ի պատիւ դիոյն, քաղաքական կարգօք և ոչ որպէս զբարբարոսս: Պաղաղքն էին սոկեղէնք, դահուքն և անկողինքն բեհեցեայ. և պատմուճանն որ զմարմնովն ոսկեթել. թագ կապեալ 'ի գլուխն, և զէնն ոսկով առաջի եղեալ. և զգահոյիւքն շուրջ՝ սրդիքն և բազմութիւն ազգականայն, և առ այսոքիւք պաշտօնէկցն զինուորութիւնք, և նահապետքն և նախարարութեանցն գունդք և միանգամայն զօրականայն վաշտք, ամենեքին կազմեալ զինու հանդերձ, իբր թէ 'ի պատերազմ ճակատիցին. և առաջի պղնձիս հարկանելով փողս, և զինինն ճայնարկու կուսանք սևազգեստք և աշխարող կանայք, և զհետ՝ բաղմութիւն ուամկին: Աւ այսպէս տարեալ թաղեցին: Աւ շուրջ զգերեզմանաւն լինէին կամուար մահուանք, որպէս վերագոյնն ասացաք: Աւ սորա այսպէս սիրելի եղեալ աշխարհիս մերոյ, թագաւորեալ ամս քառասուն և մի:

ԱԸ

Արտաւազդայ թագաւորութիւն, և հալածել զեղորսս իւր և զբորս, և մահ հանդերձ սյուրանելով:

Յետ Արտաշխի թագաւորէ Արտաւազդ որդի նորա, և հալածէ յԱյրարատոյ զամենայն եղբարս իւր 'ի դաւառս Աղիովտայ և Աբերանոյ, զի մի բնակեցեցն յԱյրարատ 'ի կալուածս արքայի. բայց միայն զՏիրան պահէ փոխանորդ իւր, զի սրդի ոչ գոյր նորա: Որ յետ սակաւ ինչ աւուրց թագաւորելոյն իւրոյ, անցեալ զկամրջուան Արտաշատ քաղաքն՝ որաւ կինճս և իշավայրիս զակամբք Պինայ, ազմկեալ իմն 'ի ցնորից խելագարանաց, ընդ վար յածելով երկվարան, անկանի 'ի խոր իմն մեծ, և խորասոյղ լեալ՝ անհետի:

Չամանէ երգիչքն Պաղթան առասպելաբանեն այսպէս. եթէ 'ի մահուանն Արտաշխի բազում կոտորածք լինէին ըստ օրինի հեթանոսաց. դժուարի, ասեն, Արտաւազդ՝ ասելով ցհայրն. Մինչ դու գնացեր, և զերկիրս ամենայն ընդ քեզ տարար, ես աւերակացս որպէս թագաւորեմ: Վասն որոյ անիծեալ զնա Արտաշխի՝ ասաց այսպէս. Աթէ դու յորս հեծցիս յաղատ 'ի վեր 'ի Մասիս, գրեզ կացին քաջք, տարցին յաղատ 'ի վեր 'ի Մասիս, անդ կացցես, և զայս մի տեսցես:

Չորացն զմաննէ և պառաւունք, եթէ արգելեալ կայ յայրի միում՝ կապեալ երկաթի շղթայիւք. և երկու շունք հանապաղ կրծելով զշղթայն, ջանայ ելանել և առնել վախճան աշխարհի. այլ 'ի ձայնէ կռանարկութեան դարբնաց զօրանան, ասեն, կապանքն: Այն որոյ և առ մերով իսկ ժամանակաւ՝ բազումք 'ի դարբնաց, զհետ երթալով առասպելին, յաւուր միաշարթեալ երիցս կամ չարիցս բախեն դառն, զի զօրացին, ասեն, շղթայքն Արտաւազդայ: Բայց է ճշմարտութեամբ այսպէս, որպէս ասացաքս վերադոյն:

Այլ ամանք ասեն և 'ի ծնանելն զսա դիպեալ պատահարաց իմն. զոր համարեցան կախարդել զսա կանանց զարմիցն Աշդահակայ. վասն որոյ զնոսա բազում չարչարեաց Արտաշէս: Աւ գայտ նոյն երգիչքն յառասպելին ասեն այսպէս. եթէ վիշապազունք դողացան զմանուկն Արտաւազդ, և դե փոխանակ եղին: Բայց ինձ արգարացեալ թուի լուրն այն, թէ 'ի ծնողենէն և եթ մնլութեամբ լեալ, մինչ նովիմք և վախճանեցաւ: Աւ ասուռ զթագաւորութիւնն Տիրան եղջայր նորին:

ԿԻ

Որ ինչ վասն Տիրանայ:

Թագաւորէ Հայոց Տիրան որդի Արտաշէսի յերրորդ ամի Պերդի առաջնոյ Պարսից արքայի: Սորա ոչ ինչ պատմին դորձք մեծամեծք, այլ միայն՝ թէ մտերմութեամբ ծառայեաց հոսովնայեցոց. և կայ խաղաղութեամբ, սրաց և զբօսանաց պարսպեալ, որպէս ասեն: Աւ ձիոց երկուց լեալ՝ թէթե առաւել քան զՊիդատոս երազութեամբ անբաւ. զորս ոչ երկրակոխս, այլ օղագնացս համարէին. յոր խնդրեալ հեծանել Պատարքէի ուրումն իշխանի բղտունեաց, պարծէր ընչեղադոյն գոլ քան զարքայ:

Աւ և կեալ առ նա կանխադոյն իւրոյ ազգին արշակունեաց, որ էին 'ի կողմանս Հաշտենից, ասեն. Բնդարձակեա մեզ զժառանգութիւնս, զի նեզ է. քանզի բաղմացար: Աւ նա հրամայէ ամանց 'ի նոյննէ երթալ 'ի գաւառն Աղիտի և Արբերանոյ: Իսկ սոցա առաւել ևս բողբ կալեալ առ արքայի, թէ առաւելագոյն նեզ է մեզ, ոչ ինչ ունինդիր լինի Տիրան. այլ հաստատեալ վճիւ՝ ոչ այլ ժառանգութիւն

տալ նոցա, բայց զոր ունին հաւասար արոհել յինքեանս: Չոր բաժանեալ ըստ մարդաթուի, գտաւ պակաս ժառանգութիւն բնակողացն Հաշտենից. վասն որոյ բազումք 'ի նոցանէ եկեալ 'ի գաւառն Աղիտի և Արբերանոյ:

Յաւուրս տրաւ ասեն լեալ զպատանի ոմն յազգէն անձաւացեաց, սեզ յամենայնի, Արախնաւու անուն կոչեցեալ. որ առնէ կին զվերջին կանանցն Արտաւազդայ, զոր 'ի Յունաց էր անեալ: Աւ քանզի զաւակ ոչ գոյր Արտաւազդայ, արքայ թողու յարախնաւու զամենայն տունն Արտաւազդայ: Չի ասէին զնա այր ընտիր լինել և համեստ յամենայնի, այլ և 'ի ցանկութիւն մարմնոյ իբրև զօրինաւոր դք: Չոր սիրեալ արքայի, տայ նմա զգահն երկրորդական, զոր ունէրն Արտաւազդ. և զհագս արևելեան զօրուն 'ի նա հաւատացեալ, առ նմա թողու զՊարտապ ոմն պարսիկ զմտերիմ իւր, որ խնամացեալ էր ընդ նախարարս Ասպուրահանի, որում տուեալ էր զաւանն Տատեօնս հանդերձ աղարակօքն, և զայգին մեծ՝ յոր մտանէր առուն՝ գետ հանեալ 'ի ծովէն Պայլատուայ: Աւ ինքն զնաց զկողմամբք Ակեղեաց, 'ի յաւանին Չրմէս հաստատելով զարքունիսն: Ի հանդարտութեան վարեաց զթագաւորութիւնն՝ ամս քսան և մի. և մեռաւ 'ի ճանապարհի, ձեան հիւսիսոյ կալեալ:

ԿԳ

Յաղագս Տրդատայ բազրատունւոց և անուանց ազգի նորա առաջնոյ:

Տրդատ ոմն անուն յազգէն բազրատունեաց, որդի Սմբատուհեաց գտտեր քաջին Սմբատայ, այր սրտեայ և ուժեղ, կարճ հասակաւ և գծած տեպեամբ, զոր իւր փեսայացոյց արքայ Տիրան 'ի դուստր իւր յԱրանեակի: Որ ատեցեալ զայր իւր զՏրդատ, պչրանօք և պոստելեաւ կայր զօրհանապազ, աւաղելով զինքն, իբր թէ չընաղագել ընդ վատակերպոյ և քաջատահմիկ ընդ վատթարազղւոյ բնակէ: Բնդ որ զայրացեալ Տրդատ, յաւուր միում գանէ զնա գատտկապէս. և կտրեալ զդեղձան հերսն և զվարսիցն փետտեալ զտոպոլիս, հրամայէ քարչել արտաքս և ընկենուլ 'ի սենեկէն: Աւ ինքն զնաց սպտամբեալ 'ի կողմանս ամրութեանն Սարայ. և հասեալ 'ի Սիւնեաց աշխարհն, ժամանէ նմա համբաւ մահուանն Տիրանայ. զոր լուեալ՝ դադարէ անդ:

Եւ եղև յաւուր միում կոչել զնա յընթրիս Բակրոյ նահապետին Սիւնեաց. և յուրախանալն զինուով՝ տեսեալ Տրդատայ զկին մի, զի յոյժ գեղեցիկ էր, և երգէր ձեռամբ, որում անուն էր Նազինիկ, տրփացաւ և ասէ ցԲակուր. Տուր ինձ զվարձակս զայս. և նա ասէ. Ոչ տամ, զի հարձ իմ է: Իսկ Տրդատայ բուռն հարեալ 'ի կինն, յիւրն քարշեաց 'ի բազմականն. շամշերով վաւաչէր ըստ օրինակի երիտասարդի անարգել տարփաւորի: Բնդ որ խանդացեալ Բակրոյ, յարեաւ հանել զնա 'ի նմանէ: Բայց յոտն կացեալ Տրդատայ, ծաղկակալ սկսեղըն իբր զինու վարեցաւ, նա և զբարձակիցան 'ի բազմականացն 'ի բայ պուղեաց: Եւ անդ էր տեսանել նոր զմն Ոգիսես՝ զՊէնեբոպոյ զսեղեխն աստակելով, և կամ զՂապիթեայցն և զյուշկապարկացն կռիւս 'ի վերայ Պերիթեայ հարսանեացն: Եւ այնպէս յիւր վանսն եկեալ, խոյն 'ի ձի ելեալ հանդերձ հարձին 'ի Սպեր զնոց: Օայս աւելորդ եղև պատմել մեզ զնահատակութիւնն առնն ցանկասիրի:

Բայց զիտեա, զի 'ի Թողուլ ազգին բազրատունեաց զօրէնս հարցըն, նախ խժական ժառանգեցին յորջորջումն, Բիւրատ և Սմբատ և այլ այսպիսի կոչմունս, զրկեալ 'ի նախնական անուանցն, որպէս կոչէին յառաջ քան զուրանալն՝ Բաղադիս, Տուբիս, Սենեբիս, Եսուդ, Սափասիս, Վաղարիս, Եւանտս: Եւ ինձ Թուի, Թէ որ այժմդ կոչին բազրատունիք Բազարատ՝ Բազարիս է դա, և Եսուդ՝ Եշատ. զայնպէս և Վաղարիս՝ Վարազ, որպէս Շամբատ՝ Սմբատ:

ԿԳ

Եթէ զհարգ Տեղբան վերջին, և զինչ 'ի նմանէ գործք:

Փոխանորդէ զՏիրան՝ եղացր իւր Տիգրան վերջին, Թագաւորեալ Հայոց 'ի քսան և 'ի չորրորդի ամի Պերողի Պարսից արքայի. և երկացնակեաց եղեալ ամս քառասուն և երկու՝ մեռանի, ոչ ինչ գործ արժանի յիշատակի ցուցեալ, այլ 'ի յազջկանէ միջէ 'ի յունէ 'ի կալանս ըմբռնեալ, 'ի ժամանակին յորում վախճանեցան Տիտոս երկրորդ Թագաւոր հռովմայեցոց, որ անուանեցան Կոստանտոս Եւգոստոս: Եւ Պերող արքայ Պարսից 'ի հռովմայեցոց իշխանութիւնն արշաւեաց, ուստի և

Պերող անուանեցաւ, որ է յաղթող. քանզի յառաջ անուանիւր Վաղեղեսոս 'ի Յունաց լեզուն. բայց Թէ Պարսք զինչ կոչէն զնա, ոչ զիտեմ:

Արդ յասպատակելն Պերողի ընդ Եսրիս՝ 'ի կողմանս պաղեստինացոց, վասն նորա և հրամանաւ նորին՝ և մերն Տիգրան 'ի մէջերկրեայ. և 'ի կալանս ըմբռնեալ յազջկանէ միջէ իշխելոյ կողմանցն այնոցիկ, մինչ դեռ Ղուկիանոս կեսար յԱթէնս զմեհեանն շինէր. որոյ և անցեալ զօրօք բազմօք 'ի մէջերկրեայն յետ մեռանելոյն Պերողի նուաճեաց զՀայոց, և արձակեաց զՏիգրան: Եւ զՈսիի զկոյս, զմերձաւոր իւր, նմա կնութեան. զոր եկեալ 'ի Հայոց 'ի բայ Թողուլ, և 'ի նմանէ լեալ պատանիս չորս՝ ազգ սերէ յանուն մօրն իւրեանց Ոսիեայ՝ ոսիսեան. և զառաջին մանկանցն զլուխ նահապետ կացուցանէ, և կարգէ ընդ այլ նախարարութիւնս, զի մի անուանեցին արշակունիք:

Եւ այլ՝ որ ինչ կրտսերադոյն ազգ, եթէ աստ և եթէ զկողմամբ Կորձէից, հաստատէ այս Տիգրան. որք միանգամ անազգիք էին՝ 'ի վաշտս և անձամբ երևելիք, և վասն նորա փրկութեան պատերազմեալ ընդ Յոյնս, որք 'ի Կորձէից և որք 'ի մերմէ կողմանէս, զյառաջադանից ասացելոյ մօտուորաց Վձենից և զարմից հայկազանց, ամանք 'ի յեկաց: Օոր ոչ անուամբ պատմեցուք. է ինչ՝ որ վասն յոյսանի ոչ լինելոյ մեզ, և է ինչ՝ որ վասն աշխատութեան 'ի վաստակելն խոյս տալով. Երրորդ, զի և անհաստատութիւնն բազմաց՝ կարծիս 'ի ներքս ածէ ընդ բնան անցանել: Եւ այսորիկ ազգաւ՝ ոչ ինչ վասն այնց ազգաց, որք 'ի վերջնոյն Տեղբանայ կարգեցան, ճառեցուք, Թէ և բազում անգամ վասն այսր 'ի մէջդ աղերսիցես. այլ միայն զորս հաւաստի զիտեմք զինիսն: Օի որչափ էր հնար, փախեաք յաւելորդ և 'ի պաճուճեալ բանից, և որ ինչ յանհաւաստին հայէր բանն և մտածութիւնն. միայն զհետ երթալով ըստ կարողութեան՝ որ ինչ այլուստ և կամ 'ի մէջ՝ զարդարոյն և զճմարտի: Օնոյն և աստանօր պատրաստելով, արգելում զնթացս բանից յոչ պատշաճէն և որ զանհաւաստութեանն 'ի ներքս ածել ակնարկէ կարծիս: Եւ զքեզ, որպէս բազում անգամ, և այժմ՝ աղաչեմ, մի յաւելորդան հարկաւորել զմեզ. և սակաւ և կամ յոյլով բանիւք՝ զմեձ և զհաւաստի բովանդակ աշխատութիւնս մեր՝ ընդ վայր և աւելորդ ցուցանելով գործ. զի նմանազոյն որպէս ինձ՝ և քեզ գործէ վտանգս:

ԿԵ

Յազգաս թագաւորեցին Վաղարշայ, և շինելոյ զաւանն Բասենոյ, և պատել պարսպաւ զՆոր քաղաք, և պատերազմ ընդ Խաղրաց և մահ նորին:

Յետ մահուանն Տիգրանայ թագաւորէ Վաղարշ որդի նորին յերեսուն և երկու ամի հոմանուանն իւրոյ Վաղարշայ Պարսից արքայի: Սա շինէ աւան մեծ զտեղի ծննդեան իւրոյ 'ի վերայ ճանապարհին. ուր 'ի գնալն մօր իւրոյ 'ի ձմերոց Մարտա, յանկարծակի պատեալ երկանց 'ի գնացու՝ ծնաւ 'ի վերայ ճանապարհին, 'ի գաւառին Բասենն, 'ի տեղոջ՝ ուր խառնին Սուրց և Արափս. զոր շինեաց յիւր անուն, և կոչեաց Վաղարշաւան: Սա պատեաց պարսպաւ և զհզօր աւանն Վարդգէսի, որ 'ի վերայ Վասախ գետոյ. զորմէ յառասպելն ստեն. Հաստեած գնացեալ Վարդգէս մանուկն 'ի Տուհայ գաւառէն, զՎասաղ գետով, և կեալ նստեալ զՇ ընչ բլրով, զԱրափմէք քաղաքաւ, զՎասաղ գետով, կուել կոփել զդուռն Արուանդայ արքայի: Այս Արուանդ՝ առաջինն է սակաւակեացն, որ 'ի հայկազանց, զորոյ զքոյրն կին առեալ Վարդգէսի, շինեաց զաւանս զայս. յորում և Տիգրան միջին յարշակունեաց նստոյց զհասարակ առաջնոյ գերութեանն Հրէից, որ եղև քաղաքադեւղ վաճառօք: Այժմ այս Վաղարշ պատեաց պարսպաւ և հզօր պատուարաւ, և անուանեաց Վաղարշապատ, որ և Նոր քաղաք:

Սա թագաւորեալ ամս քսան, մեռաւ. թէ ըսկ և այլքն կեցին. բայց ստեմ զսա և յետ մահուանն կեալ, յաղաքս բարի անուանն քան զթուրադոյնս 'ի թագաւորաց: Վասն զի 'ի սորա աւուրս միաբանեալ ամբօխութիւն 'ի հիւսիսականացն, զԽաղրաց ասեմ և զՆասրաց, արտաքս քան զդուռն Ղորայ ելանել, առաջնորդ և թագաւոր ունելով ինքեանց զՎ նասեպ ոմն Սուրհայ. որք անցեալ վտարին այսր զՎուր գետով: Որոց պատահեալ Վաղարշ ամբօխի մեծաւ և արամբք մարտկօք՝ ցիր դիտթաւալ կացուցանել զամբօխն ընդ երեսս դաշտին, և ձիգ զհետ եղեալ՝ անցանէ ընդ կապանն Ղորայ: Ուր միւսանդամ միաբանեալ թշնամեացն, յորինեցին ճակատ. զորս թէպէտ և վանեալ քաջացն Հայոց՝ փախտականս առնէին, սակայն Վաղարշ մեռանի 'ի ձեռաց կորովեաց աղեղնաւորաց:

Աւ առնու զթագաւորութիւնն Խոսրով որդի նորա յերրորդ ամի Արտաւանայ Պարսից արքայի: Աւ նոյն հետացն միաբանեալ զզօրս Հայոց, անցանէ ընդ լեւանն մեծ, վրէժս պահանջելով զմահուան հօրն. և վանեալ սրով և գեղարդեամբ զհզօր աղան զայնտիկ, մի 'ի հարիւրոց յամենեցունց պիտանեացն առնու պատանդս. և զիւրոյ տերութեանն նշանակ՝ արձան հաստատէ հելլենացի գրով, որպէս զի յայտ լեցի ընդ հնազանդութեամբ լինել հոսկանցեաց:

Կ.Օ.

Եթէ ուստի զայստիկ պատմէ:

Օրուցէ մեզ զայս Բարդաճան, որ Ադեոսայ. քանզի նա յաւուրս Անտոնինոսի վերջնոյ երևեցաւ պատմադրոյ: Որ յառաջ աշակերտեալ էր աղանդին Վաղենտինոսի, զոր յետոյ անարդեալ յանդիմանեաց. ոչ զարով 'ի ճշմարտութիւն, այլ միայն 'ի նմանէ զատուցեալ՝ այլ հերձուած յարդարեաց յինքենէ: Սակայն զպատմութիւնս ոչ ստեաց, զի էր այր կորովի բանիւք. որ և առ Անտոնինոս համարձակեցաւ գրել թուղթ, և բազում ասացուած արար ընդդէմ աղանդոյն մարկիոնացոյց և բաշխից և կոոց պաշտաման, զոր 'ի մերում աշխարհիս:

Վասն զի եկն նա այսր, որպէս զի աշակերտել զոք կարացէ 'ի խուժ հեթանոսացս, և իբրև ոչ ընկալեալ եղև, եմուտ նա յամուրն Մէնի, և ընթերցեալ զմեհենական պատմութիւնն, յորում և զգործս թագաւորացն, յաւելլով իւր և որ ինչ առ իրեանն, և փոխեաց զամենայն 'ի լեզու ատորի. որ և ապա անտի յեղաւ 'ի նոյն բան: Յորում պատմէ 'ի մեհենիցն պաշտամանց, վերջին Տիգրանայ արքայի Հայոց պատուեալ զգերեզման եղբօրն իւրոյ Մաժանայ քրմապետի 'ի բաղնացն աւանի, որ 'ի Բագրեանդ գաւառի, բազին 'ի վերայ գերեզմանին շինեալ՝ զի 'ի զոհիցն ամենայն անցաւորք վայելեացեն, և ընդունիցին հեւրք երեկօթիւք: Յորում և զկնի Վաղարշ սօն աշխարհախումբ կարգեաց իսկզբան ամի նորոյ, 'ի մուսն Նաւասարդի: Յայժմ պատմութենէ առեալ մեր երկրորդեցաք քեզ 'ի թագաւորութենէն Արտաւաղոսայ մինչև յարձանն Խոսրովու:

ԿԷ

Եթէ որպէս Ազաթանդեղոս պատմեաց համառօտ :

Որպէս ասացաք, 'ի Ա շղարշայ առնու զԹաղաւորութիւնն Խոսրով որդի նորա, հայր սրբոյ մեծին Տրդատոց : Յաղագս սորա և համատահմիցն կարճ 'ի կարճոյ իմն անցանելով աջուլ քարտուղարն Տրդատոց Ազաթանդեղոս, փոքր 'ի շատէ պատմէ զմահն Արտաւանայ Պարսից Թաղաւորին, և զբառնալ տերութեանն Պարթևաց յԱրտաշէն որդւոյ Սասանայ, և զնուածել Պարսից ընդ ձեռամբ նորա, և զքննանդիր լինել Խոսրովայ հօր Տրդատոց, և ասպատակաւ հինից աւերել զաշխարհն Պարսից և ասորեստանի : Յետ որոյ ասէ, Թէ յլեաց Խոսրով յիւր բնիկ աշխարհն 'ի կողմանս Վաշանայ, զի իւր տոհմայինքն 'ի Թիւկունս հասցեն, և Արտաշէի ընդդէմ կացցեն : Այլ նոքա, ասէ, չլինէին ունկնդիր, զի հաւանեալք և միամտեալք էին 'ի տերութիւնն Արտաշէի քան ընդ տերութիւն աղգատոհմին իւրեանց և եղբայրութեանն : Եւ եթէ, Խոսրով առանց նոցա վրէժս պահանջէ. և զնովիմբ ածեալ՝ ասէ, Թէ ամս տասն ստէպ ստէպ դոցս օրինակ աւար առեալ զամենայն երկիրն յապականութիւն դարձուցանէր : Եսէ ասպ և զգալն Անակայ նենդութեամբ, հրապուրեալ 'ի խոտմունս Արտաշէի, որ ասաց՝ եթէ զբուն պատուական զձեր սեպհական Պահլաւն, զայն անդրէն 'ի ձեզ դարձուցից, և զքեզ Թաղաւ փառաւորեցից : Այն որոյ յանձն առեալ Անակայ, սպանանէ զԽոսրով :

Արդ Թէպէտ և Ազաթանդեղոս այսպէս համառօտ էանց ընդ այս, բայց ես հաւանեալ եմ յաւէտ ձիգ և երկայն առնել զպատմութիւն ժամանակիս այսորիկ ճառերով խիզբանէն, և ճշմարիտ ասացուածովք հո՞ծ և խիտ :

ԿԸ

ԶԹաղաւորական ազգացն, յորմէ ցեղք պարթևականք որոշեցան :

Յաղամայ քաններորդ առաջներորդ նահապետ մեզ զԱրբաշամ աստուածային չբատմութիւնքն ցուցանեն. և 'ի նմանէ եղեալ ազդդ

Պարթևաց : Վանդի ասէ, յետ մեռանելոյն Սասայի՝ առեալ Արբաշամու կին զՎեռուրայ. յորմէ ծնան Եմբան և եղբարք նորա, զոր Արբաշամ 'ի կենդանութեանն իւրում մեկնեաց յԱսահակայ, արձակելով յերկիրն արևելից : Յորոյ սերեալ ազգ Պարթևաց. և 'ի նոցանէ Արշակ քաջ, որ ասպատակեալ 'ի մակեդոնացոց՝ Թաղաւորեաց յերկիրն Վաշանայ ամս երեսուն և մի. և յետ նորա որդի նորին Արտաշէս ամս քսան և վեց. ասպ Արշակ նորին որդի, որ կոչեցան մեծ, որ զԱնտիոքան եսպան, և զԱ շղարշակ զեղբայր իւր Թաղաւոր կացոյց Հայոց, երկրորդ իւր առնելով : Եւ ինքն չուեալ 'ի Բահլ, հաստատեաց զԹաղաւորութիւնն իւր ամս յիսուն և երես. վասն որոյ զարմբ նորա Պահլաւ անուանեցան, որպէս և եղբօրն Ա շղարշակայ՝ 'ի նախնայն անուն արշակունիք : Եւ են Թաղաւորք պահլաիկք այսօրիկ : Յետ Արշակայ մեծի առնու զԹաղաւորութիւն նորա Արշական՝ յերեքտասաներորդի ամի Ա շղարշակայ Թաղաւորին Հայոց՝ ամս երեսուն. ասպ Արշական՝ ամս երեսուն և մի, յետ որոյ Արշէզ, ամս քսան, ասպ Արշախր՝ ամս քառասուն և վեց : Սորա լինին որդիք երեք և դուստր մի, որպէս յառաջագոյն ասացի. որոյ անուանքն՝ անդրանիկան Արտաշէս կոչիւր, երկրորդին՝ Պարն, երրորդին՝ Սուրէն, և դուստրն անուանեալ Սիլմ :

Արդ յետ հօրն վախճանելոյ, կամ եղև Արտաշէսի ազգաւ 'ի վերայ եղբարցն Թաղաւորել. զոր յանձն առեալ եղբարցն, ոչ առաւել սղբական բանիւք և պատրողօք, քան Թէ տատիւ նուածեալ նորա : Եւ Արգարու պայման ուխտի և դաշինս 'ի միջն հաստատեալ, Թաղաւորել Արտաշէսի ծննդովք իւրովք : Իսկ եթէ հացին զարմբ նորա, եղբարցն մատչել 'ի Թաղաւորութիւն ըստ կարդի աւագութեան : Եւ Արտաշէսի զոցս 'ի նոցանէ գտեալ, գաւառս պարգևէ, ազգ զնոսս սերելով յանուն իւրաքանչիւր. և 'ի վերոյ քան զամենայն նախարարութիւնս կարգէ, գնաննականն 'ի վերոյ պահելով զանուն ազգին, զի կոչեցին այսպէս. Պարնի Պահլաւ, Սուրենի Պահլաւ, և քոյրն՝ ասպահապետի Պահլաւ, քանդի 'ի վերայ զօրաց էր այր նորա : Եւ այս կարգաւորութեամբս ձգեցան բազում ամս, մինչև վերացաւ 'ի նոցանէ տերութիւնն :

Բայց մի ատանօր բամբաստեցես զմեզ իբր զաւելագործ որ, որպէս Թէ զմի անդամ պատմեալն դարձեալ ասացաք. այլ զիտեա, զի

ախորժեւրով վասն ազգականաց մերոյ Լուսաւորչին քաջաճմուտ կամեցեալ լինել ընթերցողացն, կրկնագրեցաք երկրորդելով:

ԿԹ

Թէ զեւրդ ցեղն Արտաշեսի Պարսից արքայի մինչև ցվախճան:

Արդ անցցուք այսուհետև ընդ թիւ թագաւորաց ցեղին Արտաշէի մինչև ցբառնալ 'ի նոցանէ աերութեանն: Յետ Արշաւրի, որպէս ասացաք, թագաւորէ Արտաշէս ամն երեսուն և չորս, Պարեհ ամն երեսուն, Արշակ ամն իննևտասն, Արտաշէս ամն քսան, Պերոզ ամն երեսուն և չորս, Վաղարշ ամն յիսուն, Արտաւան ամն երեսուն և մի: Չոս սպանեալ սասհրացոյն Արտաշի, որդւոյ Սասանայ, բառնարով զթագաւորութիւնն Պարթևաց, հանելով 'ի նոցանէ զաշխարհն ժառանգութեան: Բագուս ևն ժամանակիս այսորիկ պատմուք 'ի Պարսից և Մարտոց, այլ և 'ի Յունաց: Քանզի յիսկզբան թագաւորութեանն Պարթևաց մինչև ցղադարումն ընդ հռովմայեցոց կալան դործեբբեմն հնազանդութեամբ և երբեմն պատերազմաւ, զոր պատմէ Պաղեփատոս և Պորփիր և Փիլիմոն, և այլք բագուսք: Բայց մեք ասասցուք 'ի մատենէն, զոր եբեր Խոտհհրբուտ զԲարսումայի:

Հ

Եթէ զինչ առասպելք պահլաւկաց:

Այս Խոտհհրբուտ դպիր եղեալ Շապհոյ թագաւորին Պարսից, և անկեալ 'ի ձեռն Յունաց, յորժամ Յուլիանոս, որ և Պառաւատտն, զորու հանդերձ 'ի Տիղբոն չաղաւ, և 'ի մեռանելն նորա անդ, ընդ Յորբիանու 'ի Յոյնս ընդ արքունական սպասաւորն եկն. և մերոյ հաւատոյս դաւանեալ, անուանեցաւ Աղիաղար. և յոյն լեզու ուսեալ, պատմագրեաց զգործս Շապհոյ և Յուլիանու: Ընդ նոին թարգմանեաց և զառաջնոցն պատմութիւնս մատենն մի, որ գերեկից իւր լեալ Բարսումայի որումն անուամբ, զոր Պարսք Ուսատոսհան կոչեն. յորմէ մեր ուսեալ, երկրորդելք այժմ 'ի զիրս յոյս, թողալ զառասպելեաց նոցա

բարբանջմունս: Քանզի անտեղի է մեզ այժմ երկրորդել զառասպելն յաղաքս երազոյն փափազոյ, և արտադասութեան հրոյն մանուածոյ՝ որ 'ի Սասանայ, և պատումն զհօտիւն, և լուսնակն, և ակտարմուղացն յառաջասացումն՝ որ են քաղեայք, և որ ինչ զինի այսորիկ. և պունկական խորհուրդն Արտաշի հանդերձ սպանութեամբք, և անվիտ հանձարբանութիւն մողին դատեր վասն նոխաղին, և որ ինչ այն ամենայն: Կա և այժին զիեցումն մանկանն ընդ հովանեաւ արծուոյն, և գուշակումն աղուաուն, և գերապանծին պահպանութիւն առիւծուն հանդերձ արբանեկութեամբ գայլուն. և միայնամարտութեանն առաքինութիւն, և որ ինչ այլաբանութեանն բերէ կարգ: Այլ մեք ասացուք միայն զսոցոյն, որ ինչ ճամբարութեանն վայելէ պատմութիւն:

ՀԸ

Առաջին արշաւանք Խոտրովու յասորեստան, յորում համարեր օգնել Արտաւանայ:

Քանզի յետ սպանանելոյն զԱրտաւան և թագաւորելոյն Արտաշի՝ որդւոյ Սասանայ, երկու ցեղք Պահլաւին՝ որ ասպահապետդ և սուրենեան 'ի Պահլաւն անուանին, նախանձ պահելով ընդ թագաւորեալ ցեղին իւրեանց հարազատութեան ազգին, որ է Արտաշէսին, կամաւ յանձն առին թագաւորել Արտաշի՝ որդւոյ Սասանայ: Այլ մտերմութիւն պահելով առ եղբայրութիւն ազգականութեանն տան Կարն Պահլաւին, ընդդիմացան պատերազմաւ Արտաշի՝ որդւոյ Սասանայ: Բայց յառաջագոյն իբրև լուսաւ զաղմուկ շիթիւն թագաւորն Հայոց Խոտրով, զիմեաց յօգնականութիւն Արտաւանայ, թէ հնար լիցի աճապարել ապրեցոցանել միայն զԱրտաւանն. և միջամուխ եղեալ յասորեստան, լուէ զթթ մահուանն Արտաւանայ, և զմիաբանութիւն ամենայն զօրաց Պարսից և նախարարաց, նա և զիւրոյ ազգին Պարթևաց և պահլաւկաց, բայց 'ի ցեղէն Կարնան. առ որ հրեշտակս առաքեալ, զասոնայ յաշխարհս մեծաւ արամութեամբ և զկիմանօք: Այլ նոյն հետայն փոյթ ընդ փոյթ ազգ առնէ Փիլիպպոսի կայսեր հռովմայեցոց, օգնականութիւն 'ի նմանէ խնդրելով:

ՀԻ

Խոտորվաց օգնականութիւն գտեալ 'ի Փիլիպպոս, զիսկ 'ի վերայ Արտաշէր պատերազմաւ:

Աղմուկ խռովութեան լեալ 'ի Թագաւորութեան Փիլիպպոսի, ոչ կարաց 'ի հռովմայեցոց զնոցայ պարապեցուցանել՝ առ 'ի զօրավիշն լինել Խոտորվու: Այլ օգնէ նմա 'ի ձեռն զրոյ, հրամայելով սատարել նմա յամենայն կողմանց: Որոյ ընկալեալ զպայտի հրաման, հասանեն նմա յօգնականութիւն յԱզգիպտոսէ և յանապատէն մինչև 'ի ծովեղերն Պոնտոսի: Որոյ գտեալ զայսչափ բազմութիւնս, խաղայ 'ի վերայ Արտաշէրի. և ճակատ առեալ 'ի փախուստ դարձուցանէ, Թափելով 'ի նմանէ զատրեատան և զայլ արքայսնիստ աշխարհս:

Գարձեալ յղէ 'ի ձեռն հրեշտակաց առ իւր տոհմայինսն պարթև և պահլաւիկ ազգս, և առ ամենայն զօրս աշխարհին Վուշանաց, զի առ նա եկեալ վրէժս յԱրտաշէր պահանջեցեն, և զարժանաւորն 'ի նոցանէ Թագաւորեցուցէ, զի մի աւերութիւնն հեռացի յինքեանց: Իսկ նոցա ոչ առեալ յանձն, յառաջասացեալ ցեղիցն՝ որ ասպահապետդ և Սուրեն անուանին, դառնայ Խոտորվ յաշխարհս մեր. ոչ այնչափ ուրախացեալ ընդ յաղթութիւնն, որչափ ընդ վերջակացութիւն ազգականացն զժգմեալ: Յայնժամ հասանեն առ նա օմանք 'ի հրեշտակաց իւրոյ, սրբ 'ի պատուականագոյն ազգն երթեալ էին, 'ի խորագոյն աշխարհն, 'ի նոյն ինքն 'ի ներքս 'ի Քահլ. բերին նմա համբաւ, Թէ ազգական քո Վէհամանն, հանդերձ ցեղիւն իւրով Կարնան Պահլաւին, ոչ հնազանդեաց Արտաշէրի, այլ 'ի կռչդ քո զիմեալ զայ առ քեզ:

ՀԳ

Գարձեալ յարձակումն Խոտորվու 'ի վերայ Արտաշէրի առանց հրովմայեցոց օգնականութեան:

Թեպէտ և յոյժ զուարճացաւ Խոտորվ ընդ լուր գալստեան ազգականացն, սակայն ոչ յամեաց ուրախութիւնն, ընդ հուպ հասանելով բոթն՝ եթէ ինքնին Արտաշէր հանդերձ միաբանութեամբ զօրացն հե-

տահաս եղեալ, կոտորեաց զամենայն ցեղ Կարնան Պահլաւին. ջնջելով զամենայն արու՝ յերեսասարդաց մինչև ցտաբնդխոյս, բայց 'ի միոյ տղայոյ, զոր առեալ մտերիմ՝ տան նորա, Քաւրդ անուն, փախեաւ յաշխարհն Վուշանաց՝ հասուցանելով յազգայինս նորա. զոր բազում ջանիւ խնդրեալ Արտաշէրի զմանուկն 'ի ձեռն առնուլ, ոչ կարաց յազգականացն կուսակցելոյ. մինչև յոչ կամաց երդնուլ՝ անկասկած լինել մանկանն. վասն որոյ բեւր առասպելս յօգեցին Պարսք զմաննէ, անբանից սպասուորել մանկանն: Սա է Պերդամասն նախնի մեծի ազգին կամաւորականաց, զոր յիւրում աեղւթն պատմեցուք:

Այլ մէք այժմ որ ինչ զկնի կոտորածի ազգին կարնան Պահլաւին, զորոյ զվրէժն ոչ Թուրպոյնս ինչ խնդրեաց Թագաւորն Հայոց Խոտորվ: Թեպէտ վախճանեալ Փիլիպպոսի և շիթեալ Թագաւորութեանն հռովմայեցոց, մարդ 'ի մարդոյ սոնդով զտէրութիւնն սակաւժամանակեաց՝ Վեկիստ և Գալլստ և Վաղերիանոս կայսերք, ոչ օգնեցին նմա, սակայն Խոտորվ զօրօք իւրովք և այլ սիրելեօք յարեցելովք յինքն և հիւսիսային ազգօք Արտաշէրի յաղթեաց, հալածական առնելով մինչև յաշխարհն հոգկաց:

ՀԻ

Յազալս գարտեան Անակայ և լինելութեան սրբոյն Գրիգորի:

Արդ փախուցեալ 'ի Խոտորվայ Արտաշէր մինչ 'ի յաշխարհն հոգկաց և նեղեալ յոյժ, բազում խոտամունս նախարարացն առնէ, Թէ սրբութեաց զնա յայնմանէ, Թէ հնարիւք դեղոյ և Թէ գաղտնի խողխողմամբ սրոյ. պէս պէս պարգևս տալ խոտամոսոցր. Սնտուանդ պարթևագանցդ, ասէ, զիւրահնար գողցես 'ի ձեռն կեղծաւոր սիրոյ զգաւելն: Ազգականութեան անուամբ պատրել՝ 'ի գոսս վատահանայ. խոտամոսոցր զբուն տունն դարձուցանել 'ի նոսա, որ Պահլաւն կռչէր, զարքայսնիստ քաղաքն Քահլ, և զամենայն աշխարհն Վուշանաց: Նա և Թագաւորութեան ձև և շուք խոտամոսոյր, և զհասարակ Արեաց, ընդ իւրով ձեռամբ երկրորդ իւր լինել: Յոր հրապուրեալ Անակայ, որ էր 'ի ցեղէն սուրենեան Պահլաւէ, յանձն առնու սպանանել զԽոտորվ: Առ հատուածի պատճառաւ փախտական լինի յԱրտաշէր. և զհետ մտանելով

զորացն Պարսից առ պատճառէ՝ որպէս թէ փախտատական վարելով զնա ընդ ասորեստան, հանեն դառեղերը սահմանացն Արարատականի ընդ մէջ Կորդուաց: Օ՛ր լուեալ մեծին Խորրովայ յուտեացոց դաւառին, իբր զհարենեանցն կարծեցեալ եկաւորութիւն, դունդ առաքէ յօշնականութիւն Անակայ: Որոց պատահեալ Անակայ, ածեն զնա հրամանաւ թաղաւորին 'ի դաւառն, որ անուանեալ կոչի Արտազ, 'ի տեղի դաշտաւայրս, ուր յայտնեցան նշտարք որբոյ և մեծի Առաքելոյն թաղէի:

Աւ աստ ասեմ զրոյց զքանչեղի ծերոյն՝ որ ասեր, թէ 'ի նախնեաց ա՛նխմ ստիւրութիւն, որդի 'ի հօրէ ա՛նջով զխշատակ զբուցացս այտոցիկ, որպէս Որամկողորայն յաղագս Տարծոյ և Սիմն կոչեցեալ լեւրինն: Արդ 'ի բնակելն Անակայ 'ի դաշտին Արտազու, պատահէ սորա տեղի օթարանին մօտ առ դիրս որբոյ Առաքելոյն, որպէս թէ 'ի ներքսագոյն արտապանի խորանին. և անդ ասեն զյղութիւն մօր որբոյ և մեծի Առաւորչին: Վ անն որդի և զնորին Առաքելոյ շնորհն ընկալեալ, որ առ հանգստարանաւ նորին զլինելութիւնն էառ, զնորին ելլոյ զհօրէնը մշակութեանն պակասութիւն:

Աւ յետ անցելոյ երկուց ամաց դարտեանն Անակայ 'ի Հայս, յերբորդումն սպանանէ զԽորով, որ թաղաւորեաց ամն քառասուն և ութ. և մեռանի ինքն և իւրքն ամենայն, պահելով խնամոյն Աստուծոյ զսա միայն, որ ակնարկութեամբն Աստուծոյ և շնորհք Առաքելոյն ստեղծանել կամ լուսաւորել ասեմք յարդանդի մօրն, զառաքելութեան իւրոյ զշնորհս 'ի ձեռն տայով նմա: Իսկ զմնացեալս 'ի զբուցացս ուսուցանէ քեզ Ագաթանդեղոս:

ՀԵ

Յաղագս Փերմեղիանեայ եպիսկոպոսի Աեսարու կապագովկացոց և պատմութեանց նորին:

Փերմեղիանոս եպիսկոպոս Աեսարու կապագովկացոց էր սքանչելի յուսումնասիրութեան, որ և 'ի սղայութեան իւրում առ Որոգինէս երթեալ վարժեցաւ: Սա բազում խօսս արար, յորոց մի է պատմութիւն հալածանաց եկեղեցոյ, որ յառաջ յաւուրս Մաքսիմիանոսի և Վահկոսի յարեաւ, և որ հուսկ յետոյ յամն Վիսկղեախանոսի, շարսյարեալ 'ի նա

և զգործս թաղաւորացն: Յորում ասէ՝ վեշտասաներորդ եպիսկոպոս կացեալ արեքսանդրացոց Պեսարոս, վիպեալ յիններորդ ամի հալածանացն: Չորէ բազում վկայեալս և 'ի Խորովու 'ի մերում աշխարհիս, համայն և յետ նորս օտարք յօտարաց: Բայց զի ոչ ճշմարտութեամբ սճով պատմէ, և ոչ զանուանս նշանակէ կամ գտեղի կատարմանցն, ոչ ինչ կարեւորագոյն համարեցաք երկրորդել: **Նոյնպէս** և որ զԱնանէ որդւոյ Սեւեբայ ասէ, պատերազմեալ ընդ Վաղարշայ Պարսից արքայի 'ի Միջագետս, և մեռանել 'ի մէջ Ադեսիայ և Խառանու, և մերոյն Խորովու ոչ յոք հակամտեալ:

Իսկ որ ինչ զկնի մահուանն Խորովու մինչև ցթաղաւորութիւնն Տրդատոյ 'ի ժամանակս անիշխանութեանն պատմէ, ստոյգ համարելով՝ երկրորդեմք համառօտ բանիւք: Բայց որ ինչ և 'ի թաղաւորութեանն Տրդատոյ և յետ նորս, ոչ հեղգութեամբ և անդգուշաբար վիպեալ, և ոչ կամուար սխալանօք 'ի ամս յարմարեալ բան, այլ որ ինչ 'ի յիշատակաց զիւսնադիր մասննիցն Յունաց: Իսկ ըստ նմանեացն սպա և որ ինչ 'ի համբաւոց արանց իմաստնոց և հնախօս սիրարանից ստուգապէս տեղեկացեալ արդարաբար քեզ զբուցեցաք:

ՀՕ

Գիմուքն 'ի մեզ Արտաշէի, և յաղթել կայսեր Տակիտոսի:

Նայն այր ասէ, թէ յետ սուսերահարն լինելոյ Խորովու, միաբանեալ նախարարք Հայոց՝ ածեն իւրեանց յօշնականութիւն զգօրս Յունաց, որ 'ի Փոխուղիայ, Պարսից ընդդիմանալ, և պահել զաշխարհս: Ախտիցն սղղեցին Վաղերիանոսի կայսեր: Բայց վասն զի գունդք անցեալ ընդ Վանուք զեա՝ զբազում գաւառս զերի վարեցին, և զԱխիզադայ կղզիս աւար առին, վասն որոյ ոչ ժամանէ մերոյ աշխարհիս թեարիկէ Վաղերիանոս. նա և ոչ յերկարէ զիւսնան, առնելով 'ի նմանէ զթաղաւորութիւնն Կղաւդիոս, և յետ նորս Աւրելիանոս հուսկ ընդ հուսկ փոխանորդելով զմիւսնան. այլ և ամականօք թաղաւորեալ Ախնտոս և Տակիտոս և Փղոսիանոս եղբարք: Վ անն որոյ համարձակաբար արշաւեալ 'ի մեզ Արտաշէի, և զգօրս Յունաց փախտատական արարեալ, զերելով զյղով մասն աշխարհիս՝ յաւեր դարձուցանէ: Յորմէ գաղ-

Թեալ նախարարքն Հայոց, հանդերձ ազգաւն արշակունեաց 'ի Յոյնս ապաւինէին. յորոյ մի էր և Արտաւազդ մանդակունի, որոյ առեալ զՏրդատ որդի Խոտրովու՝ 'ի դուռն կայսեր հասուցանէ: Այն որոյ հարկաւորեալ Տակիտոս, ընդդէմ Արտաշէի դայ զկողմամբ Պնտոսի, և զեղբայր իւր զՓղաւխանոս այլով գնդաւ ընդ Աիւլիկոյ արձակէ: Իսկ Արտաշէի հասեալ 'ի Տակիտոս, 'ի փախուստ դարձուցանէ, որ և սպանաւ 'ի յիւրոյն 'ի Ղանիւս պնդացոց, որ են Խաղտիք. նոյնպէս և եղբայր նորա Փղաւխանոս յետ ութսուն և ութ աւուր 'ի Տարսն:

Է

Յազազս խաղաղութեան Պարսից և Յունաց, և շինելոյ Արտաշէի զՀայս յամս անիշխանութեանն:

Բայց Յունաց թողաւորեաց Պուրս, և խնդաղութիւն արարեալ ընդ Արտաշէի բաժանէ զաշխարհս սահմանադրութեամբ փոստ դարձելով: Աւ Արտաշէի նուաճեալ զազգ նախարարացն, զգաղթեալն անդրէն դարձուցանէ, և զամբախանն 'ի վայր իջուցանէ, բայց 'ի նախարարէ ումննէ՝ որոյ անուն Օտայ կոչուր, 'ի սահմ ամատունեաց, որ փետայ էր ազգին սպիւնեաց, և մուցսղ Խոտրովիկոսոյ՝ դատեր Խոտրովի. որջացեալ յամուրն Անի իբր 'ի կաղաղի հանդարտութեան զօղեալ:

Իսկ Արտաշէի գեղեցիկապէս յարդարեալ զաշխարհս Հայոց, 'ի կարգ առաջին հաստատեր: Աս և զարշակունիսն, զմեկուսացեալն 'ի թագէն և յԱյրարտան բնակելոյ, կարգէ 'ի նոյն տեղիս մօտւք և ուճկօք, որպէս էինն: Աս զմեհննիցն պաշտամունսն առաւել ևս յորդորէ. այլ և զհօրն որմդգական, որ 'ի վերայ բազնին՝ որ 'ի Բազաւան, անշէջ հրամայէ լուցանել: Բայց զանդրինս զոր արար Աղաբըշակ պատկեր իւրոց նախնեացն հանդերձ արեգակամբ և լուսնիւ յԱրմաւիր, և փոխեցաւ 'ի Բազարան և դարձեալ յԱրտաշատ, զայնտօիկ փշէր Արտաշէր: Աս զերկիրս զբով ընդ հարկաւ իւրով արկանէ, և ամենեւին զիւր անունն հաստատէ:

Աս և զսահմանս հաստատեալս յԱրտաշիսէ դքաբինս յերկրի կացուցանելով նորոգեաց, և յիւր անունն փոխելով՝ արտաշիւրական անուանեաց: Աս կալաւ զաշխարհս մեր որպէս զմի յաշխարհացն իւրոց,

հանդերձ պարսիկ գործակալքք, ամս քսան և վեց. և յետ նորա որդի նորին, որ անուանեցաւ Շապուհ, որ ընդ արքայի մանուկ, յթագաւորելն Տրդատայ, ամ մի:

Ը

Վոտրունն ազգին մանդակունեաց յԱրտաշէ:

Բայց Արտաշէի լուեալ էր, թէ ոմն 'ի նախարարացն Հայոց առեալ յորդուցն Խոտրովու, փախուցեալ ապրեցոյց: Աս քննեալ, թէ ով որ նա իցէ, եղև վերահասու, թէ նա է Արտաւազդ յազգէն մանդակունեաց. հրամայեաց զամենայն ազգն ջնջել սատակմամբ: Վանդի 'ի գաղթելն Հայոց յԱրտաշէ՝ գաղթին և նոքա ընդ ցեղս այլոց նախարարացն. և 'ի նուաճելն Արտաշէի զայլն, դառնան և նոքա, և սատակին սրով ամենեքին: Բայց կոյս մի գեղեցիկագիտակ 'ի քերցն Արտաւազդայ զօղացեալ Տաճատայ ուրումն, որ էր լեալ յազգէն աշոցան, 'ի զաւակէ Վառշարայ հայկաղնոյ, փախուցեալ 'ի կեսարացոց քաղաքին ապրեցուցանէր, ամուսնաւորեալ ընդ ինքեան վասն չքնաղագեղ կերպարանին:

Թ

Յազազս նահատակութեանն Տրդատայ յամս անիշխանութեան Հայոց:

Պատմէ զնահատակութեանցն Տրդատայ, նախ 'ի մանկութեանն յերկար կամակար աշտանակեալ, և կորովի ձիավարեալ, և զէնս շարժեալ յաշողակարարս, և այլ պատերազմականս ուսանել ատրժակս. ապա բոտ պեղդպոնէսացոց մեհննական հրամանին ձիփիտեայ 'ի մրցանակս ազնին առաւելեալ քան զԱլլիտոտորագոս հռոգացի, որ զվղէ և եթ կալեալ յաղթեր. դարձեալ և քան զԱլերասոս արդիացի. զի նա զիճղակ եզին թափեաց, իսկ սա զերկուց ցլուց վայրենեաց միով ձեռամբ կալեալ զեղջերէն, թափեաց հանդերձ ընդվզեալ ջախջախմամբ: Աս 'ի ձիթութացս մեծի կրկիթին կառավարել կամեցեալ, 'ի հմտութենէ հակառակագրին տատուցեալ յերկիր անկաւ, և բուռն հարեալ արգել զկառան. ընդ որ ամենեքին զարմացան: Աս 'ի պատերազմելն Պուրսոսայ ընդ

Պատթա, եղև սով սաստիկ. և յոչ գտեցրց շտեմարանաց՝ յարեան զորքն 'ի վերայ և սպանին զնա. նոյնպէս և 'ի վերայ ամենայն իշխանացն դիմեցին: Իսկ Տրդատ միայն ընդդէմ կացեալ, չեթող զըք մտանել յապարանն Լիկիանոսի, առ որում ինքն Տրդատ էր:

Բայց Ղարոս հանդերձ որդւովքն Ղառինեաւ և Նովեոխանոսի թագաւորեաց. և զորաժողով եղեալ, ետ ճակատ ընդդէմ Պարսից արքային, և յաղթեալ՝ դարձաւ 'ի Հռոմ: Այնն որոյ բազում ազգս 'ի սասարութիւն կալեալ Արտաշրի, թիկունս արարեալ զանապատն տաճկաստանի, դարձեալ ետ ճակատ ընդ զօրս հռովմայեցոց կրկին՝ աստի և անտի Ափրատու, յորմէ սպանաւ Ղարոս 'ի Յոնտովն: Այնպէս և Ղառինոս, որ 'ի վերայ Ղառնակայ չոգաւ յանապատ, ընդ որում և Տրդատ. և սաստիկեցաւ նա և զօրն, և մնացեալքն 'ի փախուստ դարձան: Յորում և Տրդատոյ վերաւորեալ երկիւորն, ոչ աճապարեաց ընդ փախտեայնն, այլ առեալ զզէնն իւր և զկազմած ձիոյն, 'ի լուղ ընդ լայնատարած խորայտակն անցանէր ընդ Ափրատ 'ի բուն զօրսն իւրեանց, ուր Լիկիանոսն էր: Ընդ նոյն աւուրս լինի սպանեալ և Նովեոխանոս 'ի Թարսիէ, և փոխանորդեալ զթագաւորութիւնն Վիտիղեստիանոս: Իսկ որ ինչ 'ի նորա ժամանակն դորձք, յայտնէ քեզ Ազաթանգէզոս:

2

Յայտարարութիւն սակաւօր անդեան և վարուց Գրիգորի և որդւոցն, 'ի Թղթոյն Արտիթեայ եպիսկոպոսի, որ վասն հարցմանն Մարկոսի միայնաւորի 'ի Յաղատճանի:

Այր ամն 'ի Պարսից ոչ 'ի փոքունց և յաննշանից, որում անուն էր Բուրդար, զնացեալ անտի և եկեալ 'ի կողմանս Վամրաց, պանդխտեցաւ 'ի Մեսարիայ: Աւ առեալ կին 'ի հաւատացելոց, որում անուն Սոփի կոչուր, քոյր ուրում մեծասան, որ Աթաղեսս յորջորջէր, դարձաւ անդրէն զնալ յերկիրն Պարսից հանդերձ կնաւ իւրով. զորոյ զհետ հասեալ աներոյ նորա Աթաղեայ, համոզեալ արգելչոյ: Որոյ հանդիպեալ ծննդեանն մերոյ Առաւորչին, ըստ պատահման մտանէ սարնտու մանկանն. և 'ի հասանել աղէտին՝ առեալ Աթաղեայ զքոյր իւր և զայնն նորա հանդերձ մանկամբն 'ի կապազովկացոց աշխարհն դառնայր:

Այլ զայս ամենայն զործէ յառաջատեսութիւնն Աստուծոյ, որպէս կամբ են իմոյս ասել բանի, յաղազս որ 'ի մեզ փրկութեան ճանապարհ: Ապա թէ ոչ, որում յուսոյ ակն ունելոյ զմանուկ պահչուիկ 'ի հռովմայեցոց իշխանութեանն սուսցանէին, և Վրիտասի ընծայէին հաւատով:

Բայց յարբուն հասակի հասեալ մանկանն, փեսայացուցանէ հաւատացեալ ամն այր, որում անուն էր Վաւիթ, 'ի դուստր իւր Մարիամ. որ յետ երկոց ամաց երկուց որդւոց լինելոյ, 'ի կամաց երկոցունց մեկնեալ 'ի միմեանց զատչին: Մարիամ հանդերձ մանկամբն կրտսերաւ 'ի վասն կանանց անկեալ կրծուսորիւր. որոյ յարբուն հասեալ մանկանն, զհետ ընթանոյ միայնաւորի մի, որում անուն էր Նիկոմաքոս, և նա առաքէ յանապատ: Իսկ անդրանիկն առ դպեկաց մնացեալ, որ սպա աշխարհավարեալ ամուսնացաւ: Բայց հայնն նոյնն Վրիգոր անցեալ զնաց առ Տրդատ՝ զհայրենեացն հատուցանել պարտիս, կամ որպէս պարտ է ասել ճշմարտութեամբ՝ զառաքելութեան վեճակ մերոյ աշխարհիս և զքահանայութեանն հանդերձ մարտիրոսութեամբ վարժելով:

Բայց արդարև հօր սքանչելոյ որդիք զարմնայլք առաւել քան զառաւել. զի ոչ նա ընդրեաց զըրզիսն՝ յորժամ դարձաւ ընդ Տրդատոյ, և ոչ նոքա չոգան առ նա. և այն գրեթէ վասն երկիւղէ հալածանացն. բայց և ոչ 'ի քահանայանալն և 'ի փառաւորել հօրն երեւեալ պերճացան նոքա: Այնն որոյ և ոչ նա յամեաց 'ի Մեսարիայ, այլ փութապէս դարձեալ՝ 'ի սերաստացոց քաղաքին անայր հաւաքել զնիւթ վարդապետութեանն: Այլ թէ և բազում աւուրս արարեալ 'ի Մեսարիայ, ոչ ինչ՝ զորոց զմտան ածէր՝ առնելոց էին, անպառօն և անանցականին միայն սկելով. որք ոչ զպատին յինքեանս ձգէին, այլ պատին զհետ նոցա ընթացաւ, որպէս ուսուցանէ քեզ Ազաթանգէզոս:

2Ե

Եթէ ուստի և զնորդ ազգ մամիկոնէից:

Այլ յիճանեալ Արտաշրի որդւոյ Սասանայ, թողու զթագաւորութիւնն Պարսից որդւոյ իւրում Շապհոյ: Ի սորա աւուրս եկեալ 'ի Հայս նախնի ազգին մամիկոնէից յարեւելից հիւսիսականէն, 'ի քաջա-

տոհմիկ և 'ի զլիսուր աշխարհէ և ամենայն հիւսիսականաց ազգաց առաջին, ասեմ իսկ զՂենայցն՝ որ ունին զբոյց այսպիսի:

Յամն կատարման կենացն Արտաշէի, Արբոկ ամն Ղենբակուր, որպէս ասի 'ի նոցա լեզուն պատիւ թագաւորութեան. սորա երկու դայեկորդէք Բղդոսի և Մամգուն անուն կոչեցեալ, մեծ նախարարք: Աւ չարախօսեալ Բղդոսայն զՄամգունայն, հրամայեաց թագաւորն Ղենաց Արբոկ սպանանել զՄամգունն: Քոր իմացեալ Մամգունայն, ոչ դայ 'ի կոչն արքայի. այլ փախուցեալ աղևիւ իւրով անկանի առ Արտաշէր թագաւորն Պարսից: Աւ Արբոկ հռեշտակա առարէ խնդրել զնա. և 'ի չսեղն Արտաշէի, պատերազմ 'ի վերայ նորա յօրինէ թագաւորն Ղենաց: Աւ իսկոյն մեռեալ Արտաշէի, թագաւորէ Շապուհ:

Արդ թէպէտ և ոչ տայ Շապուհ զՄամգուն 'ի ձեռն տեսուն իւրոյ, այլ և ոչ յԱրեաց երկիրն թողու. բայց ամենայն աղևիւն իւրով առարէ զնա, իբրև փտարանդի, առ գործակալս իւր որ 'ի շայս: Աւ յղէ առ թագաւորն Ղենաց՝ ասելով, թէ Մի թուեսցի չքեզ դժուար, զի 'ի ձեռս քո ոչ կարացի տալ զՄամգուն. վասն զի երդուեալ էր նմա հօրն իմոյ 'ի լոյս արեգական. այլ վասն անխռով զքեզ առնելոյ՝ հալածեցի զնա յաշխարհէս իմմէ յեղը երկրի և 'ի մուտս արևու, որ հաւասար է նմա մահու. և արդ մի լիցի պատերազմ ընդ իս և ընդ քեզ: Աւ զի քան զամենայն բնակեալս 'ի վերայ երեսոց երկրի խաղաղասէր ասեն գոյ զազգն Ղենաց, յանձն առնու առնել զհաշտութիւն. ուստի յայտ իսկ է, թէ են արգարև խաղաղասէր և կենտասէր ազգ Ղենաց:

Աքանդելի է և աշխարհն առատութեամբ ամենայն պտղոյ, և գեղեցիկ բուսովք զարդարեալ, քրքումաւէտ և սիրամարգաշատ և բազմամետաքս, անբաւութիւն յամուրաց և հրէշից, և որ եշայծեմունդ անուանեն. ուր հասարակաց կերակուր ասեն զառ մեզ պատուական և սակաւուց ճաշակելիս, զփտեսան և զպոր, և այլ այսպիսիք: Այլ զականց և զմարգարտաց ոչ ասեն գիտել զհամար մեծամեծացն. իսկ պատուականքս առ մեզ զգեստուց և սակաւուց ազանելիք, հասարակաց նոցա է զգետտ: Աւ այս յաղագս աշխարհին Ղենայց:

Իսկ Մամգունայ յոչ կամաց եկեալ յաշխարհս մեր, հանդիպեցաւ գալտեսանն Տրդատայ. և ոչ դարձաւ ընդ զօրս Պարսից, այլ ամենայն աղևիւն իւրով ընդ առաջ գնաց նմա մեծաւ պատարագաւ. և Տրդատ

ընկալաւ զնա, բայց զկնի իւր 'ի պատերազմ ոչ էառ յերկիրն Պարսից. այլ էա սեղի աղևիւն նորա և ուժիկ 'ի կերակուր, փոփոխելով տեղ 'ի տեղուջէ յբովանդակ ամն:

ՉԲ

Նահատակութիւնք Տրդատայ 'ի թագաւորութեանն յառաջ քան զհաւատան:

Վանդի ոչ է պատմութիւնն ճշմարիտ առանց ժամանակագրութեան, վասն որոյ մանրախուզիւ ըննեալ, գտաք զթագաւորեն Տրդատայ յերրորդ ամի Վիտիլեախանասի, և գալ այսր հանդերձ մեծաւ զօրու: Որոյ հասեալ 'ի Կեսարիաց յուրք 'ի նախարարացն ընդ առաջ լինէին: Աւ ելեալ յաշխարհս, գտանէ զՕտայ սնուցեալ զքոյր իւր Խտարովիդուխտ, և պահեալ զգանձան ամրոցաւն հանդերձ յոյժ երկայնմտութեամբ. քանզի էր արդար և համբեր, ժուժկալ և առաւել իմաստուն. զի թէպէտ և ոչ ծանեաւ զճշմարտութիւն յաղագս Աստուծոյ, սակայն զստութիւն կուցն գիտաց: Նոյնպէս էր և սան նորա Խտարովիդուխտ, կուսան համեստ որպէս զօրինաւոր ոք, և ոչ ամենեկն ունել անդուռն բերան նման այլ կանանց:

Իսկ Տրդատ 'ի հազարապետութիւն շայոց զՕտայն կացուցանէ, շնորհակալութեամբ պատուէ զնա: Աւ առաւել ևս զիւր դայեկորդին, զմանդակունի Արտաւազդ, վասն լինելոյ նորա նմա պատճառ փրկութեան և հայրենականացն հասելոց փառաց. յաղագս որոյ 'ի ձեռն նորա տայ զսպարապետութիւն զօրացն շայոց: Նորին աղագաւ և զՏաճատ քեռայր նորին իշխան 'ի վերայ գաւառին Աշոցայ կարգէ: Սա էր որ յապայան զգացոյց աներոյն իւրոյ Արտաւազդայ, և նա արքայի, նախ զՎրիգոր Անակայ լինել սրգի, և ապա զկնի վասն որդւոցն Վրիգորի, որպէս հմուտ եղեալ 'ի կեսարացոց քաղաքին բնակելով:

Իսկ քաջին Տրդատայ երագապէս և բազում ճակատս տուեալ, նախ 'ի շայս և ապա 'ի Պարսոս, իւրով անձամբ առնէր զյաղթութիւնն: Որ 'ի միում նուազի առաւել քան զԱղիանանն զայն 'ի հնումն, կանգնեաց զնիզակն յօշոնական համաթիւ վիրաւորաց: Վարձեալ յերկրորդումն՝ կորովեացն Պարսից զփորձ առեալ զսաստիւթեան սկային և կուռ վառուածոցն, բազում վերօք պատեալ զձին՝ սաստիկեցին նետաձ-

դութեամբք. որոյ զարկուցեալ յերկիր ընկենայր զարքայն: Իսկ նորա յարուցեալ և 'ի հետի յարձակեալ, փոխանակ իւր զբազումն ընկենայր 'ի թշնամեացն, և զմիոյ ուրումն զձի կալեալ, արիաբար աշտանակեալ. դարձեալ յերկրորդին միւսանդամ կամուոր լեալ հետի, սուսերաւ զերամակս փղացն պուղէր: Եւ այսպիսի նահատակութեամբք յամեալ 'ի Պարս և յասրեստան, անդր ևս քան զՏիգրոն յարձակի:

29

Յաղագս առնել կին Տրդատոյ զԱշխեն, և Կոստանդին զՄաքսիմիոսոյ, և թէ որպէս հանդիպեցաւ հաւատոց:

Եկեալ Տրդատոյ յաշխարհս, առաքէ զԱմբատ ասպետ, զհայր Բագարատոյ, ածել զկոյնն Աշխեն՝ դուտոր Աշխադարոյ՝ իւր 'ի կնութիւն. որ ոչ ինչ նուազ էր կոյնն արքային հասակի: Եւ հրամայէ զրել զնա արշակունի, և զգեցուցանել ծիրանիս և թագ կապել, զի հարունացի արքայի: Յորմէ եղև որդի Խոսրով, ոչ համեմատ հասակի ծնուլաց իւրոց:

Ընդ նոյն աւուրս լինին հարսանիք և Մաքսիմիոսոյ դստերն Վիտղեաթիանոսի 'ի Միկովիոսոյ, փեսայանալով նմա Կոստանդիանոսի կեսարի, որդւոյ Կրտոսոյ թագաւորին Հռոմայ, որ ոչ էր 'ի դստերէն Մաքսիմիանոսի, այլ Հեղենայ պոռնիկ ծնեալ: Այս Կոստանդիանոս բարեկամացեալ 'ի հարսանիսն ընդ Տրդատոյ մեր թագաւորի: Եւ յետ ոչ բազում ամաց մեռեալ Կոստանդ, փոխանորդ նմա առաքէ Վիտղեաթիանոս զնորին որդի և զիւր որդիացեալն Կոստանդիանոս:

Սա յառաջ քան զթագաւորելն, մինչ դեռ կեսար էր, պարտեալ 'ի մարտն, և տրտմութեամբ մեծաւ ննջեալ, երևութացաւ նմա 'ի քուն խաչ աստեղեայ յերկնից, պարունակեալ գրով, ասէ. Այսու յաղթեա. զոր արարեալ սիւսնոյն և յառաջարեբեալ, յաղթեաց պատերազմացն: Բայց յետոյ հրապուրեալ 'ի կնոջէն իւրմէ Մաքսիմիոսոյ 'ի դստերէն Վիտղեաթիանոսի, յարոյց հալածանս եկեղեցւոյ. և զբազումն վկայեալ, ինքն եղեփանդական բորտութեամբ ըստ բոլոր ընկալեալ մարմնոյն ապականեցաւ վասն յանդգնութեանն: Օ, որ ոչ կարացին բուժել արիւղական կախարդքն և մարիսկեան բժիշկքն. յաղագս որոյ յլեաց առ

Տրդատ՝ առաքել նմա դութս 'ի Պարսից և 'ի հնդկաց, ասկայն և այնք ոչ հասին նմա յօգուտ: Օ, որ և քորմբ ոմանք 'ի դիւաց խրատուէ հրամայեցին բազմութիւն տղայոց զենուլ յաւազանս և ջերմ արեամբ լուանալ և սղջանալ. որոյ լուեալ զլալիւն մանկանցն հանդերձ մարցն կականմամբք, զթացեալ մարդասիրեաց, զնոցայն լաւ վարկուցեալ քան զիւրն փրկութիւն: Յաղագս որոյ զփոխարէնն Աստուծոյ ընդունի, յանրջական տեսութիւն Առաքելոցն առեալ հրամանն սրբիլ լուացմամբ կենսատու աւազանին 'ի ձեռն Սեղբեսարոսի եպիսկոպոսի Հռոմայ, որ 'ի նմանէ հալածանացն թագուցեալ էր 'ի Սորակախոն լեառնն. յորմէ և աշակերտեալ հաւատաց, զբռնաւորն ամենայն բառնալով Աստուծոյ յերեսաց նորա, որպէս համառօտ ուսուցանէ քեզ Ագաթանդեղոս:

29

Սատակումն սլիւնեաց 'ի ձենազնոյն Մամգուռնայ:

Ընդ հանգչելն Շապհոյ արքայի Պարսից 'ի պատերազմացն, և 'ի գնալն Տրդատոյ 'ի Հռոմ առ սուրբն Կոստանդիանոս, պարսպ առեալ խորհրդոց Շապհոյ, նութ չարիս 'ի վերայ մերոյ աշխարհիս. թովեալ զհիստիայիսն ամենայն՝ երանել 'ի Հայս, ժամ գնէ և իւր գալ Արեօք 'ի մեռս կողմանէն: Ի սորին բանս հրապուրեալ Սղոսկ նահապետ ազգին սլիւնեաց, զիւրեանն սպանանէ զփեայ՝ զձերացեալն Օտայ, որ էր 'ի սոհմէն ամատունեաց, և անուցոյ Խոսրովիկատոյ քեռ թագաւորին: Եւ այն ինչ ընդ հուպ եկեալ մեծին Տրդատոյ յարեմոսից, և լուեալ զայս ամենայն, և զխտացեալ՝ թէ ոչ 'ի ժամադրութիւն եկին Շապուհ, խաղայ 'ի վերայ հիստիասկանացն: Իսկ նահապետ ազգին սլիւնեաց ամբանայր յամրոցին, որ անուանեալ կոչէ Ողական, սպաւէն առնելով իւրեանց զբնակիչս Միմն կոչեցելոյ լերին. և ընդդիմացեալ թագաւորին, աղմկել զերկիրն. և մերձ առ լերամբն ոչ թողացուցանէր այլոմ՝ պարսպել գործոյ: Եսէ ամենայն նախարարութեանց տանս Հայոց արքայ. Որ քր ածէ առ իս գնահապետն սլիւնեաց, տաց նմա յախտեական իշխանութեամբ զգեօղս և զդաստակերտս, և զամենայն իշխանութիւն ազգին սլիւնեաց: Օ, որ յանձն առնայր ձենազնեայն Մամգուռն:

Աւ 'ի խաղալ թագաւորին զկողմամբ Ալուանից 'ի վերայ հիւսիսականացն, զնայ Մամգուն ամենայն աղխին իւրով զկողմամբ Տարօնոյ, որպէս թէ ապստամբեալ 'ի թագաւորէն. և 'ի չու անկեալ, առաքէ դաղտազնաց հետեւս, զգայուցանելով նահապետի ազգին սկունեաց զզնայն թագաւորին զկողմամբ Ալուանից. Վ անդ մեծ է, ասէ, թագաւորին Տրդատոյ, վասն որոյ զնայ զկողմամբ Ալուանից պատերազմել ընդ ամենայն լեւոնտոնեայն. վասն որոյ մեր է ժամանակ 'ի ճահ խորհել և գործել որ ինչ կամք էն. զի խորհեալ եմ դաշնաւոր լինել ընդ քեզ՝ վասն արհամարհանաց իմոց որ 'ի թագաւորէն: Բնդ որ ուրախացեալ նահապետ ազգին սկունեաց, ընդունի զնա երդամբ ուստից. բայց յամուրն ոչ թողու, մինչև տեսանել՝ թէ որպէս պահիցէ զմտերմութիւնն երդմանց և դաշնաւորութեանցն: Իսկ ասացեալն Մամգուն ամենեկին ջանացեալ զմտերմութիւն ցուցանել առ ապստամբին, հաւատարմացաւ նմա որպէս արդարեւ միամիտ գործակից. մինչև հրամայեաց նմա համարձակ մտանել յամուրն և ելանել:

Աւ յետ բազում վատահութեանն, 'ի միւսմ աւուրց հաւանեցուցանէ զնահապետ ազգին սկունեաց ելանել արտաքս յամրոցէն և որսալ երէս. և 'ի միջամուխ լինել որսոցն՝ զիպեցուցանէ աղեղամբն ընդ մեջ թիկանցն, և կործան յերկիր զարիւցանէ զապստամբն: Աւ ընթացեալ իւրով արամբքն 'ի գուռն ամրոցին, ունի զբերդն, կապելով զամենայն արսն որ ներքս: Աւ և զազգն սկունեաց խորհեցաւ բռնաւ, և կոտորեաց զամենեւեան. երկուք ամանք փախտական անկան յաշխարհն Օտփաց: Իսկ Մամգուն վաղվաղակի զգայուցանէ թագաւորին. ընդ որ ուրախացեալ Տրդատոյ, զրէ հրովարտակ իշխել նմա ամենայնի. և կարգէ զնա նախարար 'ի տեղի ապստամբին, անուանելով յանուն իւր մամգունեան: Բայց մնացելոցն սկունեաց հրամայէ չլինասել:

26

Նահատակութիւնք Տրդատոյ 'ի պատերազմին յԱլուանս, յորում միջակտուր արար զթագաւորն Բաղայ:

Իսկ թագաւորն Տրդատ ամենայն հայրատանօք իջեալ 'ի դաշտն գարգարացոյ, պատահէ հիւսիսականացն ճակատու պատերազմի. և 'ի

խառնել երկրցունց կողմանցն՝ յերկու ճեղքէ զամբոխ թշնամեացն, սկայբար շահատակելով: Այ իարեմ ասել զերազութիւն ձեռինն, որպէս անբար 'ի նմանէ յերկիր անկեալ թաւաղալոր խաղային. օրինակ իմն 'ի գեղեցիկ ցանցորդէ լի ձկամբք յերկիր թափեալ ցանցոյն, կայտուէին յերեսա երկրին: Օսր տեսեալ թագաւորին Բաղայ, մօտ հասանէ յարքայն. և հանեալ յատարալինէն զներդեայ քեխտապատ պարանն, և կորովութամբ ձգեալ յետուս կողմանէ, ճարպ զիպեցուցանէ յուս ձախակողմանն և յանութ աջակողմանն. զի էր վերացուցեալ զձեռն ածել ումք սուտերաւ. և ինքն վառեալ վերա պահպանակօք, ուր ոչ զձեին նետք: Աւ քանզի ոչ կորաց շարժել ձեռամբ զհսկայն, զանջիւք առ երկվարին. և ոչ այնչափ ինչ շութափեաց մարակել զերկվարն, քան թէ ահեակ ձեռամբն 'ի ներդեայն աճապարեալ սկային, և սաստկութեամբ ուժոյն զերեսա ցանցեալ, 'ի ճահ զիպեցուցանէր զերկայրին, և ընդ մեջ կորէր զայն և ընդ զոյդ պարանոցին զգլխի երկվարին:

Իսկ զօրայն ամենայնի տեսեալ զթագաւորն իւրեանց և զգօրաւորն միջակտուր յայնպիսի ահաւոր բաղիէ լեալ, 'ի փախուստ դառնային. զորոց զհետ մտեալ Տրդատ, վարէ մինչև յաշխարհն Հոնաց: Աւ թէպէտ ոչ փոքր հարուստս իւրոց զօրայն էհաս, և բազմայ անկումն մեծածայ, յորում մեռաւ և սպարապետն ամենայն Հայոց Արտաւազ մանդակունի, սակայն Տրդատ անտի ըստ հայրութեան օրինաց պատանդս առեալ, դառնայ: Որով պատճառաւ միաբանեալ զամենայն հիւսիսի, հանեալ զօր բազում, գումարտակ արարեալ, խաղայ յաշխարհն Պարսից, զիմեալ 'ի վերայ Շապհոյ՝ որդւոյ Արտաշի, չորս յիւրոցն առնելով զօրավարս, զՄիհրան առաջնորդ Վրաց, վատահացեալ վասն 'ի Վրիտատ հաւատոյն, և զԲաղարատ սպետ և զՄանածիհր նահապետ ազգին ուրշունեաց և զՎահան նահապետ ամատունեաց: Բայց յաղապս հաւատոյ Միհրանոյ և աշխարհին Վրաց ասել կայ մեզ առաջի:

29

Յաղապս Նունէի երանելոյ, եթէ որպէս եղև պատճառք փրկութեան Վրաց:

Կին ոմն, անուն՝ Նունէ, յընկերաց սրբոց հախիսիմեանցն 'ի ցրուելոցն, փախտեամբ հասեալ յաշխարհն Վրաց 'ի Մծիխիթայ, 'ի նոցա

քաղաքն նախագահ, յոյժ ձգնութեամբ ստացեալ շնորհս բժշկութեան, որով և զբազում ախտաժեստս բժշկեալ, և գլխովին զկին Միհրանայ առաջնորդին Վ ըաց: Վ անն որոյ հարցեալ զնա Միհրանայ, եթէ որով զօրութեամբ աննես զայս սքանչելիս, ուսաւ զքարոզութիւն աւետարանին Քրիստոսի. և ակործելով լուեալ, պատմեաց իւրոց նախարարացն հանդերձ գովեստիւ: Եւ իսկոյն եհաս 'ի նա լուր սքանչելեացն, որ եղեն 'ի Հայո 'ի Թաղաւորն և 'ի նախարարն, և զնկերացն երանելոյն՝ Նունեայ. ընդ որ հիացեալ, զըուցեաց երանելոյն՝ Նունեայ, որով և ստուգադոյն ևս տեղեկացաւ զամենայն ոճով:

Եւ եղև ընդ աւուրն ընդ այնտիկ ելանել Միհրանայ յորս. մուրրեցաւ 'ի դժուարս լերանց խաւարեալ օդով, այլ ոչ տեսանէլօք, ըստ այնմ՝ Թէ կոչէ զմէզ բարբառով, և դարձեալ՝ Թէ գտիւ 'ի գիշեր մթացուցանէ: Այսպիսի խաւարաւ ըմբռնեալ Միհրան, որ եղև նմա առիթ մշտնջենաւոր լուսոյն. քանզի զարհուրեալ, յիշեաց զոր լուաւ վասն Տրդատայ, եթէ կամեցաւ ճանապարհորդել յորս, հասին նմա հարուածք 'ի Տեառնէ. զոր համարեցաւ՝ Թէ և նմա այնպիսի ինչ դիպելոց է: Եւ երկիւղիւ մեծաւ պաշարեալ, խնդրեաց աղօթիւք լուսաւորիլ օդոյն և դառնալ խաղաղութեամբ, պաշտել զԱստուածն՝ Նունէի խոտանայր. որում հանդիպեալ, կատարեաց զասացեալն:

Իսկ երանելոյն Նունէի խնդրեալ արս հաւատարիմս, յլեաց աւսուրբն Պրիգոր, եթէ զինչ հրամայեսցէ նմա գործել այնուհետև. քանզի յօժարութեամբ ընկալան Վ իրք զքարոզութիւն աւետարանին: Եւ հրաման ընդունի՝ կործանել զկուռն, որպէս ինքն արար, և կանգնել զպատուական նշան խաչին մինչև ցօր տալոյ Տեառն հովիւ յառաջնորդութիւն նոցա: Եւ իսկոյն կործանեաց զամպրոպային պատկերն Արամազդայ. որ կայր մեկուսի 'ի քաղաքէն՝ դետոյն հզօրի ընդ մեջ անցանելով. զոր սովոր էին երկրպագել այդան այդուն 'ի տանեաց իւրաքանչիւր, զի հանդէպ նոցա երևէր. իսկ եթէ ոք զոհէ կամէր, անցեալ ընդ գետն առաջի մեհենիցն զոհէր:

Բայց 'ի վերայ նոցա յարեան նախարարք քաղաքին, եթէ զով արդեւք փոխանակ կուոյն երկրպագեմք. ուսան՝ եթէ նշանի խաչին Քրիստոսի. զոր արարեալ կանգնեցին 'ի վերայ վայելուչ բլրոյն յարևելից կողմանէ քաղաքին, մեկուսի բաժանեալ և նա փոքրադոյն դետով:

Եւ երկրպագեցին ամենայն բազմութիւնն ընդ առաւօտն նոյնպէս 'ի տանեաց իւրաքանչիւր: Բայց յորժամ ելեալ 'ի բլուրն տեսին փայտ կոխեալ՝ ոչ ճարտարաց ինչ դործ, յարվք քան զսակաւս արհամարհեցին, իբր Թէ այնպիսեաւ լի իցէ ամենայն անտառն նոցա. և Թողեալ 'ի բաց դնացին: Իսկ բարերարին Աստուծոյ նայեցեալ 'ի գայթաղութիւն նոցա, առաքեաց յերկնից սիւն ամպոյ, և լցաւ լեառնն բուրմամբ անուշահոտութեամբ. և ձայն բազմութեան սաղմոսերգուաց լսելի եղև. քաղցր յոյժ և ծագեաց ըյս տապաւորութեամբ խաչի ըստ ձեոյ և չափոյ փայտեղինին, և կարով 'ի վերայ նորս հանդերձ երկոտասան աստեղօք. յոր ամենեցուն հաւատացեալ, երկրպագեցին նմա: Եւ յայնմ հետէ զօրութիւնք բժշկութեան կատարէին 'ի նմանէ:

Իսկ երանելին Նունէ ել զնոց աշակերտել զայլ ևս գաւառան Վ ըաց յանապակ լեզուէն, շրջելով անպաճառճարար և առանց աւելորդաց, օտարացեալ յաշխարհէ և որ 'ի ամա. կամ Թէ ճմարտագոյն ասել՝ 'ի խաչ ելեալ, 'ի կրթութիւն մահաւ զկեանսն առնելով, բանիւ վկայ բանին Աստուծոյ, և յօժարութեամբն իւրով՝ որպէս արեամբ պատկեալ: Չոր համարձակիմք ասել, Առաքելուհի եղեալ, քարոզեաց 'ի Աղարջաց սկսեալ առ դրամբք Արանայ և Ասարից մինչև 'ի սահմանս Մաքթաց, որպէս ուսուցանէ քեզ Աղաթանգեղոս: Բայց մեք դարձցուք անդրէն 'ի պատմութիւն Տրդատայ յարձակմանն 'ի Պարսս:

21:

Պարտուեալ Շապհոյ և սկսանց հնազանդութիւն ընդ ձեռամբ մեծին Աստանդիանոսի. և Տրդատայ ունել զԵկրատան, և գալ աղբականացն, և Թէ յայնժամ եղև դիւտ փրկական փայտին:

Բայց Տրդատայ Թեպէտ և զյաղթութիւն ստացեալ էր, այլ 'ի հարկանելոյ զօրուն և 'ի բազում անկելոց նախարարացն, զանդիտեաց ինքեամբ յատուկ մարտնչել ընդ Շապհոյ, մինչև եհաս բազմութիւն զօրուն հռոմայեցւոց, որք ընդ ասորեստան յարձակեցան. և 'ի փախուստ Շապհոյ՝ դարձան և յաւարի առին զամենայն երկիրն: Քանզի և Տրդատ միահամուռ իւրովքն, և որք ընդ իւրովքն էին զօրքն, ընդ հիւսիսային կողմանս իշխանութեանն Պարսից զիմեաց տարեկան չուաւորութեամբ:

Յայնժամ զայ առ նա աղգականն իւր և հարազատ Կամար, առաջին որդի Պերոզամատայ: Այս Պերոզամատ է այն տղայն, որ 'ի կատորէն Արտաշէի զցեղն Կարնան Պահլաւին, փախուցեալ Քուրդայ ապրեցուցանէր: Որոյ հասեալ յերիաստարդութիւն, 'ի պատիւ հօրն և 'ի վերայ զօրուն կարգի յԱրտաշէն, առ 'ի պատերազմել ընդ խուժադուժ աղգան ընդ այնտիկ, նենդութեամբ խորհել արկանել զնա 'ի ձեռս բարբարոսայ: Որոյ եղեալ այր քաջ, սքանչելագէս մղեաց զպատերազմունն. և 'ի պարտել զՎ զբրին որ անուանէր Խաքան, նուաճեալ՝ տայ զգուտոր իւր նմա կնութեան. նա և այլ կանոյս առեալ զմերձաւորս Արտաշէի, և բազում որդիք եղեալ, զօրացեալ բռնութեամբ ունի զկողմանն զայնտիկ. թէպէտ և էր 'ի համար Արտաշէի, այլ ոչ տեսնէ զնա: Առ 'ի մեռանէն Արտաշէի՝ ոչ հնազանդի որդւոյ նորա Շապուհայ. 'ի մարտնէն 'ի բազում պատերազմունս յաղթէ, և 'ի մտերմայն Շապուհայ զեղակուր եղեալ մեռանի:

Առ նովիմբ ժամանակաւ այլ ոմն կեցեալ Վ զբրի Խաքան, որ թշնամութեամբ ընդ Կամարայ որդւոյ նորա վարէր: Իսկ Կամարայ դժուարին վարկուցեալ 'ի մէջ երկուց հօր թագաւորաց բնակել թշնամութեամբ, մանաւանդ զի և եղբարքն ոչ միաբանեցան ընդ նմա, խաղացեալ ամենայն ընդանօք իւրովք և աղխւ գայ առ Տրդատ մեր թագաւոր, եղբարց նորա առ Շապուհ երթալով: Այս Կամար ահագին քաջութեամբ նահատակեալ առ հարբն 'ի պատերազմունս, 'ի շահատակէն իւրում հարկանի յուռնէն սակերք զգլուխն. և վերացուցեալ մասն ինչ յսկերէ սկաւառակին, բժշկեալ 'ի զեղոց, պակաս գոյով բուրութիւն զազաթանն, անուանեցաւ Կամար այնր աղաղաւ:

Բայց Տրդատայ հաստատեալ իւր զլութնպարսպեանն Ալիքատան երկրորդ, և վերակացուս յինքննէ թողեալ, դառնայ 'ի Հայս, ընդ իւր անձերով զԿամար ամենայնիւքն: Վրանդի Շապուհ աղաչեաց զԱստանդիանոս զյաղթողն, խնդրել զհաշտութիւն, և հաստատել խաղաղութիւն մշտնջենաւոր. զոր արարեալ սրբոյն Աստանդիանոսի, յես այնորիկ առաքեաց զՀեղինէ զմայրն իւր յԱրտաշէմ 'ի խնդիր պատուական Խաչն, զոր և եգիտ իսկ զփրկական փայտն, հանդերձ հինգ բեւեռօքն:

ՁԸ

Կապուճն Լիկիանոսի, և փոխուճն արբունեացն 'ի Հոռովք, և շինել Կոստանդնուպօլսի:

Ի բառնան Աստուծոյ զբռնաւորսն ամենայն յերեսաց Կոստանդիանոսի՝ մեծարեաց նա զՎ իկիանոս մեծութիւն յոյժ, և ետ նմա կնութեան զքոյր իւր ոչ համամայր, ծիրանօք և պակաս կոյսերական զարդարեաց զնա. և յերկրորդականս հասուցեալ պատիւս. արքայ ամենայն արեւելից կացոյց: Բայց զոր աստուածային բանն առ երբայեցոյն անհարին համարեալ՝ չարութեանն փոխխումն, նոյն և աստանօք պատահի ընձու անկարելի է զտայտուցն փոխել, և եթովպացոյ զԹխութիւն, նոյնպէս մարդոյ ամպարչափ զբարն: Վրանդի նախ առ 'ի հաւատն գտանի դրժող, և երկրորդ առ բարեգործն իւր ապաստմբ: Յարոյց հաւածանս եկեղեցոյ, և նենդութիւն զաղանի ընդդէմ՝ Աստանդիանոսի. նա և չարիս բաղմագանս ամենեցուն հասոյց, որ ընդ իւրով իշխանութեամբն էին, ցանկատերս այս և զարշէլի ալևոր՝ ներկուածոյ ունելով զհերս. որ և զկին իւր 'ի մեծ նեղութիւն արգել, սակս տրիութեան երանելոյն Վրապիւռայ, վասն որոյ սպան զսուրբն Բասիլիոս Ամասիոյ պոնտացոյ եպիսկոպոս:

Առ իբրև յայտնեցաւ դաւն, և գիտաց թէ նմա լուս ոչ լինի Աստանդիանոս, ժողովեաց զօրս ընդդիմանալ պատերազմաւ: Առ ցրտացեալ 'ի սիրոյն Տրդատայ մեր թագաւորի, ակնածէր սրպէս արդարեւ 'ի թշնամոյ. քանզի գիտէր եթէ ստելի է արգարոյ ամենայն ամբարիշտ: Իսկ իբրև եկն յաղթողն Աստանդիանոս, մատնեաց Աստուած 'ի ձեռս նորա զՎ իկիանոս. յոր կնայեալ սրպէս 'ի ձերունի և 'ի քեռայր, և տանել 'ի Պաղլիլուս հանդերձ երկաթի կապանօք՝ զնել 'ի մետաղս, զի աղօթեացէ առ Աստուած՝ սրում մեղան, թերևս երկայնամիտ լիցի առ նա: Առ ինքն հանդերձ սրգովքն մի թագաւորութիւն զհոռովայեցոյն ցուցեալ, զքաննմեակն 'ի նիկիամիդացոյ քաղաքին կատարեաց: Օգի 'ի չարրորդ ամէ հաւածանայն սկսեալ թագաւորել մինչև ցերեքոտասներորդ ամն խաղաղութեան, զոր և այսօր տօնէ աշխարհ:

Առ ոչ պարտ վարկուցեալ 'ի Հոռով դաւնայ, այլ 'ի Ռիզանդիոն անցեալ՝ հաստատէր զաբբունինս, յանրջական իմն նախատեսութեանց

հրամայեալ. դերասպցածառս իմն առնելով շինուածս, հնդապատիկ յաւելեալ մեծացոյցանէ: Քանզի ոչ ուրուք մեծի թաղաւորի կայր 'ի նմա ձեռնարկութիւնք այսպիսիք՝ բայց 'ի սակաւ ինչ իրաց, որպէս տիեզերակալին Աղէքսանդրի մակեդոնացոյ, յորժամ անտի ընդդէմ Վարեհի սպառազինեցաւ, և սակս այնորիկ շինեաց յիշատակ իւր զասացեալն Ստրատիդին. քանզի 'ի նմա զպատերազմականն յորինեաց զկազմութիւն: Օր յետոյ Սեւերիոս արքայ հռովմայեցոյ նորոգեաց. և ինքն շինեաց զբազանին 'ի տեղոջ սեանն, որ ունէր ստորադիր խորհրդական անուն Արեգակն, ըստ թրակացոյ բառի Օւերսիպն, որոյ կոչմամբ յորջորջեցան և բազանիքն: Սա շինեաց և զտեսարանն և զգազանամարտկայն և զխաղաղայն, և զձիրնութացն ոչ կատարմամբ: Այլ Մատանդիանոս ամենապատիւ յարդարեաց, և անուանեաց նոր Հոսմ, իսկ աշխարհ կոչեաց զնա Մատանդիանոս քաղաք: Ասեն և զայս, եթէ գաղտնի եհան 'ի Հռովմայ զասացեալն Պաղադիոն քերածոյ, և եդ զնա 'ի Փորսնին ներքոյ սեանն զառ 'ի յիւրմէ կանդնեալ. բայց այս մեզ անհաւատալի է, այլոյ՝ որպէս կամք իցեն:

ԶԹ

Յաղագս Արիոսի չարափառի, և ժողովոյն՝ որ եղև վասն նորա 'ի Նեկիայ, և սրանչեւեացն՝ որ երևեցաւ 'ի Գրիգորիոս:

Բնդ այն ժամանակս երևեցաւ Արիոս աղէքսանդրացի, որ ուսոյց չարաչար ամբարշտել, ոչ գոլ զորդի հաւատար հօր, և ոչ 'ի բնութենէ և յեութենէ հօր, և ոչ ծնեալ 'ի հօրէ յառաջ քան զյաւիտեանս, այլ օտար զամն և արարած և կրտսեր, և յետ ժամանակի գոյացեալ. որ ըստ արժանեաց իւրոյ ամբարիշտ այս Արիոս 'ի դարչելին ընկալաւ զաստակումն: Այլ ան որոյ ել հրաման յինքնակալէն Մատանդիանոսէ՝ ժողով լինել բազմութեան եպիսկոպոսաց 'ի Նեկիայ բութանացոյ: Այլ ժողովեցան Բիտան և Բիկէնոզ երիցունք 'ի Հոսմ քաղաքէ՝ ձեռնարկութեամբ որոյն Սեղբեստրոսի, Աղէքսանդրոս Աղէքսանդրի, Աւստաթիոս Անտիոքաց, Սնակարիոս Աբուսաղէմի, Աղէքսանդրոս Մատանդնուպօլի եպիսկոպոս:

Յայնժամ զայ հասանէ հրովարտակ ինքնակալին Մատանդիանոսի առ մեր արքայն Տրդատ, զի զուրբն Գրիգոր առեալ ընդ իւր 'ի ժողովն երթիցէ. զոր ոչ առ յանձն Տրդատ: Քանզի լուեալ էր զինամանալն Շապհոյ ընդ հնդկաց թաղաւորին, և ընդ արեւելեանն Խաքբանայ, և զզօրավարէն՝ Ներոսհի՝ որ և թաղաւորեաց ամս ինն, և Որմզդի՝ որ ապա և նա թաղաւորեաց ամս երես նահատակութեամբք: Այլ 'ի կասկածի եղեալ, զի մի արդեւք պայմանին ստիցէ ըստ սովորութեան հեթանոսութեանն, վասն այնորիկ ոչ եթող առանց իւր զաշխարհս: Բայց և ոչ սուրբն Գրիգոր հաւանեցաւ երթալ, զի մի՞ զառաւել պատինն վասն խոտովանողական անուանն 'ի ժողովոյն կրիցէ. որպէս զի այսպէս փախաբանօք և մեծաւ փութով կոչեն: Այլ նոքա առաքէն փոխանորդ իւրեանց զՈւրտակէս, հանդերձ ձջմարիտ խոտովանութեամբ երկուցունց՝ զբով: Որոյ երթեալ հասանէր մեծին Ղեւոնդի. և հանդիպի յայնժամ ժամու, զի մկրտէր զԳրիգոր զհայր Գրիգորի աստուածաբանի. որ իբրև ել 'ի ջրոյն, ըյս շուրջ փայլատակեալ զնովաւ, զոր ոչ սք 'ի բազմութենէն ետես, այլ միայն Ղեւոնդիոս՝ որ մկրտէրն, և մերն Ուրտակէս, և Աթալ Ադեսիայ, և Յակոբ Մծբրնայ, և Յոհան Պարսից եպիսկոպոս, որք նոյն շաղօք ուղեորէին 'ի ժողովն:

Գ

Գարձ Ուրտակիսի 'ի Նեկիայ, և հաւատալ ազգականացն, և որ ինչ 'ի Գառնի շինուածք:

Արթեալ Ուրտակէս ընդ մեծին Ղեւոնդի, հասանէ 'ի քաղաքն նիկիացոյ, ուր եղեն ժողովեալ հարբ երեքհարեւր և ութևտասն 'ի քահառուն արիանտաց, զորս նղովեալ մերժեցին 'ի հաղորդութենէ եկեղեցոյ. սապէս և ինքնակալն արտասահմանեաց 'ի մետաղս: Ապա դարձեալ Ուրտակեաց արժանահաւատ բանիւ, և քանն կանոնեալ զլսովք ժողովոյն, զայ հանդիպի հօրն և արքային 'ի Աղաղաշապատ քաղաքի: Բնդ որ ուրխացեալ որոյն Գրիգորի, սուղ ինչ գլուխ յինքենէ 'ի կանոն ժողովոյն յաւելու, վասն առաւել զգուշութեան իւրոյ վիճակին:

Յայնժամ ժամու և ազգային նոցա Աամար մկրտի իւրայովքն հանդերձ՝ 'ի ձեռն մեծին Գրիգորի, արքայի ընդունելով 'ի ջրոյն, սալ

նմա ժառանգութիւն զմեծ դատասկերան Արտաշիսի, որ այժմ ասի
 Գարսխանակերտ, և զգաւառն Շիրակի, որպէս ազգականի իւրում և
 մտերիմ հարազատի: Այլ նա ոչ աւելի բաւեալ քան զԵթն աւուրս
 յետ մկրտութեանն, վախճանի: Բայց թագաւորին Տրդատոյ մխի-
 թարեալ զգլուխ որդւոյն Կամարոյ զԱրշաւիր, զինքն փոխանակ ծնո-
 ղին սահմանելով, ազգ զնա սերելով յանուն հօրն, և կարգէ 'ի թիւ
 նախարարութեանց: Յաւելու և այլ պարզեալ, զքաղաքն Արուանդայ
 և զնորին գաւառն մինչև ցիատար ձորոյն մեծի. միայն զի 'ի մտայ նորա
 հեռացուցէ զյիշատակ բնիկ աշխարհին՝ որ Պահլաւն կոչի, որպէս զի
 անպղքով զհաւատան պահիցէ: Իսկ Արշաւիր առաւել սիրեալ զգաւառն,
 յիւր անունն անուանէր արշարունիս. քանզի յառաջ Արախանդոս կո-
 չելու: Ահա ասացաք և զպատճառս զպարտեան երկուց յեղիցն, Պար-
 թեւայ և պահլաւայ:

Չայտու ժամանակաւ կատարէ Տրդատ զշինուած ամրոցին Գառ-
 նոյ, զոր սրճաբար և կախածոյ վիմօք, երկաթագամ և կապարով մա-
 ծուցեալ. յորում շինեալ և սուն հովանոց, մահարձանօք, սրանչելի
 դրօշուածովք բարձր քանդակաւ, 'ի համար քեռ իւրոյ Խտորովեղխոյ,
 և զրեալ 'ի նմա զյիշատակ իւր հելլենացի զրով:

Բայց սրբոյն Գրիգորի դարձեալ 'ի նոյն լերինս, ոչ ումեք յետ
 այնր յաւելոյր երևել մինչև ցլախճան:

ԴԱ

Յազազս մահուանն Գրիգորի և Ռըստակեայ, և թէ էր աղադաւ կոչի լեառնն՝
 Մանեայ պրբ:

Յեւթն և 'ի տասներորդի ամի թագաւորութեան Տրդատոյ
 դտաք նստեալ յաթոս սրբոյ Առաքելոյն Թաղէտի զնախահայրն մեր
 Գրիգորիս և ըստ աւետարանին ծնող: Յետ լուսաւորելոյ զամենայն
 Հայս լուսով աստուածգիտութեան, և ջնջելոյ զխաւար կռապաշտու-
 թեանն, և չնոյ զամենայն կողմանս եպիսկոպոսօք և վարդապետօք, սի-
 բեցեալ զլերինս և զամոյութիւն և զհանդարտութեամբ մտայ յինքեան
 կեալ, որպէս զի խօսեցի ընդ Աստուծոյ անգրազպէս. փոխանորդ իւր

Թողլով զորդի իւր զՌըստակէս, ինքն կալով 'ի գաւառին Գարանա-
 ղեայ 'ի լերինն Մանեայ պրբ:

Այլ ասացաք, թէ էր աղադաւ կոչի նա Մանեայ պրբ: Քանզի
 էր կին ոմն Մանեայ անուն յընկերաց սրբոյ հոփսիմենանցն, որպէս
 զՆունէ Վրաց փարդապետահի. որ ոչ չութափեաց հետեւել նոցա 'ի
 գալն առ մեզ, զխտելով զամենայն տեղիս՝ Աստուծոյ, բնակեցաւ 'ի լե-
 բինս յայտնի, յայրս ինչ քարանց. վասն որոյ կոչեցաւ անուն լերինն
 Մանեայ պրբ. յոր պր յետոյ բնակեցաւ և սուրբն Գրիգոր:

Այլ թեպէտ և բնակեցաւ անդ, սակայն ընդ ժամանակս ժամա-
 նակս յայտնեալ շրջէր ընդ աշխարհս, հաստատէր 'ի հաւատս զաշակեր-
 տեալն: Բայց իբրև եկն Ռըստակէս որդի նորին 'ի ժողովոյն Անկիոյ,
 այնուհետև ոչ ևս երևեցաւ յայտնեալ ումեք սուրբն Գրիգորիս: Վասն
 որոյ յիսկզբան քահանայանալոյ նորա, յեւթն և 'ի տասներորդ ամէն
 թագաւորութեանն Տրդատոյ մինչև ցլառաստուն և վեց ամն նորին, յու-
 րում ոչ ևս յաւել ումեք երևել, համարեալ թուին ամբ երեսուն:

Այլ յետ նորա Ռըստակէս ամս եւթն, 'ի քառասուն և յեւթ-
 ներորդ ամէն Տրդատոյ մինչև ցլիսուն և երրորդ ամն նորին, յորում
 եղև կատարումն Ռըստակեայ: Չի արդարեւ էր սուսեր հոգևոր ըստ
 ասացելումն, վասն որոյ թշնամի ամենայն անիրաւաց և զաղաղործաց
 թուէր նա: Յաղադս որոյ և Աբբեղայոս, որ էր կարգեալ 'ի վերակա-
 ցութիւն չորրորդն կոչեցեալ Հայոց, կշտամբեալ 'ի նմանէ, սպասեաց 'ի
 դիպող աւուր. և պատահեալ 'ի ճանապարհի 'ի Ծափաց գաւառին,
 սպան զնա սրով. և ինքն զնաց փախտական 'ի Տաբոս կիւրիկեցոց:
 Իսկ զմարմին երանելոյն բարձեալ աշակերտացն, բերին Աշկեղեաց
 գաւառն, հանդուցանել 'ի Թիլին, յիւրում աւանին: Այլ յաջորդեաց
 զաթոսն երեց եղբայր նորին Վրթանէս, 'ի յիսուն և 'ի չորրորդ ամէն
 Տրդատոյ և անդ:

Բայց սրբոյն Գրիգորի 'ի Մանեայ պրբն կեցեալ աներևութաբար
 ամս բազումս, փոխի մահուամբ 'ի կարգս հրեշտակաց: Այլ հովուաց,
 գտին զնա վախճանեալ, 'ի նմին տեղով թաղեցին, ոչ զխտելով թէ ով
 ոք նա իցէ: Վայելէր իսկ նոցա, սրբ Փրկչին մերոյ ճննդեան եղևն խոր-
 հրգածաք, լինել և աշակերտի յրդարիմանն սպասաւորք: Այլ ծածկեալ
 ամս բազումս աստուածային իմն գողցես տեսչութեամբ, իբրև զՄովսէսն

զայն 'ի հնումն, զի մի 'ի պաշտօն առցի 'ի դեռահաւատ բարբարոսացն ազգաց: Իսկ յորժամ սերտեալ հիմնեցան հաւատք կողմանցս պստղիկ, զկնի յեա բազում ժամանակաց յայսնեցաւ ճգնաւորի ումեմն Պառնիկ անուն կոչեցերայ, և բերեալ եղաւ 'ի զեւոյն Թորգան նշխարք սրբոյն Պրիգորի:

Սա, որպէս ամենեցուն յայտնի է, աշխարհաւ Պարթև, գաւառաւ Պահլաւ, յազգէ Թագաւորեալ, զատուցեալ արշակունի, 'ի ցեղէ սուրենական, 'ի հօրէ Անակ կոչեցերայ, յարեւելից կողմանց աշխարհիս մերոյ՝ արեւելք ծագեալ մեզ և իմանալի արեգական հոգևոր ճառագայթ, 'ի խորին չարութենէ կապաշտութեան ելք, ճշմարիտ բարի և պսահալած, երանութեան և շինութեան հոգևորի առիթ, ատուածային արդարեւ արմաւենի անկեալ 'ի տան Տեառն և 'ի դաւիթս Աստուծոյ մերոյ ծաղկեալ. և այսպիսեօք և այսքանեօք ժողովրդովք բազմացեալ, 'ի ծերութիւն և 'ի պարարտութիւն հոգևորի զմեզ ժողովեաց 'ի վառս և 'ի զովեստ Աստուծոյ:

ԳԼԻ

Յաղագս վախճանի Տրդատոյ Թագաւորին, ընդ որում և ողբերգական մեղադրութիւնս:

Օսրբոյ և զմեծէ և զերկրորդ նահատակէ և զմերոյ լուսաւորութեանցն լուսաւոր վերակացուէ ճառելով, զ'ի Վրիստոտէ հանուրց եղելոցս ճշմարիտ Թագաւորէ, հրաշափառադունիս պարտ երանցանել բանիս, որպէս զգործակցէ և զհաւասար ճգնողէ մերոյ նախաշաւղի և լուսաւորութեանց նահապետի. որպէս Թուեցաւ հաճոյ Հօգևոյն սրբոյ երիցացուցանել զեմ Առաւորիչն վկայութեանն միայնոյ վիճակաւ, 'ի վերոյ բերեմ՝ Թէ և առաքելութեանն. իսկ որ ինչ զկնի պստղիկ, զուգաբան և հաւասարագործ: Այլ զառաւելութիւն ասեմ աստ զԹագաւորին. քանզի խորհէն յաղագս Աստուծոյ և ճգնագեցիկ լինել՝ զոյդ երկուցունց, իսկ նուաճել հաւանեցուցանողականաւ կամ բռնաւորականաւ բանիս՝ առաւել էր Թագաւորին շնորհ. քանզի ըստ հաւատայն ոչ ինչ կասեցուցանէր զգործն: Այնր աղագաւ կոչեմ և զսա նախաշաւղի ճառագարհ և լուսաւորութեանցն մերոյ հայր երկրորդ: Բայց զի պատ-

մութեանց և ոչ զովեստից է ժամանակս, մանաւանդ զի և հանգներգութիւնս ըստ իւրաքանչիւր պատմագրաց արտասանութեանց և ոչ յատուկ 'ի մէնջ շարագրեցաւ, անցցուք 'ի կարգ բանից՝ որ ինչ յազգս տրաւ:

Սա յեա հաւատոյն՝ որ 'ի Վրիստոս, ամենայն առաքելութեամբք բացափայլեալ, ևս քան զեւ յաճախէր որ ինչ յաղագս Վրիստոսի գործ և բան. ստտելով և հաւանեցուցանելով զմեծամեծ նախարարն, միանգամայն և զամենայն բազմութիւն ուսմիկն, լինել արդարեւ Վրիստոսի. որպէս զի վկայեցեն հաւատոյն՝ ամենեցուն և գործքն: Այլ զեստասրտութիւն կամիմ ասել, Թէ և զամբարհաւաճութիւն ազգիս մերոյ յիսկզբանցն և այսր. որպէս անհամբոյր բարոյ և ճշմարտութեան անհարազատ, կամ Թէ բնութիւն ունելով զբարձրոյցմութիւն և զկամակորութիւն, ընդդիմանան կամաց Թագաւորին յաղագս կրօնիցն քրիստոսականաց, զհետ երթալով կամաց կանանց և հարձից: Որում ոչ կարացեալ ներել Թագաւորին, ընկեցեալ զերկրաւոր պատիս՝ զհետ ընթանայր երկնաւորին, արագ հասանելով 'ի տեղի սուրբ ճգնաւորին Վրիստոսի, ծակամուտ լեռնակեցիկ եղեալ:

Աստանօր ամաչեմ ասել զճշմարտութիւնն, մանաւանդ Թէ զանօրէնութիւն և զամբարշտութիւն ազգիս մերոյ, և զմեծի ոլբոց և արտասուաց արժանի սոցա գործս: Վրանդի զհետ առաքեալ, կոչէն զնա՝ լինել ըստ կամաց նորա, և ունել զԹագաւորութիւն: Իսկ 'ի չհաւանել սրբոյն՝ տան նմա արբումն, որպէս անդ ուրեմն 'ի հինան ամենայնիքն Սոկրատոյ զմոլելիսնդն. և կամ Թէ զմերն իսկ ասել, կատարեալ եբրայեցիքն բմոլելի լեղեալ խառնեալ Աստուծոյ մերոյ: Աս զայս արարեալ շիջուցին յինքեանց զբազմափայլ ճառագայթն աստուածապաշտութեան:

Ասան պստղիկ 'ի վերոյ իմոցս ոլբարով ասեմ, որպէս Պաւղոս յաղագս իւրոյն, և Թշնամեաց խաչին Վրիստոսի. բայց ասեմ ոչ զեմ բանս, այլ զՀօգևոյն սրբոյ: Ազգ Թեւր և դաւանացոյ, ազգ՝ որ ոչ ուղղեաց զսիրտ իւր, և ոչ հաւատարմացաւ Աստուծոյ ողի նորա: Արք արամեանք, մինչև յերբ էք ծանրափրաք, ընդէր սիրէք զնանրութիւն և զանաստուածութիւն: Ոչ ծանկեք, զի սքանչեւացոյց Տէր զսուրբս իւր. և ոչ Տէր լուիցէ յաղաղակել ձերում առ նա. բարկացեալ մեզանս

չեցէք, և յանկողինս ձեր ոչ զզջացարուք. քանզի զենէք զենումն անօրէնութեան, և զյուսացեալնն 'ի Տէր արհամարհեցէք: Այսն այսորիկ եկեացէ ձեզ որդայթ, զոր ոչ ծանեայք. և որն զոր որսայցէք, ըբօնեացէ զձեզ, և նովին որդայթիւն անկջէք: Այլ նորա անձն ցնծացէ Տերամբ, և ուրախացի 'ի փրկութեան իւրում, և ամենայնիւ ինքեամբ ասացէ. Տէր, սկ նմանէ քեզ:

Աւ զի այսորիկ ճշմարիտ պատէս, միտթարեացուք մերովք վասն֊զիւքս և մէք. զի եթէ ընդ փայտ դալար զայս արարին, ասէ Քրիստոս, իսկ ընդ չորն զննչ լինիցի: Արդ եթէ ընդ սուրբս Աստուծոյ, և որք 'ի թագաւորութենէ յաղագս Աստուծոյ զինքեանս նուաստացուցին՝ այս է, այլ զինչ մեր բանս առ Աստուծոյ յաղագս 'ի ձէնջ վասնդիցս, որոց վասնդք և աղքատութիւն սեպհական է: Այլ ասկայն ասացից: Ո՞ք 'ի ձէնջ թոշակս յաղագս մեր, ո՞վ որ վարդապետացն մաղթանս, ո՞վ որ բան յօժարեցուցանող կամ յորդորական, ո՞վ որ յերթալս մեր բեռնաբարձս, ո՞վ որ 'ի դալն մերում հանդիստ, ո՞վ որ սուն կամ օթանոց մեզ պատրաստեաց: Թողից զայլն, զի և ոչ զեզուս չարս և զտղիտութիւնս, հանդերձ սնտաի փառամուրթեամբն և կատաղի լեզուանութեամբն, սանձահարեցէք. այլ նիւթ նոցա անմտութեան զձեր ուսումնատեացդ տարով բարս, բորբոքեցէք առաւել քան զհնոցն Բաբելոնի:

Այսն որոյ իւրաքանչիւր որ առանձինն է քուրմ և պաշտօնեայ, որպէս ասէ զիր. որպէս և այժմ խօսողք բազումք աստուածայնոցն, և զօրութեան մտացն ոչ հասուք. և խօսողք՝ ոչ ըստ հաճոյից Հոգւոյն, այլ ըստ օտարին: Այսն որոյ հիացումն իմն են ճառքս և սարսափելի՝ որոց միտս ունին. քանզի խօսի, որ խօսին զԱստուծոյ և զաստուածայինսն, և խորհուրդք խօսողին յօտարն հային: Օ՛չ ոչ վասն որոյ խօսին՝ կրէ զաշխատութիւնն, և ոչ մեղմով և հեզիկ, որպէս ուսան, թէ մի որ լուիցէ արտաբոյ զբարբառ նորա. այլ յաղագս փառաց մարդկայնոց, և ճայթեցուցանելով հնչեցուցանեն 'ի լեւիս մարդկան: Որ շատխօսութեանն հոանք իբրև յաղբերէ գիմեն, որպէս ասաց ոմն 'ի հնոցն, և զկծեցուցանեն զամենայն գինարբուս 'ի հրապարակս: Ո՞վ որ գնտա ոչ սղբասցի, որ միտս ունիցի: Աւ եթէ ոչ որ զչարեցի, ասեմ՝ թէ և որ յորդորեն զնտա պատկախ լինել: Արդեւում ասել զՔրիստոսին, զտալն

վրէժս յարենէն Աբելի արդարոյ մինչև ցարիւնն Օպարիայ, որ կայ 'ի մէջ տաճարին և սեղանոյն:

Այլ աստանօր դադարեացէ բանս, որպէս աշխատութիւն կրեալ՝ յականջս լինել խօսեցեալ մեռելոց: Այլ պատմութիւնս յաղագս սրբոյն Տրդատայ ճշմարիտ է. քանզի արբուցեալ նմա դեղ մահու, զրկեցան 'ի լուսոյ շնորհաց ճառագայթից նորա, որ թագաւորեաց ամս յիսուն և վեց:

II.

GRAMMATISCHE NOTEN.

Die nachfolgenden grammatischen Noten geben die Erklärung solcher Wortformen, Satzconstructions und Textstellen, deren Verständniss für den Anfänger schwierig sein dürfte, beschränken sich aber innerhalb dieser Grenzen auf das Nothwendigste.

Die beigefügten Zahlen verweisen auf die betreffenden Seiten der armenischen Grammatik des Verfassers.

1. Kapitel. *քել* ist Dativ Sing. von *գու*. Declination dieses Gr. 32. *որ ինչ* „was immer, was immer für“; das Pron. relat. *որ* ist durch das Pron. indef. *ինչ* verallgemeinert. In dem Satze *որ ինչ — զործք* ist *ելեն* „sind geschehen“ zu ergänzen. *առնելով*, Instrum. des Infinitivi *առնել*, gibt die Art und Weise an, in welcher die durch *զրեմ* ausgedrückte Handlung geschieht. Ueber diesen Gebrauch des Instrum. Gr. 88 n° 2^b. Ueber den Ablativ *ի թագաւորութենէ* Gr. 86 n° 2. *մինչև ց* „bis zu“ loc. und temp. *ց* steht auch allein in der Bedeutung „zu“, um die Richtung auszudrücken, in welcher etwas geschieht. *սրբոյ* Gen. Sing. von *սուրբ*, *անն* Gen. Sing. von *այր*. Die Declination dieses Gr. 23. Das *ն* an *առնն* und *մեծին* ist Demonstrativpartikel; über diese und die beiden andern Gr. 35. *ուրուք* Gen. Sing. des Pron. indef. *ըք* Gr. 38. *մի մի ղք* „jeder einzelne“. *ի նոցանէ* Ablat. Plur. von *նա* Gr. 34. *Արշակոյ* und *Վաղարշակոյ* sind

Apposition zu dem Ablat. *յարքայէ, եղբորէ*, Ablat. von *եղբայր* Gr. 25, ist Apposition zu *Վաղարշակոյ*, daher fehlt bei ihnen das *ի* des Ablativs. *նորա* Gen. Sing. von *նա*. In dem Relativsatze *զոր — թագաւորեցոյց* ist ein aus dem Ablat. *Արշակոյ* zu ergänzender Nom. *Արշակ* Subject; *զոր* ist Object und bezieht sich auf *Վաղարշակոյ*. *ինչ որ = որ ինչ* s. oben. *նորին* Gen. Sing. von *նոյն* Gr. 35. *որդի — զտերութիւն. որդի* Nom. statt Gen. *որդւոյ*. „Durch das Empfangen des Sohnes die Herrschaft vom Vater.“ *առնելով*, Instr. des Infim. *առնուլ*, gibt sowohl die Art und Weise der Fortpflanzung der Herrschaft als auch den Grund zu *անառնեցան* an. Gr. 88 n° 2^b und n° 1^b. *ի հօրէ* Abl. Sing. von *հայր* Gr. 25. *Արշակոյ* „nach Arschak, nach dem Namen Arschaks.“ Ueber diesen Ablat. Gr. 86. 5 n° 2. *մեզ* Dat. Plur. von *ես* Gr. 32. *յեա տիրելոյն* etc. „Nach dem Herrschen Alexanders über den Erdkreis.“ *տիրելոյ*, wie oben *առնելով*, ist als Verbalsubstantiv construiert. Gr. 95. Vor *Մաղեղոսնացոյց* ist unser „das“ (Reich) zu ergänzen Gr. 83 n° 2. *այնորիկ* Gen. Sing. von *այն* Gr. 34. *սորա տիրեալ* Gen. absol. Gr. 84. *սորա* Gen. Sing. von *սա* Gr. 34. *խրում* Dat. Sing. von *խրք*. Ueber den Dat. Sing. auf *ում* Gr. 16 n° c. *ի քէն* Ablat. Sing. von *գու*. *ելեն* III. Plur. Fut. von *ելանիլ*, Aor. *ելի*.

2. *Թագաւորեալ* Part. Aoristi statt Inf. Praes. *Թագաւորել*, wohl Schreib- resp. Druckfehler, indess ohne Varianten. *ամի* Gen. Sing. statt Plur. nach Zahlen Gr. 78. *յեա վաթսուն* etc. „nach 60 Jahren des Todes“ = 60 Jahre nach dem Tode. *հարեալ* Part. Aor. von *հարիանել*. Gr. 64. *կացոյց* Sing. incorrect statt Plur. *կացոյցին*. Subject ist ein aus dem Gen. *Հռոմայեցոյց* zu ergänzender Nom. „die Römer“ oder „dieselben“. *զի մի* (des Inhaltes) „dass nicht“. *ոչ ստղով* „während (wogegen) zwar das Geben von Tribut (seinerseits) nicht stattfände, wohl aber das Geben von nur Geschenken“. *ամ ամ* jedes Jahr. Zu *տիրեալ* ist *է* zu ergänzen. „So hat er 31 Jahre regiert und nach ihm“ etc. *եին*. III. Sing. Aor. von *գալ*. *կալեալ* Part. Aor. von *ռնիլ*. Gr. 65. *զգնալն*. Inf. *զնալ* mit Nota Accus. *ղ* und Demonstrativpartikel *ն*. *գարձեալ* Part. Aor. von *գառնալ* Gr. 64. *նմա* Dat. Sing. von *նա*. *որպէս* etc. „wie zu lernen ist aus der vierten, der wahrheitsgetreuen Erzählungen Herodots, welche (Erzählung = Buch) von der Theilung der ganzen Erde in 3 Theile

handelt und den einen etc. genannt hat“. որով Dat. Sing. von որ Gr. 38.

3. այնով Dat. Sing. von այն. աշխարհիս Gen. Sing. (mit Demonstrativpartikel ա) abhängig von dem vorhergehenden Accus. Plur. կարգս. սալ նմա իշխանութիւնն statt սալով etc. explicativ und coordinirt zu հասուցանելով, ազգաւ „durch sein Geschlecht = erblich“. և որ 'ի նմանէ ծնեալ ազգ = ազգի, որ etc. „und dem Geschlechte, welches von ihm erzeugt ist“. 'ի նմանէ Ablat. Sing. von նա. լինել յանուն etc. wörtlich: „durch die Benennung nach seinem Namen Bagratunier zu werden“ = „nach seinem Namen Bagratunier benannt zu werden“. յառաջ քան զ... „eher, als“ = vor. „Als“ nach wirklichen und logischen Comparativen wird durch քան mit folgendem Accus. gegeben. Gr. 26. In dem Satze և սա etc. ist „erlebte“ und in dem Satze իսկ 'ի ծայրս etc. „er wurde“ oder „er war“ zu ergänzen = Bagaret lebte am königlichen Hofe, aber wurde (er war) an der Grenze etc. Vor և որ 'ի Փրբւգիաց ist յազգս պատերազմի zu ergänzen.

4. Եթէ որպէս „wie“. Եթէ steht abundirend. նովաւ Instr. Sing. von նա. և որ ընդ նովաւ քաջք = քաջս, (Accus. Plur.) որ ընդ նովաւ (էին). որպէս Թէ „wie wenn“ = ungefähr. մօտ Արմաւիր որ ստի բլուր = մօտ 'ի բլուր որ Արմաւիր առի „nahe an dem Hügel, welcher Arnavir genannt wird. ոչ ինչ verstärkte Negation „gar nicht“. սա. սահմանօք „an den — nicht die — Grenzen“. Ueber diesen Instrum. Gr. 89 d. այսորիկ Accus. Plur. von այս. միմեանց „einander“. Gen. des Pron. recipr. Gr. 39. սա. etc. „auf dem steinigten Hügel einer Anhöhe“. սա. բլրով Gr. 89 d. միջ Gen. Sing. von մի. Ueber den Gen. Sing. auf ոջ Gr. 15. ձիգ. սասարիսօք միջոցաց. Sie näherten sich einander bis auf gestreckte Pferdelaufe (lange Strecken) Zwischenraum“. Instrum. Gr. 88 n° 2^b.

5. զինի անցանկերց etc. „nach Verlauf vieler Tage des (seit dem) sich Befestigens beider Theile“. Երկացանց Gen. von երկբին. 'ի մերմէ. Ablat. Sing. auf մէ Gr. 17. քանզի այր etc. „denn er war ein beherzter Mann und (ein Mann) von breiten und untereinander proportionirten Gliedern, wobei er ein Entsprechendes des Körpers (einen entsprechenden Körper) und eine gewaltige Kraft besass“. անդամովք Instr. Gr. 89 e. ունելով

Instr. Gr. 88 n° 2^b. սաստիկ Թուով Instr. Gr. 88 n° 1^b. խմբի Gen. Sing. von խումբ. զինաւ Instr. Sing. von զէս. որպէս 'ի „ähnlich dem“.

6. սա. ստորտով „am Fusse“. զեղեցիկ իմն „zu etwas Schönem“, յորժամ — երթիցէ „für den Fall, dass er sich nach Norden begeben“. զհաւաստով Instr. Gr. 89 f. երթիցէ III. Sing. Futur von երթալ Gr. 64. Futur für Coniunctiv. Gr. 92. լեւաւք Instr. Plur. von լեաւն. Ueber das զ vor հրաշարայ Gr. 81 n° 1 und 83 n° 3. որպէս զի — հաստատեցէ „damit er bestellen könne“. Futur für Coniunct. յիւրմէ Ablat. Sing. des Pron. person. der III. Person Gr. 32. իջանել Infinitiv für verb. finit. Gr. 95 n° 3. իւր Dat. „sich, zu sich“.

7. բազում ինչ mit folg. Gen. „Viel von“ = viel. որ ինչ շուրջ Թագաւորութեամբ „was mit der Regierung zusammenhängt“. Instr. Gr. 89 f. այսորիկ Dat. Plur. von այս. պարզեւելով ist mit doppeltem Accus. Բագարաւս und պատիւ. construirt. Հարհակալութիւն նմա „als Dankesbezeugung für ihn“ Appos. zu պատիւ. իշխել, կոչել, ածել sind als Accusative coordinirt dem պատիւ. zu fassen. շրջեցի III. Sing. Coniunct. Praes. von շրջել. In den Sätzen և զզեցուցանողս und և Թիկնապահս ist das Prädicat „er nimmt“ oder „er wählt“ zu ergänzen. զձեռէս ist Accus. und in der Bedeutung Hände oder Handschuhe oder als Eigenname zu fassen. „Er nimmt diejenigen, welche ihm die Hände bekleiden — die Handschuhe anziehen“ — oder „er nimmt zu seinem (als seinen) Bekleider (Kammerdiener) den Tserres.“ Letztere Bedeutung resp. Uebersetzung ist wohl die richtige. In dem Satze և զՎարալ ist als Prädic. das vorhergehende կարգէ zu ergänzen. Zu սապէս ist „sind entstanden“ zu ergänzen. և զԱրծրունիսզ զիտեմ etc. „ich kenne die Ardsrunier nicht als Ardsrunier, sondern als Adlerträger“ = Der Name Ardsrunier ist eigentlich nicht Eigenname, sondern bedeutet Adlerträger. մանկան (Gen. von մանուկ) նիրհերցի ist Gen. absol. oder Dat. abhängig von հակառակեալ. պատանայ Թակացեղցի ist Dat. com. modi. „zu Gunsten, günstig“. անուն statt անուան, coordinirt dem գործոյն. կոչում անուան etwa „Rufname“. Nach Եթէ — ունիցիս ist ստեմ zu ergänzen: „Wenn du auch nicht zu den leichtsinnigen Erzählern rechnest, so sage ich auch, dass etc.“ Zu den Accusativen nach ստեմ sind Infinitive, etwa „bestellt wor-

den sein, gewesen sein“ zu ergänzen. Ueber den Accus. c. Inf. Gr. 81 n° 3. *վառելալք* „aus Soldaten bestehend“. *ստացեալ* zu ergänzen *էին* „welche erworben hatten“. *Պարսից թագաւորութեան* ist als Gen. absol. „zur Zeit der Perserherrschaft“ zu fassen. *յայլոց յարուցեալ դաճոյք և ստանն անուանել* „Man hat (die Perser haben) aus andern die Compagnien ausgehoben und Ostan genannt“. Subject ist ein aus *Պարսից* zu ergänzendes „man“ oder „die Perser“. *անուանել* Infin. für Verb. finit. *Վրաց* Gen. Plur. von *Վիրք*. *որ* — *կոչի* zu übersetzen: „wo es (das erste Geschlecht) Sephdsug genannt wird“ oder „es (das alte Geschlecht) wird dort Sephdsug genannt“. Das *որ* bezieht sich auf *առաջինն* (*աղբ*).

8. *լինել* Inf. für Verb. finit. *Թագաւորին* ist Gen. abhängig von dem als Verbalsubst. construirten Infin. *կարգելոյ* und Subject zu diesem. *զառն* ist Object zu *կարգելոյ*. *որ* statt *զոր*. *զեզերբ* Instr. mit *չ* Gr. 89 f. *գիտեա* II. Sing. Imper. Aor. von *գիտել*. *ասն սերեալ զաղբ* Accus. c. Part. Gr. 81 n° 3. *երգէին նմա* man sang „zu seinem Gunsten“ von ihm. Zu den folgenden Infinitiven ist *դնա* als Subject zu ergänzen. *գորա* Gen. Sing. von *դա* Gr. 34. *ի Հայկոյ եթէ* etc. „ob er von Haik oder den vor diesem im Lande Gewesenen abstammt“. *խրեա* Gr. 32 *չառեալ* = *ոչ առեալ*. Ueber *ոչ* Gr. 65. *զգեղջկաց* für *զմարդկան գեղջկաց* „mehr als der (Bevölkerung) der Dörfer“. *և գեղջկաց* ist Dativ abhängig von *հրամանն սոյ*, ebenso *քաղաքացեաց*. Zu *եղե օրէնք* (Prädicat) sind *բնակել* und *դնալ* Subject. *փոխանորդ լինել* „um Nachfolger zu sein“.

9. *դառ* *ի յաստուածոց զօրծ* „als ein von den Göttern (vollbrachtes) Werk“. *ի* steht doppelt *ի* und *յ*. Ueber den Ablat. mit *առ* Gr. 86 n° 2 *ի սմանէ* Ablat. Sing. von *սա*. *արիաբար* tapfer. Ueber *բար* als Nachsilbe zur Bildung von Adverbien Gr. 66 n° 4. *կանայս* Acc. Plur. von *կին*. Gr. 24.

10. *եգիտ* III. Sing. Aor. von *գասնել* mit Augment. Gr. 50. *առսոյուր* I. Plur. Fut. von *տանել* Gr. 64. *եա* III. Sing. Aor. von *տալ* Gr. 64. *ջի վիւոյ* etc. „denn er bezeugt das Vorhandsein eines Archivs aller Thaten etc. zu Edessa“.

11. *դրամ* — *հարկաներ* „er prägte sein Bild zu einer eigenen Münze“. Vor *Հայոց* ist *Թագաւոր* zu ergänzen. *յոզասանի*. *յ* mit Accus. „an“, „zu“ hin“. *անուն* = genannt. *ամա* Dat. Sing. von *սա*.

12. *մինչև ոչ գիտել նմա զհամար* „bis zum Nichtwissen die Zahl für dasselbe“ = dass er die Zahl für dasselbe nicht wusste. Nach *այլ* ist *հրամանն սոյ* zu wiederholen und dabei zu ergänzen: zur Erforschung der Zahl. *զԱրտեմիդեաց* etc. das (Bild) der Artemis etc., erklärend zu *պատկերս* „Bilder; nämlich das der Artemis“ etc. *յոյգք* — *եղեալ* und *աղմուկ* — *լեալ* sind Nom. absol. Gr. 80 n° 3. *կասորեալ* ist wie ein Infinitiv als Verbalsubst. construirt. „Ich weiss nicht zu sagen, auf welche Veranlassung hin das Einanderermorden der Truppenmasse stattgefunden hat.“ *յիւրոց զօրաց* Abl. Gr. 86 n° 3. *դնոցին զհետ լինելով* „hinter ihnen seiend, ihnen folgend“. Der Gen. *նոցին* ist abhängig von *զհետ*. Dieses ist ein zum Abverb. gewordener Accus.; daher das *չ* vor *նոցին* erklärlich. Gr. 83 n° 3.

13. *տարակուսեալ մեր* Gen. absol. im Relativsatze. *մեր* Gen. Plur. von *ես* Gr. 32. *Վերստի սպանեալ զՎրիլասս և բարձեալ*. Partic. als Verbalsubst. construirt. *բարձեալ* Part. Aor. von *բառնալ*. *երկերիւր ամառ յառաջ քան զ․․* „um 200 Jahre früher, als“.. *միայն թէ էր վախճանեալ* „wenn er nur — gestorben wäre = wäre er doch nur — gestorben“! *դմին* Dat. Sing. von *դոյն* Gr. 35. *նոցայն* = *նոցա* mit Demonstrativpart. *ն*. *փառչոյն մաքուր* ist Gen. absol. „da feiner Staub war“, oder Abl. ohne *ի* „in Folge feinen Staubes“. *զմիջօրէիւ* „um die Mittagszeit“. Instr. Gr. 89 f. *եցոյց* III. Sing. Aor. von *յուշանել*. *զօտարաց* Abl. Plur. von *օտար* mit *չ*. Gr. 87 n° 7. *զամենեքումբ* Instr. von *ամենեքին* mit *չ*. Declin. Gr. 40.

14. *զի մի* — *վարիցին* Coniunct. Praes. Pass. Gr. 93 n° 3. *իշխեցին կանգնեցին* = *իշխեցին կանգնել* „sie haben zu errichten gewagt“. *իւր* Instr. von *իր*. Gr. 38. *ի զհիցին* Abl. Gr. 87 n° 5.

15. *իրբ թէ* wie = gleichsam, beinahe. *Պնտուացոյ Պիլատոսի* „des Pontius Pilatus“. Der Schriftsteller hält den Pontius Pilatus des Prænomens Pontius wegen für einen Pontier, aus Pontus Stammenden = der Pontier Pilatus, Pilatus aus Pontus.

16. In *ի Արմաիր* und *ի յաւանի* steht *ի* doppelt als *ի* und *յ*. *ի դառնալն իւրում* bei seiner Rückkehr. Der Inf. *դառնալ* ist hier als Substant. gebraucht. *զոր կալեալ էր Պոմպէի* „welchen Pompejus gefangen genommen hatte“. *Պոմպէի* ist Gen. Das Partic. *կալեալ* ist trotz des zugesetzten *էր* als Verbalsubst. construirt. Solche Constructionen sind nicht selten.

19. *ըրբառնեաց* = *արառնեաց*. Das erste *ը*, Vocalanstoss, steht der Häufung der Consonanten wegen; ebenso steht *ը* in *ըզտակառապեան*. *զքարի* wohl für *զքարիւ* „an einen Stein“. *ելից* III. Sing. Aor. von *լուլ*. *ելեալ արտաքս քան զ...* „weiter hinausgegangen als die Mauern, über die Mauern hinaus“. *ելեալ* Part. Aor. von *ելանել*.

22. *քորս* Acc. Plur. von *քոր*. Gr. 24. *որ 'ի շէնս նմա գաւառաց* „welcher (Antheil) an den Dörfern der (genannten) Cantone ihm (war)“. *կեալ* ist Infinit. „leben“.

23. *նոցոց* Gen. Dat. Plur. von *նոց*. Dieses ist Pron. poss. der III. Plur. „ihr“. *բոց 'ի* mit Abl. „ohne“. *որ միանգամ*. *միանգամ* dient zur Verallgemeinerung des *որ* = „welche immer“ alle, welche.

24. *գառաջին* etc. „das erste theilweise Tributpflichtigwerden der Armenier an die Römer“. Nur *գառաջին* ist Accus. u. zw. der näheren Bestimmung „das erste Mal“. *հարկի* ist Nom. *համայնաց* Dat. *որումն* Gen. von *մն* Gr. 38. *էտա* III. Sing. Aor. von *տանալ* mit Augment. *է* für *ե* vor *ա*. Gr. 50. *պատահէ սպանեալ* „hatte eben getödtet“. *յինէն* Abl. von *ես*. *պէս պէս* „allerlei, verschiedene“. *և վախճան* etc. „und Zweck des Vorgehens war entweder sein (des Enanos) Verlassen das Gesetz oder das ihn (den Enanos) Aufhängen und das Vernichtetwerden seines (des Enanos) Geschlechtes“. *Թողուլ*, *կախել*, *լինել* sind Subject und coordinirt. Zu *Թողուլ* ist der Gen. *նորա*, zu *կախել* der Accus. *զնա* zu ergänzen.

25. *լոցէ* III. Sing. Fut. von *լուլ*. *արտայէ* dasselbe von *տանել*. *չազատէ* = *ոչ ազատէ*. *հորէ* und *մորէ* Abl. von *հոր* und *մոր* Gr. 25. *Թագաւորութենէ* coordinirt dem *'ի մորէ* und dieses näher bestimmend. „von einer Mutter (mütterlicherseits) aus dem Reiche der Meder“. *Վ շտասպեաց* Gen. abhängig von *Պարեհի* „des Darius (aus dem Geschlechte) der Hystaspier“. Gr. 84 n° 4. *էրկրի* Dat. abhängig von *երկրպագէ* wörtlich: „er küsst dem Herodes die Erde“. *տեսան* Gen. Dat. von *տեր* Gr. 23.

26. *զամին աւուրբբ*, *ամին* Dat. Sing. von *այն* und steht incorrect statt des Instr. *ամին*. *աւուրբբ*. Abl. Plur. von *որ* Gr. 22. *վասն որոյ 'ի Վրիստոս համարձակեցաւ* „wegen dessen, was er sich gegen Christus erlaubt hatte“. Attraction Gr. 79 n° 4.

28. *զի լինել նոցա* = *զի լինիցին*. *ճանիցես* II. Sing. Fut. von *ճանաչել* Aor. *ճանեաց* Gr. 64.

29. *լուա* *համայնաց* „er hörte betreffs der Römer“. *լուա* III. Sing. Aor. von *լսել* Gr. 64. *զինի զորս* „nach (suchend nach) einem Heere“. *վասն որոյ սպանեալ զ...* „wegen seines Getödtethabens den...“ *զողցես* II. Sing. Fut. von *զողել* Gr. 64.

30. *լոյ* Gen. von *լուր*. *չէք* = *ոչ կք*.

31. *լուեալ է իմ* „ich habe gehört“. *իմ* Gen. von *ես*. *քաղաք է իմ*. hier ist *իմ* Pron. poss. der I. Sing. *մեզ* Dat. Plur. von *ես*. *Թողիցի* Gen. von *Թողի*.

32. *ոչն*. *ոչ* mit Demonstrativpart. *ն*. *կեցցեն* III. Plur. Fut. von *կեալ*, *ինձ* Dat. Sing. von *ես*. *որոյ ընդ քեզ են* Attraction für *նոսա*, *որք ընդ քեզ են*. Gr. 79 n° 4.

33. *զոր ասեն լինել* Accus. c. Inf. nach *ասեն*. *ել* III. Sing. Aor. von *ելանել*. *եպազ* III. Sing. Aor. von *պազանել*. *կոտցն* Gen. von *կուրք*. *օր ըստ օրէ* „Tag um Tag“. *լուիցեն* III. Plur. Fut. von *լսել*, Aor. *լուայ*. *զիտեղի իմ* „bei meinem Wissen“ = obgleich ich weiss. *'ի քումն* Abl. Sing. von *գու*. *իրբե զմտերիմ քո* „als dein Freund“. Das vergleichende *իրբե*. Gr. 82 n° 8. *իրիք* Gen. von *կք* Gr. 39. *յարեաւ* III. Sing. Aor. von *յառնել*. *լեր* Imperativ Aor. von *լինիլ*. Gr. 63. *'ի մէջ* Abl. Plur. von *ես*. *տուար* I. Plur. Aor. von *տալ*. *մէք* Nom. Plur. von *ես*. *լուցի* III. Sing. Fut. Pass. von *լուծանել*. *տեսից* und *լուայ* I. Sing. Fut. von *տասանել* und *լսել*. *լուիցես* II. Sing. Fut. von *լսել*. *յուցցէ* III. Sing. Fut. von *յուցանել*. *զայցես* II. Sing. Fut. von *զասանել*. *զձեզ* Acc. Plur. von *գու*.

34. *զգալուստ* Accus. incorrect statt Nom., steht coordinirt dem *հաւատալ*, *Թողուլ*, *կատարումն* etc. Diese sind Aufzählung zu *որ ինչ* und mit diesem Subject zu *զտանի*. *էած տուերաւ* „er holte mit dem Schwerte aus“. *էած* III. Sing. Aor. von *ածել* mit Augment. *է* statt *ե* vor *ա*. Gr. 50. *զառ 'ի յայոց պատմեալ* „als das von Andern Erzählte“. *յիմն* Abl. Sing. des Pron. poss. *իմ* mein.

35. *յունողացն* Abl. Plur. des Part. Præs. von *ունիլ*. Die Säule entfiel „den sie Haltenden“. *էհան* III. Sing. Aor. von *հանել* mit Augment. *չողաւ* III. Sing. Aor. von *երթալ* Gr. 64.

36. *տեսիլ է* „ist (bleibt noch) zu sagen“. Ueber das Partic. *տեսիլ* Gr. 56 *մինչ ոչ զիտեղի* etc. „bis dahin, dass einer

nicht wusste, wohin der andere getrieben worden war“. *զիտե-լով* ist der Umstand, welcher die durch *ցրուեաց* ausgedrückte Handlung begleitet. Gr. 88 n° 2 b. *կնջ* Gen. Sing. von *կին*. էդ III. Sing. Aor. von *դնել* mit Augment. *դասեր* Gen. Sing. von *դուսար*.

37. *կնութեան* Dat. „zur Ehe“. *առաքեալ Սանատրից* „Gesandter Sanatruks, von Sanatruk gesandt“. *առաքեալ* ist als Verbalsubst. mit passiver Bedeutung construiert.

38. *խէթ սրտի լեալ* Nom. absol. „da Hass dem Herzen war“. *նաին իրի* Dat. er sah schreckliche Traumerscheinungen „für dieselbe Sache (für denselben Gegenstand)“. *չէ = ոչ է*. *Թիկուն առնել* ist Subject zu *վտանդի*. „Das zur Stütze machen Evovands die Römer ist nicht in Gefahr“ = gelingt.

39. *զորով պատառեալ* etc. „um welchen herum sich brechend dem (Flusse) Eras'ch entgegen der Fluss Achurean fließt“. *մինչև յաստիս* etc. „bis zu der Basis des Hügels, dem Niveau des Flusses“.

40. *զև մի* — ոչ doppelte Negation, zu übersetzen: „aus Furcht, es möchte nicht etc“.

42. *ասեն զԼըրուանդայ* etc. ist zu construieren: *ասեն զզուով Լըրուանդայ* etc. „man spricht von dem Starrsein Evovands im Blicke des Auges in Folge von Magie“. *սովորութիւն ունել* und *պայթել* sind Accusative abhängig von dem *ասեն* vor *պայթել*. „Desshalb sagt man das die Gewohnheit Haben der Diener und das sich Spalten der Steine“.

43. *արարեալ* Part. Aor. von *առնել*. Gr. 64. *տարեալ* Part. Aor. von *տանիլ* Gr. 65.

44. *աւուրք* Nom. Plur. von *օր*. *քեռասն* Gen. Sing. von *քեռայր*. *լինէր սուեալ* „war gegeben worden“.

46. *առ ոչինչ համարեալ* „für nichts achtend“. *հանդայց 'ի հանդուցէ* „von Haltestelle zu Haltestelle“. էջ III. Sing. Aor. von *իջանել* mit Augment. Gr. 51 *Սար ամաս* „der Marder ist gekommen“. *ամաս* III. Sing. Præt. des persischen Verbuns *amadan*, kommen. *գիշերոյ* Gen. „des Nachts“. *Կհար* III. Sing. Aor. von *հարկանել* mit Augment.

47. *ազգ զնա սերելով* ist Appos. zu *զորդի*, „diesen Fortpflanzter des Geschlechtes“. *պատանիս հինգ հանդերձ տասամբ* „fünf junge Leute (das vorhergehende *ազգ*) mit zehn Söhnen“.

48. *զրուլ* Part. Præs. von *զրել* als Substantiv „Schreiber“ construiert.

49. Mit *չննել* beginnt die Aufzählung der *զորձք ընդ Ալանք* „mit den Alanen“. *ընդ* hier mit Nom. Zu *կարճաստիք* ist *բանիք* zu ergänzen „mit kurzen (Worten)“.

50. *ժջք* ist Sing. *ընկեց* III. Sing. Aor. von *ընկեալ*; gewöhnlich *ընկեաց*. Gr. 49.

52. *ծաղեր* Imperf. in der Bedeutung „pflegen“; „pflegt zu erscheinen“.

53. *այսր ևս քան զնոսա* „die mehr hierhin (nach Armenien hin) als jene“ (Wohnenden). *առ այսքիկ* „zu diesen“. *առ* hier mit Nom. *այսքիկ* Nom. Plur. von *այս*.

56. *սակաւ ինչ բարձրագոյն յերկրէ* „etwas höher, als der Boden“. Ueber den Abl. Gr. 86 n° 2. *ասի* — *գտանել երկիր*. *ասի* ist Prädicat, *գտանել* Subject, *երկիր* Accus. abhängig von *գտանել*. „Es wird das Nichtfinden unbebautes Land etc. gesagt“.

59. *ճանաչիւր* III. Sing. Imperf. Pass. von *ճանաչել*.

60. *Եմուա* III. Sing. Aor. von *մտանել* mit Augment. *Էջղեայ* — *արեգակն*. Der Schriftsteller übersetzt den Namen Aelius, Prænomen des Trajanus, mit *արեգակն* „Sonne“ wegen des Gleichlautens jenes mit dem, diesem entsprechenden griechischen Worte.

61. *կայցին* und *տացրին* III. Plur. Fut. von *ունիլ* und *տանիլ*. *նովմբ* Instr. Sing. von *նոյն*.

62. *ձիոց երկուց լեալ* etc. Gen. absol. *պարձեր*. Zu ergänzen als Subject ist ein aus dem Gen. *Պատարէի* zu entnehmender Nominativ *Պատարէ* oder *նա*. *առն զեա* „ein Flüsschen Fluss“ = ein kleiner Fluss. *ձեան կայեալ* „vom Schnee erfasst“, wörtlich: ein Erfasster des Schnees.

63. *երգեր ձեռամբ* wörtlich: „sie sang mit der Hand“ = sie schlug die Saiten (oder sang zum Saitenspiel).

64. *Պերուլ*, Persisch: *parvîs* „Sieger“. Zu *մեր Տիգրան* ist als Prädic. zu ergänzen *սապատակեաց* „machte einen Einfall“. *իշխելոյ* ist Abl. Sing. Part. Aor. von *իշխել* und gehört zu *յաղջկանէ* „von einem Mädchen, welches herrschte über“... *զյառաջագանից* — *զհայկազանց* „ich will sprechen von den früheren Nachbarn der Wdschenier und den Nachkommen Haiks“ = ich meine die etc. *է ինչ* — *է ինչ* theils — theils. *զորս* —

զինին = վան զինեաց (ճառեացուք) զորս զիտեմք. մի — հարկաւորել. մի vor Inf., wenn dieser als Imp. prohib. steht. ցուցանելով „wodurch du machen würdest“, motivirt das մի հարկաւորել.

66. առ իւրեաւ „unter ihm, zu seiner Zeit“. Instr. 89 ձ. ընդունիցին III. Plur. Conj. Præs. Pass. von ընդունիլ. իսկզբան incorrect für 'ի սկզբան „im Anfange“.

67. շինեին = ոչ լինեին. և եթէ „und da“ (die Sache so lag). էանց III. Sing. Aor. von անցանել. իսկզբանէ incorrect für 'ի սկզբանէ.

68. հատցին III. Plur. Fut. Pass. von հատանել.

69. անցուք I. Plur. Fut. von անցանել.

70. որ գերեկից etc. „welches seinem Mitgefangenen, einem Manne, Namens Barsuma, gehörte“.

74. զգաւելն Acc., das Betrügen, abhängig von գողցես. զաւելերը սահմանաց. „um die am Ende befindlichen (um die äussersten) Grenzen herum“. էլից III. Sing. Aor. von լնալ mit Augm.

79. արդէլ III. Sing. Aor. von արդելալ. աստի և անտի Ափրատու. „diesseits und jenseits des Euphrat“.

80. արդէլըր III. Sing. Imperf. von արդելալ. կրծաւորիւր III. Sing. Imperf. von կրծաւորել. Ueber die Endung իւր statt der regelmässigen էր Gr. 47. չողան III. Plur. Aor. von երթալ. ոչ ինչ զորոց etc. „sie wollten nichts von dem, was er im Herzen trug, thun“.

81. որ հասարակաց etc. „man sagt, dass die bei uns theuere und weniger schmeckende Speise dort die Speise Aller sei“ etc. ցրովանդակ ամս „auf, für viele Jahre“ = viele Jahre hindurch.

82. անդր քան զՏիզբոն „über Tisbon hinaus“.

85. զանջիւք առ երիվարի „er fasste an den Hals des Pferdes“. առ III. Sing. Aor. von առնալ, gewöhnlich էառ. բազկէ Abl. Sing. von բազակ.

86. գեալն — անցաներով „bei dem Dazwischenfliessen eines mächtigen Flusses“ = während — dazwischen floss. այդուն այդուն „an jedem Frühmorgen“.

87. կամար persisches Wort, „am Kopfe, am Schädel verstümmelt“.

88. ընծաւ Gen. Sing. von ինծ.

91. հովաւս գտին, für գտին in andern Handschriften richtig գաւալ. „als Hirten ihn gefunden hatten“.

III.

GLOSSAR.

Den Substantivis, ausschliesslich der auf աթիւն, ständig Gen. աթեան, Instr. աթեամբ, Adjectivis, Numeralibus und Pronominibus ist der Genitivus beigefügt, ebenso der Instrumentalis, falls dieser einen andern Bildungsvocal als jener hat. Nomina der genannten Categorien ohne Angabe des Genitivi kommen nur im Nominativus und Accusativus vor. Bei den Verbis ist der Aoristus angegeben, auch das Participium Aoristi I, falls dieses im Gegensatz zu dem Indicativus das Bildungselement des Aoristi I nicht angenommen hat.

Die Nomina propria sind mit grossen Anfangsbuchstaben gedruckt und, wenn nothwendig, näher bestimmt.

Ա, ա A, a, Zahlenwerth 1.

Աբգար, ա }
Աբգարէս } Abgar.
Աբգարիս }

Աբգիւս Abdiu.

Աբեղեանք, զինից die Abeghier,
Nachkommen Abeghuis.

Աբեղէն abeghisch.

Աբեղց Abeghui.

Աբէլ, այ Abel.

Աբիւսենոս Abydenus.

Աբրահամ, ա Abraham.

Ագաբոս Agabus.

Ագաթանդէղոս Agathangelus.

ազանեղբ, եաց, եզք Kleidungsstücke.

ազարակ, ի, առ Dorf, Feld.

ազան, ի (griechisch) Kampf.

ազուա, ա Rabe.

Ագրիպա Agrippa.

Ադամ, այ Adam.
Ադդէ Adde.
Ադրիանոս Adrianus.
Ազաս Asad, Fluss in Phönicien.
ազատ, ի, ա. frei, adelig.
ազատանալ, տացայ frei werden, adelig werden.
ազատել, եցի befreien, adeln.
Ազարիայ Asaria.
ազգ, ի, ա. Nation, Volk, Volkstamm, Geschlecht, Familie.
ազգական, ի, ա. Verwandter, verwandt.
ազգականութիւն Verwandtschaft.
ազգակից, կցի, ա. Verwandter, Angehöriger.
ազգային, այնոյ Verwandter, verwandt.
ազգապետ, ի, ա. Fürst einer Nation, eines Volkes, Volkstammes, Haupt eines Geschlechtes, einer Familie.
ազգատոհմ, ի Familie.
ազգ Nachricht, Kunde, Ermahnung, Einfluss.
ազդել, եցի benachrichtigen, ermahnen, beeinflussen.
ազդումն, դման Nachricht, Beeinflussung.
Աթենաս, նայ Athene.
Աթենացի, այ Athener, athetisch.
Աթէն Athen.
աթոս, ոյ Stuhl, Thron.
Ասդահակ, այ Aschdahak (Asyages).

Ալանք, այ, զք die Alanen.
ալեւոր, ի, ա. Greis, grau.
Ալիկ, լի Alik (Gegend an der assyrisch-armen. Grenze).
Ալիս Halys (Fluss in Kleinasien).
ալէք, լէաց, լէզք Wogen, Fluthen, Haarlocken, Haare.
ախորժակ, ի, ա. Geschmack, Neigung, Leidenschaft, Uebung.
ախորժել, եցի schmecken, billigen, lieben, Gefallen haben.
ախորժելի, այ, էաւ. schmeckend, angenehm.
Ախուրեան, ընոյ Achurean (Fluss in Armenien).
ախա, ի Krankheit, Schmerz.
ախտաժէա, ժէաի, ա. krank, leidend.
ախտանալ, տացայ krank sein, krank werden.
ախտաբան, ի, ա. Astrologe.
ածել, ծի bringen, führen, tragen.
ախանց, ի widerwillig.
ախանատես, ի mit Augen sehend, mit Augen gesehen.
ախանջ, ի ա. Ohr.
Ալեացի, այ Akäer, akäisch.
ակն, կան, Plur. կանք und կանք, Auge, Perle, Edelstein, Quelle.
ակն աշխիլ das Auge auf etwas (gerichtet) haben, erwarten, hoffen.
ակնածել, եցի sich fürchten, sich scheuen (vor Jemand).
ակնարկել, կի und կեցի mit dem

Auge winken, gestatten, erlauben.

ակնարկութիւն das Winken mit dem Auge, das Winken, Zulassung.

ահ ah!

ահ, ի Furcht, Schrecken.

ահազին schrecklich, unerschrocken.

ահաւոր, ի, ա. fürchterlich, schrecklich.

ահեակ, հեկի, ա. linke Seite, linksseitig, links.

Ահմատան Ahmatan (Gebiet in Armenien).

աղաղ, ի, ա. Ursache. Instr. **աղաղաւ** = wegen.

աղաղակել, եցի schreien.

աղանդ, ի, ա. Schule, Secte.

աղաչանք, այ, զք Bitten.

աղաչել, եցի bitten.

աղբիս, ոյ Unrath.

աղբիւր, բեր, Quelle.

աղեղն, զան Bogen, Bogenschuss.

աղեղնաւոր, ի, ա. Bogenschütze, mit dem Bogen schiessend.

աղերս, ի Bitte.

աղերսել, եցի, սեալ bitten, wünschen, erbitten.

Ալեքսանդր, ի } Alexander.

Ալեքսանդրոս, ի } Alexander.

Ալեքսանդրիայ Alexandria (Stadt) und Alexandra (weiblicher Name).

Ալեքսանդրի } Alexandriner,
նացի, այ } alexandrinisch.

Ալեքսանդրա }
ցի, այ }

աղէտ, զէաի Unglück.

Աղիովիտ, վաի und վայ Aghiovit (Canton der armenischen Provinz Turuberan).

աղե, ի Bagage, Hab und Gut, Gefolge.

աղմկել, եցի verwirren, beunruhigen.

աղմուկ, մկի, ա. Verwirrung.

Աղճնիք, նեայ Aghthsnikh (armenische Provinz), die Aghtsenier (Bewohner derselben).

աղու süß, angenehm.

Աղուանք, ից Aghovien (Albanien), die Aghovier (Albanier).

աղջիկ, ջկան Mädchen.

աղքատութիւն Armuth.

աղթել, եցի beten.

աղթք, ից Gebet.

ածապարել, եցի zuvorkommen, vorankommen, sich beeilen.

ածել }
ածիլ } եցայ wachsen.

ամ, ի, ա. Jahr.

ամոյութիւն Einsamkeit.

ամաչել sich schämen, schamroth werden.

ամառային, այնոյ Sommer, sommerlich.

Ամասի, իոյ Amasia (Stadt in Kleinasien).

Ամատունի, այ, էաւ Amaturier, amatunisch.

ամառանոց, ի, ա. Sommerort, Sommerwohnung.

Ամբատան Ambatavan (Dorf in Armenien).

ամբարիշտ, բշաի, ա. gottlos.

ամբարհաւածութիւն Stolz, Aufgeblasenheit.
 ամբարձումն, ձման Erhebung, Erhöhung.
 ամբարշտել, եցայ gottlos sein.
 ամբարշտութիւն Gottlosigkeit.
 ամբարտակ, ի, աւ. Erhöhung, Damm.
 ամբոխ, ի Versammlung, Menge, Truppe.
 ամբոխութիւն Menge, Masse, Verwirrung.
 ամենայն, ի ganz, jeder, alles.
 ամենապատիւ ganz ehrenvoll, ganz prächtig.
 ամենեքեան } նեցուն und }
 ամենեքին } նեցունց, } alle.
 } նեքումք }
 ամենեին gänzlich.
 ամիս, մայ Monat.
 ամուսնալ } մնացայ sich ver-
 ամուսնանալ } heirathen.
 ամուսնաւորել, եցի, բեալ ver-
 heirathen.
 ամուր, մրդ Festung, fest.
 ամպ, ոյ Wolke.
 ամպարիշտ s. ամբարիշտ.
 ամպրոպային, այնոյ donnernd,
 Donnerer, Donnergott.
 ամասիան, ի, աւ. monatlich, einen
 Monat dauernd.
 ամրական, ի, աւ. befestigt, ver-
 schanzt.
 ամրանալ, ացայ sich befestigen.
 ամրոյ, ի, աւ. Festung, Fort,
 Schloss.
 ամրութիւն das Festsein, Festig-
 keit.

ամրացանել, բռցի befestigen.
 այգ, ա. Tagesanfang.
 այգանալ, ացայ leuchten, tagen,
 Tagesanfang sein.
 այգեստան, ի, աւ. }
 այգեստանի, այ, եաւ. } Weinberg,
 այգի, այ, եաւ. } Weinstock.
 այժմ jetzt.
 այլ, ոյ anderer.
 այլբանել, եցի figurlich sagen,
 allegorisiren.
 այլբանութիւն Allegorie, Alle-
 gorisirung.
 այլակերպել, եցի, պեալ verklei-
 den.
 այլակերպել, եցայ, պեալ sich ver-
 kleiden.
 այլուտ von anderswoher.
 այծ, ի Ziege.
 այծեամն, ձման, Plur. ձմունք
 wilde Ziege, Reh, Gazelle.
 այն, բ und որիկ jener.
 այնչափ, ի jenes Mass, soviel.
 այնպէս auf jene Weise, so.
 այնքան so, so sehr.
 այգանելի, այ, եաւ. lächerlich.
 այս, բ und որիկ dieser.
 այս, ոյ und ա. böser Geist.
 այսահալած, ի böse Geister ver-
 treibend.
 այսչափ, ի dieses Mass, soviel.
 այսպէս auf diese Weise, so.
 այսպիսի, այ, եաւ. derartig.
 այսր hier, hierher.
 այսբանի, այ, եաւ. so gross.
 այսօր heutig, heute.
 այր, աւն, արամբ Mann.
 այր, ի Höhle, Grotte.

Այրարատ, ոյ und ոյ Airarat
 (armenische Provinz).
 այրել, եցի verbrennen.
 անապի, այ, եաւ. zu keinem
 Volksstamme, keiner Familie
 gehörig, von unedler Geburt.
 Անակ, ոյ Anak.
 Անան, ոյ Anan.
 Անանիանք, աց, զք die Nach-
 kommen des Anania, die Fa-
 milie Anania.
 Անանուն Ananun.
 անանց ungangbar.
 անանցական, ի, աւ. unvergäng-
 lich.
 անաշխատ, ի, աւ. mühelos, leicht.
 անապակ, ի, աւ. unverdorben,
 rein.
 անապատ, ի, աւ. Wüste, wüst.
 անաստուածութիւն Gottlosigkeit.
 անարգել un gehindert, frei.
 անարգել, եցի, դեալ beleidigen,
 verachten, entehren.
 անարգանք, աց, զք } Beleidigung,
 անարգութիւն } Verachtung.
 }
 անարժան, ի }
 անարժանի, այ, եաւ. } unwürdig:
 անարուեստ, ի kunstlos, unge-
 bildet, roh, gewöhnlich.
 անբան, ի, աւ. vernunftlos, Thier.
 անբաւ, ի, աւ. endlos, unendlich.
 անբաւորութիւն Endlosigkeit,
 endlose Masse.
 անգամ mal, sogar, selbst.
 Անգեղ, ոյ Angegh (armeni-
 sches Geschlecht).
 անգեղեայ unschön, hässlich.

անգործ, ի, աւ. und իւ. un bebaut,
 uncultivirt.
 անգուած, ոյ Weberei, Wirkerei,
 Gewebe, Wirkung.
 անդ dort.
 անդամ, ոյ Glied, Gliederbau.
 անդառնայի, այ, եաւ. unbeug-
 sam.
 անդէն dort, sofort.
 անդէորդ, ի, աւ. Hirt, Schafhirt.
 Անդիպարոս Antipater.
 անդուան thürlos, offen.
 անդր dort, dorthin.
 անդրանիկ, նիկ, աւ. } der ältere,
 անդրանկան, ի, աւ. } der älteste.
 Անդրէաս Andreas.
 անդրէն dort, sofort, wieder.
 անդրի, այ, եաւ. Statue, Bild-
 säule, Bild.
 աներ, ոյ Schwiegervater.
 աներութեամբ աւար auf unsichtbare
 Weise, heimlich, verborgen.
 անդադապէս ungestört, ruhig.
 անդուշաբար sorglos, unüber-
 legt.
 անթ, ի und ոյ } Achsel-
 անութ, նթին und թոյ } höhle.
 անթիւ zahllos.
 անթլիատ, ի unbeschnitten.
 Անի Ani (Stadt in Armenien).
 անիծանել, ծի schelten.
 անիշխանութիւն Anarchie.
 անիրաւ, ի, աւ. ungerecht.
 անխզելի, այ, եաւ. untrennbar,
 unauflöslich.
 անխրով ohne Unruhe, ruhig.
 Անծաւայի, այ Andsavier, and-
 dsavisch (arm. Geschlecht).

անծուկ, ծկի, ա. eng, Engpass.
անկած, ի Beute, Kriegsbeute.
անկանկլ, կայ fallen, herfallen
 über, zufallen, sich ereignen,
 fiessen, entgehen, entfliehen.
անկասկած, ի unzweifelhaft, un-
 sicher.

անկարգ unordentlich, unnatür-
 lich.

անկարելի, այ, եա. unmöglich.
անկ է es muss, es ist nöthig,
 es ist passend.

անկին unbeweibt.

անկխ unwegsam.

անկողին, զնայ Bett, Ehebett.

անկուած, ոյ s. *անգուած.*

անկումն, կման Fall, Sturz.

անհամբար, բարի abstossend,
 zurückweisend.

անհաստատութիւն Unzuverläs-
 sigkeit, Unsicherheit.

անհարազատ, ի, ա. falsch, ent-
 stellt, feindlich gegenüber-
 stehend.

անհաւատարի, այ, եա. unsicher.

անհաւատութիւն Unsicherheit.

անհաւատալ, ալի nicht glauben.

անհաւատալի, այ, եա. unglaub-
 lich.

անհետիլ, ելի spurlos ver-
 schwinden.

անհնար, ի } unmöglich, sehr
 schwer, sehr gross,
անհնարին } schrecklich.

Անձաւայի, այ } Antsavier, an-
 tsavisch, Antse-
Անձեւայի, այ } vier, antsevish
 (armenisches Geschlecht).

անձն, ձին, ձամբ Person, Seele,
 Geist, dient auch als Pron.
 reflexivum.

անձնահաճ, ի selbstgefällig.

անձնատուր sich ergebend, er-
 geben, unterworfen.

անձնեայ, նէի von ansehnlichem
 Wuchs.

անձրե, ի, ա. Regen.

անմահ, ի unsterblich.

անմիաբանութիւն Uneinigkeit.

անմիա, մտի, ա. thöricht.

անմտութիւն Thorheit.

անյաջ nicht rechts, ungünstig.

անյարմար nicht übereinstim-
 mend, ungereimt.

անյիշատակելի, այ, եա. nicht er-
 innerlich.

անյրւանալ, սացայ verzweifeln.

աննախանձատ neidlos.

աննշան, ի } unbedeutend.
աննշանաւոր, ի, ա. }

անշէջ unauslöschlich.

անուանակոչութիւն Benennung,
 Name.

անուանել, ելի nennen.

անուանի berühmt.

անութ s. *անթ.*

անուն, անն Name.

անուշահոտութիւն Wohlgeruch.

անուշանութիւն Süsse, Annehm-
 lichkeit.

անուրջք, անրջոյ Traum, Gesicht.

անպաճուճարար schmucklos, ein-
 fach.

անպիտանութիւն Nutzlosigkeit,
 Kleinheit, Armuth, Verächt-
 lichkeit, Hässlichkeit.

անալ, ալի sich fügen, sich un-
 terwerfen, sich an Etwas
 geben.

անայլթաք ohne Ausgleiten, fest,
 beständig.

անպառ, ի endlos, unendlich.

անլըղով unverwirrt, ruhig.

անտառ, ի, ա. Wald.

անտառախիտ holzdicht.

անտեղի այ, եա. ohne Platz,
 nicht am Platz, unpassend.

անտի dort, von dort, jenseits.

Անտիգոնեանք, ց die Antigo-
 nianer, die Anhänger des
 Antigonus.

Անտիգոնոս, նեայ und *նի* Anti-
 gonus.

Անտիքոյ Antiochia (Stadt).

Անտիքոցի, այ Antiochier, an-
 tiochisch.

Անտիքոս, քոյ, Antiochus.

Անտոն, ի } Antonius.

Անտոնիոս, նի }

Անտոնինոս, նի Antoninus (Ka-
 pitel 20 und folgende mehr-
 mals für Antonius).

անրջական, ի, ա. zum Traume
 gehörig, visionär.

անցանել, ցի vorbei, hindurch-,
 hinübergehen, vergehen, ver-
 schwinden, kommen, eintref-
 fen.

անցաւոր, ի, ա. vergänglich,
 vorübergehend, Reisender.

անցք, ցից Uebergang, Durch-
 gang, Pass, Strasse.

Անպոյտ Anphait (Gegend in
 der armen. Provinz Airarat).

անխոյթ unbekümmert, sorglos.
անխոյթ առնել sich nicht be-
 kümmern.

արքթթելի, այ, եա. ohne Au-
 genzwinkern, starr.

անորէնութիւն Ungerechtigkeit.

աշակերտ, ի, ա. Schüler.

աշակերտել, ելի Schüler haben,
 lehren.

աշակերտիլ, ելոյ Schüler sein,
 lernen.

Աշխար Aschchadar.

աշխատ Mühe, Bemühung, Ge-
 fälligkeit, Gefallen, bemüht,
 gefällig.

աշխատութիւն Mühe, Bemü-
 hung.

աշխարել, ելի klagen, seufzen,
 weinen.

աշխարհ, ի, ա. Welt, Land,
 Gegend.

աշխարհագիր, գրոյ Landbeschrei-
 bung, Volkszählung.

աշխարհախամբ das Land ver-
 sammelnd, allgemein.

աշխարհավարել, ելի, ըեալ ein
 weltliches Leben führen, als
 Laie leben.

Աշխեն Aschchen (Frauennamen).

Աշոտ Aschot.

Աշոց, այ Aschotz (Canton der
 armenischen Provinz Aira-
 rat).

Աշոցական } aschotzisch.

Աշոցան }

աշա, ի Opfer.

Աշտահակ, այ Aschtahak (Asty-
 ages).

աշտանակէլ, եցի, կեալ zu Pferde steigen, reiten.

Աշտաշատ } Aschtischat (Stadt
Աշտիշատ } in Armenien).

աշտէ, ի Spiess, Lanze.

աշտկեղ, ի, աւ und ոյ, ուլ schön- äugig.

աշտուրջ լըջոյ wach, umsichtig.

աչք, այ, օք Augen, Auge.

ապա } darauf, für die Zukunft.
ապայ }

ապահանէլ, եցի, կեալ zerstören, niederschlagen, vernichten.

ապահանութիւն Zerstörung, Verheerung.

Ապահանի, այ Apahunier, apahunisch, s. d. f.

Ապահանիք Apahunikh (Canton der armenischen Provinz Turuberan), die Apahunier (Bewohner derselben, armenisches Geschlecht).

ապայք, յից Zukunft.

ապարանք, նից, նօք Palast, Haus, Logis.

ապաւեն, ինի, աւ Zuflucht.

ապաւինէլ, եցոյ seine Zuflucht nehmen, sich ergeben.

ապշոպ Tumult.

Ապոլոն, ի Apollo.

ապտամբ, ի, աւ Rebelle, Abgefallener.

ապտամբէլ, եցոյ } rebelliren,
ապտամբիլ, եցոյ } abfallen.

ապտամբեցոյցանէլ, ցոցի rebelliren lassen, zur Empörung veranlassen.

ապտամբութիւն Rebellion, Abfall.

ապրեցոյցանէլ, ցոցի befreien, retten, entgehen lassen.

ապրիլ, եցոյ entgehen, sich befreien, frei sein.

Ապրտամ, ի Apersam.

աջ, ոյ rechte Seite, rechtsseitig, rechts.

աջակողմն, զման rechte Seite.

աջող, ի, աւ glücklich, geschickt.

աջողիլ, եցոյ Erfolg haben, Glück haben.

աւ zu, an, nach, für.

աւազատ, ի Vorhang, Leinwand, Schleier, Segel.

Աւան Arran.

աւանձին besonders, eigen.

աւանց ohne.

աւապար, ի, աւ unebener Weg, uneben, steinig.

աւաջ vor, früher.

աւաջդիմութիւն Vorwärtsbewegung, Standeserhöhung.

աւաջի vor, vorwärts.

աւաջին, ջնոյ } erster, ober-
աւաջներորդ, իաւ } ster, zuerst.

աւաջնորդ, ի, աւ Leiter, Führer, Häuptling, Fürst.

աւաջնորդութիւն Leitung, Führung.

աւապէլ, ի, աւ Fabel.

աւապէլաբանէլ, եցի } fabeln.
աւապէլէլ, եցի, լեալ }

աւապէլաբար fabelhaft.

աւատանալ, այոյ freigebig sein, reich sein.

աւատանութիւն Freigebigkeit.

աւատապէս freigebig, reichlich.
աւատութիւն Freigebigkeit, Ueberfluss, Reichthum.

աւարկութիւն Vorwurf, feindliches Zusammentreffen, Feindschaft.

Աւարտին Arravatin („die Morgendliche“, Beiname der Stadt Bahl).

աւաւէլ besonders, mehr, grösser, zu sehr, zu gross.

աւաւելութիւն Vorzug.

աւաւելուլ, ելի vermehren, wachsen lassen, übertreffen machen.

աւաւելուլ, ելոյ wachsen, zunehmen, übertreffen.

Աւաւենան Arravenier, arravenisch (armen. Geschlecht).

աւաւօ, ու Morgen.

աւաւքէլ, եցի, քեալ senden, schicken.

աւաւքեալ, ելոյ Gesandter, Apostel.

աւաւքելութիւն Botschaft, Gesandtschaft, Apostelamt.

աւաւքելուհի, այ, եաւ Gesandtin, Apostelin.

աւաւքինութիւն Tugend.

աւաւքումն, քման Sendung.

Աւբերանի, ոյ und այ Arberani (Canton der armenischen Provinz Waspurakan).

աւբնթեր } bei, neben, zu, dabei
աւթեր } daneben, dazu.

աւ 'ի für, zu.

աւիթ, ոթի Gelegenheit, Ursache.

աւիծ, ու Löwe.

աւիծարար löwenmässig.

աւնապատկեր, ի, աւ männliche Bildsäule.

աւնէլ, արարի thun, machen, zu Stande bringen, thätig sein.

աւնուլ, աւի empfangen, nehmen, übernehmen, wegnehmen.

աւոգանէլ, եցի bewässern.

աւոջ, ի, աւ und իւ gesund.

աւու, ի, աւ Flüsschen.

Աւուղեանք, զինից die Arrogier (alan. Geschlecht).
աւունն, ոման das Nehmen, die Wegnahme, Eroberung.

աւայուած, ոյ Wort, Redensart.
աւել, ացի sagen, sprechen, erzählen, aufzählen.

Աւիսյ Asien.

Աւիսյի, այ Asiate, asiatisch.

Ասրեստան, ի Assyrien.

Ասրեստանի, այ assyrisch.

Ասրի, այ Assyrier, assyrisch.

Ասրիք, եայ Assyrien, die Assyrier.

Ասուք Asud.

աւպաղէն, զինի, աւ Pferderüstung, Soldat zu Pferde.

աւպաշապէա, ի, աւ General.

աւպատակ, ի, աւ Einfall, Kriegszug, der einen Einfall, Kriegszug Machende.

աւպատակէլ, եցի, կեալ einen Einfall machen, einen Kriegszug machen.

ասպարեղ, բիսի Lauf, Pferde-
lauf (als Längenmass), Meile.
ասպեա, ի, ա. Ritter.
ասպետութիւն Ritterwürde.
ասա hier.
ասանոր jetzt, hier.
աստեղեայ, զէի von Sternen ge-
macht, aus Sternen beste-
hend.
աստի hier, hierher, diesselts.
աստիճան, ի, ա. Stiege, Leiter,
Treppe.
ասաղ, տեղ Stern.
աստուած, ուժոյ Gott.
աստուածք, ուժոյ die Götter,
Götzen.
աստուածաբան, ի, ա. Gottesge-
lehrter.
աստուածային, այնոյ göttlich.
աստուածապաշտութիւն Gottes-
verehrung.
աստուածդիտութիւն Gotteser-
kenntniss.
աստուածութիւն Gottheit, gött-
liche Würde.
ասամն, աման Zahn.
ասեւ, եջի hassen.
ասելի, այ, եա. verhasst.
Ատրպատական, ի, ա. Atrpata-
kan. (Atropatene, Provinz
des alten Medien), atrpata-
kanisch.
արագ, ի, ա. schnell.
Արագած Aragads (Gebirge in
Armenien).
արագապես schnell.
արածեւ, եջի hüten, weiden.
Արամազդ, այ Aramasd (arme-

nischer Gott und iberischer
Donnergott).
Արամեան aramisch, von Aram
stammend.
արարած, ոյ Geschöpf.
արարիչ, բէի, ա. Schöpfer, Ur-
heber.
արքանեկութիւն Dienst, Dienst-
leistung.
Արքերանի s. Արքերանի.
Արքոկ Arbok.
արքուն, բման das Trinken, Ge-
tränk, Trinkwasser.
արքունք das reife Alter.
արքուցանեւ, բուցի zu trinken ge-
ben, trinken lassen, tränken.
Արղամ Argam.
արղանդ, ի, ա. Mutterschooss.
Արղաւան Argavan.
արղաւանդ, ի fruchtbar.
արղելու, էի hindern, verhin-
dert, ab-, fern-, zurück-, fest-
halten.
Արղիայի, այ Argiver, argivisch.
արղոյ Wichtigkeit, wichtig.
արդ nun, jetzt.
արդար, ոյ recht, wahr, gerecht.
արդարարար wahrheitsgemäss.
արդարանալ, այոյ wahr sein,
sich bewahrheiten.
արդարեւ wahr, wirklich, sicher,
zuverlässig.
արղեւք } vielleicht, etwa, nun.
արղեօք }
Արերանոս Arebanos (Stadt in
Armenien).
արեգակն, կին, կամք Sonne.
Արեհաւանեան Arehavanier, a-

rehavanisch (armenisches Ge-
schlecht).

Արեա } այ Aretas.
Արեաս }
արե, ա. Sonne, Licht.
արեւելայք, այոյ die östlichen
Völker, die östlichen Gegen-
den.
արեւելան östlich.
արեւէք, իոյ Sonnenaufgang,
Osten.
արեմուտք, մոխոյ Sonnenunter-
gang, Westen.
արեմտայ } westlich.
արեմտան }
արժան das Würdige, das Ver-
diente, würdig, verdient.
արժան է est ist würdig, es ist
passend, es muss.
արժանաջաւատ, ի, ա. glaubens-
gemäss, rechtgläubig.
արժանաւոր, ի, ա. } würdig.
արժանի, այ, եա. }
արժանիք, նեայ, նեօք Verdienst.
արի, այ, եա. männlich, stark,
tapfer.
արիարար männlich, wacker.
Արիանոս, ի, ա. Arianer (An-
hänger des Arius).
Արիոպական ariolisch.
Արիս, ի Arius.
Արիստարուղ, ի Aristobul.
Արիստարուղեանք, ց die Nach-
kommen Aristobuls, die An-
hänger Aristobuls.
Արիստոն Ariston.
արին, բեան Blut.
արիւնարար blutig.

Արիք, եայ die Arier.
արծաթ, ոյ Silber.
արծիւ } ոյ Adler.
արծուի }
արծիւանի Adlerträger.
Արժրունի Ardsrunier, ardsru-
nisch (armen. Geschlecht).
արկանեւ, արկի werfen, hinwer-
fen, entbinden, befreien, ent-
senden, losreißen.
արհամարհանք, նայ, նօք Un-
bilden.
արհամարհեւ, եջի beleidigen,
verachten, zurückweisen.
արհամարհութիւն Beleidigung,
Verachtung, Unbilde.
արձակեւ, եջի entbinden, ent-
fesseln, befreien, entlassen,
entsenden, geleiten.
արձակուն, կման Befreiung,
Freigebung, Entlassung.
արձան, ի, ա. Säule.
Արձն Artsen (Canton der ar-
menischen Provinz Aghtse-
nikh).
արմատ, ոյ Wurzel.
արմաւենի, այ, եա. Palme.
Արմաիր, արայ Armavir, (Stadt
und Hügel in Armenien).
Արշակ, այ Arschak.
Արշակունի Arschakunier, ar-
schakunisch (das armenische
Königsgeschlecht).
Արշամ, այ Arscham.
Արշանակ, այ Arschanak.
Արշարունիք Arscharunikh (Can-
ton der armenischen Provinz
Airarat).

արշաւանք, նայ, նօք Einfall, Kriegszug.
 արշաւել, եցի laufen, einen Einfall, einen Kriegszug machen.
 Արշաւիր, ւրի Arschavir.
 Արշէլ, ի Arsches (Perserkönig).
 արու, ի, աւ. männlich.
 արուեստ, ի Kunst, Studium.
 արութիւն Mannheit.
 Արջամ, այ Ardscham = Arscham.
 արտադատութիւն Albernheit, Absurdität.
 Արտաղ, աւ Artas (Canton und Stadt der armenischen Provinz Waspurakan).
 Արտաղեան artasisch.
 Արտաշամայ Artaschama (Frauennamen).
 Արտաշատ Artaschat (Stadt in Armenien).
 Արտաշէլ, իզի } Artasches.
 Արտաշիս, ի }
 Արտաշիր Artaschir.
 Արտաշիրական artaschirisch.
 արտասահմանել, եցի verbannen.
 արտասանութիւն Ausspruch, das Herzählen, das Recitiren.
 արտասուել, եցի weinen.
 արտասուք, ւայ, ւօք Thränen.
 Արտաւազդ, այ Artavasd.
 Արտաւան Artavan.
 արտաքոյ } ausserhalb,
 արտաքս } draussen, aussen.
 Արտեմիս, իզայ u. իդեայ Artemis.
 արտեան, ի, աւ. Spitze, Kuppel.
 Արթիթ, եայ Artith (armenisch. Bischof).

Արթիմէդ Artimed (Stadt in Armenien).
 արքայ, ի König.
 արքայանիստ königlich (v. Städten gebraucht), Residenz.
 արքայորդի, ւայ Königssohn.
 Արքեղայտ Archelaus.
 արքունական, ի, աւ. }
 արքունի } königlich.
 արքունիք, նեայ, նեօք königlicher Palast, Hof, Fiscus.
 արքունուտ vom Könige her, aus dem königlichen Fiscus, aus dem Staatsschatze.
 աւաղ, ի, աւ. grösster, ältester.
 աւաղութիւն Grösse, Würde, Ehrenstelle, Alter.
 աւաղակ, ի, աւ. Räuber.
 աւաղակութիւն Raub.
 աւաղան, ի, աւ. Becken.
 աւաղ wehe!
 աւաղել, եցի weheklagen.
 աւան, ի, աւ. Burg, Dorf, Städtchen.
 աւանդել, եցի niederlegen, aufgeben.
 աւար, ի, աւ. Raub, Beute.
 աւարել, եցի rauben, berauben.
 Աւգոստոս, ի Augustus.
 աւելագործ, ի, աւ. zu viel thuend.
 աւելի mehr.
 աւելորդ, ի, աւ. überflüssig, zu viel, mehr.
 աւետարան, ի, աւ. Evangelium.
 աւետարանական, ի, աւ. evangelisch.
 աւետարանել, եցի gute Nach-

richt bringen, das Evangelium verkünden.

աւետիք, տեայ, տեօք gute Nachricht.

աւեր } zerstört, Zer-
 աւերակ, ի, աւ. } störung, Ruine, Trümmer.

աւերած, այ Zerstörung, Verheerung.

աւերել, եցի, ըեալ umstürzen, zerstören, zertrümmern, niederschlagen, vernichten.

աւերումն, ըման Zerstörung, Vernichtung.

Աւրելիանոս Aurelianus.

ափն, փան Ufer.

Ափշաղար Apschadar.

Ափրիկանոս Africanus.

Ափրդիտէ, տայ Aphrodite.

Աքիլլէս, զայ u. զեայ Achilles.

Բ, բ B, b, 2.

Բաբելոն } ի Babylon.

Բաբելոնի }
 Բագայարինջ Bagajarrindsch

(Stadt in Armenien).

Բագատիա Bagatia.

Բագարան Bagaran (Stadt in Armenien).

Բագարատ Bagarat.

բազին, գնի, աւ. Götzenbild, Götzenaltar.

Բագրատունի, ւայ Bagratunier, bagratunisch (das armen. Geschlecht des Bagarat).

Բագրեանդ, այ Bagrevand (Canton der armenischen Provinz Airarat).

բաղէ, ի Jagdvogel, Falke.

բաղէակալ, ի, աւ. Falkenträger.
 բաղէակիր, կրի, աւ. Falkenzüchter.

բազմաբեր } stark bevölkert.
 բազմաբեր }
 բազմաբնակ } wohnungsreich.

բազմադիմի } vielgestaltig, viel-
 բազմազան } fältig, vielfach.

բազմական, ի, աւ. Ruhebett, Polster.

բազմամարդուցանել, զուցի bevölkern.

բազմամետաքս reich an Seide.
 բազմանալ, աջայ sich vermehren, wachsen.

բազմացուցանել, ցուցի vermehren, vergrössern.

բազմափայլ sehr leuchtend.

բազմութիւն Menge.

բազուկ, զկի, աւ. Arm.

բազում, զմի, աւ. viel.

Բաթնիքալ Bathnikhagh (weibliche assyrische Gottheit).

բաժանել, եցի theilen.

բախել, եցի einhauen, dareinschlagen, daraufschlagen.

բախ, ի, Geschick.

Բակուր Bakur.

Բակուրակերտ, ի Bakurakert (Ortsname = Bakurstadt).

Բահլ } Bahl (Hauptstadt von
 Բահլ } Khuschanien).

բազանիք, նեայ, նեօք Bäder (balnea).

բազատել, եցի vergleichen.

բամբասել, եցի Schlechtes sprechen, tadeln.

Բայբերդ, *ի* Baiberd (Festung in Armenien).

բայց aber, trotzdem, dennoch. **բայց** 'ի ausgenommen.

բան, *ի* 1. Wort, 2. Worte im Zusammenhange: Ausspruch, Abhandlung, Darstellung, Geschichte, sowie deren Gegenstand: Sache, Angelegenheit, Vorkommniss, 3. Verstand, Verständniss, Wissen.

բանալ, բայի öffnen.

բանակ, *ի*, աւ Lager.

բանակիլ, եցայ sich lagern.

բանաստեղծ, *ի* beredt.

բանդ } *ի*, աւ Gefängniss.

բաշխ, *ի* Vertheilung, Theil, Geschick, Fatum.

բաշխել, եցի vertheilen.

բաջաղանք, նայ, նօք Schwätzerei, Geschwätz.

բաջաղել, եցի } schwatzen.

բաջաղիլ, եցայ }

բառ, *ի*, աւ Wort, Ausdruck.

բառնալ, բարձի erheben, wegnehmen.

Բասեան, սենայ, սենի und սենայ Basean (Canton der armenischen Provinz Airarat).

Բասիլիոս Basilius.

Բասիլք, սլեայ, } **Բասիլք**, սլեայ, } Basilier (Volk
եօք } } nördlich von
եօք } } Armenien).

բարեւ, եցի tadeln.

Բատ Bat (Canton in Persien).

բարբանջումն, ջման, Plur. ջմունք Schwätzerei, Albernheit.

բարբառ, այ das Sprechen, Sprache, Rede.

բարբառիլ, եցայ sprechen, schreiben.

բարբարոս, *ի*, աւ Barbar, barbarisch.

Բարդածան Bardadsan.

Բարդուղիմեոս Bartholomäus.

բարեբախտութիւն Geschick, Glück.

բարեգործ, *ի*, աւ Wohlthäter, wohlthätig.

բարեգործութիւն Wohlthun, Wohlthat.

բարեխառն gutgemischt, temperirt, mässig.

բարեխօս, *ի*, աւ Vermittler.

բարեկամանալ, մացայ wohlgesinnt sein, gewogen sein.

բարեկարգութիւն gute Anordnung.

բարեձև wohlgestaltet, schön geformt.

բարերար, *ի*, աւ Wohlthäter, gütig.

բարերարութիւն Wohlthätigkeit, Wohlthat, Gnade.

Բարդափրան, այ Barsaphran.

բարի, այ, եաւ gut, schön.

բարիւր, *ի*, այ und աւ Instr. եաւ zehn tausend.

բարիք, բեայ, բեօք das Gute, die Wohlthaten.

բարկանալ, սցայ zornig werden.

բարկութիւն Zorn.

բարձակից, կցի, աւ Sitzgenosse, Gastgenosse, Gast.

բարձր, ձու, ձամբ schlank, hoch, gross.

բարձրայնութիւն Stolz.

բարձրաանդակ, *ի*, աւ Anhöhe, hoch.

Բարշամին Barschamin (assyrische Gottheit = Sohn des Himmels).

Բարսումայ, *ի* Barsuma (assyrischer Schriftsteller).

բարք, բուց Sitten, Neigung, Gewohnheit, Führung.

Բարքոբայ Barkhoba (Bar-kochba, jüdischer Rebelle zur Zeit Trajans).

բացագոյն, գունի entfernt.

բացափայլել, եցայ, լեալ leuchten.

բաւանակ, *ի*, աւ ausreichend.

բաւանդակ, *ի*, աւ genügend, hinreichend, zu etwas im Stande sein.

բաւել, եցի, լեալ aushalten, fähig sein, leben.

բղէշ, *ի* Fürst, Prinz.

Բեթբութին Bethkhubin (Dorf in Palästina).

բեհեղ, այ feine Leinwand.

բեհեղեայ von feiner Leinwand.

Բենդիդիոս, դեայ Vendidius.

բեռնարարձ, *ի* Lastträger.

բերան, այ Mund.

բերանալ, սցայ sich öffnen.

բերդ, *ի*, աւ Festung, Schloss.

բերել, բերի tragen, bringen.

բերբի reich, fruchtbar.

բեւո, *ի*, աւ Nagel.

բեւր, *ի* բի, եաւ, այ und աւ zehn tausend.

Բնունեան besnunisch.

Բնունի, այ Besnunier (armenisches Geschlecht).

Բել (assyrische Gottheit).

բժիշկ, *ի*, աւ Arzt.

բժշկել, եցի, կեալ heilen.

բժշկութիւն } Heilung.

բժշկութիւն }

բիբ, բբի, աւ und այ, սլլ Pille.

Բիկենդ Bikend (= Vincentius, römischer Priester).

Բիտոն Biton (= Vitus, römischer Priester).

Բիզանդիոն Byzantium.

Բիթանայի, այ Bithynier, bithynisch.

Բիթանայիք, այ die Bithynier, Bithynien.

Բիւտայի, այ Bötier, bötisch.

բիւր s. բեւր.

Բիւրատ, այ Biurat.

բիւրաւոր, *ի*, աւ zehn tausend Mann habend, zehn tausend Mann stark, mit zehn tausend Mann.

բիւրեղ, *ի* Kristall, Glas.

բլւր, լայ Hügel.

բլրաձև hügelartig.

Բղդոն, այ Bghdoch.

բնակ, *ի*, աւ wohnhaft, eingeboren.

բնակել, } եցայ, կեալ wohnen,
բնակիլ, } sich niederlassen, be-
wohnt sein.

բնակեցիք, կրի, աւ Vaterland.

բնակեցուցանել, ցուցի wohnen
machen, ansiedeln.

բնակիչ, կէն, աւ } Bewohner.

բնակող, ի, աւ } Wohnung, Wohn-
sitz.

բնաջինջ ausgelöscht, vernichtet.

բնաւ ganz, gänzlich.

բնիկ natürlich, ursprünglich,
angestammt, eigen.

բնութիւն Natur, Wesen, Ur-
sprung.

Բուլղար, այ der Bulgare.

բոլոր, ի, աւ ganz, rund.

բոլորակութիւն das Ganze, Run-
dung, Kreis.

բոլորատեղ rundspitzig.

բոլորովմբ գänzlich.

բոլորութիւն } Abrundung,
Kreis,

բոլորումն, բման } Kreislauf.

բողբ Appellation, Recurs, Be-
schwerde, Klage.

բոյս, ուսայ Kraut, Pflanze.

բովանդակ, ի, աւ ganz.

բովանդակել, եցի ganz machen,
zu Ende machen.

բորբբել, եցի entflammen.

բորոս, ի aussätzig.

բորոսութիւն Aussatz.

Բուգնան Bugnan (Landstrich
in Armenien).

բուժել, եցի heilen, befreien.

բուն, բնի natürlich, eigen, an-
gestammt.

բուռն, բուան Faust, Macht, stark,
mächtig, gewaltig, gewuch-
tig, fest.

բուրաստան, ի, աւ } Garten.

բուրաստանի, այ, եաւ } Burdar.

Բուրգ, այ Burs.

բուրումն, բման Geruch.

բուբ, բբայ Schneegestöber.

բունանալ, ացայ; նեալ Gewalt
brauchen.

բունաւոր, ի, աւ gewaltig.

բունաւորական, ի, աւ zwin-
gend.

բունութիւն Gewalt, Zwang.

բոթ, ի Trauernachricht, Todes-
nachricht.

Գ, զ G, g, Յ.

Գարաղայ Gabagha.

Գարաղէն gabaghisch.

Գարբանա, սի Gabinius.

գագաթն, թան Kopf, Spitze,
Scheitel.

գաղանամարտիկ, սի, աւ Thier-
kämpfer.

գաղանութիւն Thierheit, Wild-
heit.

գալ, եկի kommen, ankommen,
gelangen nach.

Գալիլեա, լեայ Galiläa.

Գալլա Gallus.

գալուսա, լստեան Ankunft.

գահ, ի Stuhl, Thron.

գահաւոր, ի, աւ Stuhlhalter,
Kammerdiener.

գահայբ, յից Thron, Sessel,
Stuhl, Paradebett.

Գաղատացի, այ Galater, gala-
tisch.

գալթել, եցի, թեալ sich zu-

rückziehen, sich entfernen,
fliehen, abfallen.

Գաղղիւք (Plur.) Gallien.

գաղա heimlich.

գաղտագնաց, ի heimlich weg-
gehend, heimlich fliehend,
flüchtig.

գաղանի heimlich, geheim.

Գամիլբբ, մրայ, բբ die Gami-
rier (die Bewohner des Ge-
bietes von Cäsarea in Cappa-
docien).

գայթաղութիւն Aergerniss.

գայլ, այ und ա Wolf.

Գայլատաւ, այ Gailatu (ein See).

գանել, եցի mit dem Stock
schlagen.

գանձ, ա Schatz.

գառնալ, ացի losbrechen gegen,
angreifen.

Գառնի, նայ Garni (Festung in
Armenien).

Գառնիկ, նկայ Garnik.

Գարգարացի, այ Gargarier,
gargarisch (scythisch-sarma-
tisches Volk im Caucasus).

Գարգմանացի, այ Gardmanier,
gardmanisch (Bewohner des
Cantons Gardman in der ar-
menischen Provinz Uti).

գարնային, այնայ Frühjahr, früh-
jährlich.

գարշէլի, այ, եաւ verächtlich,
Scheusal.

գարշէլբբ, լեայ, լեբբ Excremente.

գաւաւ, ի, աւ Canton.

գաւիթ, լթի, աւ Vorhof.

գեղութիւն Riess, Spalte.

գեղ, այ Schönheit.

Գեղահունիք, Geghakuikh
(Canton der armenischen Pro-
vinz Siunikh).

Գեղամ, այ Gegham (Nach-
komme Haiks und Meer von
Gegham = Sevansee).

գեղարդն, դին, գամբ Lanze,
Wurfspiess.

գեղաւոր, ի, աւ schön.

գեղեցիկ, ջկի, աւ schön, glück-
lich.

գեղեցիկաբաւակ mit schönem An-
gesichte.

գեղեցիկապէս auf schöne Weise,
schön.

գեղեցիկութիւն Schönheit.

Գեղմանք Geghmankh (Berg
in Persien).

գեղուկ, ջկի, աւ Dorfbewohner.

գեա, այ Fluss.

գերապանձ, ի sehr prächtig.

գերապայծաւ, ի sehr prächtig,
erhaben.

գերեղման, ի, աւ Grab.

գերել, եցի gefangen nehmen.

գերեկեց, կցի, աւ Mitgefänger.

գերի, այ, եաւ Gefangener, ge-
fangen.

Գերմանացի, այ Germane, ger-
manisch.

Գերմանիկա Germanicus.

գերութիւն Gefangennahme, Ge-
fangenschaft, die Gefangenen.

գեւղ }
գեօղ } գեղջ, գիւղիւ Dorf, Stadt.

գիւղ }

գթալ, ացայ Mitleid haben.

զատութիւն Streit, Zwietracht.
Գին, այ Gin (männlich. Eigenname u. Name eines Flusses).
զինարբու, ի, աւ Weintrinker, Trunkenbold.
զինդ, **զնդի**, աւ } Ohrring.
զինա, **զնաի**, աւ }
զինի, այ, եաւ Wein.
զինիունի, այ, եաւ Weinhalter, Weinträger.
զիշէր, ի, աւ und այ, ալ Nacht.
զիշէրային, այնոյ nächtlich.
զիջին feucht.
զիտեւ, այի wissen, kennen, kennen lernen.
զիտութիւն Kenntniss, Wissen.
Գիսակ Gisak.
զիբ, **զրոյ** Buchstabe, Schrift.
զիբբ, **զրոյ** 1. Buchstaben, 2. jedes Schriftstück, 3. Buch, 4. Literatur, 5. Bibel.
զիւլ s. **զեւլ**.
զիւտ, ի Erfindung, Entdeckung.
Գլափիւնայ Glaphyra (weiblicher Name).
զլտաւոր, ի, աւ Häuptling, Notabeler, erster, vorzüglich, stolz.
զլտովին gänzlich.
զլուխ, **զլխոյ** Haupt, Kopf, Spitze, Kapitel.
զծեւ, **էցի** einritzen, einschneiden.
զծուծ, ծծոյ hässlich.
զնալ, այի gehen, marschiren, sich begeben.
զնայ, աւ Gang.
զնայք, **ցից** Gang, Schritt, Lauf.

զնեւ, **էցի** kaufen.
Գնեւ Gnel.
Գնթունի, այ Gnthunier, gnthunisch (armen. Geschlecht).
Գնունի, այ Gnunier, gnumisch (armenisches Geschlecht).
զողեւ sagen.
զու sein.
զողանալ, այցոյ rauben, stehlen.
Գողթն Goghtn (Canton der armenischen Provinz Waspurakan).
Գողթնեցի, այ Gogthenier, gogthenisch.
զում, ի Stall, Stuterei, Gestüte.
զոյանալ, այցոյ erschaffen sein.
զոյժ, ածի Klage, Trauerkunde.
զու, ի Zorn, kriegerische Erhebung, Angriff.
զուալ, այի zürnen, sich erheben, einen Angriff machen.
զովեաա, ի Lob, Lobrede.
զործ, ոյ Arbeit, Werk, That.
զործակալ, ի, աւ Händler, Agent, Commissär.
զործակից, **ցիբ**, աւ Mitarbeiter, Genosse.
զործաւոր, ի, աւ Arbeiter.
զործեւ, **էցի** thun, machen, arbeiten, herstellen.
զործիք, **ծեայ**, **ծեօք** Instrument, Maschine.
Գագարացի, այ Gugarier, gugarisch (Bewohner der armen. Provinz Gugarkh).
Գաթ Gothe.
զամարեւ, **էցի** versammeln, zusammen rufen.

զամարտակ, ի, աւ Versammlung, versammelt.
զանդ, **զնդի**, աւ Truppe, Truppentheil, Haus, Familie.
զաշակումն, **կման** Prophezeiung.
Գաշարայ Guschara.
զասնեւ, **զաի** finden.
զբաւեւ, **էցի** erwerben, in Besitz nehmen.
զբզեւ, **էցի** aufreizen, anregen, in Bewegung setzen.
զբզութիւն Aufreizung.
զբեթե beinahe, gleichsam.
զբեւ, **էցի** schreiben, (malen, meisseln) rechnen, für etwas anrechnen, halten für.
Գրիգոր } ի Grigor,
Գրիգորիս } Grigorius.
զրոյ, ի, աւ Schreiber.
զօաի, այ, եաւ Gürtel, Schnur, Cordon (von Gebirgen, Truppen).
Գ, **դ** D, d, 4.
զագալ, ի, աւ Todtenbahre.
զագարեւ, **էցի**, **բեալ** aufhören, Ruhe haben, Halt machen, bleiben.
զագարեցուցանեւ, **ցուցի** aufhören machen, zur Ruhe bringen, Halt machen lassen.
զագարումն, **բման** das Aufhören, Ruhe.
զալար, ի grün.
զաշեկան, ի, աւ Gold, Münze, in specie Denar, Drachme.
Գամասկոս Damascus.
զայեակ, **էկի**, աւ Ernährer, Er-

zieher, Ernährerin, Erzieherin, Amme.
զայեակորդի, այ, եաւ Milchbruder.
Գանուբ Danubius (Donau).
զաշն, **շին**, **շամբ** Bündniss.
զաշնաւոր, ի, աւ Verbündeter, verbündet.
զաշնաւորութիւն Bündniss, Bundesgenossenschaft.
զաշտ, ի, իւ und աւ Landstrich, Ebene.
զաշտարեան, ի, աւ Mund = Eingang zu einer Ebene.
զաշտային, այնոյ eben.
զաշտալայր, ի, աւ ebener Landstrich, Ebene.
զաւնալ, **զարծոյ** umkehren, zurückkehren, sich wenden nach.
զաւնահոտ rauhluftig.
զաւնանալ, այցոյ sich ärgern.
զաւնացող, ի, աւ bitter machend, beleidigend.
զատակերտ, ի, աւ Bauwerk, Gebäude, Dorf, Stadt.
Գատ, այ Dat.
Գատաքեայ, **քէի** Datakhea.
զարան, ի, աւ Hinterhalt.
Գարանաղիք, **էայ** Daranaghikh (Canton der armen. Provinz Hocharmenien), die Bewohner desselben.
զարաւանդ, }
զարեւանդ, } ի, աւ Höhe.
զարբին, **բնի**, աւ Schmied.
Գարեհ, ի Darius.
զարձ, ի Rückkehr, Wendung.

դարձեալ (Part. Aor. von դառնալ) wieder.
 դարձուցանել, ուցի wenden, zurückwenden, zurückgeben, zurückschlagen, zurückhalten.
 դաւ, ոյ List, Betrug.
 դաւանիլ, եցոյ, նեալ sich (zu einem Glauben) bekennen.
 դաւել, եցի überlisten, betrügen.
 Գաւիթ David.
 Գեկկոս } է Decius.
 Գեկոս }
 Գեկղեարանոս, է Diocletianus.
 դեղ, ոյ medicinisches Mittel, Heilmittel, Giftmittel.
 դեղակուր vergiftet.
 դեղձան, է blond.
 Գեմետր, էայ Demetrius.
 դեռ noch, bisher.
 դեռահաւատ, է, աւ. neubekehrt.
 դե, դիւի, աւ. Dämon.
 դեմ, դիմի, աւ. Anblick, Gesicht.
 դժգոմիլ, էցոյ, մեալ erzürnt sein.
 դժնահայեացյ սtarr, störrisch darein schauend.
 դժնեայ, նեի trotzig, starr, streng, schrecklich.
 դժնութիւն Trotz, Starrheit.
 դժուար, է, աւ. } schwer,
 դժուարին } ärgerlich.
 դժուարիլ, էցոյ sich ärgern.
 դի, ոյ }
 դիակն, կան } Leiche.
 դիաթաւալ todt hingestreckt.
 դիեցումն, ցման das Saugen an der Brust.

դիմադրաւել, էցի wagen, sich erkühnen.
 դիմաքսեան mit einer Schmarre im Gesicht.
 դիմել, էցի, մեալ laufen, sich stürzen auf.
 դիմումն, մման Anlauf, Ankunft, Angriff, Einfall, Sturz.
 Գիմնիսոս, է Dionysus.
 Գիսոս, է Dios (Zeus).
 դիպել, էցոյ, պեալ zufällig kommen, sich ereignen, stossen auf.
 դիպեցուցանել, ցուցի treffen machen, schiessen, treffen.
 Գիպիսոս Dipenus (Bildhauer aus Kreta).
 դիպուլ, է, աւ. gelegen, passend.
 դիւր, դրի Lage.
 դիւր, դրից Lage, Lagerort, Grab.
 դիւական, է, աւ. teuflisch, dämonisch.
 դիւան, է, աւ. Divan, Hof, Kanzlei, Archiv.
 դիւանագիր, դրոյ Archivar, archivisch.
 դիւթ, է Zauberer.
 դիւր, է, աւ. leicht.
 դիւրահասար sehr leicht, möglich.
 դիւցազն, զին, զամբ Held.
 դիւք, դից, դիւք Gottheit, Götze, Götter.
 դիւեակ, էկի, աւ. Fort, Festung.
 դնել, էդիի setzen, stellen, legen.
 դշայ, է Königin.
 Գոմեա }
 Գոմեախանոս } է Domitianus.
 դոյզն sehr wenig.

դոյն, դարին jener.
 դոյնպէս ebenso.
 դու, քս du.
 դաւան, դրան Plur. դրանք Thüre, Hof, Palast (Pforte).
 դուստր, սեր Tochter.
 դպիր, պրի, աւ. Schreiber, Leser, Schüler.
 դպրոց, է, աւ. Schule.
 դրակնաիկն kleiner Drache, drachenartiger Fleck.
 դրամ, ոյ Geld, Münze.
 Գրասխանակերտ Dras'chanakert (Stadt in Armenien).
 դրժուլ, է, աւ. Gegner, gegnerisch.
 դրժուլութիւն Fehler, das Entgegenhandeln, Untreue.
 Գրուալ }
 Գրուակ } է, աւ. Bildhauer, Holzschnitzerarbeit; Metallplatte, Darstellung eines Zeitabschnittes, Zeitabschnitt, Periode.
 Գրուապ Drovasp.
 դրօշտուած, ոյ Sculptur, Bildhauerei.
 է, է E, é, 5.
 Եբրայեցի, էայ Hebräer, hebräisch.
 Եգեր Eger (Colchis).
 Եգերայի, էայ Egerier, egerisch (Colchier, colchisch).
 Եգիպտացի, էայ } Egypter,
 Եգիպտացի, էայ } egyptisch.
 Եգիպտոս Egypten.
 Եգեսացի, էայ Edessener, edessenisch.

Եգեսիայ Edessa.
 Եգոմիտեցի, էայ Edomiter, edomitisch.
 էզն, զին, ամբ Ochs.
 էզր, զէր Grenze, Ufer.
 էթէ wenn, wie wenn, ob, dass (oft abundirend vor anderen Conjunctionen).
 էթէ — էթէ ob — ob, theils — theils.
 Եթովպացի, էայ Aethiopier, äthiopisch.
 էլ sein.
 էլանել, էլի hinausgehen, hinausgehen, seinen Ursprung haben, geboren werden.
 էլանելի, էայ, էաւ Stiege, Stufe, Treppe.
 Ելեթերայովիս Eleutheropolis (Stadt in Palästina).
 էլեմուար, մոից das Aus- und Eingehen, der Aus- und Eingang.
 Ելեպոնտոս Hellespontus.
 Ելիանան Elianan.
 Ելապոս Hellas.
 էլք, լից das Hinausgehen, das Hinausgehen, der Ausgang, der Hinaufgang.
 էկ, է, աւ. } Fremdling,
 էկամուտ, մոի, աւ. } fremd.
 էկաւորութիւն das Kommen, Ankunft.
 Եկրատան Ekbatana (Hauptstadt von Medien).
 էկեղեցի, էայ, էաւ Kirche.
 Եկեղեք, էայ Ekeghikk (Canton d. arm. Prov. Hocharmenien).

Եկեհիստէ kirchlich.
 Եղանիլ, Եղէ und Եղայ werden,
 geschehen.
 Եղայր, բոր, բարր Bruder.
 Եղայրարար brüderlich.
 Եղայրութիւն Bruderschaft, die
 Brüder.
 Եղբորդի, այ, եա Bruders-
 sohn.
 Եղեգնապարակ, ի, ա. Rohrdickicht.
 Եղեփանդական, ի, ա. elephan-
 tisch (Eigenschaft einer Art
 des Aussatzes, welche Aehn-
 lichkeit mit der Haut des
 Elephanten hat).
 Եղեգն, զեգան Rohr, Schilf.
 Էլիասար Eliasar.
 Էլիազարք, ց die Familie Elia-
 sars.
 Եղն, զին, ամբ Hirschkuh.
 Եղջերու, ի, ա. Hirsch.
 Եղջիւր, ջեր und ջերի Horn.
 Էմրան Emran.
 Էնանոս Enanos.
 Եպարքոս eparchos (Vorgesetzter,
 Befehlshaber).
 Եպիսկոպոս episcopos, Bischof.
 Ես, իմ ich.
 Էտտիկէ Ettike (Festung in
 Vorderasien).
 Երազ, ի, ա. schnell.
 Երազապէս (Adverb) schnell.
 Երազութիւն Schnelligkeit.
 Երազոյն, սնի schnell, schneller,
 sehr schnell.
 Երազ, ոյ Traum.
 Երազահան, ի, ա. Traumdeuter.

Էրախնաու Erachnavu.
 Երախաուար, ի, ա. Wohlthäter.
 Երախիք, աեայ, աեօք Wohl-
 that, Gnade.
 Էրակէս, լէի, լեայ und լի He-
 racles.
 Երամ, ոյ } Truppe, Ver-
 երամակ, ի, ա. } sammlung.
 Էրանեակ Eraneak (weiblicher
 Name).
 Երանեւ, եցի selig preisen, glück-
 lich preisen.
 Երանելի, այ, եա selig, glück-
 lich.
 Երանի Glück, glücklich.
 Երանութիւն Glückseligkeit.
 Էրասի, այ Eras'ch (Araxes,
 Fluss in Armenien).
 Էրասիատոր Eras'chatsor (Thal
 des Eras'ch, Gebiet in der
 armen. Provinz Airarat).
 Երաշխաւորել, եցի garantiren,
 versichern.
 Երբ wann.
 Երբեմն — երբեմն bald — bald.
 Երգ, ոյ Gesang.
 Երգել, եցի singen, spielen (ein
 Instrument).
 Երգիչ, զչի, ա. Sänger.
 Երգում, դուայ schwören.
 Երգումն դման Plur. դմանք Eid.
 Երեամ Zeitraum von drei Jah-
 ren.
 Երեկօթք, ից Nachtquartier, Her-
 berge.
 Երեսուն, սնի dreissig.
 Երեսք, այ, զք Angesicht, Ober-
 fläche.

Երեւելի, այ, եա ersichtlich, be-
 rühmt, ausgezeichnet.
 Երեիլ, եցայ erscheinen, auf-
 treten.
 Երեութանալ, թացայ sich zei-
 gen, erscheinen.
 Երեք, երեց drei.
 Երեքհարեր } իւրոյ und իւրի
 երեքհարեր } dreihundert.
 Երեքաակէն dreifadig, dreireihig.
 Երեքասան, ի dreizehn.
 Երեքասաներորդ, ի, ա. der
 dreizehnte.
 Երէ, ի Thier.
 Երէց, իցու der Aelteste, Priester,
 älter.
 Երթալ, չոգայ Part. չոգեալ und
 երթեալ gehen, sich begeben.
 Էրիզայ Erisa (Stadt in Arme-
 nien).
 Երիվար, ի, ա. Pferd.
 Երիտասարդ, ի, ա. Jüngling,
 junger Mensch.
 Երիտասարդապէս auf Jünglings
 Weise, wie ein Jüngling.
 Երիտասարդութիւն Jünglings-
 alter.
 Երիցայոցանել, ցուցի zum Ael-
 testen, zum Priester machen.
 Էրիքով Jericho.
 Երկ, ից }
 երկու } zwei.
 երկուք } ուց }
 Երկաթ, ոյ Eisen.
 Երկաթազամ mit Eisen befe-
 stigt.
 Երկաթեղէն, ինի }
 երկաթի, այ, եա } eisern.

Երկայն, ի lang, weit.
 Երկայնապու langhöhlilig, weit-
 höhlilig.
 Երկայնակեայ lange lebend.
 Երկայնածիլ langgestreckt. ? ?
 Երկայնավա, մահ, ա. langmü-
 thig, barmherzig.
 Երկայնամութիւն Langmuth,
 Barmherzigkeit, Ausdauer.
 Երկայնութիւն Länge.
 Երկան, ի, ա. Mühle, Mühlstein.
 Երկանաքար, ի Mühlstein.
 Երկար, ի lang, breit.
 Երկգիմի doppelt.
 Երկերեւ, ոյ und ի zweihundert.
 Երկթերթի zweiblättrig.
 Երկինք, կնից Himmel.
 Երկիր, կրի, ա. Erde, Erdboden,
 Erdtheil, Land, Gegend.
 Երկիւղ, ի Furcht.
 Երկմուել, եցի } irre werden,
 երկմուիլ, եցայ } zweifeln, sich
 beirren lassen.
 Երկն, կան Arbeit, Schmerz, Ge-
 burtswehen.
 Երկնային, այնոյ } himmlisch.
 երկնաւոր, ի, ա. }
 Երկուասան, ի zwölf, Plur. „die
 Zwölf“ (Aposteln).
 Երկուասաներորդ, ի, ա. der
 zwölfte.
 Երկուցանել, կուցի in Schrecken
 setzen.
 Երկրքին, կոցան und կոցուց
 beide.
 Երկայրի zweischneidig, zwei-
 schneidiges Schwert.
 Երկրազարծութիւն Ackerbau.

երկրակին auf der Erde gehend.
 երկրային, այնպ } irdisch.
 երկրաւոր, ի, աւ }
 երկրորդ, ի, աւ der zweite.
 երկրորդական, ի, աւ der Zweite
 im Range, der Untergeord-
 nete, untergeordnet.
 երկրորդել, եցի wiederholen.
 երկրորդութիւն die zweite Stelle,
 der zweite Rang.
 երկրորդումն, դման Wiederho-
 lung, das zweite Mal.
 երկրպագել, եցի anbeten (wört-
 lich: die Erde küssen).
 երկրպագութիւն Anbetung.
 Երուազ Erovaz.
 Երուանդ, այ Erovand.
 Երուանդական, ի, աւ erovan-
 disch.
 Երուանդակերտ Erovandakert
 (Stadt in Armenien).
 Երուանդաշատ Erovandaschat
 (Stadt in Armenien).
 Երուանդավան Erovandawan
 (Ort in Armenien).
 Երուսաղէմ, զէմի und զիմի Je-
 rusalem.
 Երուսաղէմացի, այ Jerusalemite,
 jerusalemisch.
 երրորդ, ի, աւ der dritte.
 և und, auch.
 Եւագարոս Euagarus.
 ևեթ einzig, allein, nur.
 Եւթալ } Euthalius.
 Եւթաղիս }
 եւթանասուն, սնի siebenzig,
 Plur. „die Siebenzig“ (Jün-
 ger).

եւթներորդ, ի, աւ der siebente.
 եւթնպարսպեան siebenmuerig,
 mit sieben Mauern umgeben.
 ևս auch, dazu noch.
 Եւսեբ, ի Eusebius.
 Եւստատիոս Eustathius.
 Եւրոպիէ Europa.
 Եփեսոսն } աւ Hephestus.
 Եփեսոս }
 Եփրատ, այ und աւ Euphrat.
 Եքտիպոն Ekhtipon (Dorf in
 Phönicien).
 Օ, շ S, s (weich), 6.
 շ nota Accusativi.
 զազրագործ, ի, աւ Unreines
 thugend, unrein, Wollüstling.
 զայրանալ, այցս sich erzürnen.
 զանդիտել, եցի sich fürchten.
 զառաջին zuerst.
 զանուլ, այցս sich trennen,
 զատել } sich zurückzie-
 զատել } տեսցի } hen von.
 զատուցանել, աուցի trennen.
 զարգանալ, այցս wachsen, gross
 werden.
 զարդարել, եցի schmücken.
 Օարդմանոս Sardmanus (König
 der Caspier).
 Օարեհ, այ Sareh.
 զարկանել, կի stossen, schlagen,
 զարկուցանել, կուցի niederwer-
 fen, niederschlagen.
 զարհուրել, եցս, բեալ erschrek-
 ken, erschrocken sein.
 զարմ, ի Abkömmling, Familie,
 Geschlecht, Haus.
 զարմանալ, այցս sich wundern.

զաւակ, ի, աւ Zeugung, Ab-
 stammung.
 զաւակք, այ, զք die Nachkom-
 men, Nachkommenschaft.
 Օւքարիայ Sacharia.
 զբօսանք, սնից Vergnügen.
 զգացուցանել, ցուցի benachrich-
 tigen, mittheilen.
 զգենուլ, զգեցի sich anklei-
 den.
 զգետ, աւ Kleid, Bekleidung,
 Schuh.
 զգեցուցանել, ցուցի ankleiden,
 bekleiden, anziehen.
 զգոյժ, ուշի vorsichtig, überle-
 gend, aufmerksam.
 զգուշանալ, այցս sich hüten, sich
 vorsehen, beachten, beob-
 achten, bewachen.
 զգուշութիւն Vorsicht, Aufmerk-
 samkeit, Pünktlichkeit.
 զենարան, ի, աւ Schlächterei.
 զենուլ, նի opfern, schlachten.
 զենումն, նման Opfer, Opferung,
 das Schlachten.
 զեռուն, սնոյ kriechendes Thier.
 զերծանել } ծեայ sich befreien,
 զերծանիլ } entfallen, entgehen.
 Օււքսիպոն Zeuxippon (Säu-
 len-Inschrift zu Byzanz).
 զէն, ինու Rüstung, Waffe.
 զի weil, dass, dazu dass, in der
 Absicht dass, damit, des In-
 haltes dass, wenn auch, ob-
 gleich.
 զի՛ was?
 զիւրդ wie? warum?
 զինակիր, կրի, աւ Waffenträger.

զինաւոր } ի, աւ Bewaffneter,
 զինուոր } bewaffnet.
 զինաւորութիւն } Bewaffnung,
 զինուորութիւն } Waffen, bewaff-
 nete Macht,
 Armee.
 զի՛նչ was? was für?
 զիւգտատատ, ի, աւ Leibgar-
 dist.
 զիծանք, նայ, նօք Aerger, Gram,
 Schmerz.
 զիծեցուցանել, ցուցի ärgern, be-
 leidigen.
 զինի nach, hinter, später.
 զինիք, նեայ, նեօք die Späteren,
 die Nachkommen.
 զհետ nach, hinter, später.
 զղջալ, այցս Reue haben, be-
 reuen.
 զոհ, ի Opfer.
 զոհել, եցի opfern.
 զոյդ, ուգի das Gleiche, Paar,
 gemeinsam, gleich, zugleich,
 zusammen.
 զուարճանալ, այցս sich freuen,
 sich ergötzen.
 զուգարան, ի gleichen Geistes.
 զուգադէցիկ gleich schön, gleich-
 mässig schön.
 զւարիլ, եցս, բեալ sich erzür-
 nen, sich ärgern, unwillig
 werden.
 զրաւ Ende.
 զրկել, եցի berauben, sich be-
 rauben, sich lossagen von,
 etwas niederlegen, ablegen.
 զրոյց, ուցի, աւ Wort, Rede,
 Vortrag, Erzählung.

զուցել, եցի sprechen, reden, vortragen, erzählen.
 զօր, ա. Militärmacht, Heer, Armee.
 զօրագլուխ, լխյ General.
 զօրաժողով ein Heer aushebend.
 զօրական, ի, ա. Soldat.
 Օօրայ Sora.
 զօրանալ, այցայ mächtig sein, mächtig werden, erstarken, herrschen über.
 զօրանիստ, ի, ա. Heerlager.
 զօրապետ, ի, ա. } Heerführer,
 զօրավար, ի, ա. } General.
 զօրավարել, եցի Heerführer sein.
 զօրավիպ Hilfsmacht, Stütze, Hilfe.
 զօրաւոր, ի, ա. stark, mächtig.
 զօրութիւն Macht, Kraft, Machtthat, Wunderthat, Wunder.
 զօրհանապալ den ganzen Tag.

Է, է E, ê, 7.
 Էլիսայ } Aelia (späterer Name
 Էլիսայ } Jerusalems).
 էլայծեամն, ծեման, Plur. ծեմանք eselähnliche Ziege, Eselziege.
 էութիւն Wesen, Wesenheit.
 էր } warum? weshalb?
 էր աղաղալ }
 էրէ, էոյ Thier.
 Ը, ը dumpfer Vocalanstoß, 8.
 ըղձալ } ձացայ wünschen.
 ըղձանալ }
 ըղձութիւն Wunsch.

ըղունդն, ըղընդին, ամբ Fingernagel.
 ըմբռնել, եցի, նեալ mit Gewalt nehmen, erfassen, halten.
 ըմպել, արբի trinken.
 ըմպելիք, լեաց, լեօք das Trinken, der Trank, Trinkwasser.
 ընդ zu, nach, gegen, unter, zwischen, bei, mit, über.
 ընդանի, այ, եաւ. Hausangehöriger, zur Familie gehörend, Verwandter, verwandt.
 ընդարձակ, ի, ա. weit, geräumig, frei.
 ընդարձակել, եցի ausdehnen, vergrössern, vermehren.
 ընդդէմ gegen, gegenüber, entgegen.
 ընդդիմակաց, ի widerstehend.
 ընդդիմակացութիւն Widerstand.
 ընդդիմանալ, այցայ entgegen sein, widerstehen, Einspruch erheben.
 ընդդիմութիւն Widerstand, Widersetzlichkeit.
 ընդէր warum?
 ընդհատ, ի, ա. unterbrochen, getrennt, abgekürzt.
 ընդունել } ընկալայ in Empfang
 ընդունել } nehmen, aufnehmen,
 ընդդիլել, եցի den Hals umdrehen.
 ընթանալ, թացայ laufen, gehen.
 ընթացք, ցից Lauf, Gang, Verlauf.
 ընթեռնուլ, ընթերցայ lesen.
 ընթերցող, ի, ա. Leser.

ընթերք, ըեաց, ըեօք Abendessen.
 ընծայ, ի Geschenk, Opfer.
 ընծայատար, ի, ա. Geschenkgeber, Geschenküberbringer.
 ընծայել, եցի opfern, geloben, einweihen.
 ընկենալ, կեցի werfen, zurückweg-, abwerfen, absetzen.
 ընկեր, ի, ա. Gefährte, Genosse.
 ընկղլիլ, եցայ einsinken, unter-sinken.
 ընձեռել, եցի einhändigen, übergeben, überliefern.
 ընչեղ, ի, ա. wohlhabend, reich.
 ընտանի, այ, եաւ. s. ընդանի.
 ընտիր auserwählt, schön, würdig, edel.
 ըստ gemäss, nach.
 Թ, Թ Th, th, 9.
 Թագ, ի, ա. Krone.
 Թագադիր, դրի, ա. die Krone aufsetzend, krönend.
 Թագակալ, ի die Krone umbindend, krönend.
 Թագաւոր, ի, ա. König (Krone habend).
 Թագաւորադն, ղին, ամբ } königlich.
 Թագաւորական, ի, ա. } lich.
 Թագաւորանիստ residenzlich, hauptstädtisch.
 Թագաւորել, եցի König sein, regieren.
 Թագաւորեցուցանել, ցուցի zum König machen, regieren lassen.
 Թագաւորութիւն Regierung,

Herrschaft, Reich, königliche Würde, Majestät.
 Թագուհի, այ, եաւ. Königin.
 Թագուցանել, դուցի verbergen.
 Թագէ, էի } Thaddaeus.
 Թագէտ, ասի }
 Թաղանալ, կացայ in Schwäche, in Ohnmacht fallen.
 Թախանձել, եցի heftig fordern.
 Թաղել, եցի beerdigen.
 Թարաթայ Tharatha (assyrische Gottheit).
 Թարգմանել, եցի übersetzen, erklären.
 Թարգմանիչ, էչի, ա. Uebersetzer, Erklärer.
 Թաւաղաղոր sich rollend, sich wälzend.
 Թաւաղաղոր խաղալ rollend dahin fallen.
 Թախախել, եցայ, սեալ umherschweifen.
 Թախել, եցի hinwerfen, umstürzen, zerstören, ausschütten, wegnehmen, wegreißen, rauben.
 Թեբայ Theben.
 Թեթե schnell.
 Թեկն ամեւ streben nach.
 Թեստեղացի, այ, Thessalier, thessalisch.
 Թերեհաւատութիւն Misstrauen.
 Թերես vielleicht.
 Թե, ոյ Flügel.
 Թեարկել, եցի die Flügel ausbreiten über, beschützen.
 Թեոս Theos (Beiname des Antiochus II.).

Թեւր } սյ verdreht, schief,
 Թիւր } verkehrt, schlecht.
 Թէ dass, wenn, ob.
 Թէ — Թէ ob — oder.
 Թէպէտ obgleich.
 Թիլ Thil (Stadt und Thal im Canton Ekeghikh der armen. Provinz Hocharmenien).
 Թիկն, կան Plur. Թիկունք Rücken, Schulter, Stütze.
 Թիկնապահ, ի, ա. Rückenwächter, Leibwächter.
 Թիւ, Թուոյ Zahl, Zählung.
 Թրիստութիւն Beschneidung.
 Թխութիւն das Dunkel, dunkle Farbe.
 Թշամանք, նոյ Beleidigung.
 Թշամի, այ, եա. Feind, feindlich.
 Թշամութիւն Feindschaft.
 Թշուաւանալ, ոսոցս unglücklich werden, unglücklich sein.
 Թողացոյցանել, ցոյցի gestatten, erlauben.
 Թողութիւն Erlass, Nachlassung, Verzeihung.
 Թողալ, զի lassen, er-, nach-, zu-, verlassen, unberücksichtigt lassen, übergehen.
 Թոյլ weichlich, matt.
 Թոյլ տալ nachgeben, gestatten.
 Թոշակ, ի, ա. Versorgung, Besoldung, Belohnung, Sold, Lohn.
 Թուն, սին und սան, սամբ Enkel, Enkelin.
 Թովել, եցի bezaubern, bewegen.
 Թովմաս } Thomas.
 Թումաս }

Թորդան Thordan (Ort in Armenien).
 Թուել, եցի zählen, rechnen, zuzählen, aufzählen, anrechnen, zuschreiben.
 Թուիլ, եցսյ scheinen, erscheinen.
 Թուղթ, Թղթոյ Brief.
 Թունաւոր, ի, ա. giftig.
 Թունել, եցի, նեալ vergiften, giftig machen.
 Թուոյ s. Թիւ.
 Թսիչք Flug.
 Թսչուն, չոյ Vogel.
 Թրակացի, այ Thrakier, thrakisch.
 Թրակէ Thrakien.
 Ժ, ժ Sch, sch (weich), 10.
 Ժահագիմութիւն Gesichtshässlichkeit, ungestaltete Figur.
 Ժամ, ա. Stunde, Zeit.
 Ժամադրութիւն Zeitbestimmung, bestimmte Zeit, Frist.
 Ժամանակ, ի, ա. Zeit, Alter, Zeitalter.
 Ժամանակագիր, գրի, ա. Chronist.
 Ժամանակագրութիւն Chronologie.
 Ժամանակեաց, կէի zeitlich, vorübergehend.
 Ժամանել, եցի, նեալ zur Zeit sein, zur Zeit ankommen, erreichen.
 Ժաւանդել, եցի erben.
 Ժաւանդեցոյցանել, ցոյցի erben lassen, zum Erben einsetzen.
 Ժաւանդորդ, ի, ա. der Erbe.

Ժաւանդութիւն das Erbe, Erbschaft.
 Ժողով, սյ Versammlung.
 Ժողովել, եցի, վեալ sammeln, versammeln.
 Ժողովորդ, վրեան Versammlung, Menge, Volk.
 Ժուժկալ, ի enthaltsam, nüchtern.
 Ի, ի I(i), i, 20.
 'ի 1. nota Dativi, 2. in, hinein, nach.
 'ի բոց weg, fort.
 'ի հեաւակոյց } zu Fuss.
 'ի հեաի }
 'ի մոայ nahe, endlich.
 'ի ներքոյ unter, unten, im Innern, innerhalb.
 'ի ներքուստ von unter... her, von unten her, hinein, nach innen.
 'ի ներքս in, hinein, innerhalb.
 'ի վայր unten, nach unten.
 'ի վեր über, nach oben, höher.
 'ի վերայ über, für, trotz.
 իբր } wie, als, wann, wenn
 իբրև } auch, nachdem, wie
 իբրև } gleichsam, dennoch.
 իմ, սյ mein, der Meinige.
 իմանալ, մացոյ merken, wissen, lernen, begreifen, erkennen.
 իմանալի, այ, եա. erkennbar, begreiflich.
 իմաստ, ի Sinn, Geist, Einsicht, Weisheit, Urtheil.
 իմաստութիւն Weisheit.

իմաստուն, սնոյ weise, umsichtig, geschickt.
 իմացոյցանել, ցոյցի merken lassen, wissen lassen, benachrichtigen.
 իմն, etwas, irgend ein.
 ինձ, ընձու. Leopard.
 ինն, ըննի neun.
 իններորդ, ի, ա. der neunte.
 իննեասան, ի neunzehn.
 ինչ, ընչի etwas, irgend ein.
 ինչ was? was für ein?
 ինչ ընչի Sache, Ding.
 ինչք, ընչից Vermögen.
 ինքն, քեան selbst.
 ինքնակալ, ի, ա. Selbstherrscher.
 ինքնակամ selbstwillig, freiwillig.
 ինքնին selbst, von selbst.
 իշավայրի, այ, եա. wilder Esel.
 իշխան, ի, ա. Fürst.
 իշխանութիւն Fürstenthum, Fürstenwürde, Macht, Reich.
 իշխել, եցի, խեալ herrschen über.
 իջանել, իջի hinabsteigen.
 իջևան } ի Haltstelle, Herberge.
 իջևան }
 իջոցանել, ցոյցի hinabsteigen machen, hinabsteigen lassen.
 Խասակ, սյ Isaak.
 իսկ, ի wirklich, wahr.
 իսկ aber, doch, jedoch.
 իսկոյն sofort.
 իր, ի, ա. Sache, That, Zweck, Absicht, Plur. իրիք auch „Geschichte“.

իրողգած wissend, benachrichtigt.

իրական, ի, աւ. wirklich, thatsächlich, wahrheitsgetreu.

իրաւ. Gerechtigkeit.

իրաւարար, ի, աւ. Richter.

իրաւունք, ւանց Recht, Gerechtigkeit.

իրեքաց Gen.—Dat. des Pron. reciproci „einander“.

իւր Gen.—Dat. Sing. des Pron. person. reflex. der III. Person „seiner = ihrer, sich“.

իւր, ոյ sein, ihr, der Seinige, der Ihrige.

իւրացին, այնոյ der Seinige, der Ihrige.

իւրաքանչիւր, ոյ ein jeder.

իւրովն } von selbst, freiwillig.
իւրովն }

իւր, իրերք, իւրք etwas, irgend ein.

Լ, Լ L, l, 30.

Լաղիկայ Lasika (ein Theil von Colchis).

լալին } das Weinen.
լալէք, լեաց, լեօք }

Լակեդեմոնացի, ւոյ Lacedämonier, lacedämonisch.

լայնատարած ausgedehnt.

լայքա fremdes Wort in der Bedeutung: rothe Haut, rothes Leder.

լանջք, ջաց und ջից Brust, Hals, Kehle.

Լապիթեայ der Lapithe.

լաւ, ի, աւ. gut, besser, mehr.

լեռան, լերին, ամբ Berg.
լեզու, ի, աւ. Zunge, Sprache.
լեզուանութիւն Schwatzhaftigkeit.

լեղէ, ւոյ, եաւ. Galle.
լեռնական, ի, աւ. Bergbewohner, bergig.

լեռնակեցիկ Bergbewohner.
լեռնակողմն, ման Gebirgsseite, Gebirgsgegend.

լեռնային, այնոյ bergig, gebirgig.
լեռնասնեայ, նէի am Fusse eines Berges wohnend.

Լերուբնայ Lerubna (alter Schriftsteller).

Լեոնդիոս, դի Leontius.
լի, լոյ voll.

Լիբիէ Lybien.

Լիբիացի, ւոյ Lybier, lybisch.

Լիկիանոս } Licinius.
Լուկիանոս }

լինիլ, եղէ sein, werden.
լինելութիւն das Werden, Geburt.

Լիդական lydisch.

Լիդացի } ւոյ, Lydier, lydisch.
Լիդեացի }

լիով reichlich.

Լիսանիայ Lysanias (Fürst von Abilene).

լիանք, նաց, նօք Unbilden, Beleidigung.

լնուլ, լրի vollmachen, erfüllen, ersetzen.

լոկ einzig, allein.

լոյս, լուայ Licht.

լուաւէտ moosreich.

լուանալ, աջի baden, sich baden.

լուացումն, ցման Bad.
լուծանել } ծի՛ օntbinden, entlasten, entheben,
լուծել } entlassen.

լուծանիլ, ծայ ermatten, den Muth verlieren.

Լուկայ Lucas.

լուլ das Schwimmen.

Լուլոս, զայ Lullus.

լուռ, լույ schweigend, stumm.
լուսաւոր, ի, աւ. leuchtend, hell, prachtvoll.

լուսաւորել, եջի erleuchten, hell machen.

լուսաւորիչ, ըչի, աւ. Erleuchter.
լուսաւորութիւն Erleuchtung.

լուսին, մնի und մոյ } Mond.
լուսնակն }

լուցանել, լուցի leuchten lassen, anzünden.

լուր, լրոյ das Hören, Nachricht, Gerücht.

լուել, լուայ hören.

լուել, ւոյ, եաւ. hörend, hörbar.
լուելք, լեաց, լեօք Gehör, Ohren.

լքանիլ, Լքայ niedergeschlagen sein, ermatten, verzweifeln.

Խ, խ Ch, ch, 40.

խաբել, եջի, բեալ betrügen, täuschen.

խաբկանք, նաց, նօք } Betrug,
խաբք, բից } Täuschung.

Խաղերք, զրաց die Chasiren (asiatisches Volk nördlich von Armenien).

խախտել, եջի, տեալ erschüttern, bewegen.

խաղալ, աջի marschiren, segeln.
խաղալիկ, լիւի, աւ. Spieler, Schauspieler.

խաղաղանալ, աջայ sich beruhigen, ruhig sein.

խաղաղաւեր, սիրի, աւ. friedliebend.

խաղաղել, եջի beruhigen.

խաղաղութիւն Ruhe, Friede.

խաղաղուցանել, զուցի zur Ruhe bringen.

Խաղաղիք, տեայ die Chaldäer.

խալտոյ, ի Flecken.

խան, ի Gehöfte.

խանդալ, աջայ eifersüchtig sein, neidisch sein, Verlangen haben nach, Lust haben nach.

խաչ, ի, աւ. Kreuz.

խաչել, եջի kreuzigen.

Խառան, աւ. Charran (Stadt in Armenien).

խառնակել, եջի vermischen, umarmen.

խառնակիլ, եջայ sich vermischen, sich umarmen, sich gegenseitig angreifen.

խառնակութիւն Vermischung, geschlechtliche Beiwohnung.

խառնել, եջի, նեալ mischen, vermischen.

խառնիլ, եջայ, նեալ sich mischen, sich vermischen.

խառնուած, ոյ Mischung, Vermischung, geschlechtliche Vermischung, das Product einer solchen.

խաբասի sehr gross.

խաւար, ի, աւ. Dunkelheit.

խաւարիլ, եցայ sich verdunkeln.
 Խաչքան Chakhan (ostasiatischer Fürstentitel).
 Խեղազարանք, նաց, նօք Thorheit, Irrsinn, Geistesabwesenheit.
 Խզել, եցի abschneiden, aussondern.
 Խէթ, Խեթի Hass.
 Խժական, Ի, աւ. barbarisch, grausam.
 Խիտ dicht, zusammenhängend.
 Խնամ, սյ Sorge, Fürsorge.
 Խնամանալ, ացայ sich verschwägern, sich durch Heirath verbinden.
 Խնամի, այ, եւ. Verwandter.
 Խնամութիւն Verwandtschaft, Verschwägerung, Verbindung durch Heirath.
 Խնայել, եցի schonen, verzeihen.
 Խնդալ, ացի sich freuen, als Subst. „Gruss“ in Briefen.
 Խնդիր, դրոյ Frage, Nachfrage, Nachforschung, Verlangen, Ersuchen.
 Խնդրակ, Ի, աւ. Sucher.
 Խնդրել, եցի suchen, wünschen, fordern.
 Խնդրուած, սյ, ուլ u. աւ. Wunsch, Forderung.
 Խող, Ի und աւ. Schwein.
 Խոժուագեղ von traurigem, hässlichem Anblick.
 Խոհեմ, Ի klug.
 Խոհեր, Ի, աւ. Schutt.
 Խողխողել, եցի erwürgen, den Kopf abschneiden.

Խողխողութիւն Erwürgung, Kopfabschneidung.
 Խոյանալ, ացայ sich schwingen, sich stürzen auf.
 Խոյլ, Խազի Nachforschung.
 Խոյս տալ ausweichen, nachgeben, fliehen, entfliehen.
 Խոյր, Խաբի Band, Diadem, Kopfschmuck, Hut.
 Խոյրարար, Ի, աւ. Kopfschmuck-Fabricant.
 Խանարհութիւն Bescheidenheit.
 Խաշարգեղ hässlich.
 Խաշտանդեւել, եցի belästigen, quälen, foltern.
 Խաղաղիք, պեաց, պեօք Frisur, Haarwuchs, Locken.
 Խոռոհորտ Chorrobut.
 Խոռ, սյ Chorr.
 Խոտանալ, ացայ versprechen.
 Խոտովանողական, Ի, աւ. zum Bekenntniss gehörig.
 Խոտովանութիւն Bekenntniss, Glaubensbekenntniss.
 Խոտումն, աման Versprechen, Versprechung.
 Խոտրան, սյ Chosran.
 Խոտրէն, Ենաց Chosren.
 Խոտրով, աւ. Chosrow.
 Խոտրովեղական, դխայ Chosrowiducht (Tochter Chosrows).
 Խոտուէտ grasreich, kräuterreich.
 Խոր, սյ tief, weit, Tiefe, Abgrund.
 Խորակն tiefäugig.
 Խորամանկութիւն List.
 Խորայտակ tief.

Խորան, Ի, աւ. Zelt, Tabernakel.
 Խորանալ, բացայ sich aushöhlen, hohl = tief werden.
 Խորասոյղ in den Abgrund gestürzt.
 Խորհել } եցայ denken, überlegen, denken an, sin-
 Խորհիլ } nen auf.
 Խորհուրդ, հրդեան Gedanke, Absicht, Berathung, Entschluss, Plan.
 Խորհրդածու, Ի, աւ. Rathgeber, Theilnehmer, Zeuge einer Sache, gegenwärtig bei.
 Խորհրդական, Ի, աւ. mystisch, räthselhaft.
 Խորտակել, եցի zerbrechen, zerschmettern.
 Խորք, բոց Tiefe, Abgrund, das offene Meer.
 Խոժ, Ի, աւ. barbarisch, ungebildet.
 Խոժազուժ wild, grausam.
 Խոժապանք, նաց, նօք Eile, Eifer, Geschäftigkeit.
 Խոմբ, Խմբի Truppe.
 Խոսել, եցի, սեալ entfliehen.
 Խոսիլ, եցի verwirren, beunruhigen.
 Խոսիլութիւն Verwirrung, Streit, Aufruhr.
 Խոտանալ, տացայ hart = erbittert sein, hart = erbittert werden, wüthen.
 Խոտարտութիւն Härte, Hartnäckigkeit, Widerstand.
 Խորել, եցի aufhören, aufschieben.

Խրախճանութիւն Fest.
 Խրատ, աւ. Ermahnung, Rath.
 Խօսիլ, եցայ sprechen, sich unterreden, verhandeln mit, überreden zu.
 Խօսող, Ի, աւ. Sprecher, Schwätzer.
 Խօսք, սից Sprache, Worte, Abhandlung.
 Ծ, ծ Ds, ds, 50.
 Ծագիլ, եցայ spitz sein, hervorkommen, sich zeigen, erscheinen.
 Ծախել, եցի verbrauchen, verwenden.
 Ծածկել, եցի, կեալ bedecken, verbergen.
 Ծածուկ heimlich.
 Ծակամուտ, մտի in eine Höhle getreten.
 Ծաղիլալ, Ի, աւ. Blumen tragend, Blumen haltend.
 Ծաղիլ, եցայ, կեալ blühen.
 Ծաղկոց, Ի, աւ. Blumengarten.
 Ծայր, Ի Ende, Spitze, äusserste Grenze.
 Ծայրաբալ verstümmelt, abgekürzt.
 Ծանակել, եցի prellen, lächerlich behandeln.
 Ծանր, աւ. schwer.
 Ծանրասիրտ, սրտի, աւ. schwerherzig, hartnäckig.
 Ծանօթ, Ի bekannt, gut bekannt, beliebt.
 Ծառայ, Ի Diener, Slave, Vassall.
 Ծառայել, եցի dienen.

ճառայեցուցանել, *ցուցի* zum Diener = Slaven = Vasallen machen, unterwerfen.
ճառայութիւն Dienstverhältniss, Abhängigkeit, Knechtschaft, Hörigkeit.
ճեր, *ոյ* Greis, alt.
ճերանալ, *բացայ* alt sein, alt werden.
ճերձանել, *ճի* wegnehmen.
ճերձանիլ, *ճոյ* sich befreien, entgehen, entfliehen.
ճերութիւն Alter.
ճերանի, *ւոյ*, *եաւ* Greis, alt.
ճիր, *ճրի* Kreislinie, Kreis, Bogen.
ճիրանի, *ւոյ*, *եաւ* Purpur, purpurn.
ճնանիլ, *ճնայ* erzeugen, gebären, geboren werden.
ճննդոյ 1. Zeugung, Zucht, 2. Name eines Waldes in Armenien.
ճնող, *ի*, *աւ* Erzeuger, Gebälerin.
ճնողք, *սոյ*, *զք* Eltern.
ճնունդ, *ճննդեան* das Erzeugen, das Gebären, Geburt, Ursprung, das Erzeugte, das Geborene, der Nachkomme.
ճնունդք, *ճննդոյ* die Nachkommen, die Nachkommenschaft.
ճոտ, *ի* Wange.
Ծօբ Dsob (Landstrich im Canton Dschavachkh, der armenischen Provinz Gugarkh).
ծալ, *աւ* Meer, See.
ծալակ, *ի*, *աւ* kleines Meer, See.

Ծօվդեացի, *ւոյ* Dsowdeer (Bewohner eines **Ծօվդի** Dsowdi genannten Landstriches, dessen Lage nicht bekannt ist).
ծովեզնայ übers Meer segelnd.
ծովեզերայ } Bewohner des Meeresufers, am Meeresufer wohnend.
ծովեզր, *զեր* Meeresufer.
Ծօվք, *փոյ* Dsophkh (Canton der armenischen Provinz „Viertes Armenien“), die Bewohner derselben.
Կ, Կ K, k, 60.
Կադմեայ } Cadmäer, cadmäisch.
Կադմեան } mäisch.
կազմած, *ոյ* Ausrüstung, Geschirr, Heeresgefolge.
կազմել, *եցի*, *մեալ* ausrüsten, schmücken, errichten, erbauen, herstellen, verfertigen, zu etwas gestalten.
կազմութիւն Ausrüstung, Ausstattung, Ordnung, Erbauung, Aufstellung.
կալ, *կացի* bleiben, dauern, leben, sein.
կալանք, *նայ*, *նօք* Gefangennahme, Gefängniss.
կալածք, *ճոյ* Besizung, Güter.
կախարդ, *ի*, *աւ* Zauberer.
կախարդել, *եցի* bezaubern.
կախել, *եցի* aufhängen.
կականումն, *նման* das Weheklagen.
կալ, *ի*, *աւ* lahm.
կազալ, *ի* Höhle wilder Thiere.

կամ oder.
կամ — կամ entweder — oder.
Կամադրոս Camadrus.
կամակար gerne.
կամակարութիւն Eigensinn.
կամաւոր, *ի*, *աւ* freiwillig.
Կամբիսես Cambyses.
կամիլ, *եցայ* wollen, beabsichtigen.
կամուրջ, *մրջե*, *աւ* Brücke.
Կամսար Kamsar.
Կամսարական, *ի*, *աւ* Kamsarier, kamsarisch (armenisches Geschlecht).
կամք, *մայ*, *մօք* Wille.
կամաւ (Instr. Sing.) gerne, freiwillig.
կայսերական, *ի*, *աւ* kaiserlich.
կայսր, *սեր* Kaiser.
կայտուն, *ի*, *աւ* munter.
կայտոիլ, *եցայ* springen.
Կանգարք Kangarkh (Gebirge zwischen Armenien und Iberien).
կանդնել, *եցի* erheben, errichten, aufrichten.
կանխադոյ vorherig, früher.
կանոն, *ի*, *աւ* Canon (kirchliches Gesetz).
կանոնել, *եցի* canonisch festsetzen.
կաշ, *ոյ* } Leder.
կաշի, *ւոյ*, *եպս* }
կապ, *ոյ* Band, Fessel.
Կապադովկացի, *ւոյ* Cappadocier, cappadocisch.
կապան, *ի*, *աւ* Engpass.
կապանք, *նայ*, *նօք* Bande, Fesseln, Engpass.

կապար, *ի*, *աւ* Blei.
կապել, *եցի*, *պեալ* binden, fesseln.
կապումն պման Fesselung, Gefangennahme.
կառավարել, *եցի* im Wagen führen, fahren.
Կարինոս Carinus.
կառք, *աոյ*, *աօք* Wagen.
Կասբիք, *րեց* die Caspian, Caspian.
կասեցուցանել, *ցուցի* aufhalten, verzögern.
կասկած, *ի* } Misstrauen, Ver-
կասկածանք, } dacht, Zweifel.
նայ, *նօք*
կասկածիլ, *եցայ* zweifeln, misstrauen.
Կասիոս Cassius.
կատակել, *եցի*, *կեալ* spotten.
կատալի, *ւոյ*, *եաւ* zornig, wüthend.
կատալել, *եցայ*, *զեալ* sich erzürnen, zornig, wüthend werden.
կատար, *ի*, *աւ* Spitze, Ende.
կատարել, *եցի*, *րեալ* vollenden, vollbringen, vollführen, ausführen.
կատարիլ, *եցայ*, *րեալ* zu Ende gehen, sterben.
կատարումն, *րման* Vollendung, Ende, Tod.
կարակնածե kreisförmig.
կարգ, *ի*, *աւ* 1. Ordnung. 2. Alles Ordneude und Geordnete: Anordnung, Regel, Gesetz, Mass, Methode, System,
 18*

Reihe, Rang, Stand, Zustand, Lage, Verfassung, Religions-system, religiöser Orden.
կարգաւ der Reihe nach, systematisch.
կարգաւորութիւն Anordnung, Ordnung.
կարգել, եջի ordnen, anordnen, bestimmen.
կարդալ, այցի lesen, nennen.
կարել, այցի können, vermögen.
Կարենան } Karenier, karenisch (parthisches
Կարենեան } von Karen abstam-
Կարնան } mend. Geschlecht).
Կարէն, բենի und **բնի** Karen.
կարեօր, ի, աւ wichtig, ansehnlich, nöthig.
կարի sehr, zu sehr.
կարծ, ի, աւ } Meinung, Ge-
կարծիք, ծեաց, ծօք } danke, Muth-
կարծք, ծից } massung.
կարծել, եջի meinen, muthmas-
 sen, halten für.
կարկառ, ի Block, Stein.
կարճ, ոյ } kurz.
կարճառօտ, ի }
կարմիր, մրոյ roth.
կարօլ, ի, աւ könnend, befähigt.
կարողութիւն Vermögen, Fähigkeit, Möglichkeit.
Կարոս Carus.
կարօտիլ, եցայ, աեալ dürftig sein.
կարօցանել, ցուցի stellen, legen, zu etwas bestellen, zu etwas machen.

Կաւկաս, այ, աւ und **ոյ** Caucasus.
կաքաւ, աւ Rebhuhn.
կեալ, կեցի leben.
կեանք, կենաց, զք Leben, Lebensmittel.
կեղծաւոր, ի, աւ heuchlerisch.
կենդադրութիւն Porträt.
կենդանի, տոյ, եաւ lebendig, Thier.
կենդանութիւն das Lebendigsein, Leben.
կենաստեր das Leben liebend, lebensfroh.
կենաստու, ի, աւ Leben gebend.
կենցալ, ոյ die irdische Welt, das irdische Leben.
կենցաղական, ի, աւ weltlich, irdisch, bürgerlich.
կենցաղակարել } **էցայ** leben, sich
կենցաղակարիլ } betragen.
Կեսար, աւ Caesar.
Կեսարիայ, բու Caesaraea.
կերակուր, կրոյ Speise, Lebensmittel.
Կերասոս Cerasus.
կերպարան, ի, աւ Form, Gestalt.
կէս, կիսոյ Hälfte, halb.
կին, կնջ, կնամբ Plur. **կանայք, նանց** Frau.
կինձ, կնճի, աւ } Eber, wildes
կինջ, կնջի, աւ } Schwein.
կիրք, կրոյ Leiden.
Կիւլիկեցի, տոյ Cilicier, cilicisch.
Կիւլիկիայ Cilicien.
Կիւկլադ, այ die Cycladen. (Inselgruppe).
Կինտոս Quintus.
Կիւրոս, ի Cyrus.

Կղարջք die Kghardschier (Volk östlich von Armenien).
Կլաւդիոս, դեւոյ Claudius.
Կղեսուր Coelesyrien.
Կղէոպատրայ } Cleopatra.
Կղէոպատրեայ }
Կղիտոստրադոս Clitostradus = Cleostratus (ein Argiver).
կղզի, տոյ, եաւ Insel.
կճասալ } marmorn.
կճեայ }
կճակ, ի, աւ Huf am Fusse der Thiere.
կնամել, ի und **ոյ** webersüchtig.
կնութիւն das weibliche Geschlecht, Frauenstand, Ehe.
կշտամբել, եջի, բեալ tadeln.
կոխել, եջի poliren.
Կոլ, այ Kogh (Canton der armenischen Provinz Taikh).
Կողք Koghb (Landstrich im Canton Dschavachkh der armenisch. Provinz Gugarkh).
կողմ } **ման** Theil, Seite,
կողմն } Gegend, Land.
կողմնակալ, ի, աւ Statthalter.
կողմնակալութիւն Statthaltschaft.
կողմնապաշ, ի, աւ Statthalter.
Կողմնիայ Koghonia (Colonia) (Hügel in Kleinasien).
կոյս, կուսի, աւ Seite.
կոյս, կուսի Jungfrau, Mädchen.
կոյք, կուրի blind.
Կոշմ Koschm (weibl. Name).
կոչ Ruf, Einladung.
կոչել, եջի rufen, nennen, be-
 rufen, einladen.

կոչումն, ջման Ruf, Geschrei, Benennung, Name, Berufung, Einladung.
կոպտարանն ungestaltet.
Կորնակ Kornak (Stadt).
Կոստանդ, այ } Constans (Vater
Կոստայ } Constantins).
Կոստանդիանոս, սսի, դնի und **դինու** Constantinus.
Կոստանդնուպոլիս, բի Constantinopolis.
կոտորած, ի Ermordung, Blutbad.
կոտորել, եջի, բեալ zerschneiden, zerlegen, tödten, vernichten, besiegen.
կոտորումն, բման Ermordung.
Կորդուացի, տոյ Kordovier, kordovisch (Bewohner des armenisch. Cantons Kordukh).
Կորդուք, տայ Kordukh (Gebirge und Canton der armenisch. Provinz Kordschaikh).
Կորդրիք Kordrikh (Canton der armenischen Provinz Kordschaikh).
կորզել, եջի mit Gewalt reißen, aus-, ent-, an sich reißen.
կործան hingeworfen, hingefallen.
կործանել, եջի niederschlagen.
Կորճայք, ճէից Kordschaikh (armenische Provinz).
կորնջիլ, կորեայ umkommen.
կորովի, տոյ, եաւ stark, mächtig, schwer.
կորովութիւն Stärke, Gewalt, Befähigung, Geschicklichkeit.
կուս, տայ stark, fest, dauerhaft.

կուռք, կույ Götzen.
 կուսակալ, է, ալ Statthalter.
 կուսակցիւ, էցոյ, զեալ begünstigen, anhangen, Parteigenosse sein.
 կուսան, է, ալ Jungfrau, Mädchen.
 կուս, է Getreide, Futter, Speicher- und Keller-Vorrath.
 կուտել, էցի հաւք, anhäufen, aufhäufen, ansammeln.
 Կուր Kur (Kyrus, Fluss in Armenien).
 կոխածոյ, է gehauen.
 կոխել, էցի schneiden, hauen.
 կուանարկութիւն Hammerschlag, Schlag mit dem Hammer.
 կուսպաշա, է Götzendiener.
 կուսպաշտութիւն Götzendienst.
 կուել, էցի meisseln, in Stein hauen.
 կուիւ, կուաւոյ Streit.
 կտակ, է, ալ Testament, Contract, Vereinbarung, Bestimmung.
 կտաւ, է und ոյ Leinwand.
 կարել, էցի schneiden, abschneiden (mit den Zähnen abschneiden = abbeißen), durchschneiden, durchbrechen.
 Կրասս, է Crassus.
 կրել, էցի tragen, ertragen, aus halten.
 Կրետացի, էոյ Cretenser, cretensisch.
 կրթութիւն Uebung.
 Կրիստոս, սի und սեոյ Croesus.
 կրծել, էցի benagen.

կրտես, էի Circus, Wettkampf.
 կրկին, կնոյ doppelt, wieder.
 կրկնազուել, էցի wieder schreiben.
 կրտսեր, ոյ jünger, kleiner, geringer.
 կրօնաւորիւ, էցոյ Mönch werden, Mönch sein, als Mönch leben.
 կրօնք, նից Gesetze, Sitten, Gebräuche, religiöser Orden.
 կցորդ, է, ալ Theilnehmer, Theilhaber, theilnehmend, theilhabend.
 կոշիկ, շիկ, ալ Schuh.
 Հ, հ H, h, 70.
 Հազներգութիւն Gesang, Lied, Gedicht, Buch.
 Հադամակերտ, է Hadamakert (Stadt in Armenien).
 Հազար, է, էւ und ալ tausend.
 Հազարապետ, է, ալ Befehlshaber über tausend Mann, Chiliarch.
 Հազարապետութիւն Befehlshaber-Stelle = Würde, Chiliarchen-Stelle = Würde.
 Հաբածական, է, ալ vertrieben, flüchtig.
 Հաբածանք, նոյ, նք Verfolgung, Vertreibung.
 Հաբածել, էցի, ձեալ verfolgen, vertreiben.
 Հակամուել, էցի, աեալ neigen.
 Հակառակ, է, ալ Feind, feindlich.
 Հակառակադիր, դրի, ալ Feind, Gegner.

Հակառակիւ, էցոյ, կեալ entgegen sein, feindlich sein.
 Հակառակորդ, է, ալ Gegner, Feind.
 Հաղորդութիւն Gemeinschaft.
 Հաճիւ, էցոյ, ձեալ Gefallen haben, sich begnügen.
 Հաճոյ angenehm, passend.
 Հաճոք, յից Gefallen, Wohlgefallen, Vergnügen.
 Համ, ոյ Geschmack, Lust.
 Համազգի, էոյ, էալ desselben Geschlechtes.
 Համաթիւ derselben Zahl.
 Համամայր, մօր, մարք von derselben Mutter.
 Համայն, է ganz, sogar, dennoch.
 Համառու, է kurz.
 Համասոհ, է aus demselben Hause, Verwandter, verwandt.
 Համար, ոյ Rechnung, Zählung, Zahl, Rücksichtnahme, Achtung, Ehre.
 Համարիւ, էցոյ halten, erachten für, glauben.
 Համարձակ, է, ալ frei, kühn.
 Համարձակարար kühn.
 Համարձակիւ, էցոյ sich erlauben, wagen, sich erlauben.
 Համբառնալ, բարձի erhöhen.
 Համբառնալ, բարձոյ sich erhöhen.
 Համբաւ, ոյ, Gen. Plur. auch ոյ Nachricht, Gerücht.
 Համբաւարեր, է, ալ Nachricht bringend, Bote.
 Համբաւել, էցի Nachricht bringend, ein Gerücht verbreiten.

Համբեր ausdauernd, geduldig.
 Համբերել, էցի ertragen, erdulden.
 Համեղ süß.
 Համեմաւ, է gleich, ähnlich, entsprechend.
 Համեստ, է bescheiden.
 Համոզել, էցի, զեալ überreden, beruhigen.
 Համօրէն, էի, ալ ganz.
 Հայ, ոյ Armenier, armenisch.
 Հայք, յոյ die Armenier, Armenien.
 Հայաստան, է, ալ Armenien.
 Հայաստանեայք, էոյց, էք die Armenier, Armenien.
 Հայերէն armenisch.
 Հայեցուած, ոյ Blick, Anblick.
 Հայիւ, էցոյ blicken, anblicken, sehen.
 Հայի, ոյ Haik (Ahnherr der Armenier).
 Հայկազն, զին, զամբ und զնոյ, զնալ der Haikane (Nachkomme Haiks), haikisch.
 Հայկակ, ոյ Haikak.
 Հայկական haikakisch.
 Հայր Hair.
 Հայր, հօր, հարք Vater.
 Հայրենական, է, ալ } väterlich.
 Հայրենի, էոյ, էալ }
 Հայրութիւն Vaterschaft.
 Հան, ոյ }
 Հանի, էոյ } Grossmutter.
 Հանապաղ in Einem fort, unaufhörlich.
 Հանդիստ, զսաի und զստեան Ruhe.

Հանգոյն ähnlich, gleich.
 Հանգոյց, դուցի Ruhe, Ruhestelle, Haltestelle.
 Հանգուցանել, դուցի zur Ruhe bringen, beisetzen, begraben.
 Հանգչիլ, դեպ ausruhen, nachlassen.
 Հանգստարան, ի, աւ. Ruhestätte, Grab.
 Հանգարտութիւն Ruhe, Friede.
 Հանգերձ mit.
 Հանգերձել, եցի bereiten, ausrüsten, schmücken, bekleiden.
 Հանգեպ vor, gegenüber.
 Հանգիպիլ, եցայ, պեալ eintreffen, eintreten, sich ereignen, zusammentreffen, begegnen, etwas erreichen.
 Հանգործել, եցի ertragen.
 Հանել, Հանի ziehen, wegziehen, stossen, werfen, vertreiben, legen.
 Հանի, այ Hani (Canton der armenischen Provinz Phaitakaran).
 Հանձար, այ Geist, Geistesschärfe.
 Հանձարարանութիւն Rede, Discurs, Erörterung.
 Հանուր, նրոյ allgemein, ganz.
 Հաշտանք, տեհից Haschteankh (Canton der armenischen Provinz „Viertes Armenien“).
 Հաշտեցուցանել, դուցի geneigt machen.
 Հաշտութիւն Vereinbarung, Vertrag, Friede, Freundschaft.
 Հասակ, ի, աւ. Wuchs, Gestalt, Grösse, das reife Alter.

Հասանել, Հասի ankommen, sich ereignen, zustossen.
 Հասարակ, ի, աւ. allgemein, gewöhnlich, zusammen, Masse, Volk, Volksmenge.
 Հասու dazukommend, begreifend.
 Հասուցանել, աւցի ankommen machen, führen, ziehen.
 Հաստաստ sicherlich.
 Հաստատել, եցի befestigen, versichern, bewahrheiten, bestellen zu ...
 Հաստատուն, տնոյ fest, sicher.
 Հասանել, Հասի schneiden, abschneiden.
 Հասուած, ի und այ Schnitt, Abschnitt, Theil, Stück, Zweig, Bruch, Trennung.
 Հասուածել, եցի, ձեալ schneiden, abschneiden, trennen.
 Հասուցանել, աւցի geben, wiedergeben, schenken, bezahlen, erfüllen.
 Հարազատ, ի, աւ. Verwandter, verwandt.
 Հարազատութիւն Verwandtschaft.
 Հարաւ, այ Süden.
 Հարաւային, այնոյ südlich.
 Հարթութիւն Ebenheit, Gleichmässigkeit.
 Հարիւր, ի und այ hundert.
 Հարկ, ի, իւ. und աւ. Tribut, Dienstpflicht, Nothwendigkeit, Gesetz.
 Հարկապան, ի, աւ. Tribut-, Steuer-, Zins-Einnehmer.

Հարկանել, Հարի schlagen, stossen, ergreifen, (Geld) prägen, beleidigen, verwunden, niederschlagen, tödten, besiegen, unterwerfen, (die Trompete) ertönen lassen.
 Հարկաւորել, եցի } nöthigen,
 Հարկեցուցանել, դուցի } zwingen.
 Հարկել, եցի, կեալ Tribut auflegen.
 Հարկիլ, եցայ, կեալ tributpflichtig sein = werden, gezwungen sein = werden.
 Հարձ, ի Concubine.
 Հարձութիւն Concubinat, Stand einer Concubine, Harem.
 Հարուած, այ Schlag.
 Հարսանիք, նեաց, } Hochzeit,
 նեօք } Vermählung.
 Հարսնութիւն
 Հարսնանալ, այցյ sich verheirathen, verheirathet sein.
 Հարցանել, Հարցի fragen.
 Հարցուկ, ցի, աւ. Scher, Scherin.
 Հարցումն, ցման Frage, Anfrage.
 Հաց, ի Brod, Essen, Lebensmittel.
 Հացուէտ brodreich.
 Հաւ, այ Vogel.
 Հաւանել } եցայ, նեալ nach-
 Հաւանիլ } geben, zustimmen.
 Հաւանեցուցանել, դուցի bestimmen, überreden.
 Հաւանեցուցանողական, ի, աւ. überredend.
 Հաւանութիւն Zustimmung.
 Հաւասար, ի gleich, eben, gleichlautend, gleichtheilig, gleich-

mässig, gleichlautende Abschrift, Niveau (des Meeres, eines Flusses).
 Հաւասարադարձ, ի, աւ. dasselbe thugend.
 Հաւասարել, եցի gleich = eben machen.
 Հաւաստի, այ, եաւ. sicher, gewiss.
 Հաւատ, այ Glaube, Religion, Glaubenssatz.
 Հաւատալ, այցի u. այցայ glauben.
 Հաւատարիմ, բմի, աւ. treu, zuverlässig, sicher, gewiss.
 Հաւատարմանալ, այցայ treu sein.
 Հաւատարմութիւն Glaubwürdigkeit, Treue, Wahrhaftigkeit, Wahrheit.
 Հաւատեալ, (Instr. als Adverb) sicher, fest, zuverlässig.
 Հաւաքել, եցի sammeln.
 Հաւենանի, այ Havenunier, havenunisch (armenisches Geschlecht).
 Հեղիկ süß, leise, ruhig.
 Հեղութիւն Milde.
 Հեթանոս, ի, աւ. Heide.
 Հեթանոսութիւն Heidenthum.
 Հելլենական, ի, աւ. hellenisch, das Hellenische, Hellas.
 Հելլենացի, այ Hellene, hellenisch.
 Հեծանել, Հեծայ zu Pferde steigen, reiten.
 Հեծեալ, ելոյ Reiter, beritten.
 Հեծելազօր, աւ. Reiterei, beritten.
 Հեղուութիւն Trägheit, Nachlässigkeit.

Հեղեղ, *ի, աւ* Guss, Ueber-
 schwemmung.
 Հեղենայ } Helena.
 Հեղինէ, նեայ }
 Հեղուլ, Հեղի vergiessen.
 Հեղումն, զման Vergiessung.
 Հեշտալի, *ւոյ, եաւ* angenehm,
 erquickend.
 Հեռանալ, *ոացոյ* sich entfer-
 nen, entfernt sein, verloren
 gehen.
 Հեռաստան, *ի, աւ* Entfernung,
 entferntes Land, entfernt.
 Հեռացուցանել, *ցուցի* entfernen.
 Հեռի entfernt.
 Հեա nach.
 Հետահաս nachfolgend.
 Հետամուտ, *մոի, աւ* verfolgend,
 strebend nach.
 Հետայն darauf.
 Հետայցիլ Nachspürer, Aufpas-
 ser, nachspürend, aufpassend.
 Հետեակ, *ի, աւ* zu Fuss, Fuss-
 soldat.
 Հետեակիլ, *եցոյ* zu Fuss gehen.
 Հետևանալ *ւացոյ* } folgen, nach-
 Հետեիլ, *եցոյ* } folgen.
 Հետեոլ, *ի, աւ* Folger, Nach-
 folger.
 Հետե von — an.
 Հեաի zu Fuss.
 Հեր, *ոյ* Her, Canton der ar-
 menischen Provinz Parska-
 haikh.
 Հեր, *ոյ* Haar.
 Հերակլէս, *կոյ* u. *կէսոյ* Heracles.
 Հերձուած, *ոյ* Theilung, Spal-
 tung, Secte, Häresie.

Հերոդոտոս Herodotus.
 Հերովդէս, *զէի* u. *զի* Herodes.
 Հերովդիսոզոյ Herodias (weib-
 licher Name).
 Հերքել, *եցի, քեալ* zurückstos-
 sen, zurückwerfen, abhalten,
 hindern.
 Հերք s. Հիք.
 Հզոր, *ի, աւ* mächtig, stark.
 Հզորապէս auf kräftige Weise.
 Հէն, Հինի Räuber, Raubzug.
 Հիանալ, Հիացոյ erstaunen.
 Հիացումն, *ցման* das Erstaunen.
 Հիացուցանել, *ցուցի* erstaunen
 machen.
 Հիմնել, *եցի* gründen, errichten,
 befestigen.
 Հին, Հոյ alt, das Alte, Alter-
 thum.
 Հինգ, Հնդի } fünf.
 Հինգք, Հնդից }
 Հինդերորդ, *ի, աւ* der fünfte.
 Հիբիանեանք die Anhänger des
 Hyrcanus.
 Հիբիանոս, *նաւ* Hyrcanus.
 Հիանդ, *ի, աւ* krank.
 Հիանդանալ, *զացոյ* krank wer-
 den.
 Հիանդութիւն Krankheit.
 Հիպոլիտոս, *տոյ* Hippolytus.
 Հիպատոս, *ի, աւ* } Consul.
 Հիպատեան }
 Հիպոյն, *ոյնոյ* }
 Հիսթալան, *ի, աւ* } nördlich.
 Հիսթա, *ոյ* } Norden.
 Հիսթի, *ւոյ* }
 Հիք } *ի, աւ* Fremdling, Gast.
 Հիք

Հիփիա, *եայ* Iphitos (Wieder-
 hersteller der olympischen
 Spiele).
 Հմայք, *յից* Zauberei, Magie.
 Հմուտ erfahren, informirt, wis-
 send.
 Հմութիւն Geschicklichkeit.
 Հնազանդ, *ի* unterworfen, ge-
 horchend.
 Հնազանդել, *եցի* } unter-
 Հնազանդուցանել, *ցուցի* } werfen.
 Հնազանդիլ, *եցոյ* unterworfen
 sein, gehorchen.
 Հնազանդութիւն Unterwerfung,
 Gehorsam.
 Հնախօս, *ի, աւ* vom Alter han-
 deln = redend, des Alter-
 thums kundig.
 Հնար, *ի* Mittel, möglich.
 Հնարակերտ, *ի, աւ* Hnarakert
 (Festung in Armenien).
 Հնապատիկ, fünffach.
 Հնդիկ, *զիի, աւ* Indier, indisch.
 Հնչեցուցանել, *ցուցի* ertönen =
 blasen lassen.
 Հնչումն, *զման* das Wehen (des
 Windes), das Blasen (von In-
 strumenten).
 Հոյ, *ի, աւ* Ofen.
 Հումն, *նման* das Alterthum.
 Հոդ, *ոյ* Sorge, Beaufsichtigung,
 Verwaltung.
 Հոդալ, *ացոյ* Sorge haben, be-
 sorgen, versorgen.
 Հոդեր, *ի, աւ* geistig.
 Հոդի, *ւոյ, եաւ* Seele, Geist.
 Հոձ dicht, zusammenhängend.
 Հոմանուն, *նաւն* gleichnamig.

Հոնք, *նաց, նօք* die Hunnen.
 Հոսանք, *նաց, նօք* Strom, Fluss.
 Հոսել } *եցոյ* fließen.
 Հոսիլ }
 Հովանի, *ւոյ, եաւ* Schatten.
 Հովանոյ, *ի, աւ* Zelt, Sommer-
 wohnung.
 Հովնա, *վաի, աւ* Thal.
 Հովիւ, *վաի, աւ* Hirt.
 Հովուականք, *նաց, նօք* Hirten-
 wohnung, Schäferci.
 Հոտարան, *ի, աւ* Ort mit Wohl-
 gerüchen, Garten.
 Հուժկու stark, mächtig.
 Հուսկ darnach.
 Հուպ nahe.
 Հուք, Հրոյ Feuer.
 Հպատակ, *ի, աւ* unterwürfig, ge-
 horsam.
 Հպարտ, *ի, աւ* stolz.
 Հպարտանալ, *տացոյ* sich auf-
 blähen.
 Հպարտութիւն Aufblähung, Stolz.
 Հիփիսիանք, *եանց* die Gefähr-
 tinnen der (Jungfrau und
 Märtyrin) Ripsime.
 Հուդայի, *ւոյ* Rhodier, rho-
 disch.
 Հում } Rom.
 Հումիլ }
 Հումայեցի, *ւոյ* } Römer, rö-
 Հումիլայեցի, *ւոյ* } misch.
 Հոկոյ, *ի* Riese.
 Հրաման, *ի, աւ* Befehl.
 Հրամայել, *եցի* befehlen.
 Հրաշալի, *ւոյ, եաւ* wunderbar.
 Հրաշտախա, *ի* hoch, majestä-
 tisch.

Հրապարակ, *ի, ա.* öffentlicher Platz, Strasse.

Հրապուրել, *եցի* verleiten, aufstacheln, aufreizen.

Հրազանն Hrasdan (Fluss in Armenien).

Հրեշտակ, *ի, ա.* Bote, Engel.

Հրեայ, *էի* Jude, jüdisch.

Հրեաստան, *ի, ա.* Judäa.

Հրեութիւն Judenthum.

Հրեշ, *ի* Ungeheuer.

Հրկիզութիւն Verbrennung.

Հրովանդակ, *ի, ա.* Diplom, Decret, Schreiben, Legitimations schreiben.

Հօտ, *ի* Herde.

Չ, ճ Ts, ts, 80.

ձախակողմն, *ման* linke Seite.

ձաղել, *եցի* verlachen, verspotten, verachten.

ձայն, *ի* Stimme, Ton, Wort.

ձայնարկու, *ի, ա.* Töne ausstossend, klagend.

ձայնել, *եցի* tönen, schreien, rufen, nennen.

ձգել, *եցի* zielen nach, werfen (Lanze), schiessen (Pfeil).

ձգիլ, *եցայ* sich dehnen, sich halten, dauern.

ձեռագործ, *ի, ա.* Handwerker, mit der Hand gemacht, eigenhändig.

ձեռակերտ, *ի, ա.* Händewerk, Gebäude, Dorf, Stadt, Ansiedelung, mit der Hand gemacht.

ձեռէ Handschuh (nur einmal

vorkommend; nach andern an dortiger Stelle Eigenname „Tseres“).

ձեռն, *սին, սամբ* Hand, Macht, Schutz.

՚ի ձեռն durch, mittels.

ձեռնադրել, *եցի* die Hand auflegen, weihen.

ձեռնամուխ unternehmend.

ձեռնարկել, *եցի* die Hand anlegen, unternehmen.

ձեռնարկութիւն Unternehmung, das Unternehmen, Entschliessung, Entschluss, Beschluss.

ձեռնասու, *ի, ա.* die Hand reichend, helfend.

ձեռնասութիւն } Handreichung,
ձեռնասութիւն } Hingabe, Hilfe.

ձեր, *ոյ* euer, der Eurige.

ձերբակալ gefangen.

ձե, *ոյ* Form, äussere Gestalt.

ձի, *ոյ* Pferd.

ձիավարել, *եցի* ein Pferd führen = dressiren = zureiten.

ձիդ lang, gedehnt.

ձիւնթաց, *ի* zu Pferde rennend.

ձիւնթացք, *ցից* Pferderennen, Hippodrom.

ձիւն, ձեան Schnee.

Չիւնականն tsiunisch (Tsiuner, armenisches Geschlecht).

ձիւնակիր, *կրի, ա.* Schneeträger, Schneelieferant.

ձմերային, *այնոյ* Winter, winterlich.

ձմերոյ, *ի, ա.* Winteraufenthalt, Winterquartier.

ձոր, *ոյ* Thal.

Չոր Tsor (Landstrich im Can-

ton Dschavachkh in der armenischen Prov. Gugarkh).

ձուել, *եցի, լեալ* frieren.

ձուկն, ձկամ Fisch.

Ղ, Ղ Gh, gh, in Fremdnamen
L, l, 90.

Ղալկրացի, *ւոյ* Lokrerer, lokrisch.
Ղօղիլ, *եցայ, ղեալ* sich verbergen.

Ք, ճ Dsch, dsch, 100.

ճակատ, *ու* Fronte, Angriffslinie, Schlachtordnung.

ճակատիլ, *եցայ* sich in Schlachtordnung aufstellen.

ճահ passend.

՚ի ճահ im rechten Moment.

՚ի ճահ է es passt.

ճամբար, *ի, ա.* Lager.

ճայթեցուցանել, *ցուցի* Spectakel machen.

ճանաչել } ճանեցոյ merken, er-
ճանաչիլ } kennen, kennen ler-
nen, kennen, wissen.

ճանապարհ, *ի, ա.* Weg.

ճանապարհորդել, *եցի, ղեալ* reisen.

ճանապարհորդութիւն Reise.

Ղանիւք Dschaniukh (Land u. Volk am Pontus Euxinus, sonst auch Chaldäer genannt).

ճաշ, *ոյ* Mittagessen, Festmahl.

ճաշակելի, *ւոյ, եաւ* schmeckend.

ճաշակելիք, *լեաց, ղեօք* Geschmack.

ճարպղել, *եցի* zerstreuen, hierhin und dorthin werfen.

ճառ, *ի* Rede, Vortrag, Abhandlung.

ճառագայթ, *ի* Strahl.

ճառել, *եցի* reden, sprechen.

ճարպ, *ոյ* Fett, dickes Fleisch.

ճարտար, *ի, ա.* Künstler.

ճգնազգեցիկ ein Büsserleben führend.

ճգնաւոր, *ի, ա.* Büsser, Mönch.

ճգնիլ, *եցայ* arbeiten, sich abmühen, sich abtöden, büssen.

ճգնող, *ի, ա.* Arbeiter.

ճգնութիւն Arbeit, Abtödtung, Busse.

ձեղքել, *եցի* spalten, theilen, zerstückeln.

Ղեն, *ի, ա.* } Dschenier
Ղենազն, *նոյ* } (Chinese)
Ղենազնեաց, *նէի* } dschenisch.

Ղենբակուր Dschenbakur (Benennung der dschenischen

Könige „Dschenierkönig“).

ճշմարիտ, *րաի, ա.* wahr, wirklich.

ճշմարտապէս wahrhaftig.

ճշմարտել, *եցի* bewahrheiten, beweisen.

ճշմարիտ (Instr. als Adverb) wirklich.

Ճշմարտութիւն Wahrheit.

Ղոր, *ոյ* Dschor (Felsenthor im Norden von Armenien).

Ղաւշ Dschovasch (Stadt).

Մ, Մ M, m, 200.

Մաղապուր mit genauer Noth kaum.

Մածան Maschan.

Մածաք Maschakh (Stadt, später Caesarea).

Մակարէ, ի Makkabäer.
Մակարիոս Macarius.
Մակեդոնական, ի, աւ. macedonisch.
Մակեդոնացի, այ } Macedonier,
Մակեդոնացի, այ } macedo-
Մակեդոնի, այ } nisch.
մածուցանել, ծուցի zusammenfügen.
մահ, աւ. und **ուան**, Plur. մահաւեր Tod.
մահարէր, ի, աւ. todbringend, tödtlich.
մահարձան, ի, աւ. Grabmal, Monument, Thurm.
մաղթանք, թնայ, թնօք Bitten, Gebet.
մաղթել, եջի, թեալ bitten, beten.
Մաղխազան Maghchasan (herdenreicher Ort im Canton Her in der armenischen Provinz Parskahaikh).
Մաղխաս, այ Maghchas (Malchas).
Մամիուն, այ Mamgun (Ahnherr des mamikonischen Geschlechtes).
Մամիունեան mamgunisch.
Մամիկոնեայ, էի Mamikonier, mamikonisch.
մայր, մօր, մարբ Mutter.
մայր, ի Ceder, Fichte.
մայրի, այ, եաւ. Holz, Gehölz, Wald.
Մանածիհր Manadschihir.
Մանաւազեան Manavasier, manavasisch (arm. Geschlecht).

մանաւանդ mehr, besonders.
Մանդակունի, այ Mandakunier, mandakunisch (armenisches Geschlecht).
Մանդու Mandu (weiblicher Name).
Մանեթոս, ի Manethon.
Մանի, նեայ Mani (weiblicher Name).
մանկութիւն Tugend.
Մանովայ, վեայ } Manova.
Մանուա, լեայ }
մանուած, այ Gespinnst.
Մանուեան Manovier, manovisch (Nachkomme des Manova).
մանուկ, նկան Jüngling, Knabe, jung.
մանրախոյզ, խուզի genaue Nachforschung, genau erforschend, genau erforscht.
մանրապատում das Einzelne erzählend, genau, eingehend.
մաշել, եջի aufreiben, vernichten, ausrotten.
Մաշտոց Maschtotz (armenischer Bibelübersetzer).
մաւախբուա nebelig.
Մաւինա Marinus.
Մասանդան Masandan (Festung in Idumaea).
Մասիս, Gen. **Մասեայ** Masis (Berg in Armenien).
մասն, սին, ամբ Plur. **մասունք** Theil, Landestheil.
մասնաւոր, ի, աւ. zum Theil, theilweise.
Մասրութ, ըթի, աւ. Massageta.

մասեան, տեի Buch, Schriftstück, Band.
մասնել, եջի verrathen, überliefern.
մասնութիւն Verrath, Anklage.
մասուցանել, աուցի nähern, nahe bringen, vorbringen, anbieten, geben, schenken, wachen, widmen; darbringen (Opfer).
մասչել } տեայ angrenzen, sich
մասչիլ } nähern, gelangen zu,
մասչիլ } kommen zu.
Մար, ի, աւ. Meder.
Մարբ, բայ die Meder, Medien.
Մարացի, այ medisch.
Մար Աբաս Աասինայ Mar Abas Katina (alter assyrischer Schriftsteller).
Մարանդ, ի Marand (Ortsname).
մարդ, ի, աւ. Grasplatz, Wiese, Feld.
մարդարէ, ի Prophet.
մարդարէանալ, ացայ weissagen.
մարդարիս, բաի, աւ. und այ, սլ Perle.
մարդ, այ Mensch.
մարդաղաւ, ի, աւ. Betrüger.
մարդաղաւութիւն Betrug.
մարդաթիւ, ի Menschenzahl.
մարդախիս menschenvoll, geräumig.
մարդասիրել, եջի menschenliebend sein, sich erbarmen.
մարդիկ, դկան Menschheit, Menschen.
մարդկային, այնոյ menschlich.
մարդկութիւն Menschheit, Menschenmenge.

մարթել, եջի können, vermögen.
Մարիամ Maria.
Մարիզիկեան } Mariser, mari-
Մարիացի, այ } sisch (Bewohner
Մար Իհաբ Mar Ihab (armenischer Fürst).
Մարկիոնացի, այ Marcionite (Anhänger des christlichen Sectirers Marcion).
Մարկոս Marcus.
մարմանդ, ի, աւ. Wiese, Vergnügungsort.
Մարմետ Marmet (Ortsname).
մարմին, մնոյ Körper.
մարտ, ի Krieg, Kampf, Schlacht.
մարտիկ, սկի, աւ. Krieger.
մարտիրոս, ի, աւ. Märtyrer.
մարտիրոսանալ, ապայ des Martertodes sterben.
մարտիրոսութիւն Martertod, Martyrium.
մարտուցանել, աուցի kämpfen lassen, Krieg führen lassen.
մարտչիլ, տեայ kämpfen, Krieg führen.
մարուր rein, fein.
Մարտինիանոս, ի Maximianus.
Մարտինայ Maximina.
մեզէն von uns selbst.
մեծ, ի, աւ. gross.
մեծաբանել, եջի grosssprechen, prahlen.
մեծազօր grossmächtig.
մեծահասակ, ի, աւ. von grossem Wuchs.
մեծամեծ sehr gross.

Մեծամօր Medsamor (Nebenfluss des Evas'ch).

Մեծապէս grossartig, feierlich.

Մեծատուն, **տան** ein grosses Haus habend, der Grosse.

Մեծարանք, **նայ**, **նօք** Ehre, Ehrenbezeugung.

Մեծարեւել, **եցի** ehren, auszeichnen.

Մեծացուցանել, **ցուցի** gross machen.

Մեծութիւն Grösse, Würde.

Մեկնել, **եցի**, **նեալ** trennen.

Մեկնիլ, **եցայ**, **նեալ** sich trennen, ablassen von.

Մեկուսանալ, **ացայ** sich entfernen.

Մեկուսի entfernt, getrennt.

Մեհեան, **հեհի**, **աւ** Tempel, Götze.

Մեհեանահան, **ի**, **աւ** zum Tempel gehörend.

Մեղադրութիւն Tadel, Anklage, Klage.

Մեղանշել, **եցի** u. **դայ** sündigen.

Մեղանք, **նայ** } Sünde, Verbre-

Մեղք, **այ**, **զք** } chen, Schuld.

Մեղմ, **այ** süß, ruhig, langsam.

Մեռանիլ, **մեռայ** sterben.

Մեսաղինա Messalina.

Մետաղ, **ի**, **աւ** Metall, Mine,

Bergwerk.

Մետասաներորդ, **ի**, **աւ** der elfte.

Մետաքսագործ, **ի**, **աւ** Seidenarbeiter.

Մետեղա, **դայ** Metellus.

Մեր, **այ** unser, der Unsrige.

Մերժել, **եցի** vertreiben, verstossen.

Մերձ nahe.

Մերձաւոր, **ի**, **աւ** Nachbar, benachbart, Verwandter, verwandt.

Մեւ, **այ** der Andere.

Մեղ, **միդի**, **աւ** Finsterniss.

Մէջ, **միջայ** Mitte.

՚ի **մէջ** zwischen.

Մէջք Mitte des Körpers, Taille.

Մէջերկրեայք } **եայ**, **եզք** die Mittel-

Մէջերկրայք } an's Mittelmeer

Մթացուցանել, **ցուցի** verfinstern, verdunkeln.

Մթին dunkel.

Մի, **այ** ein, einzig, allein.

Մի մի jeder eine, ein jeder.

Մի nicht (prohibitiv).

Միաբան, **ի** einstimmig, einig, vereinigt.

Միաբանել, **եցի**, **նեալ** vereinigen.

Միաբանիլ, **եցայ**, **նեալ** sich vereinigen, einig sein.

Միաբանութիւն Vereinigung, Vereinbarung, Einigkeit.

Միակ einzeln.

Միահամուս zusammen, insgesamt, gemeinsam.

Միամիտ, **մտի**, **աւ** aufrichtig.

Միամտիլ, **եցայ**, **տեալ** aufrichtig sein, einverstanden sein, zustimmen.

Միամտութիւն Aufrichtigkeit, Zustimmung.

Միայն, **այ** allein, einzig.

Միայնամարտութիւն Einzelkampf.

Միայնաւոր, **ի**, **աւ** Einsiedler.

Միանալ, **միացայ** sich vereinigen.

Միանգամ einmal, dient auch zur Verallgemeinerung des Pron. relativi.

Միանդամայն zusammen, gleichzeitig.

Միանդակ Miandak (Ahnherd der Mandakunier).

Միաշաբթ, **աւ** der erste Wochentag.

Միաշաբթի, **այ**, **եաւ** am ersten Wochentage geschehen, der erste Wochentag.

Միհրան Mihran.

Միհրդատ, **այ** Mihrdat (Mirdates).

Միմեանց, Gen. — Dat. des Pron. recipr. „einander“.

Մինոտաւրա Minotaurus.

Մինչ } bis.

Մինչեւ } während.

Միջագետք, **դայ** Mesopotamien.

Միջակ, **ի** das Mittlere, Mitte, in der Mitte befindlich.

Միջակասր mitten durchgespalten.

Միջամուխ mitten darin, dazwischen.

Միջամուս in die Mitte eintretend = eingetreten.

Միջերկրեայք s. **Մէջերկրեայք**.

Միջին, **ջայ** der Mittlere, mitten in, der Zweite.

Միջնաբերդ, **ի**, **աւ** Festung im Innern, Citadelle.

Միջոց, **ի**, **աւ** Mitte, Zwischenraum.

Միջօր, **ջաւոր** } Mittag, Süden.

Միջօրեայ, **րէի** }

Միս, **մայ** Fleisch.

Միտ, **մտի**, **աւ** Geist, Gemüth,

Verstand.

Ղմաւ ածել überlegen, sich einbilden, mit folg. **զի մի** „fürchten, dass nicht“.

Միւս s. **մեւ**.

Միւսանդամ ein anderes Mal, wieder.

Մխել, **եցի** hineinstossen, eintauchen.

Մխիթարել, **եցի** trösten.

Մծբին, **բնայ** Mdsbin (armenische Benennung der Stadt Nisibis in Mesopotamien).

Մծխիթայ Mdschitha (Hauptstadt Iberiens).

Մնդաշար durch einen Lanzenstich herbeigeführt, durch eine Lanze verwundet.

Մկրտել, **եցի** taufen.

Մկրտիչ, **աչի**, **աւ** Täufer.

Մկրտութիւն Taufe.

Մղել, **եցի** vorwärtstreiben, leiten.

Մղին, **ի**, **աւ** Meile.

Մնալ, **այի** übrig sein, übrig bleiben.

Մշակութիւն Bildung.

Մշանջենաւոր, **ի**, **աւ** dauernd, ewig.

Մշդ, **ի** und **աւ**, **աւ** und **աւ** Magier.

Մոգպաշտ Mogbaschte (wörtlich: Magier-Diener).

մուկսինոյ } խնդոյ Schierling,
 մուկսինոյ } Schierlingstrank.
 մուրբիւ, եցայ sich verirren.
 մուռթիւն Leidenschaft, Laster.
Մոկացի, այ Mokier, mokisch
 (Bewohner der armenischen
 Provinz Mokkh).
 մուսնալ, ուցայ vergessen.
 մուսպուսն, ցման das Vergessen,
 Vergesslichkeit.
Մովսէս Moses.
 մուրթ, ոյ Haut, Leder.
Մորփիւղիկ, } Morphighik (fa-
 էայ } belhafter kleinasia-
Մորփիւղիկ } tischer Fürst und
 կէան } Heerführer).
 մուտ, մտի Eintritt, Rente, Ein-
 künfte.
 մուտք, մտից Sonnenuntergang,
 Westen.
Մուրացան Muratzen (armeni-
 sche Benennung für Meder).
Մուրց Murtz (Fluss in Arme-
 nien).
 մունչեւ } եցի, չեալ brüllen.
 մունչեւ }
 մուսծութիւն Ueberlegung, Re-
 flection.
 մուսնել, մտի eintreten, einzie-
 hen.
 մուսուրութիւն Einsicht, gesun-
 des Urtheil, Weisheit.
 մտերիմ, բմի, ա. Freund, freund-
 lich.
 մտերմութիւն Freundschaft,
 Freundlichkeit, Aufrichtig-
 keit.
 մորակեւ, եցի anspornen.

մրբիկ, ըկի, ա. Sturm.
 մրցանակ, է, ա. Triumph, zum
 Triumph gehörig.
 մօտ nahe.
 մօտ, ոյ die Nähe.
 մօտաւոր, է, ա. Nachbar, be-
 nachbart.
 մօտիւ, եցայ, տեալ sich nähern.
 մօր, է, ա. Morast, Sumpf.

Յ, յ H (I), h, 300.
Յագրօսնան Hagroschan (Orts-
 name).
 յածիւ, եցայ hin- und herlaufen.
 յակնթակապ mit Rubinen ge-
 schmückt.
Յակոբ Jacob.
 յարդաւ auf Grund, aus Anlass,
 hinsichtlich, betreffs, wegen,
 über.
 յարթ, է stark.
 յարթանակ, է, ա. Sieg, Triumph.
 յարթել, եցի siegen, besiegen.
 յարթող, է, ա. Sieger, sieg-
 reich.
 յարթութիւն Sieg, Besiegung.
 յաճախել, եցի oft thun, ver-
 mehren, vervielfältigen.
 յամել, եցի zögern, zaudern,
 dauern, sich aufhalten, sich
 unterhalten.
 յամուր, է, ա. Hirschbock.
 յայնժամ damals.
 յայնձեռեալ von da an.
 յայսուհետև von jetzt an, in
 Zukunft.
 յայտ, է offenbar, offenkun-
 dig.

յայտարարութիւն Offenbarung,
 Veröffentlichung.
 յայտնադէտ offenbar.
 յայտնել, եցի offenbaren, mit-
 theilen, offenbar sein.
 յայտնի, այ, եաւ offenbar, klar,
 augenscheinlich.
 յանդուցանել, զուցի an sich zie-
 hen, für sich gewinnen.
 յանդգնիւ, եցայ wagen, sich er-
 kühnen.
 յանդգնութիւն Verwegenheit.
 յանդիմանել, եցի tadeln, wider-
 stehen, bekämpfen.
 յանդուզն verwegen.
 յանկարծակի unvernünftig.
 յանձնել, եցի überlassen, an-
 vertrauen, empfehlen, an's
 Herz legen.
 յանցանք, նայ, նօք Ueberschrei-
 tung, Vergehen, Beleidigung,
 Unbilde.
 յաշտ, է Opfer.
 յապայ s. ապայ.
 յաջողակաբար geschickt, mit Er-
 folg.
 յաջողաւած, ոյ Glück, Erfolg.
 յաջողիւ, եցայ Glück = Erfolg
 haben.
 յաջորդել, եցի folgen, nachfol-
 gen, Jemandes Stelle ein-
 nehmen, nachfolgen lassen,
 an Jemandes Stelle setzen.
 յառաջ }
 յառաջադրոյն } vor, früher, eher.
 յառաջարկել, բերի vorantragen.
 յառաջադէմ voranschreitend,
 fortgeschritten, vorwärts.

յառաջադիմութիւն Vorwärtsbe-
 wegung, Fortschritt, Wachs-
 thum, Lauf, Verlauf.
 յառաջասպարհ, ցման Voraus-
 sagung.
 յառաջասել, այի voraussagen,
 früher sagen, vorherrnennen.
 յառաջաստութիւն Vorsicht,
 Vorsehung.
 յառաջել, եցի, ջեալ voranschrei-
 ten, vorwärtsführen.
 յաննել, յարեայ sich erheben,
 aufstehen.
 յատակ, է, ա. Grund, Boden,
 Basis, Pflaster, Pflasterstein.
 յատակել, եցի pflastern.
 յատուկ allein, vereinzelt.
 յարդարել, եցի ordnen, errich-
 ten, stiften.
 յարդարիւ wirklich, wahrhaft,
 thatsächlich.
 յարել, եցի verbinden, vereini-
 gen.
 յարթութիւն das Wachen,
 Schlaflosigkeit, Sorge.
 յարձակիւ, եցայ, կեալ angreifen,
 sich schwingen, sich bege-
 ben, kämpfen.
 յարձակուսն, կման Angriff.
 յարմարել, եցի anpassen, pas-
 send machen.
 յարմարիւ, եցայ passen.
 յարութիւն Auferstehung.
 յարուցանել, բուցի erheben, aus-
 heben (Soldaten), aufstehen
 machen, auferwecken.
 յարքունուտ s. արքունուտ.
 յաւելորդ s. աւելորդ.

յաւելլուած, ոյ Zuwachs, Zu-
 schuss.
 յաւելլուլ, էլի hinzufügen, ver-
 mehren, fortfahren.
 յաւելլուլ, էլայ sich vermehren,
 wachsen.
 յաւեա, ետի, աւ mehr.
 յաւիտեան, անի Ewigkeit.
 յաւիտենակ, ի, աւ ewig, dauernd.
 յաւիտակեւ, էջի rauben, mit Ge-
 walt wegnehmen, sich be-
 mächtigen.
 յեկ s. եկ.
 յեղազակ, ի, աւ Räuber, Bandit.
 յեղուլ, յեղի ändern, über-
 setzen.
 յեա nach.
 յեայ darnach, später.
 յեառաա vom Rücken her.
 յերկարեւ, էջի lang machen,
 lang sein.
 յիշատակ, ի, աւ Andenken,
 Ueberlieferung.
 յիշատակեւ, էջի erinnern, er-
 wähnen.
 յիշատակումն, կման Erinnerung,
 Erwähnung, Geschichte.
 յիշեւ, էջի, շեալ sich erinnern.
 յիշեցոյցանեւ, ցոյցի erinnern
 machen.
 յիշողութիւն das Erinnern, Er-
 innerung.
 յիսուն, սնի fünfzig.
 Յիսուս Jesus.
 յղարկումն, կման Sendung, Be-
 gleitung, Geleitung zum Gra-
 be, Beerdigung.
 յղեւ, էջի senden.

յղութիւն Empfängniß.
 Յովանոս, նու Jovianus.
 յղով, ի, աւ viel, Plur. viele,
 mehrere, die meisten.
 յղլ, յուղի Bewegung, Ver-
 wirrung.
 յղլտ sehr.
 Յղն, Յունի, իւ und աւ Griechen,
 griechisch.
 յղս, յուայ Hoffnung.
 Յովհանն }
 Յովհաննէս } Johannes.
 Յովսեպոս Josephus.
 յորդորական, ի, աւ ermahnend.
 յորդորադոյն sehr fleissig, sehr
 gerne.
 յորդորեւ, էջի ermahnen, be-
 leben.
 յորժամ zu welcher Zeit, wann,
 als.
 յորջորջեւ, էջի nehmen.
 յորջորջումն, ջման Nennung,
 Name.
 Յուդայ Judas.
 յուղեւ, էջի suchen.
 Յուլիանոս Julianus.
 յուղարկաւոր, ի, աւ Begleiter,
 Führer.
 յուշկապարիկ, բլի, աւ Centaure.
 յուսալ, ացայ hoffen.
 Յուսիփ Joseph.
 Յուստոս Justus.
 Յոհնոն Rhinon (Stadt in Me-
 sopotamien).
 յոլեւ, էջի vereinigen, anein-
 anderreihen, erfinden.
 յոժարեցոյցանեւ, ցոյցի geneigt
 machen.

յոժարիլ, էցայ die Geneigtheit
 haben, geruhen, gerne thun.
 յոժարութիւն Neigung, Zunei-
 gung, Liebe.
 յոնք, նից Augenbrauen.
 յորինեւ, էջի ordnen, organisiren,
 schmücken, ausstatten, er-
 bauen.
 յորինուած, ոյ Organisirung, Or-
 ganisation, Ausschmückung,
 Ausstattung, Gebäude.
 Ն, ն N, n, 400.
 նա, նորա, նովաւ jener.
 Նարոզ Nabog (assyrische Gott-
 heit).
 Նարուզդոնոսոր Nabuchodon-
 sor.
 Նազինիկ Nasinik (weiblicher
 Name).
 նախ zuerst.
 նախագահ, ի, աւ den ersten
 Platz habend.
 նախագահութիւն erster Platz,
 erste Stelle.
 նախակարգեւ, էջի, դեալ zuerst
 stellen, zuerst reihen.
 նախահայր, հոր, հարբ Patriarch.
 նախաձեռն ersthändig, zuerst,
 freiwillig.
 նախանձ, ու Neid, Eifersucht.
 նախանձաւոր, ի, աւ Eiferer,
 Nacheiferer, neidisch, eifer-
 süchtig.
 նախանձիլ, էցայ, ձեալ neidisch
 sein, eifersüchtig sein.
 նախաշախիլ, ւղի, աւ Verläu-
 fer.

նախաստեալութիւն Voraussetzung,
 Vision.
 նախարար, ի, աւ Satrap, Gou-
 verneur einer Provinz.
 նախարարութիւն Satrapie, Pro-
 vinz, Satrapenwürde, Satra-
 penstelle.
 նախկին zuerst, früher.
 Նախճաւան Nachdschavan (Stadt
 in Armenien).
 նախնական, ի, աւ von den Ahnen
 herrührend, alt, hergebracht.
 նախնի, ւոյ, եաւ der Ahne,
 früher.
 նահանգ, ի, աւ Gegend.
 նահանջեւ, էջի abziehen, ab-
 wenden, zurückhalten, zu-
 rückschlagen.
 նահապետ, ի, աւ Fürst, Hapt-
 ling.
 նահապետութիւն Fürstenthum,
 Fürstenwürde, Fürst.
 նահառակ, ի, աւ Abenteurer,
 Held.
 նահառակիլ, էցայ, կեալ Aben-
 teurer = Held sein, sich Ge-
 fahren aussetzen, auf Aben-
 teuer ausgehen.
 նահառակութիւն Abenteuer,
 Kriegsthat, Tapferkeit.
 նայիլ, էցայ, յեալ blicken.
 նանրութիւն Eitelkeit, Frivolität.
 նաւ, ի, աւ und աւ Schiff.
 նաւազնացութիւն Schifffahrt.
 Նաւասարդ, ի Navasard, der
 erste armenische Monat, un-
 serem August entsprechend.
 նեղ enge.

նեղեւ, եջի, զեալ bedrängen,
 bedrücken, verfolgen, nöthi-
 gen, belästigen, ärgern.
 նեղութիւն Bedrängniss, Be-
 drückung, Verfolgung.
 նեղութիւն Betrug, List.
 նեա, ի Pfeil.
 նետաձգութիւն Pfeilschiessen,
 Bogenschiessen.
 ներդեայ aus Sehnen verfertigt.
 ներել, եջի verzeihen, erlassen,
 zulassen, ertragen.
 ներկուած, ոյ Teint, Farbe.
 Ներուա Nerva.
 Ներսեհ Nerseh.
 Ներսէս Nerses.
 ներքինի, ոյ, եաւ Eunuche.
 ներքոյ unten, unterhalb, in,
 hinein.
 ներքսագոյն, գունի der unterste,
 der innerste.
 Նեքտանեբոս, բայ Nekhtanebus.
 նզովել, եջի ausschliessen.
 նիզակ, ի, աւ Wurfspiess, Lanze.
 նիզակաւոր, ի, աւ lanzentragend,
 lanzenbewaffnet.
 Նիկանոր Nicanor.
 Նիկիայ, իոյ Nicaea (Stadt in
 Kleinasien).
 Նիկիացի, ոյ Nicaer, nicaeisch.
 Նիկոմաքոս Nicomachus.
 Նիկոմիդայ Nicomedien.
 Նիկոմիդացի, ոյ Nicomedier,
 nicomedisch.
 Նինիւէ, էի Ninive.
 նիշ, շնի Zeichen, Mal.
 նիքեւել, եջի, հեալ einschlafen,
 schlafen, schlummern.

նիւթ, ոյ Materie, Material,
 Stoff, Gegenstand.
 նիւթել, եջի spinnen, sinnen
 auf.
 նման, ի, աւ } ähnlich,
 նմանի, ոյ, եաւ } gleich.
 նմանել, եջայ gleich sein, ähnl-
 lich sein.
 ննջել, եջի, ջեալ schlafen.
 նշան, ի, աւ Zeichen, Feldzei-
 chen.
 նշանակ, ի, աւ Zeichen, Denk-
 zeichen.
 նշանակել, եջի, կեալ bezeich-
 nen, anführen (citiren), schil-
 dern.
 նշանաւոր, ի, աւ bemerkenswerth,
 ausgezeichnet.
 նշուակ, ի, աւ Gegenstand des
 Ansehens, des Aufsehens.
 նշտար, ի, աւ Rest, Ueberrest,
 Trümmer, Reliquie.
 նշխահել, եջի, հեալ sich erhe-
 ben, sich empören.
 նոխալ, ի, աւ Ziegenbock.
 Նոմեխանոս Numerianus.
 նոյն, նորին, նովին und նովինի
 jener, sofort.
 նոյնանուն gleichnamig.
 նոյնժամոյն sofort, zur selben
 Zeit.
 նոյնհետոյն sofort darnach.
 նոր, ոյ neu.
 նորակուա ganz besonders ge-
 quält.
 նորահրաշ wunderbar.
 նորոգել, եջի erneuern.
 նորոգումն, գման Erneuerung.

նուալ, ի, աւ Gesang, Tasse,
 Becher, Schlag, Mal.
 նուալութիւն Schiffahrt.
 նուալ, ի klein, wenig.
 նուալութիւն Kleinheit, Wenig-
 keit.
 նուաճել, եջի, ճեալ unterwerfen,
 demüthigen.
 նուաստացոյցանել, ցոյցի ernie-
 drigen.
 Նուսե, էի u. եայ Nune (Apostelin
 Iberiens).
 նոցայ, ոյ ihr, der ihrige (III.
 Pers. Plur.).
 նոսժ, ի, աւ dunkel, schwarz.
 նստիլ, սոյ sitzen, sich setzen,
 sich legen, sich lagern.
 նստոյցանել, սոյցի sitzen ma-
 chen, setzen, stellen, legen,
 lagern, aufstellen.
 Շ, շ Sch, sch, 500.
 շաբաթ, աւ Sabath, Woche.
 շահատակել, եջի } angreifen, der
 շահատակիլ, եջայ } Erste beim
 Angriff sein.
 շաղակերութիւն das Essen von
 rohem Fleische.
 Շամբայ Schamba.
 Շամբատ Schambat.
 Շամիրամ, այ Schamiram (Se-
 miramis).
 Շամշագրամ Schamschagram.
 Շամշատ Schamschat (Samo-
 sate, Stadt am Euphrat).
 շամշել, եջայ Thorheiten begehen.
 շամշութիւն Thorheit, Tollheit.
 Շապուհ, պհոյ Schapuh.

շատ, ի viel, mehrere, sehr.
 շատանալ, սոցայ zufrieden sein.
 շատխոտութիւն Wortschwall, Ge-
 schwätz.
 շար, ի Faden, Reihe.
 շարագրել, եջի etwas im Zusam-
 menhang schreiben, schrift-
 lich darstellen.
 Շարայ Schara (Mannesname
 und Landstrich in der ar-
 menischen Provinz Airarat).
 շարայարել, եջի, ըեալ verbinden,
 hineinflechten.
 Շարաշան Scharaschan.
 շարժել, եջի, ժեալ bewegen,
 hin- und herbewegen, hand-
 haben.
 շարժիլ, եջայ, ժեալ sich be-
 wegen.
 շարժումն, ժման Bewegung, das
 Zittern, Erdbeben.
 Շաւարշական Schavarschakan,
 schavarschakisch (Gegend
 im Südosten des Masis).
 Շաւարշան Schavarschan (Can-
 ton, später Artas genannt,
 in der armenischen Provinz
 Waspurakan).
 շախիլ, պի, աւ Fussspur, Schritt,
 Weg.
 շէն, շնի und շնու Gebäude,
 Wohnung, Dorf, Stadt.
 շիկափոկ von fahlem, gelbem,
 röthlichem Gurt oder Leder
 gemacht.
 շինել, եջի bauen.
 շինուած, ոյ Gebäude, Erbauung,
 Gründung.

շինութիւն Erbauung, Bau, Aufbau.

շիջուցանել, ջուցի auslöschen.

Շիրակ Schirak (Canton in der armenischen Prov. Airarat).

շերիմ, բնի, աւ Grab.

շկապել, եցի, պետալ zurücksetzen.

շղթայ, ի Kette.

շղպմարար, ի, աւ Schmeichler, schmeichlerisch.

Շմաւոն Schmavon (Simeon).

շնորհ, ի Gnade, Wohlwollen, Dank.

շնորհակալութիւն Dankbarkeit, Danksagung, Dank.

շնորհէլ, եցի geben, verleihen, vergeben, verzeihen.

շոյտ, շուտի beweglich.

շութափել, եցի sich beeilen.

շուն, շան Hund.

շարթն, շրթան Plur. շրթանք Lippe.

շարջ umher, ringsum.

շարք, շքոյ Glanz, Pomp.

շտեմարան, ի, աւ Magazin, Vorrath.

Շրէթ Schresch (Hügel in Armenien).

շրջապատել, եցի, տեալ rings umgeben.

շրջել, եցայ, ջետալ umhergehen.

շփոթ, ի Verwirrung, verworren.

շփոթել, եցի verwirren.

Ո, " O, ö, 600.

օ, օյր, օրօլ wer? welcher?

օղի, օյ, եաւ Geist, Seele, Leben.

Ոդիսեո Odysseus.

Ողմն Osomn (Canton in Persien).

Ոլմպիական, ի, աւ olympisch.

Ոլմպիաս, աղայ Olympias.

Ոլմպիոդոր, այ Olympiodor.

օհ oh!

Ողական Oghakan (Festung in Armenien).

օղբ, օյ Klage.

օղբալ, այի sich beklagen, seufzen.

օղբերդական, ի, աւ klagend, elegisch.

օղբի, ի gleichmässig, fein.

օղբական, ի, աւ bittend.

օղջ, օյ, օլ und ամբ gesund, wohl.

օղջ լեբ lebe wohl!

օղջանալ, ջոցայ sich heilen, gesund werden.

օղջանդամ gesund.

օղջոյն, ունի Gesundheit, Wohlergehen, Gruss, Lebewohl.

օճ, ի u. օյ Halm, Röhre, Methode, Reihenfolge, Angabe näherer Umstände.

օմն, օբումն, օմամբ irgend ein.

օյժ, օժոյ Stärke, Kraft.

օչ nicht.

օսկեղէն, ինի, աւ golden.

օսկեղօծ vergoldet.

օսկեթել goldgewirkt.

օսկեօղ mit goldenen Ringen versehen.

օսկի, օյ Gold.

օսկր, կեր Knochen.

օստան, ի frei, nobel, adelig.

օտտուցանել, օուցի springen lassen.

օ՛լ, օյր, օրօլ wer? welcher? օլ oh!

օս } Fuss.

օսն, օին, օմբ } Fuss.

օր, օրոյ, օրալ welcher (Pron. relat.).

օրդի, օյ Sohn.

օրդիանալ, իացայ Jemandes Sohn werden.

Օրդանի, օյ Ordunier, ordunisch (armen. Geschlecht).

օրկորամուլութիւն Gefrässigkeit.

օրձաքար, ի harter Stein, von hartem Stein.

օրձաքարեայ von hartem Stein, steinhart.

օրմ, օյ Mauer.

Օրմիդական ormisdisch.

Օրմիդ, ի Ormid (persischer Nationalgott).

օրոգայթ, ի Falle, Schlinge.

Օրոգինեո Origines.

օրոշել, եցի unterscheiden, theilen, trennen, abstecken (Grenzen).

օրովայն, ի Bauch.

օրչափ in welchem Masse, in wie weit, wie.

օրպէս in welcher Weise, wie.

օրպիսի, օյ, եաւ welchartig, was für ein.

օրպիտութիւն das Wie, die Art und Weise.

օրջանալ, օցայ sich in eine Höhle zurückziehen.

օրս, ի und օյ Jagd, Jagdbeute.

օրաալ, այի jagen, Jagd machen auf, erjagen.

օրարդ, ի, աւ Jäger, jagend, erjagend, gewinnend.

օւթ, ի acht.

օւթերորդ, ի, աւ der achte.

օւթեասան, ի achtzehn.

օւթսուն, սնի achtzig.

օւժեղ, ի, աւ stark.

օւժեղութիւն Stärke.

օւն, լան Hals.

օւխ } ի Bach.

օւխար, ի, աւ Strom, Wasser.

օւխա, ի Gelübde, Religionsbekenntniss, Bündniss.

օւղեղ } զլլոյ Gehirn.

օւղերել, եցի schicken, auf Reisen schicken.

օւղերիլ, եցայ reisen.

Օւղեպ Ughiup, altarmenischer Schriftsteller.

օւղլախօսել, եցի richtig sprechen, richtig aussprechen.

օւղլել, եցի richten, recht richten.

օւղլութիւն Richtigkeit, Recht, Gerechtigkeit.

Օւղա, ա Ught (Fluss in Armenien).

օւնայն, ի leer, eitel.

օւնայնանալ, օցայ leer sein, leer werden.

օւնիլ, կալայ haben, besitzen, halten, nehmen, sich bemächtigen, ergreifen, gefangen nehmen.

ունկնդիր, դրի, աւ. das Ohr hin- haltend, hörend.

Ուռհայ Urha (armen. Name für Edessa).

ուս, սյ Schulter.

ուսանիլ, սայ lernen, studiren, hören.

ուսումնասիրութիւն Lernliebe.

ուսումնաստեայ das Lernen, die Belehrung hassend.

ուսուցանել, սուցի lehren, erzie- hen.

ուստեք von irgend woher.

ուստի von dort her, von da an, in Folge dessen, dess- halb.

ուստի woher?

ուսար, տեր Sohn.

ուտել, կերի und կերայ essen.

ուտելիք, լեայ, լեօք das Essen (Handlung und Gegenstand des Essens).

Ուտեացի, սյ Uti, utisch (Be- wohner des Cantons und der Provinz Uti in Armenien).

ուր wo, wobei, bei welcher Ge- legenheit.

ուրախանալ, խացայ sich freuen.

ուրախութիւն Freude.

ուրանալ, բացայ verleugnen, ab- schwören.

ուրեմն irgendwo.

ուրիւթիւն Aussatz, Syphilis.

ուրոյն ausgenommen, mit Aus- nahme von.

ուլիհանոս Ocean.

ւք, ուրուք irgend jemand, irgend ein.

Չ, չ Tsch, tsch, 700.

չ nicht (vor Vöcalen für ոչ).

չար, ի, աւ. böse, verbrecherisch, schädlich, das Böse, Verbre- cher, Feind, Teufel.

չարագործ, ի, աւ. Missethäter, Böses thugend.

չարախոս, ի, աւ. Böses sprechend, verleumdend, Verleumder.

չարախօսել, եցի Böses sprechen, verleumden.

չարաչար, ի, աւ. sehr böse.

չառափառ, ի, աւ. Irrlehrer.

չարիք, բեայ, բեօք Böses.

չարութիւն Bosheit, Schlechtig- keit.

չարչարել, եցի, չեալ Böses an- thun, quälen.

չարչարումն, բման das Quälen, Qual.

չափ, սյ und ու. Mass, Grösse, Stärke, Mannesalter, Messung.

չե noch nicht.

Չքովն Tschermes (Stadt in Armenien).

չոր, սյ trocken.

չորեքիւստի, սյ, եաւ. viereckig.

չորից viermal.

չորրորդ, ի, աւ. der vierte.

չորրորդապետ, ի, աւ. Vierfürst.

չորք, բից vier.

չու, սյ Abreise, Reise.

չուսուորութիւն Reise, Marsch, Kriegszug.

չուել, եցի abreisen, sich bege- ben, reisen.

չքնալ graziös, schön, nett.

չքնաղաղեղ sehr schön.

Պ, պ P, p, 800.

պաղանեւ, դի küssen.

երկիրպաղանեւ die Erde (Jeman- dem) küssen, Jemand anbe- ten, verehren.

Պալիկրատես Polycrates.

պակաս unzureichend, unvoll- ständig, zu klein.

պակասութիւն Mangel, Wenig- keit.

Պակարոս Pacorus.

պահանջել, եցի fordern.

պահապան, ի, աւ. Wächter.

պահել, եցի bewachen, aufbe- wahren, schützen, beobach- ten, festhalten an etwas.

Պահլաւ, ի Pahlav (persische Reichswürde, von der Stadt Pahl [Bahl] hergenommen).

Պահլաւիկ } pahlavisch.

Պահլաւին }

պահուստ Schutz, Vertheidi- gung.

պահպանակ, ի, աւ. Schutz, Waf- fenrüstung, Panzer.

պահպանութիւն Schutz, Bewa- chung, Beobachtung.

պաղադիւն Palladium.

Պաղեստինացի, սյ Palästinenser, palästinensisch.

Պաղեստինե Palästina.

Պաղեփատոս Palephatus (alter Schriftsteller).

պաղիլ, եցայ, զեալ frieren.

պաճուճել, եցի, ճեալ verschö- nern, ausschmücken.

պայադատել, եցի nachfolgen in der Regierung.

պայթել, եցի brechen.

պայթիլ, եցայ platzen, sich spalten.

պայծառ, ի, աւ. glänzend, er- haben schön.

պայման, ի, աւ. Bedingung, Ver- trag.

պայմանել, եցի, նեալ einen Ver- trag abschliessen.

պանդխտիլ, եցայ auswandern.

պանծալ, ացի sich rühmen, sich brüsten.

պաշարել, եցի, բեալ umzingeln, belagern.

պաշարումն, բման Umzingelung, Belagerung.

պաշտել, եցի anbeten, ver- ehren.

պաշտօն, տման Plur. տմաւք An- betung, Verehrung, Cultus, Gottesdienst, Gegenstand der- selben, resp. desselben.

պաշտօնեայ, նեի Diener, Dia- kon.

պառաւ, ի, աւ. Plur. տմաւք altes Weib.

Պառաւատոս Parabatos (der Ab- trünnige, Beiname Kaiser Julians).

պառաւիլ, եցայ, լեալ alt werden, veralten.

Պասիփայե Pasiphane (die Mut- ter des Minotaurus).

Պասքամ, սյ Paskham.

պատաղբոս, ի, աւ. mit Podagra behaftet.

պատահար, ի, աւ. Unglück, böses Omen.

պատահել } begegnen, stossen
 ևցի } auf, zusammentref-
 պատահիլ } fen mit, sich begegnen,
 ևցայ } sich ereignen,
 պատահումն, հման Ereigniss, Zu-
 fall.
 պատանդ, ի, աւ. Lohn, Unter-
 pfand, Geisel.
 պատանի, ւոյ, եւաւ Kind, Knabe,
 Jüngling.
 պատարաբազ, ի, աւ. Gabel.
 պատարեւ, ևցի, սեւալ brechen,
 spalten, aushöhlen.
 պատարումն, սման Bruch, Riss,
 Trümmer, Partei, Zerreiſung,
 Zerrissenheit, Aushöhlung.
 պատասխանել, ևցի antworten.
 պատասխանի, ւոյ, եւաւ Antwort.
 պատարագ, ի, աւ. Geschenk.
 պատգամ, ի, աւ. Worte, Ant-
 wort, Botschaft.
 պատել, ևցի einhüllen, umge-
 ben, bedecken, einschliessen,
 begraben.
 պատերազմ, ի, աւ. Plur. մանչ
 Krieg, Schlacht.
 պատերազմ տալ Krieg führen.
 պատերազմական, ի, աւ. kriege-
 risch.
 պատերազմասեր, սիրի, աւ. krieg-
 liebend.
 պատերազմիլ, ևցայ, մեւալ Krieg
 führen, kämpfen.
 Պատիժ-Վահար Patischahar (per-
 sischer Canton).
 պատիւ, տուոյ Ehre, Würde,
 Ehrenstelle.

պատկառել } ևցայ sich schämen,
 պատկառիլ } sich scheuen.
 պատկեր, ի, աւ. Bild.
 պատճառ, ի, աւ. Ursache, Grund,
 Vorwand, Urgrund, Princip.
 պատճառել, ևցի und ևցայ ver-
 ursachen, als Grund ange-
 ben, vorwenden.
 պատճէն, ևնի Abschrift.
 պատմագիր, գրի, աւ. Geschichts-
 schreiber.
 պատմագրել, ևցի Geschichte
 schreiben.
 պատմագրուլ, ի, աւ. Geschichts-
 schreiber.
 պատմել, ևցի erzählen.
 պատմող, ի, աւ. Erzähler, Ge-
 schichtsschreiber.
 պատմութիւն Erzählung, Ge-
 schichte.
 պատմունք, ի, աւ. Kleid, Mantel.
 պատշաճ, ի, աւ. passend, entspre-
 chend, proportionirt, das
 Passende, Entsprechende,
 Ebenmass, Proportion.
 պատուական, ի, աւ. ehrenvoll,
 nobel, theuer.
 պատուականութիւն Ehrwürdig-
 keit, Würde.
 պատուար, ի, աւ. Festungswall.
 պատուել, ևցի ehren, schätzen.
 պատուէր Befehl.
 պատումն, տման Umringung,
 Umkreisung.
 պատրաստել, ևցի fertig machen,
 bereiten, herstellen.
 պատրաստութիւն Bereitung, Be-
 reitschaft, Herbeischaffung.

պատրել, ևցի täuschen, ver-
 locken.
 պատրուլ, ի, աւ. täuschend, ver-
 lockend.
 Պատրիարքի, ւոյ. Peträer, pe-
 träisch.
 պարան, ի, աւ. Schnur, Strick.
 պարանոց, ի, աւ. Hals.
 պարագ, սյ frei von od. für etwas.
 պարագ } աւանդ sich frei ma-
 պարագ } chen von etwas,
 պարագումն } sich beschäftigen
 mit etwas.
 պարագեցուցանել, ցուցի Jeman-
 den frei machen von etwas,
 beschäftigen mit etwas, ver-
 wenden zu etwas.
 պարագիլ } ևցայ frei sein von
 պարագիլ } oder für etwas, sich
 պարագել } beschäftigen mit et-
 was, sich halten an
 etwas.
 պարարտութիւն Fettigkeit, Ue-
 berfluss, Reichthum.
 պարգել, ևցի } schenken.
 պարգեւել, ևցի, սեւալ }
 պարգեւ, ի, աւ. Geschenk.
 պարզութիւն Einfachheit, Rein-
 heit, Heiterkeit, Schönheit.
 Պարթև Parther, Plur. die Par-
 ther und Parthien.
 Պարթևազն, զին, զամբ Parther.
 Պարթևական, ի, աւ. parthisch.
 պարիսպ, բապի, աւ. und բապի,
 սլ Mauer.
 Պարխար, սյ Parchar (Gebirge
 in Armenien).
 պարծիլ, ևցայ sich brüsten.

պարունակել, ևցի umgeben.
 Պարս, ի }
 Պարսիկ, սկի } Perser.
 պարսպել, ևցի mit einer Mauer
 umgeben.
 պարս nothwendig.
 պարտիլ, ևցայ, տեւալ sich ver-
 pflichten, verschulden, be-
 siegt werden.
 պարտիք, ևց } Pflicht, Schuld.
 պարտք, սց }
 պարտումն, տման Besiegung,
 Niederlage.
 Պաւղոս Paulus.
 Պելոպոնեսացի, ւոյ Peloponne-
 sier, peloponnesisch.
 պետութիւն Herrschaft, Dyna-
 stie.
 Պետրոս Petrus.
 Պերգէ, գեւայ Perge (Stadt in
 Kleinasien).
 Պերիթ, ևայ Pirithous.
 պերճ, ի, աւ. reich, vornehm.
 պերճանալ, ճացայ sich erheben,
 sich überheben.
 Պերոզ Peros.
 Պերոզամատ, սյ Perosamat.
 Պենելոպէ, պեւայ Penelope.
 պեպէս verschieden, allerlei.
 պեպք Nothwendigkeit.
 Պիղատոս Pegasus.
 Պիլատոս, ի Pilatus.
 պիղծ, պղծոյ unrein, schmutzig.
 պիտանի, ւոյ, եւաւ nützlich, noth-
 wendig.
 Պիւթիայ Pythia.
 պղերգութիւն Nachlässigkeit,
 Trägheit.

պղնձաձող } kupfern.
 պղնձի, ւոյ, եւս }
 պնակաձէ tellerförmig.
 պողէլ } եջի treiben, weg-
 պուղէլ } treiben.
 Պամպիս, սսի und պէի Pom-
 pejus.
 Պոնդիացի, ւոյ Pontier, pontisch.
 Պոնդոս Pontus.
 պրոնկական, ի, աւ unzüchtig,
 ehbrecherisch.
 պրոնիկ, նկի, աւ Hurer, Hure,
 hurerisch.
 պրո, ոյ Schwan.
 Պորփիր Porphyrus.
 պըրանք, նայ, նոք Nachdenken,
 Tiefsinn.
 Պրոբոս, այ und ի Probus.
 պրոտել, եջի murren.
 պրակ, ի, աւ Krone, Diadem.
 պրակել, եջի, կեալ krönen.
 Պտոլմայիւ Ptolmais (Stadt in
 Palästina), Ptolmäerin.
 Պաղմէոս Ptolmaeus.
 պոսյոս, սուտի Strudel.
 պոսուլ, սոլոյ Frucht.
 Ջ, ը Dsch, dsch, 900.
 Ջախումն, խման Zermalmung,
 Zerschlagung.
 Ջախջախումն, խման das Brechen.
 Ջան, ի Anstrengung, Mühe.
 Ջանալ, աջոյ sich bemühen.
 Ջաւակիք, աջ Dschavachkh
 (Canton der armen. Provinz
 Gugarkh).
 Ջերմ, ոյ heiss, warm.
 Ջերմահոս heiss ausdünstend.

Ջերմութիւն Hitze; Wärme.
 Ջնջէլ, եջի vernichten.
 Ջուր, ջրոյ Wasser.
 Ռ, ս R, r (stark), 1000.
 Ռամիկ, մկի das gewöhnliche
 Volk.
 Ռասասոհուն Rastsohun (persi-
 scher Name für den alt-assy-
 rischen Schriftsteller Barsu-
 ma).
 Ռշտունի, ւոյ Rschtunier, rsch-
 tunisch (armen. Geschlecht).
 Ռշտակէս, կիսի u. կեայ Rstakes
 (Sohn Gregors, des Apostels
 Armeniens).
 Ռոճիկ, ճկի, աւ Gehalt, Mittel,
 Leistung.
 Ռոստոմ Պաղճիկ Gen. Ռոստոմ-
 մայ Պաղճիկ Rostom Sag-
 dschik (persischer Heros).
 Ռոսիի, փեայ Rufa.
 Ռոսիսան rufisch.
 Ս, ս S, s (stark), 2000.
 սա, սորա, սովաւ dieser.
 Սաթինիկ, նկան und նկայ Sa-
 thinik (alanische Prinzessin).
 սալ, ի Amboss.
 սակայն doch, jedoch, dennoch.
 սակաւ, ս. klein, wenig.
 սակաւկեայ kurzlebend.
 սակաւք wenig, klein, kurz.
 սակա } wegen, um, aus Anlass,
 սակա } auf Rechnung, in Be-
 ՚ի սակա } treff, zu dem Zwecke,
 } bei Gelegenheit.
 սակը, կեր Säbel.

սահման, ի, աւ Grenze, Grenz-
 land, Umgebung.
 սահմանադրութիւն Grenzbestim-
 mung, Grenzscheide.
 սահմանակալ, ի, աւ Grenzwäch-
 ter, angrenzend.
 սահմանել, եջի begrenzen, be-
 stimmen, festsetzen, anordnen.
 սաղմուկըս, ի, աւ Psalmen-
 sänger.
 Սաման, ի Samson.
 սան, ս. und ոյ Schüler, Pfleg-
 ling, Zögling.
 Սանադուխտ, դիտայ Sanaducht
 (weiblicher Name).
 Սանասար, ոյ Sanasar.
 Սանասարուկ Sanatruk.
 սանձահարել, եջի zügeln, bän-
 digen, unterwerfen.
 Սանոդ, աջ Sanod (weiblicher
 Name).
 սապէս auf diese Weise, so.
 Սարայ, ի Sara (Frau Abra-
 hams).
 Սասան, աջ Sasan.
 սասա, ի Gewalt, Drohung.
 սաստել, եջի tadeln, drohen,
 ernstlich reden.
 սաստիկ } heftig, gewaltig,
 սաստիկ } mit Gewalt, auf ge-
 սաստիկապէս } waltsame Weise.
 սաստիկացոյցանել, ջուցի heftig
 machen.
 սաստիկութիւն Stärke, Gewalt.
 սաստիկել, եջի besiegen, tödten,
 vernichten.
 սաստիկումն, կման Vernichtung,
 Tod.

սասար, ի, աւ Hilfe, Helfer.
 սասարել, եջի helfen.
 սասարութիւն Hilfe.
 Սարիայ Saria.
 սարափելի, ւոյ, եւս schrecklich.
 Սատեր Soter (Beiname des
 Antiochus I.).
 Սափատիայ Saphatia.
 սեաւ, սեւոյ schwarz, der Rappe.
 Սեբաստայի, ւոյ Bewohner der
 Stadt Sebaste.
 սեղան, ոյ Tisch, Altar.
 սեղէի, ի, աւ Freier.
 Սեղէկոս Seleukus.
 Սեղեւարոս, ի Silvester.
 սենեակ, եկի, աւ Zimmer.
 Սենեքերիմ Senekherim.
 Սենեքիայ Senekhia.
 սեպական, ի, աւ eigen.
 սեպականութիւն Eigenthum, Ei-
 genthumsrecht, Besitz, An-
 eignung.
 սեպուհ, ի, աւ u. ոյ, սլ Edler,
 edel.
 սերել, եջի, բեալ erzeugen.
 սերիլ, եջոյ, բեալ erzeugt sein,
 abstammen von.
 սերմն, ման Same.
 սերունդ, ընդեան Zeugung, Ge-
 burt, Abstammung, Nach-
 komme, Sprössling.
 սերտիլ, եջոյ, տեալ sich befesti-
 gen.
 սեղգետ, ի schwarzgekleidet.
 Սէւեր, եայ } Severus.
 Սէւերիոս }
 Սեփծուղ Sepsdugh (Name ein-
 iberischen Geschlechtes).

սեղ, սիգի, աւ befehlend, hochfahrend, stolz.

սեր, սիրոյ Liebe.

Սիդիացի, այ Sidier, sidisch (Bewohner der Stadt Sida in Kleinasien).

Սիդոն Sidon (Stadt in Phoenicien).

Սիլոն, ի Silon (römischer General).

Սիմ Sim (Berg in Armenien).

Սիմոն } Simon.
Սիմոնի }

սինկլետոս, ի Senat (Synectos).

Սինոպ, այ Sinope.

Սիսակյան } Sisaker, sisakisch
Սիսակեան } (Bewohner der Landschaft Sisak).

սիրաբան, ի Rede = Abhandlung liebend.

սիրամարդաշատ reich an Pfauen.

սիրել, եջի lieben.

սիրելի, այ, եւ liebenswürdig, angenehm, lieb, geliebt, befreundet.

Սիրիպինդէս Siribindes (persisches Wort „Fürsten-Fesseler“, Beiname des Königs Arschak).

սիրա, սրաի Herz.

սիգնոյն Feldzeichen (*signum*).

սիւն, սեան Säule, Pfeiler.

Սիւնի, այ Siunier, siunisch.

Սիւնիք, եայ die Siunier, Siunikh (armenische Provinz).

Սլանք Slankh.

Սկիւնի s. **Սղիւնի**.

սխալանք, նայ, նք Fehler, Irrthum.

սկայ, ի Riese.

սկայաբար riesenmässig.

սկաւաւակ, ի, աւ Schädel.

Սկաւրոս Scaurus.

սկել, եջի wachen.

սկիզբն, սկզբն Anfang.

Սկիւթացի, այ Scythe, scythisch.

Սկիւղիս, զեայ Scyllis (Bildhauer).

սկուտեղ, սկուեղ Becken, Schale, Vase.

սկանիլ, սկայ anfangen.

Սղիւնի, այ Sghkunier, sghkunisch (Volksstamm).

Սղուկ Sghuk (Chef der Sghkunier).

Սմբատ, այ Smbat.

Սմբատանոյշ Smbatanuich (Tochter Smbats).

Սմբատուան Smbatavan (Dorf im Canton Sper in der armenischen Provinz Hocharmenien).

Սմբատուհի, այ Smbatuhi (Tochter Smbats).

սնանիլ, սնայ sich ernähren, ernährt = gross gezogen werden.

սնտի, այ, եւ eitel, vergeblich.

սնունդ, սննդեան Ernährung, Erziehung.

սնուցանել, սնուցի ernähren, grossziehen.

սնուցող, ի, աւ Ernährer, Erzieher.

Սոկրատես, այ Socrates.

Սոհունդ Sohund (Ort in Armenien).

Սոլոն Solon.

սոսկ einfach, gewöhnlich.

սոլ, ի und **աւ** Hungersnoth.

սոլոր gewohnt.

սոլորութիւն Gewohnheit.

Սոսիոս, սիայ Sosius.

Սորակոն Soraktion (Berg in Etrurien).

սուգ, սղայ Trauer.

սախ Wurfspieß, Lanze.

սուլ, սլի kurz.

սուսեր, ի, աւ und **իւ** Degen, Dolch, Schwert.

սուսերաճար mit dem Schwerte getroffen, getödtet.

սուսերաւոր, ի, աւ Degen = Dolch = Schwert tragend, mit dem Degen etc. bewaffnet.

սուս, սոյ falsch.

սուսակապրոս, ի Lügner, falsch.

սուր, սրոյ Schwert.

սուրբ, սրբոյ rein, heilig.

Սուրենանք die Surenier (Nachkommen Surens).

Սուրենական } surenisch.
Սուրենան }

Սուրեն, ենի Suren.

սուրճանդակ, ի, աւ Lakai, Bote.

Սոփի Sophia.

սպայ, ի Armee.

սպանանել, սպանի tödten.

Սպանդունի, այ Spandunier, spandunisch (armenisch. Geschlecht).

Սպանիացի, այ Spanier, spanisch.

սպանող, ի, աւ Mörder.

սպանութիւն } Ermordung,
սպանումն, նման } Blutbad.

սպաւ } endlich, schliesslich,
ի սպաւ } gänzlich.
իսպաւ }

սպաւազինիլ, եջայ sich rüsten.

սպաւել, եջի aufreiben, vernichten.

սպաւիլ, եջայ verschwinden, aufhören.

սպաւնալ, սցայ drohen, bedrohen.

սպաւարար, ի, աւ Dienstthuerder, Kammerherr.

սպաւաւոր, ի, աւ Diener, Beamter, Officier.

սպաւաւորել, եջի dienen.

սպաւաւորութիւն Dienst.

սպաւել, եջի erwarten, auflauern.

սպարապետ, ի, աւ General.

սպարապետութիւն Generals-Stelle, Generals-Würde.

Սպեր Sper (Canton in der armenischen Provinz Hocharmenien).

սպիտակ, ի, աւ weiss.

Ստահրացի, այ Stahrier, stahrisch (aus der Stadt Stahr).

ստանալ, սացայ erwerben, erhalten.

ստել, եջի lügen, fälschen (Vertrag), brechen.

ստեղծանել, ծի bilden, erschaffen.

վարք, բույ **Leben, Führung.**
վեհ, **ի** gross, grösser.
Վեհասաճան Wehsadschan.
վեշտասաներորդ, **ի**, **ու** der sechzehnte.
Վեսպասիանոս Vespasianus.
վերադայն, **դանի** höher.
վերակացու, **ի**, **ու** Vorgesetzter, Aufseher, Leiter, vorgesetzt.
վերակացութիւն Verwaltung, Inspection.
վերահասու darüber gekommen, informirt, benachrichtigt, wissend.
վերանալ, բացայ sich erheben, fortgehen.
վերացուցանել, ցուցի erheben, in die Höhe heben, wegheissen.
Վերիացի, այ Iberer, iberisch.
վերին, ընդ höher.
Վերիփոք Weriosphor (Stadt in Persien).
վերնատուն, տան Oberhaus, Dach.
վերջ, **ի** u. **դ** Ende, Rückseite.
ի վերջ nach hinten, zurück.
վերջակացութիւն das Zurückbleiben, Abfall.
վերջին, ջնոյ der letzte.
վերստին von Neuem, wieder.
վերս aus Ketten gemacht.
վեց, **ի** sechs.
Վջրի Wserk.
վեժ, իմի, **ու** Stein, Fels.
վեթ, իրի, **ու** Wunde.
վեղ, վղե, **ու** Hals.
վիթխարի, այ, **եւ** ungeheuer, riesenhaft.

վեճակ, **ի**, **ու** Los, Losung, Los-Antheil, Diöcese.
վեճակել, եցի verlosen, zulosen, durch's Los vertheilen.
վեշապազուն Drachen - Nachkomme.
վեպասան, **ի** Erzähler, Barde, Erzählung mit Gesang.
վերաւոր, **ի**, **ու** verwundet.
վերաւորել, եցի verwunden.
Վերք, Վրաց die Iberer, Iberien.
վիսյ, **ի** Zeuge, Blutzeuge.
վիսյել, եցի zeugen, bezeugen, mit seinem Blute bezeugen, zeugen machen, zum Blutzeugen machen.
վիսյութիւն Zeugnis, Blutzeugnis.
Վլենդուր Wghendur (Name einer bulgarischen Horde).
Վլենդուր Քուլխար der Wghendur - Bulgare.
վճարել, եցի fertig machen, beendigen.
Վճենիք, եց die Wdschenier (ein den Armeniern benachbartes Volk).
վճիւ, վճոյ Urtheilsspruch, Entscheidung, Verfügung.
վնաս, **ու** Schaden, Unrecht, Fehler, Sünde.
վնասել, եցի, սեալ Schaden anrichten, verletzen.
Վնասեպ Սուրհայ Wnasep-Surhap (Anführer der Chasiren und Basilier).
Վշտասպետեր die Nachkommen des Wschtasap (Hystaspes).

Վանդ Wund (Anführer einer bulgarischen Horde).
վասահանալ, հացայ glauben, trauen.
վասահութիւն Vertrauen, Zutrauen, Sichermachung.
վասի, **ի**, **ու** Bach, Fluss.
վասնդ, **ի**, **ու** Gefahr.
վասնդել, եցի }
վասնդեցուցանել, } in Gefahr bringen.
ցուցի }
վասնդիլ, եցայ in Gefahr sein.
վասրանդի, այ, **եւ** verbannt, vertrieben.
վասրել, եցի verbannen, vertreiben.
վասուտ, **ի**, **ու** Meile.
վրդովել, եցի verwirren, stören, hindern.
վրեժ, իժու Rache, Strafe.
Վրթանես Wrthanes (Sohn Gregors, des Apostels Armeniens).
վրիժակնդրութիւն Rachenahme, Rache, Strafe.
վրիպել, եցայ, պեալ fehlen, sündigen.
Վրայր Wruir.
S, **դ** **T**, **տ**, 4000.
տագնալ, **ի**, **ու** Eile, Ungestüm, Gewalt.
տալ, **եւ** geben, übergeben, schenken, (thun) lassen.
տախտակ, **ի**, **ու** Tafel, Platte.
տակաւապետ, **ի**, **ու** Mundschenk.
Տակիտոս Tacitus.

տաղտիւթիւն Langweile, Unlust.
տաղտուկ, սիի, **ու** langweilig, gelangweilt, unbrauchbar.
Տաճառ Tadschat.
տաճար, **ի**, **ու** Palast, Tempel.
Տաճիկ, ճիի der Araber, in specie der arabische Nomade.
Տաճկաստան, **ի** Arabien.
Տայք, յոյ Taikh (armenische Provinz).
տանել } **տարայ** tragen, führen,
տանիլ } bringen.
տանիք, նեայ, նեք das Dach des Hauses.
տանուտեր, տեան, տերաժ Hausherr, Familienhaupt.
տանուտերական, **ի**, **ու** hausherrlich, zum Hausherrn, Familienhaupt gehörig, von dem Hausherrn etc. herstammend.
տանուտերութիւն Stelle = Würde eines Hausherrn = Familienhauptes.
տանջանք, նայ, նք Marter, Qual, Strafe.
Տաշիր, շրայ Taschir (Canton in der armenischen Provinz Gugarkh).
տապակ, **ի**, **ու** Bratpfanne.
տապաս, **ի** hingestreckt, ausgebreitet.
տանն, սին, տաժ zehn.
տաններորդ, **ի**, **ու** der zehnte.
տատանել, եցի zittern machen.
տատանիլ, եցայ zittern.
Տատեօն Tateon (Stadt in Armenien).

տարածանել } ծեցի ausdehnen,
 տարածել } entfalten, aus-
 breiten.
 տարածանիլ } ծեցայ sich ausdeh-
 տարածիլ } nen, sich verbrei-
 ten, sich erstrecken.
 տարակասիլ, եցայ, սեալ } zweifeln.
 տարապարտոց } ohne Noth.
 'ի տարապարտոց }
 տարդալ } Löffel.
 տարեկան, է, ա. } jährlich.
 տարի, ւոյ } Jahr.
 Տարսոս } Tarsus (Stadt in Klein-
 asien).
 տարր, բեր } Element.
 Տարոն, ոյ } Taron (Canton der
 armenischen Provinz Turu-
 beran).
 տարիաւոր, է, ա. } heftig verlan-
 gend, von Sinnlichkeit ent-
 brannt, geliebt, Geliebter.
 Տաւրոս } Taurus.
 Տաւրայի, ւոյ } Taurier, taurisch.
 տափառակ, է, ա. } Ebene, Espla-
 nade, eben.
 տափաքիթ } plattnäsigg.
 աղիասթիւն } Unwissenheit.
 տեղ, ոյ } Regen.
 տեղալ, աջի } regnen, regnen
 lassen.
 տեղեկանալ, կացայ } sich infor-
 miren, kennen lernen, kennen.
 տեղի, ւոյ, եաւ } Ort, gelegene
 Zeit, Gelegenheit.
 տեսանել, սի } sehen, betrachten.
 տեսանելիք, լեաց, լեզբ } Gesicht,
 Erscheinung.
 տեսարան, է, ա. } Theater.

տեսիլ, սլան } Gesicht, Erschei-
 nung.
 տեսութիւն } das Sehen, Beauf-
 sichtigung, Vorsehung.
 տեր, տեառն, տերաժի } Herr.
 տերութիւն } Herrschaft, Reich,
 Herrscherwürde, Herrlich-
 keit (als Titel).
 Տիբերիոս, ըի } Tiberius.
 տիզաւոր, է, ա. } Lanzenbewaff-
 neter, lanzenbewaffnet.
 Տիգրան, ոյ } Tigran.
 Տիգրիս } Tigris.
 տիեզերակալ, է, ա. } Welteroberer.
 տիեզերակալութիւն } Welterobe-
 rung.
 տիեզերք, բաց } Weltall, die ganze
 Welt.
 Տիզոն } Tisbon (Stadt).
 տիկին, կնոջ, կնամք } Herrin, Kö-
 nigin, Prinzessin.
 տիկնութիւն } Würde einer Herrin
 = Königin = Prinzessin.
 տիղճ, տղճոյ } Schutt, Erde,
 Grund.
 Տիմոն } Timon.
 Տիտոս, է } Titus.
 տիրաւոր } herrisch, gänzlich,
 vollendet.
 Տիրան, ոյ } Tiran.
 տիրացուցանել, ցուցի } zum Herrn
 machen.
 տիրել, եցի } herrschen, beherr-
 schen, sich zum Herrn von
 Etwas machen.
 տիւ { տունջեան }
 { տունջեան } Tag.
 { տունջեան }

Տիրոս } Tyrus (Stadt in Phoe-
 nicien).
 տիք, տիոյ } Alter.
 տկար, է, ա. } schwach, unzu-
 reichend.
 տղայ, ոյ } Knabe, Kind, kleines
 Kind.
 տղայութիւն } Knabenalter, Kin-
 desalter.
 Տմորիք } Tmorikh (Canton in der
 armen. Prov. Kordschaikh).
 տնկել, եցի, կեալ } pflanzen.
 տոհմ, է } Familie, Haus.
 տոհմային, տնոյ } Verwandter,
 verwandt.
 Տորք } Torkh.
 Տուրիս } Tobias.
 Տուրիայ }
 Տուհիք, հեաց } Tuhikh (Land-
 strich).
 տուն, տան } Haus, Familie.
 տունջեանային } այնոյ } täglich.
 տունջեանային }
 տուչութիւն } Geschenk, Gabe,
 Leistung.
 Տուր } Tur.
 տուրք, տրոյ } Geschenk.
 տպաւորութիւն } Eindruck, Form.
 Տրայիանոս, է } Trojanus.
 Տրդատ, ոյ } Trdat (Tiridates).
 տրոհել, եցի } vertheilen.
 Տրունի, ւոյ } Trunier, trunisch
 (Nachkomme Turs).
 տրամութիւն } Traurigkeit.
 տրանել, եցի } murren, sich be-
 klagen.
 տրիալ, աջայ } verlangen,
 տրիլ, եցայ } wünschen.

տրիանք } նայ, նոր } sinnliche
 տափանք } Liebe.
 տրիութիւն } Verlangen, Zunei-
 gung, Liebe.
 տօն, է } Fest, Feier.
 տօնել, եցի } feiern.
 Ր, ը R, r (weich), 5000.
 Րուփոս, է } Rufus.
 Յ, ջ Tz, tz, 6000.
 յ } zu (zur Angabe der Rich-
 tung, in welcher etwas ge-
 schieht).
 յամաք, է, ա. } festes Land.
 յանկալ, կացայ } wünschen, ver-
 langen, erstreben.
 յանկաւոր, սիրի, ա. } wollüstig,
 Wollüstling.
 յանկութիւն } Verlangen, Seh-
 sucht, Vergnügen.
 յանց, է } und ոյ } Netz.
 յանցել, եցի, նցեալ } an sich zie-
 hen.
 յանցորդ, է, ա. } Fischer.
 յանուլ, սեայ } zürnen.
 յասուն, սման } Zorn.
 յասուցանել, սուցի } erzürnen.
 յաւ, ոյ } Schmerz.
 յաւեցուցանել, ցուցի } Schmerzen
 machen.
 յեղ, է } Geschlecht.
 յիւ, ցաւ } wilder Esel.
 յիբ } Zerstreuung, zerstreut.
 յնծալ, աջայ } sich freuen.
 յնորք, է } Phantom, Gespenst,
 Irrsinn, Einbildung.
 յորեան, է } Getreide.

յու՛ւ, յը՛ւ Stier.
 յույանե՛ւ, յույի շեյն, շեյն
 lassen.
 յուի, ի, աւ. leichtsinnig.
 յըուե՛ւ, եջի zerstreuen.
 յըսանա՛ւ, տայայ kühl werden,
 kalt werden.

Խ, շ V, v, 7000.

Փ, փ Ph, ph, 8000.
 փախաւո՛ւ, խտեան՛ս Flucht.
 փախաւցանե՛ւ, խաջի in die Flucht
 schlagen, fliehen lassen.
 փախել, խեյն fliehen, meiden.
 փախաւական, ի, աւ. } Flüchtling,
 փախաւեայ, աւի } flüchtig.
 փակե՛ւ, եջի schliessen, ein-
 schliessen.
 փայլաւաւե՛ւ, եջի leuchten.
 փայտ, ի Baum.
 փայտեղէն, ինի, աւ. hölzern.
 փառամըրթիւն՛ Ehrgeiz, Eitel-
 keit, Prahlerei.
 փառաւորե՛ւ, եջի verherrlichen,
 rühmen.
 փառք, այ, օք Ruhm, Ehre,
 Glanz, Herrlichkeit.
 Փասայե՛ւ }
 Փասայե՛լոս } Լու, զու Phasacl.
 Փասայե՛լ }
 Փասայե՛լոս }
 փասեան՛ Fasan.
 Փարսման՛ Pharsman (König von
 Iberien.
 փափալ }
 փափաք } սյ } sinnliche
 փափաքանք, նայ, նօք } Lust, Ver-
 langen.

փափակ, փիի, աւ. zart, fein.
Փեղղայի, այ Bewolmer v. Pella.
 փեայ, ի Gatte, verheiratet,
 Schwiegersohn.
 փեայանա՛ւ, աջայ heiraten (ein
 Mädchen).
 փեայեյուցանե՛ւ, յույի vermäh-
 len, verheiraten (ein Mäd-
 chen).
 փեայըթիւն՛ Vermählung, Hei-
 rat, Hochzeit.
 փեսաե՛ւ, եջի rupfen, abrupfen.
Փերմիլիանոս, նեայ Firmilianus
 (Bischof von Caesarea).
Փերոր, ի Pheror (Bruder des
 Herodes).
Փիլեմոն Philemon.
Փիլիպպոս, պեայ Philippus.
 փիլ, փիլ, աւ. und փլլայ, սլ
 Elephant.
Փիւնիկեցի, այ Phoenicier, phoe-
 nicisch.
Փղեդոնիոս Phledonius (Schrift-
 steller).
Փղորիանոս Florianus.
 փղակր, կրի, աւ. und կրայ, սլ
 Elfenbein.
 փղակրեայ, ըիի Elfenbein, elfen-
 beinern.
 փշբե՛ւ, եջի zerbrechen.
 փտաղբե՛ւ, եջի übertragen, über-
 setzen.
 փտանալ anstatt, dafür.
 փտանորդ, ի, աւ. Stellvertreter,
 Nachfolger.
 փտանորդե՛ւ, եջի Jemandes Stelle
 einnehmen, Jemand nachfol-
 gen.

փտարէն, ինի, աւ. Belohnung,
 Vergeltung.
 փտե՛ւ, եջի ändern, übertragen,
 übersetzen, verlegen, ver-
 setzen, abberufen.
 փտումն, խման՛ Veränderung,
 Verlegung.
Փոփեայի, այ Phocaeer, pho-
 caeisch.
 փող, սյ Trompete.
 փոյթ, փութայ Fleiss, Sorge,
 Eile.
 փոշի, այ Staub.
 փոս, սյ Graben.
 փոսե՛ւ, եջի graben, aushöhlen,
 hohl machen.
 փորձ, սյ Probe, Prüfung.
 փորձե՛ւ, եջի, ձեալ prüfen.
 փորն, ի Forum.
 փորտի, այ, եաւ. Eingeweide.
 փորուած, ի, աւ. Loch, Höhlung.
 փութալ, աջայ eilen, sich be-
 fleissigen, etwas besorgen.
 փութանակ }
 փութապէս } eilig.
 փոփոխե՛ւ, եջի ändern, verän-
 dern.
 փոփոխումն, խման՛ Aenderung,
 Sinnesänderung, Bekehrung.
 փոքր, բու. Plur. բանք klein,
 wenig.
 փոքրիկ, ըիան՛ ganz klein.
 փչե՛ւ, եջի blasen.
Փուրգիայ Phrygien.
 փրկական, ի, աւ. erlösend.
 փրկանք, նայ, նօք Freilassung,
 Lösegeld.
 փրկե՛ւ, եջի erlösen, befreien.

փրկիչ, կչի, աւ. Erlöser, Befreier.
 փրկութիւն՛ Erlösung, Befreiung.
 փրկչական, ի, աւ. erlöserlich.
 փյուռն՛ niedrig, verächtlich.
 Վ, ղ Kh, kh, 9000.
 բակե՛ւ, եջի auflösen, zerstören,
 vernichten.
 բախումն, տման՛ Zerstörung,
 Vernichtung.
 բաշանայ, ի Priester.
 բաշանայանալ, յայայ Priester
 werden, Priester sein.
 բաշանայապէա, ի, աւ. Ober-
 priester.
 բաշանայապէաութիւն՛ Ober-
 priesterstelle, Oberpriester-
 würde.
 բաշանայութիւն՛ Priesterthum,
 Priesterwürde.
 բաղար, ի, աւ. Stadt.
 բաղարալեալ, ի Städtchen
 (Stadt-Dorf).
 բաղարական, ի, աւ. städtisch.
 բաղարացի, այ, եաւ. Städter.
 բաղլեայ, դեի (Chaldaeer) Ma-
 gier, Astrologe.
 բաղլը, յու. süß, angenehm.
 բաղլըութիւն՛ Süsse, Annehm-
 lichkeit, Angenehmheit.
 բայքայումն, յման՛ Zerstörung,
 Vertreibung.
 բան mit folg. շ c. Acc. „als“
 nach wirklichen und logi-
 schen Comparativen.
 Բանանայի, այ Cananiter.
 բանդակ, ի, աւ. Sculptur.
 բանդի weil, denn.

քանքար, *ի* u. *ոյ* Talent (Münze).
քաջ, *ի*, *աւ* tapfer, tugendhaft, edel, gross, schön, angenehm.
քաջաբեր, *ի*, *աւ* fruchtbar.
քաջազգ, *ոյ* } von tapferem,
քաջազգի, } edlem Ge-
ւոյ, *եաւ* } schlechte, edel.
քաջահմուտ sehr geübt, erfahren, wortreich, beredt.
քաջապէս auf tapfere Weise.
քաջատոհմ, *ի* } aus tapferem,
քաջատոհմիկ } edlem Hause,
} edel.
քաջութիւն Stärke, Tapferkeit, Tugend, Edelsinn.
քառասուն, *սնի* vierzig.
Քասախ Khasach } Fluss und
Քասաղ Khasagh } Festung in
} Armenien.
քար, *ի*, *իւ* und *ին*, *ամբ* Plur. **քարինք**, *անց* Stein.
քարադաղաթն, *ի* mit steinigter, felsigter Spitze.
քարակտուր steinigt.
Քարձամ, *ոյ* Khartsam (König von Iberien).
քարշէլ, *եցի* ziehen, reissen, ausreissen, hinausschleppen.
քարոզէլ, *եցի* verkünden, veröffentlichen.
քարոզութիւն Verkündigung, Predigt.
քարտէս Papier.
քարտուղար, *ի*, *աւ* Secretär.
քարտուղարութիւն Stelle eines Secretärs, Secretariat.
քաղեայ s. **քաղզեայ**.

քաւէլ, *եցի* büssen, abbüssen, sühnen, versöhnen.
քեմստապաա mit Schafsfleder überzogen.
քեմուխա, *մտոյ* Schafsfleder.
քեռայր, *ռառն*, *ռարամբ* Schwager.
քեռի, *ւոյ* Mutterbruder.
քեռորդի, *ւոյ* Schwestersohn.
Քետուրական, *ի*, *աւ* von der Khetura abstammend.
Քետուրայ } Khetura (Khetura)
Քեթուրայ } Frau Abrahams.
քերածոյ, *ի* radirt, Bild.
քերէլ, *եցի* abschaben, radiren.
քեցէլ, *եցի* abtrennen, entfernen.
քէն, *ինու* Hass, Rache.
քինականդիր, *դրի*, *աւ* Rächer, rächend.
քննէլ, *եցի*, *նեալ* prüfen, untersuchen, überlegen.
քննութիւն Prüfung, Urtheil.
քո } *ոյ* dein, der deinige.
քոյ }
քոյր, **քուեր** und **քեռ**, **քերր** Plur. **քորք**, **քուերց** u. **քերց**, **քերքք** Schwester.
քուն, **քնոյ** Schlaf.
Քուշան, *ի*, *աւ* Khuschanier, khuschanisch.
Քուշանք, *նաց* die Khuschanier, Khuschanien.
քուրմ, **քրմի**, *աւ* Priester.
քսան, *ի* zwanzig.
քսանեմեակ, *մեկի*, *աւ* zwanzigjährig, der zwanzigste Jahrestag.

քսաներորդ, *ի*, *աւ* der zwanzigste.
Քսերքսէս, *սիսի* Xerxes.
քսութիւն Anzeige, Hinterbringung, Anklage, Anschuldigung.
քրիստոնէայ, *նէի* Christ.
քրիստոնէութիւն Christenthum.
Քրիստոս Christus.
քրիստոսական, *ի*, *աւ* christlich.
քրմապետ, *ի*, *աւ* Oberpriester.
քրմութիւն Priesterthum, Priesterwürde.
քրքմաւէտ reich an Safran.
քօշ, *ի* Bock, Gemsbock.
Օ, *օ* **Օ**, *օ*, **օ**, 10.000.
օգնական, *ի*, *աւ* Helfer, helfend, Hilfe.
օգնականութիւն Hilfe.
օգնէլ, *եցի* helfen.
օգուտ, **դասի** Nutzen, Frucht, nützlich, vortheilhaft.
օդ, *ոյ* Luft, Himmel.
օդազնայ durch die Luft gehend, fliegend.
Օդէ Ode (weiblicher Name).

օթանոց, *ի*, *աւ* } Herberge,
օթարան, *ի*, *աւ* } Wohnort, Haus.
Օտայ Ota.
օտար, *ի*, *աւ* Fremdling, fremd.
օտարանալ, **րացայ** in die Fremde gehen, fremd sein.
օր, *աւուր* Plur. **աւուրք**, **րց** Tag.
օրէն, **ինի**, *աւ* Gesetz, Regel, Einrichtung, System, Verfassung, Religion.
օրինադրէլ, **եցի** als Gesetz vorschreiben.
օրինադրէլ, **եցի** anordnen, regeln.
օրինակ, *ի*, *աւ* Beispiel, Vorbild, Weise, Gebrauch, Regel, Inhalt.
օրինաւոր, *ի*, *աւ* gesetzlich, das Gesetz befolgend, religiös, masshaltend, Mönch, Geistlicher, Nonne.
օրիորդ, *ի*, *աւ* Mädchen.
օրհնէլ, **եցի**, *նեալ* segnen, preisen.
Ֆ, **ֆ** **F**, **f**, 20.000.

Verbesserung.

Seite 149 links, Zeile 3 von oben, lies: **ձուրէլ** statt **ձուել**.

Կոթ.

« Ազգային գրադարան

NL0274175

